

3.227. Півники болотні – *Iris pseudacorus* L.

Родина півникових — Iridaceae

Касатик болотний

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина. Має товсте (до 2 см завтовшки) косе розгалужене кореневище. Стебло кругле, трохи сплющене, 0,6-1,5 м заввишки, вкрите листом, у верхній частині гіллясте; гілки стебла прямостоячі, закінчуються квітками, нижні довші, інші поступово вкорочені. Листки дворядні плоскі, широкомечовидні, гострі. Покривало дволисте, з 2-3 квітками; квітки правильні, двостатеві, яскраво-жовті, одиничні. Оцвітина віночкова, з трубочкою, вдвоє коротшою за зав'язь, і з трьома зовнішніми та трьома внутрішніми частками відгину; зовнішні частки відгину - з оберненояйцевидною, донизу відігнутою пластинкою, при основі звуженою в короткий нігтик, внутрішні - втрое коротші, оберненоланцетні, прямостоячі, менші за частки стовпчика; останні - з двома гострими, зверху зубчастими лопатями. Плід - коробочка (еліптична, тупотригранна, з вістрям). Цвіте у червні - липні.

Поширення. Плавні та озера острова.

Сировина. Кореневища.

Хімічний склад. Кореневища півників болотних містять ефірну олію, ізофлавоновий глікозид іридин, дубильні речовини, органічні кислоти (шикімова, хінна, яблучна, лимонна, фумарова і молочна), жирну олію та крохмаль. У складі ефірної олії є кетон ірон.

Застосування. Півники болотні використовують як в'язучий, відхаркувальний, протизапальний, сечогінний, кровоспинний і глистогінний засіб.

У науковій медицині півники застосовують як симптоматичний засіб (у складі збору за прописом Здренко) при лікуванні папіломатозу сечового міхура, анацидного гастриту і виразкової хвороби шлунка. Значно ширше використовує півники народна медицина. Водний настій півників використовують при бронхітах, пневмонії, ангіні, болях у кишківнику, запальних захворюваннях селезінки, в разі водянки та від полюцій. При діареї, асциті, кровотечах, зобі й круглих глистах ефективними засобами вважаються свіжий сік, порошок і настоянка кореневищ на червоному вині. Настоянку кореневищ на 70% -ному спирті вживають при метрорагії. Як зовнішній засіб водний настій сушених кореневищ використовують для лікування опіків, гнійних ран, виразок, норниць і подразнень шкіри, для полоскання ротової порожнини при хронічному і гострому гінгівітах та зубному болю. При геморої приймають сидячі ванни з настоєм свіжих кореневищ півників.

У гомеопатії есенцію із свіжих кореневищ застосовують при катаральному ентероколіті та випадінні волосся.

3.228. Півники німецькі, півники садові – *Iris germanica* L.

Родина півникових - *Iridaceae*

Касатик германський

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина. Має товсте, коротке, повзуче кореневище. Стебло пряmostояче, 60-100 см заввишки, розгалужене. Листки дворядні, плоскі, мечовидні, загострені, сизо-зелені. Покривало з видовженочовниковидними перетинчастими від середини листочками. Квітки правильні, двостатеві, розміщені на кінцях гілок і стебла. Оцвітина віночковидна, з трубочкою, вдвоє довшою за зав'язь і з трьома зовнішніми та трьома внутрішніми частками відгину; зовнішні частки оцвітини оберненояйцевидні, вертикально-звислі, темно-фіолетові, при основі жовті, з буро-фіолетовими жилками і жовтою поздовжньою борідкою; внутрішні — пряmostоячі, світло-сині, раптово звужені в нігтик, однакової довжини з зовнішніми. Плід - довгаста тупотригранна коробочка. Цвіте у травні - червні.

Поширення. Розводять як декоративну рослину.

Сировина. Кореневища.

Хімічний склад. У кореневищах півників є ефірна олія, ізофлавоновий глікозид іридин, дубильні речовини, органічні кислоти, жирна олія, крохмаль, слиз і смолисті речовини. До складу ефірної олії входять кетон ірон, бензойна, міристинова, тридецилова й ундецилова кислоти; n-дециловий, бензойний і ноніловий альдегіди.

Застосування. Півники німецькі використовують як відхаркувальний, обволікаючий, болетамувальний і протизапальний засіб. Застосування їх показане при катарах верхніх дихальних шляхів, запаленні легень, хворобах печінки і жовчного міхура та при шлунково-кишкових колітах. Як зовнішній засіб півники застосовують для лікування невродермітів, інфікованих ран, виразок. Настій кореневищ використовують для полоскання при зубному болі.

3.229. Півники карликові – *Iris pumila* L. (*I. taurica* Lodd.)

Родина півникових - *Iridaceae*

Касатики карликові

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина. Має товсте кореневище. Стебло до 3 см заввишки. Листки дворядні, плоскі, широкомечовидні. Квітки правильні, двостатеві, ясно-фіолетові, або жовті. Цвіте у квітні- травні.

Поширення. В дикому стані трапляються на кам'янистих схилах острова.

Сировина. Кореневища.

Хімічний склад. Кореневища півників карликових містять ефірну олію, ізофлавоновий глікозид іридин, дубильні речовини, органічні кислоти (шикімова, хінна, яблучна, лимонна, фумарова і молочна), жирну олію та крохмаль. У складі ефірної олії є кетон ірон.

Застосування. Півники карликові використовують як в'язучий, відхаркувальний, протизапальний, сечогінний, кровоспинний і глистогінний засіб.

3.230. Підбіл звичайний, мати-й-мачуха - *Tussilago farfara* L.

Родина айстрових – *Asteraceae*

Мати-й-мачеха

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина з довгим галузистим повзучим кореневищем. Рано навесні з кореневищ виростають квіткові стебла 10 - 25 см заввишки, з яйцеподібно-ланцетними, гострими, здебільшого пурпурно-фіалковими, лускуватими листками.

Прикореневі листки, які розвиваються після цвітіння, великі, довгочерешкові, серцеподібні, шкірясті по краю виїмчасті, рідко – дрібнозубчасті, зверху темно-зелені, блискучі, зісподу білі, повстистоопушені. Квітки золотисто-жовті, численні, в одиничних пониклих кошиках, крайові - язичкові, маточкові, плідні, розміщені в кілька рядів, решта - трубчастодзвоникovidні, двостатеві, на вершечку п'ятизубчасті, безплідні. Плід - сім'янка. Цвіте у березні - квітні.

Поширення. Підбіл звичайний росте на глинистому ґрунті на схилах острова.

Сировина. Листя, квітки.

Хімічний склад. Листя підбілу містять слиз, камедь, інулін та інші вуглеводи, гіркі, смолисті та дубильні речовини, флавоноїди, сапоніни, вітаміни С, К, каротиноїди, токоферолі, стерини, терпени, ефірну олію, органічні кислоти, сліди алкалоїдів тощо. У листях містяться: макроелементи (міліграм/г): К - 37,70, Са - 10,90, Mg - 4,30, Fe - 0,20; мікроелементи (КНМ): Mn - 0,14, Cu - 0,78, Zn - 0,60, Co - 0,27, Mo - 0,40, Cr - 0,03, Al - 0,07, Ba - 0,05, V - 0,02, Se - 25,00, Ni - 0,21, Sr - 0,01, Pb - 0,24; Ag - 8,00, I - 0,09, Br - 107,10. В - 40,00 мкг/г.

Застосування. У квітках мати-й-мачухи містяться флавоноїди, що володіють спазмолітичними властивостями. У поєднанні з фітостеролами ці флавоноїди являються протизапальними засобами. Слизисті речовини дозволяють використовувати квітки як пом'якшувальний і відхаркувальний засіб. Таніни забезпечують антисептичні властивості. Квітки мати-й-мачухи використовують при запаленнях бронхів, при сухому кашлі і для лікування гострих і хронічних запалень рота і гортані.

Препарати підбілу: *настій, «Бронхіфлюкс»* - чай рослинний у фільтр-пакетах (екстракти трави медунки, кори верби, листя підбілу, плодів анісу та фенхелю, сланей цетрарії, стебла плюща, коренів циміцифуги та солодки), *збір лікувально-профілактичний № 2* (підбіл, деревій, звіробій, м'ята, подорожник, бузина, нагідки), *Грудний збір № 1* (алтеї корені, мати-й-мачухи листя, материнки трава), *Грудний збір № 2* (мати-й-мачухи листя, подорожника великого листя, солодки корені) використовують як відхаркувальний, пом'якшувальний, протизапальний, легкий потогінний, жовчогінний та ранозагоювальний, апетитний, слабкий спазмолітичний засіб. У науковій медицині настій листя підбілу звичайного призначають при ларингітах, трахеїтах, хронічних бронхітах, бронхопневмонії, бронхіальній астмі. Настій - при захворюваннях дихальних шляхів. Листя входить до складу грудного і потогінного чаїв. У народній медицині настій листя підбілу вживають при гарячці, катарах шлунка, кишок і сечового міхура, при запальних процесах у нирках, водянці, загальній слабкості організму та як гіркоту для збудження апетиту й поліпшення травлення при хронічних ентероколітах. Сирий сік підбілу вважається добрим жовчогінним і потогінним засобом; його рекомендують вживати при туберкульозі легень і скрофульозі. Зовнішньо підбіл використовують як протизапальний і ранозагоювальний засіб. Розім'яте свіже листя прикладають до наривів, інфікованих ран, виразок та фурункулів. Настоем листя полощуть горло при ангіні, обмивають виразки і рани. Настоем із суміші листя підбілу і кропиви дводомної миють голову при випадінні волосся та при лупі й свербінні шкіри.

3.231. Підмаренник справжній - Galium verum L.

Родина маренових – Rubiaceae

Підмаренник настоящий

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста кореневищна рослина. Стебла підведені, 30-125 см заввишки, округлочотиригранні, в нижній частині голі й гладенькі, у верхній опушені короткими відлеглими волосками або нерідко зовсім голі, дещо опушені лише під вузлами при основі листків, розгалужені в суцвітті. Листки сидячі, вузьколінійні до шиловидних або майже нитковидних, з однією поздовжньою жилкою й загорнутими наспід краями; серединні стеблові листки - в кільцях по 6(8)-10(15), зверху темнозелені, шорсткі від гострих горбочків або вкриті дрібними, вперед спрямованими щетинками, зісподу — блідозеленуваті або білуваті, на верхівці витягнуті в дуже коротеньке вістря; приквіткові листки спочатку в кіль-

цях по 4-8, вище - супротивні й одиничні, верхні - дрібні, по краю голі, з кінцевим коротеньким вістрям. Квітки запашні, дрібні, правильні, двостатеві, зрослопелюсткові, зібрані в довгасте досить густе волотисте суцвіття; віночок колесовидний, яскраво-жовтий, 3-4,5 мм у діаметрі, з чотирироз-дільним відгином. Плід - сухий горішок. Цвіте у червні - вересні.

Поширення. Підмаренник справжній росте на луках, узліссях, степових схилах і кам'янистих відслоненнях острова.

Сировина. Трава, сік.

Хімічний склад. Трава підмаренника справжнього містить глікозиди галіозин, рубіадин і асперулозид, дубильні речовини, лимонну кислоту, незначну кількість ефірної олії, флавоноїди, кумарини, ферменти та інші речовини.

Застосування. Підмаренник має спазмолітичну дію і заспокоює нервову систему. Надземні частини підмаренника традиційно використовують при лікуванні станів, пов'язаних з нервовою напругою (нервозність, безсоння, емоційне збудження), спазмів кишківника і при порушеннях травлення (сповільнене перетравлення, метеоризм, відрижка).

Препарати підмаренника справжнього мають сечогінні, кровоспинні, протизапальні, антисептичні, знеболюючі й седативні властивості. Настій трави або свіжий сік рослини назначають при катарах шлунково-кишкового тракту, діареї, жовтяниці, захворюваннях печінки і нирок, набряках ниркового походження, як в'язучий і кровоспинний засіб при ендометритах, геморої, носових кровотечах, у разі нервових захворювань (епілепсія, істерія, конвульсії) і захворювань шкіри (болісні висипи, дерматози з больовим синдромом, екзема). Широко використовують підмаренник і як зовнішній засіб. Міцним настоєм і свіжим соком промивають рани і нариви, зупиняють кровотечі з носа. У вигляді примочок свіжий сік використовують при раку шкіри (як знеболюючий засіб). Порошком із трави присипають рани, нариви та опіки і виразки.

3.232. Підмаренник чіпкий - *Galium aparine* L .

Родина маренових – *Rubiaceae*

Підмаренник цепкий

Життєва форма. Однорічна трав'яниста рослина. Стебла полегли або лозячі, 50-200 см завдовжки, чотиригранні, по ребрах вкриті загнутими гачковидно вниз шипиками, розгалужені. Листки - в кільцях по 6-8, оберненояйцевидні (нижні) або клиновидно-ланцетні (серединні й верхні), по краю і зісподу по серединній жилці негусто вкриті відігнутими назад шипиками, зверху розсіянощетиности, на верхівці - відтягнуті в тонке вістря. Квітки дрібні, правильні, полігамні, зрослопелюсткові, в пазушних півзонтиках, більших за листки; віночок до 2 мм у діаметрі, білуватий, колесовидний, з чотирироздільним відгином. Плід - сухий горішок. Цвіте у травні - вересні.

Поширення. Підмаренник чіпкий росте по всій території острова як бур'ян.

Сировина. Трава, сік.

Хімічний склад. Трава підмаренника чіпкого містить глікозид асперу-

лозид, дубильні речовини, сапоніни, органічні кислоти (лимонна, галова), червоний барвник та вітамін С (128 мг%).

Застосування. У народній медицині підмаренник чіпкий відомий своїми діуретичними, болетамувальними, кровоспинними й антимікробними властивостями. Настій трави використовують при нирковокам'яній хворобі, циститі, водянці, плевриті й хворобах печінки, при болях у шлунку й кишківнику, діареї, ревматизмі, зобі, епілепсії й скрофульозі та при гарячкових станах. Зовнішньо, у вигляді мазі, підмаренник чіпкий використовують для лікування фурункулів, лишаїв, раку шкіри і висипів на шкірі. Порошком трави присипають рани і фурункули. Есенцію із свіжої трави підмаренника чіпкого використовують у гомеопатії.

3.233. Плакун верболистий - *Lythrum salicaria* L.

Родина плакунових – *Lythraceae*

Дербенник иволистный

Життєва форма. Багаторічна кореневищна трав'яниста жорстковолосиста або майже повстиста рослина. Стебло прямостояче, чотиригранне, просте або вгорі розгалужене, 25-200 см заввишки. Листки сидячі, ланцетні або видовженоеліптичні, цілокраї, з серцевидною основою; нижні - супротивні або в кільцях по 3-4, верхні - чергові. Квітки правильні, двостатеві, по 1-2 у пазушних дихазіях, які складають верхівкове китицевидно-волотевидне суцвіття; віночок вільнопелюстковий, з шістьма малиновими пелюстками. Плід - видовжено-овальна коробочка. Цвіте з червня по вересень.

Поширення. Плакун верболистий росте по берегах р.Дніпро по всій території о.Хортиця.

Сировина. Трава.

Хімічний склад. Трава рослини містить дубильні речовини до 10%, глікозид салікарин, смолу, слиз, пектин і незначну кількість ефірної олії. У квітках є флавоноли.

Застосування. Плакун довгий час використовували у ветеринарії проти розладів кишківника у телят. Дослідження, проведені під час Другої світової війни, показали, що завдяки танінам, що містяться в нім, він може захищати від опромінювання, діючи на вільні радикали. Основним показником до застосування плакуна залишається симптоматичне лікування легких форм діареї, особливо у дітей. Проте великий вміст поліфенолів дозволяє використовувати плакун і при лікуванні венозної недостатності.

Плакун верболистий має в'яжучі, протизапальні та кровоспинні властивості, прискорює загоєння ран. Настій трави дають внутрішньо при проносах, дизентерії, хронічному катарі шлунка і кишківника, при кровотечах та при простудних захворюваннях і гарячкових станах. Рослина має й загальнозміцнюючі та тонізуючі властивості. Зовнішньо як кровоспинний і ранозагоювальний засіб використовують настій трави (обмивання) і свіже подрібнене листя (припарки).

3.234. Повитиця європейська – *Cuscuta europaea* L.

Родина повитицевих – *Cuscutaceae*

Повилика европейская

Життєва форма. Однорічна безхлорофільна паразитна рослина. Стебло нитковидне (до 1 мм завтовшки), витке, розгалужене, зеленувато-жовте до червонувато-жовтого, без листя і коренів (прикріплюється до інших рослин, з яких тягне поживні речовини, присосками — гаусторіями). Квітки дрібні, майже сидячі, правильні, двостатеві, п'ятичленні, зібрані в щільні головчасті суцвіття; віночок - з ліjkовидною трубкою, рожевий або блідо-рожевий, лопаті його тупі, трохи коротші за трубочку. Плід - коробочка. Цвіте у червні - серпні.

Поширення. Повитиця європейська росте по всій території о.Хортиця.

Сировина. Трава.

Хімічний склад. Трава повитиці містить глікозид кускутин, дубильні речовини (до 6%), фітостерин, флавоноїди, флорафени, лейкоантоціани, вуглеводи та інші речовини.

Застосування. Відвар трави повитиці вживають як діуретичний, болетамувальний та як засіб, що збуджує виділення шлункового соку. Як в'язучий засіб його призначають при колітах. Вживають відвар і при деяких жіночих хворобах, зокрема при мізерних менструаціях. У тибетській медицині рослина відома своїми кровоспинними властивостями. Зовнішньо, у вигляді ванн, повитицю використовують при шкірних захворюваннях. У гомеопатії препарати повитиці вживають при висипах на шкірі, грипі, жіночих хворобах та в інших випадках.

3.235. Подорожник великий - *Plantago major* L. Родина подорожникових –

Plantaginaceae

Подорожник большой

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина зі вкороченим кореневищем і численними придатковими нитковидними коренями. Листки широкояйцевидні або еліптичні, голі з 3-7 дуговидними жилками, крилатими черешками та невеликими піхвами, зібрані у прикореневу розетку. Квітконосні стрілки завдовжки до 40 см, борозенчасті, закінчуються густим, видовженим, колосовидним суцвіттям. Квітки дрібні, непоказні, світло-бурі.

Плід — двогнізна еліптична коробочка з дрібним темно-брунатним насінням. Цвіте з червня по жовтень. Плоди досягають з липня.

Поширення. Рослина космополіт, росте біля доріг і на вологих трав'янистих місцях по всій території острова.

Сировина. Трава, листя.

Хімічний склад. Листя містять полісахариди (20%), представлені пектиновими речовинами та

нейтральними гліконами. Присутні манніт, сорбіт, алантоїн, іридоїди (аукубін та каталпол), стероїди, флавоноїди (похідні лютеоліну, кверцетину, апігеніну), дубильні й пектинові речовини, оксикоричні кислоти (хлорогенова і неохлорогенова), вітамін С і К, каротин, холін, сапоніни та сліди алкалоїдів. У насінні є значна кількість слизу, жирна олія, аукубін, олеанолова кислота, стероїдні сапоніни та вуглеводи.

У листях містяться: макроелементи (міліграм/г): К— 44,60, Са - 39,30, Mg - 3,60, Fe - 0,70; мікроелементи (КНМ): Mn - 0,25, Cu - 0,92, Zn - 0,70, Co - 0,25, Mo - 2,67, Cr - 0,12, Al - 0,34, Ba - 22,05, V- 0,13, Se - 0,70, Ni - 0,17, Sr - 1,82, Pb - 0,13, B - 45,60 мкг/г.

Застосування. Іридоїди подорожника відомі своєю протизапальною дією. Виготовлені з нього екстракти володіють антибактеріальними властивостями завдяки тому, що містяться в них іридоїди і вербаскозиди. У досліджах на морських свинках показана здатність подорожника розширювати бронхи, тоді як в клінічних умовах доведена ефективність водного екстракту при хронічному бронхіті. Аукубозид володіє бактерицидною і противокашлевою активністю.

Внутрішнє застосування подорожника показане при астмі і бронхіті, а також фарингіті, ларингіті і всіх видах респіраторної алергії. При зовнішньому застосуванні він діє як пом'якшувальний засіб при висипаннях, укусах комах, тріщинах шкіри і подряпинах. Його рекомендують також при деяких видах подразнення очей.

Препарати подорожника великого: *настій, настоянка, сік подорожника, «Плантаглюцид»* - гранули (подорожника великого листків екстракт), *«Мукофальк апельсин»* - гранули (подорожника насінневої шкірка), *«Фітосорбент»* - БАД (водний екстракт з листя подорожника великого, стабілізований пектином і аскорбіновою кислотою), *«Евкабал»* - сироп та *«Евкабал Бальзам С»* - комплекс БАД чебрецю та подорожника, *«Сироп подорожника від кашлю Др. Тайсс»*, *«Анітос»* - сироп (комбінований препарат: анісова олія, сиропи подорожника та сенегі, екстракт чебрецю), *«Ехінасал»* - сироп (комбінований препарат: екстракт рідкий складний з трьох рослин- листків подорожника, трави гринделії, плодів шипшини, а також екстракт трави чебрецю, сік ехінацеї, концентрат чорної смородини), *«Фітон СД»* - бальзам (рідкий екстракт збору 17 лікарських рослин - ромашки, м'яти, череди, нагідок, деревію, звіробою, анісу, подорожника, фенхелю, солодки, оману, липи, кропиви, шипшини, алтеї, кульба-

би, материнки), «*Бронхофіт*» - збір (анісу звичайного плоди, багна звичайного паго-ни, подорожника великого листя, солодки корені, фіалки трава, чебрецю трава, шавлії листя), *Грудний збір № 2* (мати-й-мачухи листя, подорожника великого листя, солод-ки корені), *збір лікувально-профілактичний № 1* (цикорій, шипшина, подорожник, м'ята, кропива, валеріана, овес, ромашка), *збір лікувально-профілактичний № 2* (під-біл, деревій, звіробій, м'ята, подорожник, бузина, нагідки), *збір лікувально-профілактичний № 4* (м'ята, квітки глоду, ромашка, льон, нагідки, деревій, подорож-ник, хміль) виявляють антисептичну, бактеріостатичну, протизапальну, ранозагоюва-льну, регенеруючу, спазмолітичну, знеболюючу, відхаркувальну, обволікаючу, пос-лаблюючу, кровоспинну, заспокійливу, секреторну, гіпотензивну, антисклеротичну та протиалергічну дію. Настій, настоянка, сік подорожника - при бронхітах, коклюші, астмі, туберкульозі легень, плевриті, шлунково-кишкових хворобах, запаленні сечо-вого міхура, енурезі, геморої, кровохарканні, малярії, для промивання гнійних ран, лікування виразок, флегмон, фурункулів, свищів тощо. Сік подорожника одержують із свіжого листя подорожника великого і свіжої трави подорожника блошиного. Від-вар суцвіть тамує шлунково-кишковий біль. Відваром насіння лікують коліти, запаль-ні процеси кишок. Свіжі листки та їх сік спиняють кровотечі, загоюють рани. Препар-ат плантаглюцид застосовують як спазмолітичний і протизапальний засіб при гаст-ритах, виразковій хворобі шлунка і дванадцятипалої кишки з нормальною і зниженою кислотністю. Тривалість лікування в період загострення - 3-4 тижні. Платаглюцид і відвар листя подорожника протипоказані при гіперацидних гастритах і виразковій хворобі шлунка з підвищеною кислотністю. Листя входять до складу шлункових збо-рів, чаїв від кашлю, косметичних засобів для шкіри та волосся. У народній медицині відвар або настій листя подорожника вживають і як «кровоочисний» засіб, від кропи-в'янки, при цинзі, гарячці й атеросклерозі, у випадку печії, при запаленні сечового мі-хура, від нічного нетримання сечі й набряків, при раку шлунка і легень, злоякісних виразках шкіри. Насіння подорожника великого має обволікаючі, пом'якшувальні й протизапальні властивості. Широко використовують подорожник і як зовнішній засіб. Свіже листя прикладають до фурункулів, ран, виразок, опіків, порізів і наривів.

3.236. Подорожник ланцетолистий, поранник, порізник - *Plantago lanceolata* L.

Родина подорожникових – *Plantaginaceae*

Подорожник ланцетолистний

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина. Стебло (квіткова стрілка) про-сте, безлисте, прямостояче або висхідне борозенчасте, слабо волосисте, 10-50 см за-ввишки. Листки ланцетні або вузькола-нцетні, гострі при основі звужені в че-решок, цілокраї або злегка зубчасті з 3-7 поздовжніми жилками, майже голі або вкриті довгими волосками, зібрані при-кореневою розеткою; черешки за дов-жиною дорівнюють пластинці. Квітки дрібні, правильні, двостатеві, сидячі, зі-брані на верхівці стебла коротким гус-тим яйцевидним, видовженим або еліп-соїдно-циліндричним колосом; віночок буруватий, плівчастий, з циліндричною, злегка здутою, тру-бочкою і чотириро-

здільним відгином. Плід — коробочка. Цвіте з квітня по вересень.

Поширення. Подорожник ланцетолистий росте на степових схилах, кам'янистих відслоненнях, луках і трав'янистих місцях та серед чагарників.

Сировина. Трава, листя.

Хімічний склад. Подорожник ланцетолистий має близький до подорожника великого хімічний склад, але відрізняється трохи іншим вмістом і співвідношенням компонентів, що його складають.

У надземній частині містяться: макроелементи (мг/г): К - 36,30, Са - 25,10, Mg - 3,90, Fe - 0,50; мікроелементи (КНМ): Mn - 0,27, Cu - 1,08, Zn - 0,73, Со - 0,45, Мо - 4,27, Сг - 0,07, Al - 0,22, Ва - 9,05, V - 0,02, Se - 3,60, Ni - 0,29, Sr - 1,43, Рb - 0,08, I - 0,10, В - 51,60 мкг/г.

Застосування. Препарати виявляють протизапальну, відхаркувальну ранозагоювальну дію, стимулюють регенеративні процеси. Настоянка подорожника застосовується при бронхіті, коклюші, астмі, зовнішньо - при фурункулах, свищах. Сік подорожника назначають при антацидних гастритах, виразках і колітах. Листя входять до складу шлункових зборів, чаїв від кашлю, косметичних засобів для шкіри і волосся. У гомеопатії використовується вся свіжа квітуча рослина при вушному і зубному болю, геморої, діареї, зовні – при невралгії трійчатого нерва, лишай. Препарати не слід вживати у разі підвищеної кислотності шлункового соку.

3.237. Полин австрійський, полинок - *Artemisia austriaca* Jacq.

Родина айстрових – Asteraceae

Полынь австрийская

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста білувато-повстиста рослина. Стебла підведені до майже прямостоячих, часто вигнуті, 15-70 см заввишки, при основі трохи здерев'янілі, нижче середини або й від основи розгалужені, з численними вкороченими пазушними гілочками під суцвіттям; неплідні пагони, що відходять від кореневища, набагато коротші за стебла, висхідні. Листки короткочерешкові (нижні) або сидячі, від 2-3-роздільних до двоперисторозсічених, часто з 2-3-роздільними сегментами 2-го порядку (крім найнижчих віяловидних), яйцевидні або овальні, з розвинутими, роздільними або перисторозсіченими вушками при основі; кінцеві частки вузьколінійні до лінійно-ланцетних, загострені; верхівкові листки при кошиках лінійні або вузьколінійні, тупі або тупуваті. Квітки різні, в яйцевидних або майже кулястих дрібних, пониклих кошиках, що утворюють волотисте суцвіття; крайові квітки жіночі, серединні - двостатеві, віночок жовтуватий, рідко червонувато-жовтий, вузькоколінійний, п'ятизубчастий, на верхівці мохнато-волосистий. Плід - сім'янка. Цвіте у липні - серпні.

Поширення. Полин австрійський росте

по всій території острова на степових схилах, відслоненнях і сухих луках, як бур'ян по відкритих місцях.

Сировина. Трава.

Хімічний склад. Трава полину австрійського містить ефірну олію, алкалоїди, органічні кислоти, каротин, вітамін С і смоли. До складу ефірної олії входять цинеол, кетон туйон, сесквітерпеновий спирт абсинтин і туйол.

Застосування. Полин австрійський збуджує апетит, посилює діяльність шлунка та кишківника, має жовчогінну, сечогінну, потогінну, протисудомну дію. Використовують як засіб, що стимулює секрецію жовчі, підвищує діурез і виділення поту, виявляє жарознижуючу, кровоспинну, слабку снодійну дію і має глистогінні властивості. Настій трави призначають для поліпшення апетиту і травлення, при водянці, малярії, глистяній інвазії, хворобах печінки й селезінки та подагрі. Свіжу траву рослини прикладають до лоба і скроней при безсонні.

3.238. Полин гіркий - *Artemisia absinthium* L.

Родина айстрових – *Asteraceae*

Полынь горькая

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста сріблясто-сіра рослина. Стебла прямостоячі, 50-125 см заввишки, слабкосріблясті, у верхній частині розгалужені, зісподу – білоповстисті; нижні – довго черешкові, трикутно-сердцевидні, тричіперисторозсічені; серединні – сидячі; двічіперистороздільні; верхні – сидячі, перистороздільні з еліптично-ланцетними частками. Квітки жовті, різнорідні, в майже кулястих пониклих кошиках, зібраних

гронами в волотисте суцвіття. Плід – сім'янка. Цвіте з липня по вересень. Запах ароматний, характерний. Смак пряний, дуже гіркий.

Поширення. Полин гіркий росте на пустирях, біля доріг та поблизу житла.

Сировина. Листя без черешків та верхівкові пагони.

Хімічний склад. Трава полину гіркого містить ефірну олію (2%), до складу якої входять цинеол, сесквітерпенові спирти (абсинтин, анабсинтин та артабсинтин), туйон, сесквітерпенові лактони (тауремізін), а також алкалоїди, каротин, аскорбінова кислота, вітаміни групи В.

У надземній частині містяться: макроелементи (міліграм/г): К - 35,10, Са - 10,20, Mg - 2,00, Fe - 0,20; мікроелементи (КНМ): Mn - 0,14, Cu - 0,48, Zn - 0,62, Co - 0,12, Mo - 4,00, Сг - 0,02, Al - 0,07, Se - 5,90, Ni - 0,34, Sr - 0,13, Pb - 0,06, Br - 98,70, В - 88,80 мкг/г.

Застосування. Препарати полину гіркого: *настоянка полину, настоянка гірка, «Поліфітол-1»* - настоянка (водно-спиртовий екстракт суміші: м'яти, цмину, звіро-

бою, полину гіркого, дуба, перстачу прямостоячого, кульбаби, айру, кукурудзи), «Краплі шлункові»- краплі (екстракти валеріани, м'яти, белладонни та полину гіркого) мають апетитну, заспокійливу (в помірних дозах), збуджуючу (у великих дозах), антисептичну, протизапальну, противиразкову, знеболюючу, загальнозміцнюючу, глистогінну, дезодоруючу дію. Настій, настоянка, густий екстракт збуджують апетит, стимулюють діяльність залоз травного тракту, підвищують секрецію жовчі, панкреатичного та шлункового соку, ефективні при анемії, запаленнях нирок, сечового міхура, водянці, геморої, аскаридозі.

Дуже популярне лікування полином гірким у народній медицині. Крім усіх вищезазначених випадків, внутрішньо вживають при гарячці й малярії, туберкульозі й золотусі, при захворюваннях печінки, що супроводяться жовтяницею, хворобах селезінки, запальних процесах у нирках і сечовому міхурі, водянці, геморої й холері (як дезинфікуючий засіб), при безсонні, постійному запамороченні, спазмах. Для лікування алкоголізму застосовують настій із суміші трави полину гіркого і чебрецю плазкого. При зовнішньому застосуванні препарати полину діють знеболююче, антисептично, протизапально. Розведену кип'яченою водою у співвідношенні 1 : 10 настоянку використовують для компресів і примочок при забиттях, ранах, хворобах очей. Свіже потовчене листя з успіхом застосовують при крововиливах на тілі внаслідок травм, при вивихах і розтягуваннях сухожилля.

3.239. Полин естрагон, тархун - *Artemisia dracunculus* L.

Родина айстрових – *Asteraceae*

Полынь эстрагон

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста гола рослина. Стебла прямостоячі, 40-150 см заввишки, жовтуватобурі, в суцвітті волотевидно розгалужені, нижчі - з видовженими неплідними гілками. Листки почергові, суцільні (нижні іноді на верхівці надрізані, з 2-3 лопатями), лінійно- або видовженоланцетні, коротко й тупувато або відтягнуто загострені. Квітки блідо-жовті, різномірні, в пониклих, майже кулястих кошиках, що утворюють вузьке й густе волотисте суцвіття; крайові квітки маточкові,

плідні, серединні - тичинкові, з редукованою маточкою. Плід - сім'янка. Цвіте у серпні - вересні.

Поширення. Полин естрагон росте в степових балках, на пустищах острова.

Сировина. Стеблові верхівки.

Хімічний склад. Трава рослини містить ефірну олію (0,1-0,72%) каротин (15мг%), аскорбінову кислоту (190мг%) та гіркі й дубильні речовини. У складі ефірної олії є сабінен, мірцен, метилхавікол, естрагол та ін.

Застосування. Полин естрагон використовують як засіб, що стимулює секрецію шлункового соку і жовчі, підвищує діурез, виявляє загальнозміцнюючу дію. Настій трави призначають для покращення апетиту і травлення, при катарах шлунка, зокрема при хронічних гастритах зі зниженою кислотністю шлункового соку, у разі водянки, метеоризму й глистяної

інвазії та як протицинготний засіб. Траву полину естрагон вживають як пряну приправу для м'ясних страв, додають для запаху до м'ясних юшок, використовують для виготовлення безалкогольних: напоїв і ароматичнопряного оцту.

3.240. Полин звичайний, чорнобиль - *Artemisia vulgaris* L.

Родина айстрових – *Asteraceae*

Полынь обыкновенная

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина. Стебла прямі або біля основи висхідні, гранчасті, здебільшого волотисто розгалужені, опушені, 0,5-1,5 м заввишки. Листки почергові, зверху темно-зелені, голі, знизу - біло-повстисті, з трохи загнутими донизу краями, перистороздільні, з еліптично-ланцетними або ланцетними, пилчастонадрізнаними лопатями; нижні листки — з черешками, серединні і верхні - сидячі, верхівкові - 3-5-роздільні або цілі. Квітки різнорідні, червонуваті, в оберненояцевидних або еліптичних кошиках, що утворюють волотисте суцвіття; крайові квітки жіночі, з вузькотрубчастим двозубчастим віночком, серединні — двостатеві, віночок у них ліквидно-трубчастий, 5-зубчастий. Плід - сім'янка. Цвіте з липни до вересня.

Поширення. Полин звичайний росте на луках, узліссях, лісових галявинах, біля доріг, у садах та серед чагарників острова.

Сировина. Стеблові верхівки разом з листям і квітками, корені.

Хімічний склад. Трава полину містить інулін, гіркоту тауремізину, ефірну олію, слиз, смолисті та дубильні речовини, алкалоїди, каротиноїди, вітаміни С, групи В, флавоноїди тощо.

До складу ефірної олії трави входять цинеол, туйон, борнеол. У коренях є слизисті, смолисті й дубильні речовини, інулін та ефірна олія, до складу якої входять дигідроматрикарієвий ефір і кетон.

Застосування. Препарати полину звичайного мають апетитну, потогінну, заспокійливу, протисудомну, протипухлинну, противиразкову, глистогінну, протиалкогольну дію. Відвар трави використовують при нервових захворюваннях, безсонні, епілепсії, для збудження апетиту, покращення травлення, нормалізації менструального циклу, стимулювання пологів. Цигарки з сухої трави - при бронхіальній астмі. Відвар коренів у білому вині - при туберкульозі легень та як тонізуючий засіб. В акушерстві й гінекології відвар трави полину призначають при аменореї й гіпоменструальному синдромі центрального генезу, при токсикозах вагітних та як засіб, що прискорює і знеболює пологи. При глистній інвазії вживають настій суміші трави полину звичайного, квіток ромашки лікарської і коренів тирличу жовтого. Для лікування алкоголізму застосовують настій із суміші трави полину звичайного і чебрецю плазкого. Трава полину звичайного входить до складу суміші Здренко, яку використовують при лікуванні гастритів і виразки шлунка. В гомеопатії траву й корені полину звичайного застосовують при епілепсії та при різних жіночих хворобах.

3.241. Портулак городній - *Portulaca olearacea* L.

Родина портулакових – *Portulacaceae*

Портулак огородній

Життєва форма. Однорічна трав'яниста рослина. Стебла м'ясисті, простерті, 10-30 см завдовжки, від основи розгалужені. Листки сидячі, клиновидно-оберненояйцевидні, видовженоклиновидні, лопатковидні, тупі; нижні - розміщені спірально, верхні - супротивні. Квітки двостатеві, сидячі, 3-5-пелюсткові, жовті, зібрані по 1-3 в розвилках стебла або в пазухах листків. Плід - коробочка. Цвіте у червні - вересні.

Поширення. Росте як бур'ян по всій території острова.

Сировина. Трава, насіння.

Хімічний склад. Листки містять аскорбінову кислоту (до 300 мг%), каротин, органічні кислоти, вуглеводи, глікозиди, алкалоїди (0,03%), смолисті і слизисті речовини, білки та мінеральні солі. В насінні є жирна олія, до складу якої входять гліцериди лінолевої, пальмітинової, стеаринової та інших жирних кислот.

ших жирних кислот.

Застосування. Портулак - рослина, багата жирними кислотами класу омега-3, що зазвичай містяться в риб'ячому жирі. Тому портулак володіє протизапальними властивостями і перешкоджає агрегації тромбоцитів, тим самим покращує кровообіг. Вміст великої кількості вітамінів С і Е, бета-каротину і глутатіону додає рослині антиоксидантних властивостей і пояснює його здатність стимулювати імунний захист. Знижуючи рівень гліцеридів і холестерину в крові, портулак захищає артерії.

При внутрішньому застосуванні портулак рекомендується для профілактики і лікування захворювань серця і серцево-судинної системи. Він також застосовується для профілактики процесів старіння.

У медицині насіння і траву використовують як глістогінний засіб. Настій або відвар трави можна використовувати як замітник адреналіну. Експериментально доведено, що препарати рослини сприяють посиленню серцевого ритму, підвищенню артеріального тиску при значному звуженні судин. Значно ширше використовують портулак в народній медицині. Свіжим соком рослини лікують хвороби очей, а свіжа трава у вигляді салатів - чудовий засіб проти цинги. Настій вживають як сечогінний засіб, при хворобах печінки і нирок, при дизентерії та як антитоксичний засіб. При зовнішньому застосуванні рекомендують при м'язових судомах.

3.242. Пшінка весняна - *Ficaria verna* Huds.

Родина жовтецевих – *Ranunculaceae*

Чистяк весенний

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина. Стебло 9-30 см заввишки, висхідне, просте або вгорі розгалужене, з пучком бульбовидно потовщених додаткових коренів при основі і з білими видовженими вивідковими бруньками в пазухах листків. Листки з блиском, цілісні, округло-серцевидні або яйцевидно-серцевидні, здебільшого виїмчасто-зарубчасті; нижні - довгочерешкові, середні й верхні - на коротших черешках. Квітки двостатеві, правильні, 2,5-3,5 см у діаметрі, по одній на верхівці стебла і гілок; віночок роздільнопелюстковий, з 8-10 видовженими оберненояйцевидними жовтими з полиском пелюстками, при основі яких є медова залозка, вкрита лусочкою. Плід - збірна сім'янка. Цвіте у квітні - травні.

Квітки двостатеві, правильні, 2,5-3,5 см у діаметрі, по одній на верхівці стебла і гілок; віночок роздільнопелюстковий, з 8-10 видовженими оберненояйцевидними жовтими з полиском пелюстками, при основі яких є медова залозка, вкрита лусочкою. Плід - збірна сім'янка. Цвіте у квітні - травні.

Поширення. Пшінка весняна росте серед чагарників.

Сировина. Трава, кореневі бульби.

Хімічний склад. У свіжому листі рослини є сапоніни, протоанемонін, анемонін (у висушеному листі), аскорбінова кислота (до 190 мг%), каротин (5,2 мг%). Кореневі бульби містять крохмаль (13,5 %), цукри (10 %).

Застосування. Ефективність корневих бульб пшінки при геморої відома вже давно. У деяких місцях їх носили як амулети, що «захищають» від цього захворювання. Визнана здатність пшінки викликати звуження судин. Це робить її ефективною при лікуванні порушень кровообігу.

Пшінку звичайну застосовують як сечогінний, легкий проносний, відхаркувальний, кровоочисний і ранозагоювальний засіб. Відвар трави з коренями вживають при вуграх, шкірних висипах, золотусі, при запорах та від кашлю. Настоям трави полощуть рот при гінгівітах і стоматитах, промивають рани і виразки. В основному пшінку рекомендують для зовнішнього застосування при лікуванні геморою.

3.243. Ревінь тангутський - *Rheum palmatum* L.

Родина гречкових – *Polygonaceae*

Ревень тангутський

Життєва форма. Багаторічна, трав'яниста рослина. Кореневище великих розмірів, коротке, широке, з кількома великими соковитими, циліндричними або конусоподібними коренями. Навесні від кореневища відростає кілька листків на черешках; пластинка листка п'яти-семилопатева, з глибокими надрізами. Стебла високі (2-3 м), товсті, порожнисті, мало розгалужені, з невеликою кількістю дрібних листків та великими волотями малопомітних дрібних квіток, що виходять з пазух листків. Плоди – бурі сім'янки.

Поширення. Культивують як лікарську рослину на дослідних ділянках ЗДМУ

Сировина. Кореневище з коренями.

Хімічний склад. Корені й кореневища ревеню тангутського містять антраглікозиди (понад 5%). Гідроксиметилантрахінони знаходяться в сировині в глікозидній формі і у вільному стані. Представлені вони хризофанолом, реїном та їх глікозидами. Вільні та зв'язані гідроксиметилантрахінони зустрічаються в окисленій і відновленій формах у вигляді мономерів, а також димерів (не менше 31). Крім гідроксиметилантрахінонів у сировині містяться дубильні речовини, що гідролізуються (12%), а також смоли, полісахариди та ін.

Застосування. Головними діючими речовинами цієї рослини є антраглікозиди й дубильні речовини. Антраглікозиди, розщеплюючись у товстому кишківнику, утворюють реїн, реум-емодин і хризофанову кислоту, які подразнюють нервові закінчення кишкової стінки і спричинюють проносну дію. Дубильні речовини виявляють в'язучу й протизапальну дію. Фармакологічна дія ревеню залежить від дози: у великих дозах він діє як послаблюючий засіб (ефект настає через 8-10 годин), при малих дозах спостерігається в'язучий ефект. Послаблююча і в'язуча дії залежать і від того, який розчинник використовується при виготовленні препаратів: у водних препаратів переважає послаблююча дія (антраглікозиди добре розчинні у воді), у спиртових --в'язуча дія (таноглюкозиди краще розчиняються у спирті). Галенові препарати ревеню мають і жовчогінні властивості. Призначається ревінь переважно хворим похилого віку і дітям як послаблюючий засіб при атонії кишківника, метеоризмі і при хронічних запорах. Дозу добирають індивідуально. В невеликих дозах (0,05-0,2 г) ревінь допомагає при диспепсії та катарі шлунка з недостатньою кислотністю. Вживання препаратів ревеню протипоказане при гострому апендициті й холециститі, гострому перитоніті, непрохідності кишківника і кровотечах із шлунково-кишкового тракту та при вагітності. Слід уникати їх при подагрі, катарах сечового міхура й оксалурії.

Застосовують такі препарати ревеню: порошок ревеню, таблетки ревеню, екстракт ревеню сухий.

3.244. Резеда жовта - *Reseda lutea* L.

Родина резедових – *Resedaceae*

Резеда желтая

Життєва форма. Одно- або дворічна трав'яниста рослина. Стебло прямостояче або висхідне, жорстке, розгалужене, густооблиственне, 30-60 см заввишки. Листки очергові, з шорсткими краями; прикореневі листки нерідко цілісні, стеблові - тричі-п'ятиперистороздільні, з цілісними або дво-трироздільними частками, верхівкові - лінійні. Квітки двостатеві, неправильні, жовтувато-зелені, на квітконіжках, зібрані в густі колосовидні китиці, пелюстки (їх 6) незрілі, з розширеною нижньою частиною і глибокорозсіченою верхньою, неоднакові, верхні більші за інші. Плід - довгаста три-

гранна спрямована догори коробочка з трьома зубчиками на верхівці. Цвіте у травні - жовтні.

Поширення. Резеда жовта росте на полях, біля доріг, на схилах острова.

Сировина. Трава, корені.

Хімічний склад. Корені резеди містить ізотіоціанати й алкалоїди, трава - алкалоїди, ефірну олію, фенолкарбонові кислоти (ванілінова, п-кумарова, п-гідроксibenзойна), флаво-

ноїди, аскорбінову кислоту, токоферолі і каротин.

Застосування. Настій трави резеди застосовують як сечогінний і потогінний засіб. Настій свіжих коренів вживають при хворобах серця.

3.245. Редька посівна чорна - *Raphanus sativus* var. *niger* L.

Родина капустяних –Brassicaceae

Редька посевная черная

Життєва форма. Коренеплідна одно- чи дворічна рослина. У перший рік розвивається розетка ліровидних, перистонадрізнаних листків і коренеплід, на другий - квітконосний прямостоячий, розгалужений пагінь 20-100 см заввишки. Корені з азотфіксуючими бульбочками. Квітки дрібні, білі, з фіолетовими жилками чи лілові, у китицях. Плід - веретеновидний товстий або циліндрично-конічний стручок, сітчатий з носиком. Цвіте у квітні - травні. Плоди дозрівають у травні - червні.

Поширення. Редьку посівну вирощують на городах.

Сировина. Свіжі коренеплоди, сік, насіння.

Хімічний склад. Коренеплоди редьки містять вуглеводи (до 7 %, в їх числі цукри (4%) та клітковину (1,55%), білки (до 2%), амінокислоти, ферменти (діастаза, глюконідаза, оксидаза, каталаза), вітаміни групи В і С (до 56 мг%), каротин, антоціани, органічні кислоти, ферменти, ліпіди, органічні сполуки, солі калію (до 1200 мг%), кальцію, заліза і магнію. У квітках різноманітний набір флавоноїдів, серед них глікозиди кемпферолу, 3-(п-кумаройлсофорозидо)-5-глюкозиди і 3-(ферулоїлсофорозидо)-5-глюкозиди пеларгонідину та ціанідину; у надземних і підземних органах – глюकोзинолатів (глюкобрасицин, глюкорарафазатин, глюкофенін, 4-оксиглюкобрасицин, 4-метоксиглюкобрасицин, 6-синапоїлглюкорарафенін) і продуктів їх розкладу (алілізотіоціанат, метилізотіоціанат, ізопропілізотіоціанат, 3-метилтіоалкілізотіоціанат, 4-метилтіо-3-бутенілізотіоціанат, 2-фенілетілізотіоціанат). У насінні є жирна і ефірна олії.

Застосування. Чорна редька підсилює секрецію жовчі і розріджує її. Вона також має спазмолітичну дію на гладку мускулатуру жовчних проток і стимулює скорочення кишківника, що пояснює її послаблювальну дію. Завдяки рафаніну, що міститься в її ефірній олії, вона також згубно діє на бактерії.

Чорну редьку рекомендують для лікування порушення відтоку жовчі і при запорах. Вона покращує рух жовчі і тим самим перешкоджає утворенню каменів в жовчному міхурі.

Свіжий сік редьки має жовчогінні й діуретичні властивості, посилює перистальтику кишок, відомий як протисклеротичний засіб. Жовчогінні властивості редьки підтверджено й клінічними спостереженнями. Крім того, сік редьки підвищує толерантність організму до вуглеводів (при цукровому діабеті), має фітонцидні (пояснюються наявністю органічних сполук сірки) й відхаркувальні властивості, посилює секрецію залоз шлунка і кишок, збуджує апетит і виявляє подразнювальну дію (при місцевому застосуванні), подібну до дії гірчичників. Пероральне застосування соку редьки показане при токсичних гепатитах, цирозах печінки, холециститах і жовчнокам'яній хворобі, при порушеннях серцевого ритму і кардіоневрозах, при гіпацидних гастритах, дуоденостазах і атонії кишківника. При простуді бронхіті, захрипlostі, коклюші й кровохарканні сік вживають у поєднанні з медом. У народній медицині сік редьки вживають при відсутності апетиту, метеоризмі, проносі, нирковокам'яній хворобі. Терту редьку корисно вживати при атеросклерозі (сприяє виведенню з організму надлишкового холестерину). В суміші з буряком і морквою редька допомагає при анемії. При виразковій хворобі шлунка і дванадцятипалої кишки, гіперацидному гастриті й гострих запальних захворюваннях печінки, кишківника і нирок та при органічних захворюваннях серця вживати редьку протипоказано. Для місцевого лікування використовують сік і насіння редьки. Свіжим соком промивають гнійні рани і виразки, роблять розтирання при міжреберних невралгіях, міозитах, радикуліті й артралгіях. Соком редьки, змішаним з медом і горілкою, розтирають хворі суглоби, а розведеним пополам з водою — обмивають обморожені ділянки тіла. Насіння редьки, потовчене і змішане з невеликою кількістю води, застосовують у вигляді припарок як антибактеріальний і антимікотичний засіб при мікотичних екземах і ранах.

Подібно до блощичника, капусти і ріпи редька багата сірковмісними сполуками, здатними в лабораторних умовах пригнічувати розвиток ракових кліток. Дослідження показали, що споживання овочів, що містять ізотіоціанати, корелює з меншою захворюваністю раком.

У гомеопатії редьку назначають при хворобах дихальних шляхів і шлунково-кишкового тракту.

3.246. Редька дика – *Raphanus raphanistrum* L.

Родина капустяних – Brassicaceae

Редька дикая

Життєва форма. Однорічна рослина заввишки 30-60 см, з тонким коренем, віночок жовтий інколи білий або з фіолетовим відтінком. Стручки блідожовті, вужчі, 3-4 мм в діаметрі, з помітними перетяжками, достиглі розпадаються на 5-8 члеників, з носиком 1-2 см завдовжки. Цвіте в червні-липні.

Поширення. По всій території острова як бур'ян.

Сировина. Насіння.

Хімічний склад. У листях міститься аскорбінова кислота, у надземних органах – різноманітний склад флавоноїдів, зокрема 7-рамнозидів, 3-глюкозидо-7-рамнозидів кемпферолу та кверцетину, а також 3-рамнозидо-7-глюкозид кемпферолу і 3-глюкозидо-7-арабінозид кверцетину; у насінні – глюкобрасицин і продукти розкладу глюкозинолатів (алілізотіоціанат, 3-метилтіоалкілізотіоціанат, 4-метилтіо-3-бутенілізотіоціанат), жирна олія (21,8-32,8%), до складу якої входять олеїнова (25,8-31,6%), ерукова (15,9-24,5%), лінолева (18,3-21%), ліноленова (11,3-14,1%), ейкозенова (8,4-9,5%), пальмітинова (5,8-7,2%), стеаринова (1,9-3%), пальмітолеїнова (0,9-1%), арахінова (0,3-0,6%) та ейкозадієнова (0,3-0,5%) кислоти.

Застосування. У народній медицині використовується при хворобах шкіри та порушеннях діяльності шлунка, володіє антибактеріальними властивостями. Насіння використовують при пухлинах, ревматизмі, ішіасі. Застосовують у гомеопатії. Медонос.

3.247. Рижій посівний – *Camelina sativa* L.

Родина капустяних – Brassicaceae

Рыжик посевной

Життєва форма. Однолітня трав'яниста гола чи опушена рослина. Стебло тонке, гіллясте, до 100 см заввишки. Листки ланцетні, дрібні, на коротких черешках, сидячі, цільнокраї або зубчаті. Суцвіття – китиця з дрібних блідножовтих квіток. Плід – стручок. Насіння червоно-коричневе. Цвіте з травня.

Поширення. По всій території острова як бур'ян.

Сировина. Насіння.

Хімічний склад. Насіння містить жирну олію (27-44%), до складу якої входять лінолева (22,9%), ліноленова (34,3%), ейкозенова (7,8%), стеаринова (2,8%), олеїнова (20,7%), пальмітинова (9%) та інші кислоти.

Рижикова олія багата токоферолами (785-821 мг%), у тому числі α -токоферолом (728-756мг%), δ -токоферолом (19-21мг%).

Застосування. Насіння і траву рижика використовують у вигляді припарок для пом'якшення пухлин, траву – для обмивання запалених очей. Жирна олія корисна при місцевих подразненнях шкіри. Листки мають противоглистні властивості. Відвар насіння знаходить використання замість гірчичників.

Жирна олія надзвичайно корисна для здоров'я. Завдяки унікальному сполученню полі- ненасичених жирних кислот вона проявляє позитивну фармакологічну дію. Її регулярний прийом приводить до зниження холестерину в крові, що сприяє пониженню ризику серцево-судинних хвороб. У народній медицині рижикову олію вживають при виразці шлунка, опіках, ранах, запаленнях очей.

Жирна олія використовується в харчовій промисловості, в техніці та косметичі (пом'якшувальний засіб, масажна олія, креми).

3.248. Рогачка хрінovidна – *Erucastrum armoracioides* L.

Родини капустяних – **Brassicaceae**

Рогач хреновидний

Життєва форма. Однорічна трав'яниста рослина, стебло розчепірено-галузисте, а тому рослина вся в обрисі куляста (утворює перекотиполе), заввишки 40-100 см, прикореневі листки суцільні, довгасті або клиновидно-оберненояйцевидні, звужені в довгий черешок, тупі і нерівновеликозубчасті. Пелюстки 7-9 мм завдовжки, ясно-жовті. Стручки з плодоніжкою, косо вгору спрямовані, 12-18 мм завдовжки. Цвіте у травні – червні.

Поширення. На степових схилах, як бур'ян на полях і біля шляхів.

Сировина. Насіння.

Хімічний склад. У надземних органах виявлені 3- і 7-моноглікозиди, біозиди та діглікозиди кемпферолу і кверцетину. Насіння містить жирну олію (32,12-37,23%), до складу якої входять лауринова (0,75%), пальмітинова (5,25%), стеаринова (2,32%),

олеїнова (17,08%), ліолева (17,23%), ліоленова (22,10%), ейкозенова (9,13%), ейкозадієнова (3,64%), ерукова (19,6%), пальмітолеїнова (1,53%) кислоти.

Застосування. Жирну олію насіння використовують у технічних та харчових цілях.

3.249. Рицина звичайна - *Ricinus communis* L.

Родина молочайних – *Euphorbiaceae*

Клещевина обыкновенная.

Життєва форма. Однорічна трав'яниста рослина. Стебло прямостояче, порожнисте, розгалужене, сизе або червоне, заввишки 1,5-3 м. Листя великі, на видовжених черешках, пальчасто лопатеві і пальчатороздільні, щитовидні, нерівнозубчасті по краю. Квітки зеленуваті, зібрані в щільні китиці, чоловічі в нижній частині суцвіття, жіночі – у верхній. Тичинки мають галузисті тичинкові ниті і велику кількість пиляків. Плід - овально-куляста тригнізда коробочка, вкрита шипами або рідше без них. Насіння овальної форми, з одного боку опукле, з другого – плескате, з довгастим швом посередині. Оболонка гладенька, блискуча, мозаїчна. Колір насіння сірий, сіро-блакитний, світло- або темно-червоний, колір мозаїки різноманітний – брунатний, рожевий, світло-сірий. Цвіте у серпні.

Поширення. Рицина звичайна походить з Африки. Культивують як олійну і декоративну рослину.

Сировина. Насіння.

Хімічний склад. Насіння рицини містить до 55 % жирної невисихаючої олії, білкові речовини (понад 15 %), алкалоїд рицинін (0,1 - 1 %), безазотисті речовини (10-12 %), клітковину (18 %). У складі рицинової олії є однокислотний тригліцерид рицинолової кислоти (до 85 %), олеїнова (9%), ліолева (3%), стеаринова і диоксистеаринова кислоти, гліцерин та неомілювані речовини (до 0,4%). До складу білкових речовин входить мало вивчений токсальбумін рицин — речовина надзвичайно отруйна (6 насінин рицини спричинюють смертельне отруєння у дітей, 20 - у дорослих).

Застосування. Рицинова олія - класичний проносний засіб. При надходженні у дванадцятипалу кишку вона частково гідролізується на гліцерин і рицинолову кислоту, яка спричинює посилену перистальтику внаслідок хімічного подразнення слизової оболонки кишківника солями цієї кислоти. Проносний ефект настає через 5-6 годин. Як проносний засіб рицинову олію призначають при ентероколіті, а також при хро-

нічному запорі в поєднанні з гемороєм, проктитом, її застосовують і при підготовці хворих до рентгенологічного дослідження органів черевної порожнини. Застосування рицинової олії як послаблюючого засобу протипоказане при отруєнні жиророзчинними речовинами (фосфор, бензол та ін). Як зовнішній засіб (змащування, тампони) рицинову олію використовують для лікування атонічних виразок, радіодерматитів, себореї, виразки гомілки, дифузного випадіння волосся, блефариту. Рицинова олія входить до складу багатьох мазей і бальзамів для лікування опіків, виразок, ран.

3.250. Ріпа городня - Brassica rapa L.

Родина капустяних – Brassicaceae

Ріпа огородня

Життєва форма. Овочева коренеплідна дворічна рослина. У перший рік розвиває розетку листків і коренеплід, на другий - квітконосне стебло і насіння. Стебло прямо-стояче, облиственне, 30-100 см заввишки. Прикореневі листки ліровидні, жовтуватозелені, вкриті щетинками. Стеблові листки сизуваті; нижні - ліровидні, верхні — стеблообгортні, сидячі, ланцетні. Квітки двостатеві, правильні, золотисто- або блідожовті, зібрані в щитковидне суцвіття; оцвітина подвійна, чотиричленна. Плід - багатонасінний стручок з шиловидним носиком. Цвіте з травня по серпень.

Поширення. Ріпу вирощують на городах.

Сировина. Коренеплоди.

Хімічний склад. Коренеплоди ріпи містять білки (1,74 %), вуглеводи (до 9 %), клітковину (1,41%), стерини (β -сітостерин, кампестерин, брасикостерин), тіоглікозиди, ізотіоціанові сполуки, фосфатиди і жирні кислоти (лінолева, ліноленова, пальмітинова, олеїнова), вітаміни В₁, В₂, В₆, аскорбінову (до 60мг%) і пантотенову кислоти, каротиноїди (лікопін, β -каротин, криптоксантин) і антоціани (рубробрасицин, рафанузин).

Застосування. Ріпа має відхаркувальні, протизапальні, антисептичні й болетамувальні властивості, підвищує діурез, стимулює секрецію шлункового соку та посилює перистальтику кишківника. Відвар коренеплоду вживають при захриплості голосу, хронічному бронхіті, бронхіальній астмі та як засіб, що заспокоює серцебиття й покращує сон і як легкий послаблюючий засіб. У сирому вигляді ріпу призначають при хронічних запорах, а свіжий сік ріпи дають цинготним хворим, вживають, підсолоджуючи медом або цукром, при простудних захворюваннях верхніх дихальних шляхів, що супроводяться сухим кашлем. У лікувальному харчуванні ріпу застосовують при гіпацидних гастритах, дискінезіях жовчовивідних шляхів за гіпокінетичним типом, при атонії кишківника й спастичних колітах та для профілактики гіпо- й авітамінозів. Використовують ріпу і як зовнішній засіб: з кашки вареної ріпи роблять припарки при подагрі, а з протертої свіжої ріпи готують мазь для лікування відморожень.

3.251. Робінія звичайна, біла акація - *Robinia pseudoacacia* L.

Родина бобових – *Fabaceae*

Робинія ложноакація

Життєва форма. Листопадне, до 35 м заввишки дерево. Листки непарноперистоскладні, листочки овальні, гострі на верхівці, зі споду сірувато-зелені. Прилистки видозмінені в колючки, або відсутні. Квітки зібрані в пониклі пазушні китиці. Вісь суцвіття без залозок і щетинок. Чашечка дзвоникувата, червонувата, клейка. Віночок білий або рожевий, запашний. Плід - біб, багатонасінний, розкритий, довгасто-лінійний, злегка вигнутий, сплюснутий, звужений до верхівки і основи, з криловидним черевним швом і коротким носиком, темно-жовтий, голий. Цвіте у травні - червні.

Поширення. Культивують як декоративну рослину на острові.

Сировина. Квітки, кора.

Хімічний склад. Квітки робінії містять цукри, органічні кислоти, флавоноїд робінін, ефірну олію, у складі якої переважає піперонал. У корі є дубильні речовини, ефірна олія, стерини, отруйний альбумін робін, фітостерин і стігмастерин.

Застосування. Квітки робінії використовують як сировину для виготовлення флароніну - препарату з гіпоазотемічною дією. Настій квіток робінії використовують як відхаркувальний, жарознижуючий, протизапальний, спазмолітичний, кровоспинний, діуретичний, гіпоазотемічний і легкий послаблюючий засіб. Назначають від кашлю і грипу, при болях у шлунку й кишківнику, при шлункових кровотечах і запальних процесах сечовивідних шляхів (пієлонефрит, нирковокам'яна хвороба, цистит). Настій кори вживають при підвищеній кислотності шлункового соку, виразках у шлунку й кишківнику та при запорі. Застосовують ефірну олію робінії в парфумерії, косметичці, аромотерапії. Настій кори приймають при шлунково-кишкових виразках, підвищеній кислотності шлункового соку. Кора отруйна і повинна прийматися строго дозовано.

3.252. Родовик лікарський - *Sanguisorba officinalis* L.

Родина розових – *Rosaceae*

Кровохлебка лекарственная

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина з товстим горизонтальним кореневищем і довгими тонкими коренями. Довжина кореневищ та коренів сягає до 20 см, товщина кореневищ - 0,5- 2,5 см, коренів – 0,3-1,5 см. Поверхня коренів та кореневищ гладка або дещо повздожньоотріщинувата. Злам у кореневищах нерівний, у коренів – рівний, має променисту будову. Колір кореневищ і коренів зовні темно-бурий, майже чорний, на зламі – жовтуватий або буруватий. Стебла прямостоячі, 20-100 см заввишки, поодинокі або їх декілька, вгорі розгалужені, всередині порожні. Листки довгочерешкові, непарноперисті, з багатьма 7-25 листочками видовжено-яйцевидними або еліптичними, серцевидними при основі й округлими на верхівці, пилчасто-зубчастими по краю, цупкими темно-зеленими зверху і сизуватими зісподу.

Квітки правильні, двостатеві, зібрані в овальні або овально-циліндричні голівки, на довгих прямих квітконосах. Плоди — однонасінні, чотиригранні горішки. Цвіте з червня до вересня.

Поширення. Родовик лікарський росте на заливних луках, лучних степах острова.

Сировина. Кореневище з коренями, трава.

Хімічний склад. Кореневища й корені родовика містять дубильні речовини пірогалової групи (16-25%), галову й елагову кислоти, ефірну олію (1,0-1,8 %), до 4,5% сапонінів (сангвісорбін, потерин), стерини (сітостерин, стігмастерин), гіркоти, флавоноїди (кверцетин, кемпферол та ін.), крохмаль (до 30%), цукри (0,9%), вітамін С (30-60 мг%). У траві рослини є дубильні речовини, ефірна олія (1,5-1,8%), сапонін сангвісорбін (2,5-4,0%), барвні речовини, крохмаль, цукри, вітаміни К, С (360-920 мг%) і каротин.

У кореневищах з коренями містяться: макроелементи (міліграм/г): К-5,80, Са - 23,10, Mg-2,90, Fe-0,40; мікроелементи (КНМ): Mn-0,47, Cu-0,59, Zn - 1,02, Co-0,04, Cr-0,03, Al-0,31, Ba-5,71, V - 0,12, Se - 1,39, Ni - 1,15, Sr - 6,14, Pb - 0,06, I - 0,10, B- 2,00 мкг/г.

Застосування. Галенові препарати родовика лікарського мають в'яжучі, протизапальні, болетамувальні й кровоспинні властивості. Рідкий екстракт та відвар кореневищ і коренів родовика назначають при шлункових, гемороїдальних кровотечах, як засіб проти холециститів, ентероколітів і проносів різної етіології, хронічної дизентерії, при різній патології кишківника. Відвар кореневищ і коренів використовують при ангінах, гінгівітах, стоматитах, при ерозії шийки матки, вуграх, запальних процесах шкіри, флебіті й тромбофлебіті. Корені використовують для припарок при фурункулах і виразці гомілки, як кровоспинний і ранозагоювальний засіб.

3.253. Рожа рожева, рожа городня - *Alcea rosea* L., syn. *Althaea rosea* (L.) Cav.

Родина мальвових – *Malvaceae*

Шток-роза розовая

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста шерстисто-волосиста рослина. Стебло пряме, малогіллясте, 80-250 см заввишки. Листки почергові, 5-7-лопатові, округлі або серцевидні, по краю - тупозубчасті; верхні - трилопатові. Квітки великі (5-7 см у діаметрі), 5-пелюсткові, сидять у пазухах листків по одній або по дві на коротких квітконіжках і утворюють на верхівці стебла колосовидне суцвіття; пелюстки майже округлі, їхня довжина дорівнює ширині, вони білі, рожеві, червоні до чорних. Плід - з численних, розміщених кільцем плодиків - сім'янок. Цвіте у липні - серпні.

Поширення. Культивують як декоративну рослину.

Сировина. Квітки, корені.

Хімічний склад. Квітки рожі рожевої містять дубильні і барвні речовини та слиз. Значна кількість слизу є й у коренях.

Застосування. Препарати виявляють обволікаючу, відхаркувальну, муколітичну, протизапальну та знеболюючу дію. Застосовують настій, грудні збори, сухий порошок коренів, мікстуру від кашлю. В народній медицині рожу рожеву вживають внутрішньо у вигляді відвару або холодного настою коренів при захворюваннях органів дихання (хронічні бронхіти, трахеїти, ларингіти, бронхіальна астма, бронхопневмонії, коклюш) та шлунково-кишкового тракту (катаральні стани стравоходу, гастрити, ентероколіти, виразкова хвороба шлунка і дванадцятипалої кишки).

3.254. Розторопша плямиста – *Silybum marianum* (L.) Gaertn.

Родина айстрових – Asteraceae

Расторопша пятнистая. Остро-пестро.

Життєва форма. Одно- або дворічна колюча трав'яниста рослина 60-150 см заввишки. Стебло пряме, гіллясте, голе. Листки почергові, великі, еліптичні, перистолопатові, з жовтуватими колючками по краю і по жилкам знизу. Їх пластинка зелена з білими плямами, блискуча. Суцвіття – кулеподібні кошики. Квітки трубчасті, рожеві або білі. Плід – сім'янка з чубчиком. Цвіте в липні – серпні.

Поширення. Рослину культивують. Інколи її розводять на городах. Як бур'ян зустрічається на острові.

Сировина. Плоди.

Хімічний склад. Плоди розторопші містять флавоїгнани (силібін, силідіанін, силікрістин, відомих під назвою «Силімарин», ізосилібін, силідіанін, ізосилікрістин, силімонін, силандрин), а також флавоноли (кверцетин і таксіфолін), біогенні аміни (тирамін, гістамін), стерини, смоли, жирну олію (до 32%), до складу якої входять ліно-

лева (61-62%), олеїнова (21-22%), стеаринова (3,5-4%), арахінова (біля 2%), пальмітинова (близько 9%) та бегенова (1-1,5%) кислоти.

Основні активні компоненти: силімарин (суміш флавоноїдних глікозидів: силібін, силідіанін, силіхристин) - чинить гепатопротекторну, детоксикаційні, жовчогінну та антиоксидантною властивостями.

Основна дія:

- покращує функції печінки - силімарин надає позитивну дію на печінку, захищаючи її від впливу токсичних речовин, алкоголю.

- гепатопротекторна - силібін сприяє утворенню нових клітин печінки; відновлює уражені токсинами і вірусами клітини в печінці, стимулюючи синтез рибонуклеїнової кислоти, білків і фосфоліпідів, які прискорюють ріст здорових клітин печінки. При цьому поліпшується загальний стан хворих із захворюваннями печінки, зменшуються суб'єктивні скарги (відчуття тяжкості в правому підребер'ї, втрата апетиту, шкірний свербіж, блювання, слабкість); нормалізуються лабораторні показники крові: знижується рівень трансаміназ, білірубину, гамма-глутамілтрансферази та лужної фосфатази в сироватці крові; знижується вміст в жовчі холестерину.

- жовчогінна - силімарин ефективно відновлює дренажну функцію жовчовивідних шляхів, попереджаючи розвиток застою жовчі і утворення конкрементів у жовчному міхурі; збільшує вироблення жовчі, підсилює її відтік і виділення в кишковий тракт при дискінезії як по гіперкінетичному, так і по гіпокінетичному типу.

- нормалізує травлення - так як силімарин сприяє виробленню та посиленню виведення жовчі, то достатня її кількість забезпечує повне перетравлення жирів і оптимальне засвоєння жиророзчинних вітамінів; а також сприяє хорошій перистальтиці кишківника і своєчасному виведенню його вмісту.

- детоксикаційна - силімарин підсилює знищуючу функцію печінки, викликану алкоголем, лікарськими препаратами, токсинами, що містяться у воді, в повітрі, в продуктах харчування, які, подібно вільним радикалам, руйнують ліпіди клітинних мембран; а також є унікальним протиотрутою при отруєннях грибами.

- антиоксидантна

- силімарин здатний пригнічувати фермент, що підсилює процес перекисного окислення, що робить його ідеальним засобом захисту печінки від шкідливого впливу алкоголю, сигаретного диму, ліків;

- силібін спонукає печінку виробляти глутатіон - один з кращих власних антиоксидантів організму;

- силімарин нейтралізує активні форми кисню і обриває ланцюгові вільнорадикальні реакції, а також перетворює в печінці вільні радикали в менш токсичні форми;

- силімарин запобігає руйнуванню мембран гепатоцитів і втрату їх компонентів.

- імуномоделююча - так як силімарин сприяє нормальному функціонуванню печінки, то підтримується і вся імуна система організму. Це також відноситься до протиракового захисту організму, особливо, коли йдеться про гормонозалежних пухлинах, адже печінка бере участь у метаболізмі гормонів. Тому силімарин важливий і для профілактики онкозахворювань жіночих репродуктивних органів.

- гіпоглікемічна - силімарин знижує потребу в інсуліні у людей, які страждають на діабет.

Застосування. Силімарин повністю пригнічує або послаблює дію речовин, індукуючий некроз або цироз печінки. Силібін здійснює детоксикацію печінки завдяки своїм антиоксидантним властивостям і здатності викликати регенерацію. Аналоги силібіну знижують рівень ліпідів в крові. Спиртова настоянка розторопші сприяє виве-

денню жовчі і заспокоює спазми. Настій рекомендується при легких порушеннях травлення і при функціональних порушеннях печінки. Розторопша використовується як додатковий засіб при лікуванні хронічних гепатитів і цирозу. Її часто застосовують разом з чистотилом, артишоком і іншими рослинами.

Нині одна із найбільш популярних рослин. У народі здавна її використовували при захворюваннях печінки, селезінки, геморої, хронічному запорі, ревматизмі, хронічному бронхіті.

У медицині застосовують препарати «Силімар», «Сибектан», «Силібор», «Карсил», «Легалон», «Силібінін», «Гепабене» як гепатопротекні засоби, які мають гепатозахисні, антиоксидантні, імуномодельючі властивості та виявляють легкий жовчогінний ефект. Їх рекомендують при гострому та хронічному гепатиті, цирозі печінки, холангіті, холециститі, а також порушенні функції печінки при отруєнні хімічними сполуками, в тому числі алкоголем, при цукровому діабеті, хронічних шлунково-кишкових захворюваннях.

Жирна олія розторопші виявляє протизапальну, епітелізуючу, ранозагоюючу, противиразкову дію, є ефективним гепатопротектором, запобігає всмоктуванню токсичних речовин, які надходять в організм з водою та їжею. Вона проявляє антиоксидантні властивості, ефективна при лікуванні ран, опіків, у тому числі сонячних, опрілості шкіри.

У гомеопатії насіння розторопші використовують при захворюваннях печінки і травних органів, а також при геморої, випадінні прямої кишки, аменореї, варикозному розширенні вен.

3.255. Розхідник звичайний, розхідник плющовидний - *Glechoma hederacea* L.

Родина ясноткових – *Lamiaceae*

Будра обыкновенная

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина. Стебло лежаче, вкорінене, з висхідними чотиригранними голими в нижній частині й розсіяно опушеними короткими волосками вгорі квітконосними гілочками, 10-40 см заввишки. Листки супротивні, черешкові, з нирковидною, серцевидно-трикутною або округло-серцевидною зарубчастою пластинкою, майже голі або розсіяно опушені короткими волосками. Квітки неправильні, різнорідні. Чашечка трубчаста, невиразнодвогуба, з п'ятьма трикутно-ланцетними гострокінцевими зубцями, в 3-4 рази коротшими за трубочку, зовні коротковолосиста. Віночок синьо-фіолетовий, двогубий, зовні коротко-пухнастий; верхня губа віночка до третини надрізана на півкруглі лопаті; середня лопать нижньої губи впоперек овальна, зазублена; бокові лопаті яйцевидні, в 2-3 рази вужчі за середню. Плід складається з чотирьох горішковидних часток. Цвіте з квітня по серпень.

Поширена. Розхідник звичайний росте серед чагарників,

на вологих луках, як бур'ян уздовж доріг острова.

Сировина. Трава.

Хімічний склад. У траві розхідника є ефірна олія (0,03-0,06 %), сапоніни, дубильні (5,9

7,5 %) й гіркі (до 31 мг %) речовини, винна, оцтова, кавова, синапова, *n*-кумарова і ферулова кислоти, тритерпенові кислоти, холін, смоли і каротин (8,2 мг%), вітамін С (30—80 мг%) та амінокислоти (метіонін, цистеїн, серин).

Застосування. Препарати розхідника збуджують апетит, активізують травлення, стимулюють загальний обмін речовин в організмі, мають антисептичні, протизапальні, болетамувальні, кровоспинні, відхаркувальні й потогінні властивості, підвищують діурез, виявляють холеретичну, холекінетичну й протитоксичну дію. Настій трави розхідника використовують при захворюваннях органів дихання (фарингіти, ларингіти, коклюш, хронічні бронхіти, запалення легень, бронхіальна астма), від кровохаркання, для підвищення апетиту, як тонізуючий і вітрогінний засіб, при катарах шлунка і кишківника, захворюваннях жовчного міхура, печінки, селезінки й сечових шляхів (ниркокам'яна хвороба, гострий і хронічний цистит), як допоміжний засіб при хронічних захворюваннях, спричинених неправильним обміном речовин, та як профілактичний засіб проти отруєння свинцем. У терапевтичних дозах розхідник не отруйний, але передозування може спричинити збільшену слинотечу, пітливість, порушення серцевого ритму і набряк легень. Як зовнішній засіб настій розхідника використовують для примочок при сльозотечі та кон'юнктивіті, для промивання ран, виразок і опіків, для компресів при фурункулах, гнійних набряках, запаленні суглобів, вивихах і переломі кісток та для ванн після виснажливих хвороб. Свіже листя прикладають до наривів.

3.256. Рута садова, рута городня, рута запашна, рута пахуча - *Ruta graveolens* L.

Родина рутових – *Rutaceae*

Рута душистая

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста сизувато-зелена гола рослина. Стебла прямостоячі, 20-60 см заввишки, розгалужені, при основі дерев'яністі. Листки почергові, залозисто-крапчасті, яйцевидно-трикутні, 2-3-перисторозсічені, з видовженообернено-яйцевидними цілокрайми або дрібнозарубчастими тупуватими частками, з яких середня більша і часто з виїмкою на верхівці. Квітки правильні, двостатеві, у верхівковому щитковидному суцвітті (верхня квітка в суцвітті п'ятичленна, решта-чотиричленні); пелюстки жовті, на верхівці з шоломиком, до основи раптово звужені в нігтик, вгорі цілокраї або зубчасті. Плід - коробочка. Цвіте у червні - липні

Поширення. Культивують як декоративну, лікарську та ефіроносну рослину на дослідному полі ЗДМУ.

Сировина. Трава.

Хімічний склад. Особливістю хімічного складу рути садової є одночасна наявність алкалоїдів (0,2-1,4 %) і ефірної олії (у сушеній траві до 0,7 %), що в рослинному світі спостерігається не часто. Алкалоїди рути - похідні хіноліну, фуорохіноліну та акридину: скіміанін, кокусагінін, гравеолін-руталеїн, гравеолінін, фагарин, диктамнін, арборин, арборинін та ін. До складу ефірної олії входять кетони (метилгептилкетон, метилгексилкетон, метилоктилкетон, метилнонілкетон, α -нонанон та ін.), на які припадає 90 % від її загального складу, пінени, метилсаліцилат, α -нонілацетат, лимонен, цимол, бензальдегід, мірцен, елмол, ундеканон, цимен, цинеол, кумін-альдегід, цитронелол, карвакрол, гваякол, ліналоол, капронова, каприлова, пальмітинова та анісова кислоти, ундециловий спирт та інші аліфатичні спирти. Крім алкалоїдів і ефірної олії, у траві рути є фуорокумарини і кумарини (бергаптен, псорален, ксантотоксин, рутарин, рутамарин, рутаретин, ізоімператорин, ізопінпелін, умбеліферон, герніарин, скополетин, рафноретин та ін.), флавоноїдний глікозид рутин, лігнан савінін, гравеолонова кислота, акроніцин, смолисті та інші речовини.

Застосування. Рута садова - одна з популярних лікарських рослин. Багатий хімічний склад рослини зумовлює широкий спектр її лікувальних властивостей. Найважливішою властивістю рути є її здатність знімати спазми гладенької мускулатури травного тракту, жовчних і сечовивідних шляхів та периферичних кровоносних судин. Як наслідок, знижується артеріальний тиск, уповільнюються серцеві скорочення, підвищується діурез, поліпшується відтік жовчі. Важливе терапевтичне значення має здатність рути ущільнювати стінки кровоносних судин, завдяки чому їхня резистентність та еластичність збільшуються, а ламкість і можливість ушкодження зменшуються. Відмічено слабку седативну дію рути. Гіркі речовини, що є в рослині, збуджують виділення шлункового соку; фуорокумарини підвищують чутливість шкіри до ультрафіолетового проміння; акроніцин виявляє протипухлинну активність. Показаннями до призначення рути (per se або в суміші з іншими лікарськими рослинами) є бронхіальна астма, захворювання шлунково-кишкового тракту, що супроводяться спазмами, жовчнокам'яна хвороба, головні болі, пов'язані зі спазмами судин, атеросклероз, серцеві неврози, варикозне розширення вен, істерія, епілепсія, нервові розлади в клімактеричному періоді, імпотенція. Найдоцільніша форма застосування - настоянка, оскільки у спирті діючі речовини рути розчиняються краще. Крім настоянки, часто використовують холодний настій рослини. Застосовують руту і як зовнішній засіб. Настій використовують при запаленні повік і висипах на шкірі, а настоянку - при ревматизмі, подагрі, невралгії й люмбаго. В гомеопатії руту використовують при травмах м'язів, варикозних вузлах, запаленні очей та суглобовому ревматизмі.

3.257. Рутвиця мала - *Thalictrum minus* L.

Родина жовтцевих – *Ranunculaceae*

Василистник малый

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста гола рослина. Стебло прямостояче або висхідне, розгалужене, 50-100 см заввишки. Листки почергові, черешкові, широкотрикутні, 3- 4-перисті, з округло-яйцевидними спереду трилопатовими чи тричінадрізними листочками. Квітки правильні, двостатеві, пониклі, зібрані в розлогу волоть; оцвітина проста, чашечкоподібна, з 4 яйцевидних, зеленуватих листочків; нитки тичинок тоненькі, жовтуваті. Плоди - сидячі яйцевидні ребристі сім'янки. Цвіте у червні - липні.

Поширення. Рутвиця мала росте на узліссях і на лісових галявинах, степових луках, трав'янистих схилах та серед чагарників острова.

Сировина. Трава.

Хімічний склад. Трава містить сапоніни (3,1%), до 1,1% алкалоїдів (тальмін, тальмідин, тальметин, метилтальметин, таллактамін, дегідроталікмін, талікмін, β -алокриптопін, β -хлорметилат 1-канадину, берберин), ціаногенні сполуки, дубильні речовини, флавоноїди (1,64%) та аскорбінову кислоту.

Застосування. Трава рутвиці малої входить до складу суміші Здренко, яку застосовують в онкологічній практиці як симптоматичний засіб. У народній медицині використовують як болетамувальний, сечогінний, відхаркувальний, седативний, гіпотензивний, кровоспинний, протизапальний й антисептичний засіб. Настій трави застосовують від кашлю (при туберкульозі легень та інших захворюваннях органів дихання), при простудних захворюваннях (як жарознижуючий засіб), захворюваннях травного каналу (пронос, запор), хворобах печінки і жовчних шляхів, при набряках різного походження, при нирковокам'яній хворобі, при різних кровотечах, при ревматизмі, у випадку епілепсії, розладу нервової системи, при безсонні, гіпертензії й стенокардії. Як зовнішній засіб рутвицю застосовують для лікування гнійних ран та інших захворювань шкіри. В гомеопатії рослину застосовують як засіб, що покращує зір.

3.258. Рутка лікарська - *Fumaria officinalis* L.

Родина руткових – *Fumariaceae*

Дымянка лекарственная

Життєва форма. Однорічна трав'яниста гола сизувато-зелена рослина. Стебло висхідне або прямостояче, гранчасто-борозенчасте, розгалужене, 20 - 30 см заввишки. Листки очергові, черешкові, двічіперисторозсічені на вузькі довгастолінійні частки. Квітки двостатеві, неправильні, 7-9 мм завдовжки, в пазушних китицях, віночок з чотирьох пурпурових неоднакових пелюсток, з яких верхня має при основі коротку шпорку. Плід — приплюснутокулястий горішок. Цвіте з квітня до вересня.

Поширення. Рутка лікарська росте по всій території острова як бур'ян на полях та городах, на засмічених місцях.

Сировина. Трава.

Хімічний склад. У надземній частині рутки лікарської 30 алкалоїдів (0,2-1,6 %), крім алкало-

їдів міститься біля 100 різних сполук, такі як дубильні речовини (2,9 %), смоли (4,7 %), фумарова кислота, вітаміни С і К. До складу алкалоїдів входять протопін, сангвінарин, криптокавін, ауретензин, d, 1-тетрагідрокоптизин, криптокарпін та інші.

Застосування. Рутка лікарська - одна з кращих лікарських рослин з широким спектром корисних властивостей. Цим вона зобов'язана різноманіттю речовин, що містяться в ній. Деякі її цілющі властивості пов'язані з впливом на рецептори гамма-аміномасляної кислоти - одного з основних нейромедіаторів.

Рутка лікарська допомагає при функціональних порушеннях з боку шлунково-кишкового тракту і жовчного міхура (камені, диспепсія, дискінезія і нудота). Рослина ефективна при порушеннях серцевого ритму, підвищеному артеріальному тиску і навіть астмі. У народній медицині рутка лікарська має жовчогінні й спазмолітичні властивості, впливає на організм загальнотонізуюче (підвищує апетит, поліпшує процеси травлення, збільшуючи секрецію травних залоз і поліпшуючи всмоктування та обмін речовин). Рутку вживають внутрішньо при жовчнокам'яній хворобі та інших захворюваннях печінки й жовчного міхура, при гіпоацидних гастритах, спастичних колітах, геморої, різних хронічних шкірних захворюваннях, як потогінний, сечогінний і вітрогінний засоби, при іпохондрії та істерії. Свіжовижатим соком лікують лишай, різні висипи на тілі, коросту.

Зовнішньо рутку рекомендують для лікування псоріазу, екземи і лишайв.

3.259. Ряска мала - *Lemna minor* L.

Родина ряскових - *Lamnaceae*

Ряска маленькая

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина. Корінці нитковидні. Стебло має вигляд маленької (2-4,5 мм завдовжки і 2-3 мм завширшки) зеленої круглястої пластинки, що плаває на поверхні води. Листки не розвинені. Квітки дуже редуковані, одностатеві, в суцвіттях з двох тичинкових і однієї маточкової квіток, розташованих біля основи пагонів у бічній кишенці або в ямці на поверхні пагона; маточкові квітки

мають одну маточку, тичинкові - з однією тичинкою. Плід - горішковидний, однонасінний, нерозкривний. Цвіте дуже рідко (у травні - червні).

Поширення. Росте в стоячих водах острова.

Сировина. Уся рослина.

Хімічний склад. У рясці малій є флавоноїди, антоціани, мікро-і макроелементи - кальцій, фосфор, магній, кобальт, бром, мідь, нікель, титан, марганець, йод, цинк, ванадій тощо. У висушеному вигляді рослина містить 2-4 % протеїну.

Застосування. Ряска мала виявляє жарознижуючі, сечогінні, десенсибілізуючі й антимікробні властивості. У результаті попереднього фармакологічного дослідження вченими Запорізького державного медичного університету встановлено протипух-

линну, жовчогінну та спазмолітичну дію препаратів ряски. У вітчизняній і зарубіжній народній медицині препарати ряски малої приймають внутрішньо при кропивниці, вітиліго, астмі, запаленнях слизової оболонки дихальних шляхів і набряках невротичного характеру, як протигрипозний і загально-зміцнюючий засіб. Зовнішньо, у вигляді припарок, рослину використовують при ревматизмі й подагрі (як болетамувальний засіб).

3.260. Самосил білоповстистий - *Teucrium polium* L.

Родина ясноткових – Lamiaceae

Дубровник белый

Життєва форма. Невеликий (15-35см)

білуватотонкоповстистий галузистий півкущик. Листки супротивні, видовженооберненояйцевидні або видовжено-лінійні, до основи клиновидно звужені, сидячі, з більш-менш загорнутими зубчато-пилчастими краями; покривні листки видовженоланцетні або майже лінійні. Квітки двостатеві, неправильні, у малоквіткових несправжніх кільцях, скупчених на кінцях гілок в овальні головки, що утворюють складне волотистощитковидне суцвіття; чашечка дзвоникovidна, зовні білуватоповстиста, при основі коса, з десятьма жилками і п'ятьма коротшими за трубочку видовженоланцетними зубцями; віночок двогубий, жовтуватобілий, удвоє довший за чашечку, з майже голою трубочкою і видовженою, зовні густоопушеною губою. Плід складається з чотирьох однонасінних горішковидних часток. Цвіте з липня до вересня.

Поширення. Самосил білоповстистий росте на кам'янистих відслоненнях о.Хортиця.

Сировина. Трава.

Хімічний склад. Трава самосилу білоповстистого містить смолисті речовини (до 6 %), таніни, глікозиди, флавоноїди, гірку речовину пікрополін та ефірну олію, основною складовою частиною якої є борнілацетат.

Застосування. Настій трави самосилу білоповстистого має в'язучі й антимікробні властивості й з успіхом застосовується при геморої, діареї, болях у шлунку та кишківнику. В сумішах з іншими рослинами самосил застосовують при медикаментозному дерматиті й фурункульозі.

3.261. Сverbіжниця польова – *Scabiosa arvensis* L.

Родина черсакових – *Dipsaceae*

Короставник полевой

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина. Має багатоголове кореневище. Стебло борозенчасте, прямостояче, 20-70 см заввишки, просте або у верхній частині розгалужене, білувате від короткого опушення та з довгими шорсткими волосками. Листки супротивні, ланцетні, шорстковолосисті; прикореневі й нижні стеблові листки черешкові. Квітки двостатеві, неправильні. Плід - сім'янка. Цвіте з червня до вересня.

Поширення. Сverbіжниця польова росте по всій території острова на луках і серед чагарників.

Сировина. Трава.

Хімічний склад. Трава містить іридоїди, сапоніни, дубильні й гіркі речовини, каротин та цукри.

Застосування. Настій трави сverbіжниці сприяє виведенню з організму токсичних продуктів обміну, виявляє відхаркувальну, антисептичну, протизапальну й дерматонічну дію.

3.262. Сverbига східна – *Bunias orientalis* L.

Родина капустяних – *Brassicaceae*

Сverbига восточная

Життєва форма. Трав'яниста рослина, стебло вкрите короткими жорсткими волосками і чорними бородавками, 40-100 см заввишки. Нижні листки ліровидні, з оберненими назад боковими частками і довгасто-ланцетною, списовидною верхівкою; стеблові – зубчасті, коло основи списовидні. Пелюстки жовті. Стручочок грушовидний, з 2-4 розміщеними одне над одним 2-насінними гніздами, опушений галузистими волосками. Цвіте у травні - липні.

Поширення. Бур'ян по всій території острова.

Сировина. Листя, корені, стебла.

Хімічний склад. Корені та листя містять алкалоїди. У рослині присутні карденоліди, вітамін С, флавоноїди: моноглікозиди, біозиди та диглікозиди кемпферолу та кверцетину, рутин. У незрілих плодах є гірчична олія.

Застосування. Рослина протицинготна. Медонос. Молоді гілки вживають в їжу.

3.263. Секуринага кущиста - *Securinega suffruticosa* (Pall.) Rehd.

Родина молочайних – *Euphorbiaceae*

Секуринага полукустарникова

Життєва форма. Розлогий, дводомний, 1-2 м заввишки кущ з прямими, тонкими, голими гілками. Молоді пагони ребристі світло-жовті, або брунатно-бурі. Листки по чергові, короткочерешкові, еліптичні або овально-ланцетні, 1,5- 7 см завдовжки, на верхівці заокруглені. Квітки одностатеві, пазушні, з простою чашечкоподібною оцвітиною, зеленкувато-жовті або зелені. Плід - тригнізда коробочка. Цвіте у червні.

Поширення.

Вирощують на дослідних ділянках ЗДМУ.

Сировина.

Пагони.

Хімічний

склад. Пагони секуринаги містять алкалоїди, головним серед яких є секуринін. Найбільша кількість його накопичується в листках (0,3%). Крім секуриніну знайдено ще сім алкалоїдів: суфрутикодин, суфрутиконін, аloseкуринін, дигідросуфрутиконін, секуринол А,В,С. У пагонах, що не здерев'янілі, містяться: макроелементи (міліграм/г): К - 20,50, Са 9,70, Мо - 2,70, Fe - 0,06; мікроелементи (КНМ): Mn - 0,21, Cu - 0,42, Zn - 0,36, Мо - 0,80, Сг - 0,02, Al- 0,02, Ва - 0,04, V - 0,02, Se - 8,60, Ni - 2,57, Sr - 0,49, Pb - 0,02, В - 38.40 мкг/г.

Застосування. Секуриніну нітрат використовується як тонізуючий засіб при астеничних станах, паралічах, неврастенії, як засіб, що збуджує центральну нервову систему, підвищує рефлекторне збудження спинного мозку. Секуринін протипоказаний при гіпертензії, стенокардії, кардіосклерозі, бронхіальній астмі, базедовій хворобі, гострому й хронічному нефриті, епілепсії.

3.264. Сердечник гіркий – *Cardamine amara* L.

Родина капустяних – *Brassicaceae*

Сердечник горький

Життєва форма. Трав'яниста рослина, стебло висотою 20-50 см. Квітки білі, листки перисті, з 3-4 парами листочків. Стручки на плодоніжках прямостоячі, 2-4 см в довжину, з тонким шиловидним носиком.

Поширення. По всій території острова.

Сировина. Листя, насіння.

Хімічний склад. Рослина містить вітамін С, флавоноїди: моноглікозиди, біозиди, диглікозиди кемпферолу та кверцетину; гірчичну олію 0,03%. Насіння містить жирну олію 20-22%.

Застосування. Протицинготний засіб. Відвар застосовується при простудних захворюваннях, при судомах у дітей. Використовують як шлунковий засіб. Листя використовують для салатів, насіння замінює гірчицю.

3.265. Сіяк звичайний, громовик - *Echium vulgare* L.

Родина шорстколистих – *Boraginaceae*

Сердечник горький

Життєва форма. Дворічна відстовбурченожорстковолосиста й притиснутокороткоопушена рослина. Стебла прямостоячі, 30-100 см заввишки, від основи розгалужені, рідше прості, вкриті жорсткими відстовбурченими волосками, розміщеними на невеличких білуватих горбочках, коротко і м'яко опушені. Листки почергові, цілокраї, загострені, з однією поздовжньою жилкою, зісподу сизуваті від густого опушення; прикореневі листки видовжено-ланцетні, як і нижні стеблові звужені до основи в широкі черешки, розміщені густою розеткою, стеблові - лінійно-ланцетні або вузьколанцетні, середні та верхні - сидячі, біля основи округлі, поступово зменшені в напрямі до верхівки стебла. Квітки двостатеві, майже сидячі, в численних видовжено-лінійних простих завійках, зібраних у верхівкове вузьке волотисте суцвіття; віночок лійковидний, спочатку червонуватий, потім синій. Плід складається з чотирьох горішків. Цвіте з червня до вересня.

Квітки двостатеві, майже сидячі, в численних видовжено-лінійних простих завійках, зібраних у верхівкове вузьке волотисте суцвіття; віночок лійковидний, спочатку червонуватий, потім синій. Плід складається з чотирьох горішків. Цвіте з червня до вересня.

Поширення. Сіяк звичайний росте на сухих луках, на забур'янених місцях острова.

Сировина. Трава.

Хімічний склад. У траві сіяка є сапоніни, алкалоїди (циноглосин, консолідин), холін та аскорбінова кислота (у свіжому листі до 120 мг%).

Застосування. Настій трави сіяка виявляє високу антигормональну активність. У народній медицині

настій трави синяка звичайного використовують як відхаркувальний і заспокійливий засіб при кашлі й коклюші та як протисудомний і заспокійливий засіб при епілепсії. Зовнішньо синяк використовують при ревматичних болях у суглобах, розтягуванні сухожилів.

3.266. Сиренія сиза - *Syrenia cana* Pill. et Mitt., (*S. angustifolia* Reichenb., *S. usgrainica* Klok., *Cheiranthus canus* Pill. et Mitt.)

Родина капустяних – Brassicaceae

Сиренія сизая

Життєва форма. Дворічна рослина. Листя вузьколінійні, не ширші 2-2,5 мм, цілокраї, сіруваті від 2-роздільних волосків, 35-50 см. Опушення складається з притиснутих двороздільних волосків, до яких на стручках домішуються трироздільні. Чашолистки прямостоячі, бокові, коло основи мішковидні. Пелюстки жовті, 12-15мм завдовжки. Приймочка дволопатева, з розставленими лопатями. Стручки лінійні, 15-40

мм завдовжки, стовпчик 3-7 мм завдовжки, в 5 разів коротший за стручок. Цвіте у липні.

Поширення. На пісках острова.

Сировина. Листя.

Хімічний склад. Рослина містить карденоліди - строфантин. У насінні є флавоноїди, жирна олія, а також карденоліди.

Застосування. Сиреніотоксин (еризимін) - серцевий глікозид, який має строфантиноподібну дію на серце.

3.267. Скополія карніолійська - *Scopolia carniolica* Jacq.

Родина пасльонових – Solanaceae

Скополія карніолійська

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина з слабо розгалуженим, повзучим кореневищем до 12 см завдовжки і 3 см завтовшки. Корені зігнуті, сильно горбисті і зморшкуваті, зовні бурувато-сірі, на зламі світло-сірі. Стебло прямостояче, 20-50 см заввишки, вгорі вилчато-розгалужене, інколи при основі фіолетове, знизу вкрите лусочковидними листочками. Листки почергові, яйцевидні, цілокраї, з 1-2 зубчиками біля верхівки, звужені при основі в крилатий черешок. Квітки правильні, двостатеві, до 3,5 см завдовжки, на довгих квітконіжках із дзвоникуватим віночком, вишнево-фіолетові зовні та жовто-бурі в середині. Плід - округла двогнізда коробочка. Цвіте у травні-червні.

Поширення. Скополія карніолійська трапляється серед чагарників, на галявинах, по схилах та річних долинах.

Сировина. Кореневище, трава.

Хімічний склад. Всі частини рослини містять тропанові алкалоїди: гіосціамін, скополамін та ін. Найбільш багаті на алкалоїди кореневища (0,55%). Крім алкалоїдів присутні кумарини (скополетин).

Застосування. Кореневища використовують для отримання атропіну, скополаміну та гіосціаміну. Атропіну сульфат використовують як спазмолітик і болетамувальний засіб, в офтальмології, для лікування серцево-судинних захворювань. Скополаміну гідробромід призначають як заспокійливий засіб при гострому психічному збудженні, використовують у хірургічній практиці й офтальмології. У народній медицині відвар кореневищ скополії застосовують при хворобі Паркінсона, а настій трави - при низькому кров'яному тиску.

3.268. Скумпія звичайна - *Cotinus coggygria* Scop.

Родина сумахових – Anacardiaceae

Скумпія кожевенная

Життєва форма. Гіллястий кущ або невелике (3 - 6 м заввишки) дерево з кулястою кроною. Листки почергові, прості, довгочерешкові, оберненояйцеподібні або еліптичні, цілокраї, з тупою чи злегка виїмчастою верхівкою, зверху темно - зелені, зісподу — сизуваті, з характерним запахом; при основі листки округлі, інколи клиноподібні, край цільний, іноді хвилястий; бокові прожилки (7-14) на нижньому боці листка помітно виділяються. Квітки дрібні, зеленуваті, зібрані в розлогі волоті (більшу частину суцвіття становлять недорозвинені квітки, квітконіжки яких після цвітіння відовжуються до 15-30мм і вкриваються довгими червонуватими або фіолетовими волосками). Плоди завдовжки 3-5 мм, сухі, оберненояйцеподібні або ниркоподібні, зеленкуваті з повздовжніми смугами. Цвіте у червні-липні.

Поширення. Скумпія звичайна росте на сухих кам'янистих схилах, на галявинах острова.

Сировина. Листя.

Хімічний склад. Листя скумпії містить галотанін (до 25%), елагову й галову кис-

лоти, флавоноїди (кверцетин, мерицетин), саліцилову кислоту, ефірну олію (0,1-0,2%). До складу ефірної олії входять камфен, мірцен, лимонен, α -пінен, ліналоол, терпінеол.

У листі містяться: макроелементи (міліграм/г): К - 11,40, Са - 6,50, Mg - 1,90, Fe - 0,07; мікроелементи (мкг/г): Mn - 29,60, Cu - 7,60, Zn - 23,20, Со - 0,16, Сг - 0,16, Al - 22,00, Se - 0,15, Ni - 2,88, Sr - 2,96, Pb - 0,64, В - 43,20.

Застосування. Скумпія звичайна має в'яжучі, протизапальні й антисептичні властивості.

Промислова сировина для одержання таніну і його препаратів. З листя скумпії виробляють препарат флакумін, який містить суму флавоноїдів і виявляє жовчогінну активність.

Використовують листя скумпії переважно як зовнішній засіб: для промивання гнійних ран, при зубному болю й запаленні ясен, вуграх, відмороженнях, виразці гомілки, геморої.

3.269. Слива домашня, слива звичайна - *Prunus domestica* L.

Родина розових – *Rosaceae*

Слива обыкновенная

Життєва форма. Дерево заввишки 6-12 м. Гілки неколючі, голі, з гладенькою корою. Листки почергові, черешкові, еліптичні або оберненояйцевидні, темно-зелені, товсті, зісподу опушені, зарубчасто-пилчасті. Квітки правильні, двостатеві, 5-пелюсткові, одиничні або в пучках по 2-5; пелюстки білі або зеленувато-білі. Плоди - м'ясисті кістянки овальної, округлої чи яйцевидної форми, з чітко виявленою поздовжньою борозенкою, різного (від зеленого й жовтого до червоного і синювато-чорного з восковим нальотом) забарвлення; кісточка сплюснуті, з гострими кінцями. Цвіте у квітні-травні.

Поширення. Батьківщина сливи домашньої — Мала Азія, Кавказ і Північний Іран. Культивується по всій території острова.

Сировина. Свіжі стиглі плоди, сушені плоди (чорнослив), насіння, свіжа кора, камедь.

Хімічний склад. Свіжі сливи містять багато пектинових речовин, органічних кислот, цукрів, антоціанідів, флавоноїдів, каротиноїдів, вітамін Е, аскорбінову кислоту, вітаміни групи В та сполуки калію, заліза, йоду, міді й цинку. Ядро кісточок містить до 42 % жирної олії, що за своїми властивостями не поступається перед олією з мигдалю.

Застосування. Свіжі й сушені сливи виявляють ніжну послаблюючу дію й рекомендуються при запорах, атонії кишківника і для очищення кишківника.

При ожирінні й цукровому діабеті слід вживати сливи після спеціальної обробки, яка дає змогу позбавити їх цукру і кислот. Сливи позитивно впливають на печінку при неінфекційних гепатитах, поліпшують стан хворих на атеросклероз (сприяють виведенню з організму холестерину) і гіпертензію. Сливи сприяють виведенню з організму радіоактивних речовин. М'якуш слив застосовують для виготовлення комбінованого препарату кафіолу, який використовується як послаблюючий засіб. Свіжу кору сливи використовують у гомеопатії.

3.270. Смовдь руська, смовдь лікарська - *Peucedanum ruthenicum* Bieb.

Родина селерових – *Ariaceae*

Горечник русский

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина. Стебло щільне, циліндричне, дрібноборозенчасте, 60-120 см заввишки, малолисте, у верхній частині розгалужене. Прикореневі й нижні стеблові листки багаторазово трійчасті або трійчасто-перисті; середні листки дрібніші, менш складні; верхні - без пластинки, у вигляді піхов. Квітки дрібні, двостатеві, у складних 10 - 20-променевих зонтиках, з малолистою спадною обгорткою або без неї; зубці чашечки короткі, часто не помітні; пелюстки світло-жовті, широкояйцевидні, на верхівці виїмчасті. Плід - видовженооберненояйцевидна двосім'янка, 6-8 мм завдовжки. Цвіте у червні - липні.

Поширення. Смовдь руська росте на схилах ярів, серед кущів, на лісових галявинах острова.

Сировина. Корені.

Хімічний склад. Корені рослини містять флавоноїди, ефірні олії, фурукумарин пеucedанін.

Застосування. У народній медицині настоянку або відвар коренів рослини застосовують як болетамувальний, протипростудний та відхаркувальний засіб.

3.271. Смородина чорна - *Ribes nigrum* L.

Родина агрусових – *Grossulariaceae*

Смородина черная

Життєва форма. Невеликий (0,6-2 м заввишки) багаторічний кущ з характерним запахом. Стебла темно-бурі або червоно-брунатні, кора молодих стебел жовтуватосіра. Нижні гілки іноді лежать на землі. Листки черешкові, почергові, трип'ятилопатеві, по краю пилчасто-зубчасті, зверху голі, зісподу - по жилках опушені, з жовтими залозками ароматні. Квітки двостатеві, правильні, дзвоникоподібні лілуваті або рожево-сірі, у пониклих 5-12-квіткових китицях. Плоди - ягоди у китицях. Кулясті, чорні, діаметром 7-10 мм, поверхня вкрита залозками з ефірною олією; м'якоть містить числене дрібне насіння. Цвіте у травні — червні. Плоди досягають у липні.

Поширення. Введена в культуру на дослідному полі ЗДМУ.

Сировина. Листя, бруньки, ягоди.

Хімічний склад. У листках виявлено дубильні речовини, до 0,75 % ефірної олії яка містить ліналоол, гераніол, лімонен, цимол, сабінен; флавоноїди (кверцетин, ізокверцетин, астрагалін, мірицетин, кемпферол, рутин), фітостерол, пентозани, оксикоричні та органічні кислоти, мінеральні солі, вітамін С, галову кислоту, метилгалат, кумарини, пентозани, цукри, ферменти.

Плоди містять аскорбінову кислоту (до 500 мг%), вітаміни групи В, К, Е, каротин; цукри, пектини, жирну олію, антоціани – похідні ціанідину і дельфінідину, флавоноли кемпферол, кверцетин, мірицетин та їхні похідні, кумарини, оксикоричні кислоти, близько 4% органічних кислот (яблучна, винна, лимонна, щавлева), пектини (0,2- 0,8%), емульсин, ефірну олію та мінеральні солі.

У плодах містяться: макроелементи (мг/г): К - 22,20, Са - 5,50, Mg - 2,40, Fe - 0,06; мікроелементи (КНМ): Mn - 0,09, Cu - 0,57, Zn - 0,55, Co - 0,04, Mo - 0,80, Cr - 0,08, Al - 0,06, V - 0,02, Se - 1,00, Ni - 0,26, Sr - 0,09, Pb - 0,07. В - 35,60 мкг/г. У листях містяться: макроелементи (міліграм/г): К - 28,90, Са - 13,40, Mg - 2,80, Fe - 0,20; мікроелементи (КНМ): Mn - 0,23, Cu - 0,17, Zn - 1,88, Co - 0,22, Mo - 7,20, Cr - 0,27, Al - 0,07, Ba - 0,31, V - 0,06, Se - 41,60, Ni - 0,42, Sr - 0,17, Pb - 0,09, I - 0,28, B - 63,60 мкг/г.

Основні активні компоненти:

- ефірна олія, дубильні речовини, фітонциди - мають бактерицидну і протизапальну, спазмолітичну дію на сечовидільний тракт;
- аскорбінова кислота - допомагає організму протистояти інфекціям, які викликають захворювання сечовидільної системи, забезпечує її клітинам антиоксидантний захист;
- органічні кислоти, пектин - сприяють детоксикації організму, надають також сечогінний ефект;
- вітаміни В1, В6, Е, Р, К, каротин, макро- і мікроелементи - додаткове джерело вітамінів і мінералів;
- глікозиди - надають загальнозміцнюючу дію.

Основна дія:

- сечогінна - під впливом пектинів збільшується діурез, що сприяє якнайшвидшому виведенню токсинів і солей з організму.
- протимікробна, противірусна - фітонциди діють як антибіотики - володіють антимікробною, антивірусною дією, діючи на слизову сечовидільних шляхів (а також шлунково-кишкового тракту), надають знеболюючу дію; стимулюють в пошкоджених тканинах сечовидільної системи процеси регенерації.

- протизапальна - дубильні речовини ущільнюють епітеліальні тканини слизової оболонки сечовидільної системи і заважають проникненню шкідливих мікроорганізмів.

- спазмолітична - фітонциди і дубильні речовини знімають спазми гладких м'язів сечовидільних шляхів, надаючи знеболюючу дію.

- детоксуюча - пектини зв'язують токсини, які утворюються в нирках, а також в кишківнику, в результаті життєдіяльності патогенних мікроорганізмів; сповільнюють виведення з організму аскорбінової кислоти, природних антибіотиків. Тому чорну смородину використовують як адсорбуючий засіб при захворюваннях сечовидільної системи та додатковий засіб для лікування гастритів, холециститів, кишкових дисбактеріозів.

- імуностимулююча - аскорбінова кислота мобілізує імунну систему організму, допомагає у виробленні противірусного інтерферону.

- полівітамінна, загальнозміцнююча

- каротин і вітамін Е підтримують в здоровому стані слизові оболонки життєво-важливих органів (сечовидільної системи, шлунково-кишкового тракту, дихальної системи), усувають їх виразкові ураження, надаючи регенеруючу і антиоксидантну дію.

- вітамін В1 бере участь в обміні вуглеводів і забезпеченні енергією нервової та м'язової системи, в т.ч. головного, спинного мозку і серця.

- вітамін В6 бере участь в обміні білка, амінокислот та сірки, завдяки чому сприяє побудові м'язової тканини, швидкому зростанню її клітин; також бере участь у процесах кровотворення; важливий для діяльності нервової системи, в т.ч. головного мозку, стану шкірних покривів, волосся, нігтів, кісткової тканини.

- вітамін К покращує згортання крові, мінеральний обмін, відновлюючи структуру кісткової тканини.

- вітамін С (аскорбінова кислота) бере активну участь в окисно-відновних процесах, підвищує стійкість організму, є фактором імунітету.

- вітамін Р (біофлавоноїди) є антиоксидантом, сприяє зміцненню судинної стінки і капілярів, має антибактеріальну та протинабрякову дію.

- глікозиди сприяють підвищенню опірності організму.

- нормалізуюча травлення - завдяки органічним кислотам у складі чорної смородини, нормально протікають процеси травлення: вони сприяють секреції ферментів підшлунковою залозою; мають бактерицидну дію, пригнічуючи ріст патогенної мікрофлори в кишківнику, зменшуючи процес бродіння.

Застосування. Численні експерименти на тваринах показали, що листя смородини знижує артеріальний тиск (очевидно, завдяки наявності флавоноїдів) і володіє протизапальними властивостями. Виявлена також захисна дія плодів на кровоносні капіляри. Доведена ефективність антоціанозидів, що містяться в листі, при венозній недостатності. Це робить смородину цікавою для гінекології. Рослина також володіє здатністю підвищувати гостроту зору. Протиревматичні властивості листя чорної смородини відомі давно.

Зараз досліджують олію з насіння смородини - багата α - і γ -ліноленовими кислотами і дозволяє поповнити недолік полінасичених жирних кислот, підвищуючи тим самим імунітет, особливо в літньому віці. Листя рекомендується як очисний засіб при венозних порушеннях або при інфекціях системи виділення. Проте найширше вони застосовуються при лікуванні ревматичних атак, іноді у поєднанні з іншими рослинами (вербою, гарпагофітумом і ін.). Плоди входять до складу лікарських препаратів для поліпшення венозного кровообігу.

Всі види сировини мають сечогінні, потогінні, протимікробні, капілярозміцнюючі, в'язучі й тонізуючі властивості. Використовують смородину як допоміжний засіб при ревматизмі, подагрі, артритях, гастриті, склерозі судин, при уролітіазі, діареях, мігрені, простуді, коклюші, ангіні та при тонзиліті. Свіжі або сушені ягоди корисно вживати при гіпохромній анемії, пародонтозі, захворюваннях шлунково-кишкового тракту, гломерулонефриті, порушеннях ритму серця, при кардіоневрозах, геморагічному васкуліті, застудних та інфекційних захворюваннях.

3.272. Собача кропива звичайна, пустырник звичайний - *Leonurus cardiaca* L.

Родина ясноткових – *Lamiaceae*

Пустырник сердечный

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина. Стебло пряmostояче, 50-100 см заввишки, галузисте, чотиригранне, голе або опушене волосками по ребрах. Листки нахрест супротивні, черешкові, зверху темно-зелені, зісподу світло-зелені; нижні - округлі або яйцеподібні, з серцевинною основою, п'ятилопатеві, серединні - видовжено-еліптичні або ланцетні, трироздільні або трилопатеві, з широкими довгастими зубчастими частками; верхівкові - трилопатеві або цілісні, з двома боковими, вперед спрямованими зубцями. Квітки неправильні, сидячі, в густих багатоквіткових кільцях на верхівках пагонів: віночок двогубий, ясно-рожевий, 8,5-9,5 мм завдовжки. Плід складається з чотирьох однонасінних горішкоподібних часток. Цвіте у червні - серпні.

Поширення. Собача кропива звичайна росте розсіяно на засмічених місцях, лісових галявинах острова.

Сировина. Верхівки квітучих пагонів.

Хімічний склад. Трава собачої кропиви звичайної містить флавоноїди (квінквелозид, рутин, кверцитрин, космосіїн, ізокверцитрин, гіперозид та інші), алкалоїди, сапоніни, гіркоти, каротин, іридоїди типу аукубіну (гарпагід, алгол, аюгозид), дитерпени (марубін), тритерпеноїди, дубильні речовини (близько 5 %), ефірну олію, органічні кислоти (яблучна, винна, лимонна, ванілінова, *n*-кумарова), вітаміни (А, Е, С) та мінеральні солі (калій, кальцій, натрій, сірка).

У надземній частині трави містяться: макроелементи (міліграм/г): К - 37,70, Са - 17,80, Mg - 4,20, Fe - 0,30; мікроелементи (КНМ): Mn - 0,24, Cu - 0,56, Zn - 0,38, Мо - 4,80, Cr - 0,06, Ва - 0,07, V - 0,21, Se - 7,70, Ni - 21,60, Sr - 0,68, Pb - 0,08, В - 93,60 мкг/г.

Основні активні компоненти:

- алкалоїди (стахідрин, леонури́н) - стахідрин надає гіпотензивну, седативну дію, підвищує згортання крові;
- холін, сітостерин - нормалізують жировий обмін;
- сапоніни - знижують артеріальний тиск, нормалізують серцевий ритм;
- флавоноїди (кверцетин, рутин, квінквелозид, гіперозид), вітамін С, каротин - антиоксидантну, капілярозміцнюючу дію;
- іридоїди (аюгол, аюгозид, галіридозид) - проявлять гіпотензивну дію, нормалізують серцевий ритм;
- солі калію, натрію - регулюють артеріальний тиск;
- солі кальцію - покращують згортання крові, регулюють серцевий ритм;
- дубильні речовини, органічні кислоти (яблучна, винна, лимонна) - нормалізують травлення.

Основна дія:

- гіпотензивна
- стахідрин і сапоніни знижують артеріальний тиск;
- іридоїди розширюють коронарні судини, знімаючи стенокардичний біль у серці.
- заспокійлива
- алкалоїд стахідрин регулює функціональний стан центральної нервової системи при підвищеному збудженні, серцево-судинних неврозах, ранніх стадіях гіпертензії, клімактеричних проявах;
 - холін запобігає розладам нервової системи: бере участь в утворенні захисної мієлінової оболонки нервів, оберігає її "від руйнування, від пошкодження нервових клітин; є попередником нейромедіатора-ацетилхоліну.
 - нормалізуюча - серцевий ритм
 - сапоніни та іридоїди уповільнюють ритм і збільшують силу серцевих скорочень;
 - кальцій сприяє скороченню м'язових волокон серця, є найважливішим компонентом системи згортання крові.
 - регулює артеріальний тиск
 - натрій затримує воду в організмі, підтримує тонус гладкої мускулатури стінок кровоносних судин, регулює м'язову провідність;
 - калій виводить надлишок води і натрію з організму, зменшує набряки, підвищуючи сечовиділення і сприяє зниженню артеріального тиску, проводить нервові імпульси до серцевого м'яза, стимулюючи його скорочення.
 - спазмолітична - алкалоїди та іридоїди зменшують головний біль, володіючи легкою снодійною дією, полегшують засинання, покращують сон.
 - антиоксидантна - кверцетин, вітамін С, каротин захищають судинну стінку від вільних радикалів, рутин - зміцнює судини.
 - підвищує згортання крові
 - стахідрин прискорює процес згортання крові;
 - нормалізує травлення - органічні кислоти і дубильні речовини покращують діяльність травної та видільної систем: сприяють відходженню газів при їх скупченні в шлунку і кишківнику, припиняють шлунково-кишкові кольки, зменшують і знімають болі.
 - нормалізує жировий обмін
 - холін сприяє видаленню з печінки жирів;

• сітостерин перешкоджає всмоктуванню холестерину в кишківнику, тим самим, знижуючи його рівень в крові, надаючи сприятливий вплив на жировий обмін.

Застосування. Препарати собачої кропиви звичайної : *Настій, настоянка, «Пустырника настоянка», «Кардіофіт»* - настоянка (трава горицвіту, аморфи куцистої, буркуну, чебрецю, собачої кропиви, квітки глоду, бузини, кореневища з коренями валеріани, солодки, насіння гіркокаштану, листя кропиви, м'яти, омели, листя та квітки конвалії), *«Біовіталь»* - настоянка та таблетки (комплексний препарат на основі спиртових екстрактів плодів та листків глоду, трави собачої кропиви та комплексу вітамінів та мінералів), *«Герофітал»* - настоянка (комплексний препарат на основі спиртових екстрактів плодів, квіток та листків глоду, трави собачої кропиви та комплексу вітамінів та мінералів), *«Капли Спокойной ночи - сонные травы»* - краплі (комплексний препарат: шоломниця байкальська, валеріана лікарська, звіробій звичайний, м'ята перцева, собача кропива серцева або звичайна, хміль звичайний, меліса лікарська, ромашка лікарська, аспасвіт, кислота лимонна, бензоат натрію, вода очищена, етиловий спирт), *«Кратал»* - таблетки на основі густих екстрактів плодів глоду та трави собачої кропиви, *збір заспокійливий № 2* (седативний) (кропива собача, хміль, м'ята, валеріана, солодка), *«Седарфлорс»*- чай (бузина чорна, звіробій, валеріана, м'ята, собача кропива, глоду плоди) мають седативну, спазмолітичну, нейролептичну, гіпотензивну, діуретичну, протизапальну, антибактеріальну, ранозагоювальну дію. Препарати собачої кропиви звичайної близькі до препаратів валеріани лікарської. Настій та настоянка трави застосовуються при серцево-судинних неврозах, нервовому збудженні, безсонні, гіпертензії, кардіосклерозі, стенокардії, тахікардії, міокардиті. Препарати уповільнюють серцевий ритм, збільшують силу серцевих скорочень, регулюють менструальний цикл і функції травного апарату. Трава входить до складу заспокійливих чаїв. Зовнішньо - для загоювання ран, зняття запалень. Трава використовується у вигляді настою та настоянки при кишкових захворюваннях (спазм м'язів шлунка, хронічні запалення товстої кишки). В гомеопатії використовують свіжу траву при серцевій та нервовій слабкості, клімаксі, метеоризмі.

3.273. Собача кропива п'ятилопатева - *Leonurus quinquelobatus Gilib.*

Родина ясноткових – *Lamiaceae*

Пустырник пятилопастный

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина, стебло прямостояче, 25-100 см заввишки, розгалужене, чотиригранне, опушене відстовбурченими волосками. Листки навхрест супротивні, черешкові; зверху яскраво-зелені, зісподу - білувато-повстисті; нижні — округлі або яйцевидні, майже до середини п'яти-семипальчаторозсічені, з серцевидною основою, верхні - довгасті, трироздільні або трилопатеві, з клиновидною основою. Квітки неправильні, сидячі, зібрані густими кільцями в пазухах листків на верхівках пагонів; віночок двогубий, блідо-рожевий. Плід з чотирьох однонасінних горішкоподібних часточок. Цвіте у червні - вересні.

Поширення. Собача кропива п'ятилопатева росте біля доріг, серед чагарників острова.

Сировина. Верхівки квітучих пагонів.

Хімічний склад. Собача кропива п'ятилопатева має близький до собачої кропиви звичайної хімічний склад, але відрізняється дещо іншим вмістом і співвідношенням компонентів, що його складають.

Застосування — аналогічно статті Собача кропива звичайна.

3.274. Сокирки польові –

Consolida regalis S.F.Gray

Родина жовтецевих – *Ranunculaceae*

Живокость полевая

Життєва форма. Однорічна трав'яниста рослина. Коренева система стрижнева. Стебло прямостояче, галузисте, опушене, 20-60 см заввишки. Листки почергові, багаторазово розсічені на вузьколінійні сегменти. Приквітники шилоподібні, маленькі, синьо-фіолетові. Суцвіття – розлога волоть із рідкоквіткових китиць. Квітки й однолистянки покриті рідкими, притиснутими волосками. Плід – однолистянка, насіння довгасто-тригранне, поперечно-борозенчасте.

Поширення. Сокирки польові ростуть як бур'ян у посівах, біля доріг острова.

Сировина. Трава, квітки, насіння.

Хімічний склад. Усі органи містять флавоноїди (кверцетин, кемпферол, ізорамнетин), та отруйні курареподібні алкалоїди. У квітках є антоціановий глікозид дельфіній, маніт, аконітова кислота, пігменти. Насіння містить до 1 % алкалоїдів, жирну олію.

Застосування. Трава сокирок польових виявляє сечогінну дію, квітки - протизапальну та відхаркувальну, насіння - інсектицидну. Рослина отруйна, особливо насіння. Алкалоїди виявляють курареподібну дію, тобто паралізують дихальний центр і впливають на роботу серця. Використання в народній медицині: від головного болю, при циститі, дисменореї, кон'юнктивіті, від глистів, зубного болю, гіпертензії, при запаленнях легень і плевриті, захворюваннях шкіри і як кровоспинний засіб.

3.275. Солодка гола, солодковий корінь - *Glycyrrhiza glabra* L.

Родина бобових- *Fabaceae*

Солодка голая

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина заввишки 50-100 см. Кореневище коротке, товсте, багатоголове, з глибоко проникаючими коренями, мережею вертикальних і горизонтальних стolonів. Листки почергові, непарно-перистоскладні, з 5 або 7 парами яйцевидних, залозисто-волосистих листочків. Квітки блідо-фіолетові, чашечка трубчаста. Боби нерозкривні, прямі, плоскі, шкірясті, голі або опушені. Цвіте у червні - липні.

Поширення. Солодка гола вирощується на дослідній ділянці ЗДМУ.

Сировина. Корені.

Хімічний склад. Корені містять крохмаль, ураленову, гліциризинову і гліциретинову кислоти, флавоноїди, тритерпенові сапоніни (гліциризин), стерини, кумарини, вітамін С, аспарагін, пектинові речовини тощо. Флавоноїди представлені халконами і флаванонами, основний з яких (ліквіритигенін і його глікозиди – ліквіритин, неоліквіритин, урало-зид). Основним халконом є ізоліквіритигенін і його глікозиди: ізоліквіритин та лікуразид, сліди ефірної олії, крохмаль, ліпіди. У кореневищах з коренями містяться: макроелементи (міліграм/г): К - 14,50, Са - 11,50, Mg - 2,40, Fe - 0,70; мікроелементи (КНМ): Mn - 0,15, Cu - 0,31, Zn - 0,33, Cr - 0,07, Al - 0,53; Ва - 0,42, V - 0,28, Se - 12,14, Ni - 0,63, Sr - 1,01, Pb - 0,03, В - 54,80 мкг/г.

Основні активні компоненти:

- глікозид (гліциризин) - проявляє протизапальні властивості;

- ліквірітозид, крохмаль, слизу, камеді - проявляють протимікробну, спазмолітичну, антиалергічну дію;
- лікуразид, тритерпенові сапоніни - проявляють бронхолітичну дію;
- флавоноїди - стимулюють секреторну функцію бронхів;
- b-сітостерин - знижує ризик розвитку атеросклерозу судин;
- аспарагін, фітоестрогени - надають кардіопротекторну дію;
- пектини - сприяє очищенню травного тракту і детоксикації організму;
- вітамін С - стимулює імунну систему;
- макроелементи (кальцій, калій, магній) - нормалізують обмінні процеси організму.

Основна дія:

- бронхолітична, відхаркувальна
- під впливом сапонінів розріджується мокротиння, полегшується відкашлювання.
- флавоноїди та глікозиди сприяють підвищенню секреторної функції епітелію дихальних шляхів.
 - протизапальна - механізм протизапальної дії солодки пов'язаний із стимулюючим впливом гліциризинової кислоти, яка володіє кортизоноподібною дією.
 - протимікробна - слизи, покриваючи запалену слизову оболонку дихальних шляхів і шлунково-кишкового тракту тонким шаром, адсорбують патогенні мікроорганізми і продукти їх життєдіяльності.
 - стимулююча секреторну активність - флавоноїди та глікозиди сприяють підвищенню секреторної функції епітелію дихальних шляхів і проявляють стимулюючу дію на рухову функцію війок епітелію; спільно з сапонінами посилюють процеси травлення, сприяючи виробленню слизу в шлунково-кишковому тракту.
 - спазмолітична - слизи, камеді вистилаючи тонким захисним шаром слизову оболонку шлунково-кишкового тракту і дихальних шляхів, сприяють зняттю спазмів.

- проносна - магній проявляє жовчогінний ефект, завдяки чому посилюється перистальтика кишківника і прискорюється випорожнення кишкового вмісту.

- протиалергічна - слизи, завдяки своїй здатності вистилати захисним шаром слизові оболонки верхніх дихальних шляхів і травного тракту, знижують алергічні процеси.

- детоксуюча - пектини нейтралізують отрути і токсичні речовини, що утворюються в результаті діяльності патогенної мікрофлори.

- протисклеротична - b-сітостерин, являючись антагоністом холестерину, затримує його всмоктування в кишківнику, запобігаючи підвищенню рівня холестерину в крові.

- кардіопротекторна

- аспарагін посилює роботу серця, розширює периферичні кровеносні судини, збільшує виділення сечі, знижуючи кров'яний тиск;

- фітоестрогени знижують ризик розвитку серцевих захворювань, завдяки естрогено- подібній дії;

- магній регулює ритми серця, покращує кисневе забезпечення міокарда, проявляє судинорозширюючу дію, знижує рівень холестерину в крові, сприяє зниженню артеріального тиску;

- кальцій регулює скорочення серцевого м'яза;

- калій виводить воду з організму, нормалізує тиск, регулює ритм серця.

Застосування. Завдяки високому вмісту гліциризину і гліциретинової кислоти солодка може застосовуватися при лікуванні виразки шлунка і запалень, діє як відхаркувальний засіб від кашлю, стимулює імунний захист і допомагає боротися з карієсом. Ця рослина володіє невисокою естрогенною активністю, завдяки наявності флавоноїдів, захищає клітини печінки і нейтралізує вільні радикали. Крім того, солодка має спазмолітичну дію.

Солодка збільшує тривалість дії гормонів кортизону і кортизолу. На жаль, вона також діє на альдостерон - гормон, сприяючий утриманню води і натрію і перешкоджає фіксації калію. Тому у великих дозах вона токсична, особливо у випадках серцевої і печінкової недостатності.

Корені солодки використовуються для лікування різних порушень травлення (здуття епігастральної області, сповільнене травлення, відрижка, метеоризм). Солодка заспокоює кашель (тільки сухий), пом'якшує болі, пов'язані з захворюваннями рота і гортані, і служить доповненням при лікуванні виразок шлунка і гастриту.

Препарати солодки : *настій, порошок, сухий екстракт, «Солодки кореня сироп», Грудний еліксир* (екстракт солодки, анісова олія), *«Гербогастрин»* (рідкий спиртовий екстракт суцвіть ромашки, кореню солодки, листя м'яти, шавлії, трави звіробою, кореневищ аїру), *«Мікстура від кашлю для дітей»* (суха) - порошок для приготування розчину для внутрішнього застосування (комбінований препарат: анісова олія, солодки коренів екстракт, алтеї лікарської екстракт, амонію хлорид, натрію бензоат, натрію гідрокарбонат), *«Таблетки від кашлю»* (син. *«Кодтермопс»*) -таблетки (комбінований препарат: кодеїн, трава термопсису, корені солодки, натрію гідрокарбонат), *«Лінкас»* - сироп та пастилки (комбінований препарат - густий екстракт із: солодки, перцю, фіалки, гісопа, перстачу, алтеї тощо), *«Флора»* - бальзам (спиртові настоянки коріандру, буркуну, нагідок, солодки та розторопші), *«Фітон СД»* -бальзам (рідкий екстракт збору 17 лікарських рослин- ромашки, м'яти, череди, нагідок, деревію, звіробою, анісу, подорожника, фенхелю, солодки, оману, липи, кропиви, шипшини, алтеї, кульбаби, материнки), *«Кардіофіт»* - настоянка (трава горицвіту, аморфи куцистої,

буркуну, чебрецю, собачої кропиви, квітки глоду, бузини, кореневища з коренями валеріани, солодки, насіння гіркокаштану, листя кропиви, м'яти, омели, листя та квітки конвалії), «Ліквіритон» - таблетки (екстракти коренів солодки голої та уральської), «Флакарбін» - гранули у флаконах (комбінований препарат, містить лікуразид та кверцетин), «Гліцирам» - гранули для приготування суспензії (амонію гліциризинат), «Гліцирам-Н.С.» - гранули та таблетки, «Есгефол» - гель (есцинат лізину, гліциризинова кислота з кореню солодки, есенціальні фосфоліпіди, гепарин), «Кофол» - сироп, льодяники таблетки (7 рослинних компонентів: в тому числі - солодка, фіалка та яловець), «Простанорм» - екстракт рідкий (комплексний препарат на основі екстрактів трави звіробою, золотушника канадського, кореню солодки, кореневищ з коренями ехінацеї), «Гамма»- комбінований лікарський препарат- сироп (14 рослинних компонентів), «Доктор МОМ» - комбінований лікарський препарат- сироп та пастилки для смоктання (11 рослинних компонентів), «Бронхікум чай» - чай рослинний у фільтр-пакетах (екстракти трави гринделії, трави чебрецю, кореню первоцвіту, кореню бедринцю, квіток шипшини), «Бронхіфлукс» - чай рослинний у фільтр-пакетах (екстракти трави медунки, кори верби, листя підбілу, плодів анісу та фенхелю, сланей цетрарії, стебла плюща, коренів циміцифуги та солодки), «Бронхофіт» - збір (анісу звичайного плоди, багна звичайного пагони, подорожника великого листя, солодки корені, фіалки трава, чебрецю трава, шавлії листя), збір «Елекасол» (череда, ромашка, солодка, шавлія, евкалипт, нагідки), збір заспокійливий № 2 (седативний) (кропива собача, хміль, м'ята, валеріана, солодка), Грудний збір № 2 (мати-й-мачухи листя, подорожника великого листя, солодки корені) мають відхаркувальну, спазмолітичну, антимікробну, протизапальну, противиразкову, протиалергійну, естрогенну, пом'якшувальну, седативну, знеболюючу, вітрогінну, антикоагулюючу, протисудомну дію та стимулюють кровообіг. Препарати на основі флавоноїдів солодки застосовуються при гастритах, колітах, виразковій хворобі шлунка і дванадцятипалої кишки. Препарати на основі тритерпенових сапонінів регулюють водно-сольовий обмін, активізують кортикоїдні гормони, використовуються для лікування бронхіальної астми та недостатності надниркових залоз.

Корені солодки використовують при ожирінні, хронічному алкоголізмі, гострому та хронічному піелонефриті, виразковій хворобі шлунка.

У харчовій промисловості використовується при виробництві пива, лимонаду, квасу. Корені солодки та продукти, які отримують з неї, широко застосовують у харчовій, хімічній, металургійній та інших галузях господарства.

3.276. Сон розкритий, сон широколистий - *Pulsatilla patens* L.

Родина жовтецевих - *Ranunculaceae*

Прострел раскрытый

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста кореневищна рослина. Квітконосне стебло прямостояче, безлисте, 10-20 (40) см заввишки, густом'яковолосисте, одноквіткове, з дзвоникуватим покривалом з прямостоячих, лінійних, зрослих при основі листочків. Листки приземні, з черешками, з'являються наприкінці цвітіння, спочатку м'ягкопухнаті, згодом майже голі, напівкруглі або округло-серцевидні, трійчаторозсічені, з ромбічними, глибоко 2-3-роздільними сегментами, які в свою чергу глибоко 2-3-роздільні на лінійно-довгасті, зубчасті, рідше цілісні частки. Квітки одиничні, правильні, двостатеві, широкодзвоникovidні, спочатку - пониклі, потім - майже прямостоячі; оцвітину віночковидна, з прямих, еліптичних, 3-4 см завдовжки, фіолето-

вих, лілових або синьо-фіолетових, зовні волосистих листочків. Плід - багатогорішок. Цвіте у квітні-травні.

Поширення. Сон розкритий росте по сухих сонячних схилах острова.

Сировина. Трава.

Хімічний склад. Трава містить γ -лактон анемонін, сапоніни, кумарини. У квітках - антоціани (глікозид дельфінідину).

Застосування. Сон розкритий застосовується як заспокій-

ливий засіб при підвищеному нервовому збудженні (безсоння, запаморочення, головний біль, судома, невралгія, істерія, дисменорея) та спазмолітичний засіб при захворюваннях дихальних шляхів (коклюш, бронхіти, бронхіальна астма) і мігрені. Крім того, сон розкритий назначають при серцевій недостатності, глаукомі, ниркових і печінкових кольках. При зовнішньому застосуванні препарати виявляють антимікробну, антифунгальну, подразнюючу й легку анестезуючу дію.

3.277. Сонячник однорічний - *Helianthus annuus* L.

Родина айстрових – Asteraceae

Подсолнух однолетний

Життєва форма. Однорічна жорстко опушена рослина. Стебло пряме, просте, з боковими пазушними гілками, 1-2,5 м заввишки. Листки почергові, черешкові, серцевидні, по краю нерівнозарубчасто-зубчасті. Квітки жовті, у верхівкових пониклих, великих (20-70 см у діаметрі) кошиках; крайові квітки язичкові, неплідні; серединні — трубчасті, двостатеві, плодючі. Плід — сім'янка. Цвіте у червні — липні.

Поширення. Соняшник однорічний культивують як цінну олійну рослину.

Сировина. Листя, крайові квітки кошика, насіння.

Хімічний склад. Листя і язичкові квітки соняшника містять бетаїн, холін, арнідіол, фарадіол, флавоноїди (кверциметрин і глікозид ціанідіну), каротиноїди і пектин. Крім того, у листях є янтарна, фумарова і лимонна кислоти, смолисті речовини (до 3%); у язичкових квітках — сапоніни, фенолкарбонові кислоти (хлорогенова, неохлаорогенова, кавова, саліцилова). Насіння містить напіввисихаючу жирну олію (35%), яка складається з гліцеридів олеїнової (39%), ліно-

левої (47%), і насичених кислот, серед яких пальмітинова, стеаринова, арахісова та лігноцерінова; є стерини, каротиноїди і токофероли (60 мг%).

Застосування. Соняшникову олію використовують як основу для мазей, пластирів і розтирань, вживають як жовчогінний засіб при хронічних захворюваннях печінки і жовчних шляхів (холецистит, холангіт, холангіогепатит). Крім того, вона входить до складу аерозолу «Лівіан», який застосовують для лікування опікових ран. Настоянку або настій з язичкових квіток соняшнику застосовують як жарознижувальний і спазмолітичний засіб при малярії, спазмі бронхів та при шлунково-кишкових коліках. Як гіркоту для збудження апетиту, у випадку малярії, грипу і катару верхніх дихальних шляхів, при висипах на шкірі. Соняшникова олія є розчинником лікарських речовин (камфори, концентратів каротиноїдів, шипшини, горобини, обліпихи).

3.278. Сосна звичайна - *Pinus sylvestris* L.

Родина соснових – *Pinaceae*

Сосна обыкновенная

Життєва форма. Високе (25-50 м) однодомне, з конусовидною або пірамідальною кроною і моноподіальним кільчастим галузженням дерево. Листки лінійно-голчасті, 4,5-7 см завдовжки, темно-зелені, зверху випуклі, знизу жолобчасті, загострені, розміщені на вкорочених пагонах по дві. Чоловічі шишечки сіро-жовті, рідше червонуваті, яйцевидні, 3-7 мм завдовжки, зібрані колосовидно при основі молодих видовжених пагонів. Жіночі шишечки червонуваті, одиничні або їх по 2-3, розташовані у верхній частині пагонів; нестиглі шишки зелені, конічні, стиглі — сіруватобурі, матові, яйцевидно-видовжені, 3-7 см завдовжки, обвислі; їхні луски дерев'яніючі, лопатчасті, з майже ромбічним потовщенням (щитком) і бугорчастим сосочком на його верхівці. Запилюється у травні.

Поширення. Сосна звичайна росте на піщаних ґрунтах по всій території острова.

Сировина. Бруньки, хвоя.

Хімічний склад. Бруньки та хвоя сосни містять ефірну олію, бальзами, дубильні, гіркі, фітонцидні та смолисті речовини, мінеральні солі, аскорбінову кислоту, рибофлавін, філохінон, каротин. До складу ефірної олії входять α – і β -пінен, карен, терпінеол, лимонен та інші терпеноїди. Хвоя сосни містить смолу (7-12%), каротин, аскорбінову кислоту (до

0,2 %), дубильні речовини, до 1 % ефірної олії, у складі якої є пінен (до 40 %), лимонен (до 40 %), борнілацетат (до 10 %), борнеол, кадинен та інші терпени. Живиця (терпентин) становить собою розчин смоли (каніфолі) в ефірній олії (скипидарі). З очищеної живиці виготовляють скипидар, каніфоль, дьоготь. Очищений скипидар містить пінен (до 75 %), камфен, дипентен, лимонен, цимол, кадинен, терпінеол та інші терпени. Каніфоль містить (до 95 %) смоляних кислот, до 12% насичених і ненасичених жирних кислот. У дьогті містяться різні феноли. У бруньках сосни містяться: макроелементи (міліграм/г): К - 4,40, Са - 2,90, Mg - 1,20, Fe - 0,04; мікроелементи (мкг/г): Mn - 88,00, Cu - 6,08, Zn - 21,10, Cr - 0,24, Al - 39,44, Se - 0,20, Ni - 11,20, Pb - 0,64, B - 25,20, I - 0,15.

Основні активні компоненти:

- ефірна олія (пінен, лімонен, борнілацетат, вільні спирти), крохмаль, смолиста речовина, фітонциди - надають відхаркувальну, бактерицидну дію;
- фітонциди - заспокоюють нервову систему;
- дубильні речовини - проявляють протизапальну властивість;
- гірка речовина (пініцікрин) - обумовлює жовчогінний ефект;
- аскорбінова кислота - підвищує імунітет;
- рутин - володіє капілярозміцнюючою властивістю;
- мікроелементи - нормалізують обмін речовин.

Основні дії:

- відхаркувальна;
- ефірна олія збуджує секреторну активність епітелію дихальних шляхів, стимулює функції; миготливого епітелію, що сприяє відходженню мокротиння;
- крохмаль зменшує в'язкість мокротиння.
- бактерицидна
- ефірна олія і фітонциди згубно діють на хвороботворні мікроби, що викликають захворювання верхніх дихальних шляхів;
- фітонциди допомагають захисним силам організму справитися зі шкідливими мікробами.
- імуностимулююча - аскорбінова кислота, спільно з мікроелементами, підвищує захисні сили організму, активізує синтез інтерферонів - основних противірусних "знарядь" клітини.
- протизапальна - дубильні речовини здатні згортати білки і утворювати захисну плівку на поверхні слизової оболонки дихальних шляхів.
- жовчогінна - пініцікрин, як і всі гіркоти, стимулює виділення і відтік жовчі.
- капілярозміцнююча - рутин захищає судини, знімає набряки.
- заспокійлива - фітонциди бруньок сосни позитивно впливають на нервову систему. Людям, схильним до різного роду нервових розладів, безсоння, дуже корисно вдихати аромати хвої.

Застосування. Бруньки сосни допомагають при кашлі і діють як відхаркувальний засіб. Вони сприяють відтоку крові від верхніх дихальних шляхів. При нанесенні на шкіру скипидар стимулює периферичний кровообіг, а також надає протизапальну дію.

Бруньки, у вигляді настою рекомендуються при лікуванні хронічного бронхіту, кашлю і ларингіту. Ефірна олія з соснової хвої використовується зовнішньо у вигляді різних фармацевтичних препаратів при лікуванні нежитті і простуд. Скипидар при місцевому застосуванні ефективний у разі ревматичного болю.

Група американських медиків з'ясовує зараз, чи дійсно стародавній індійський лікарський засіб на основі соснової кори ефективний при псоріазі. Вважається, що ця кора може відновлювати нормальну активність генів, що імовірно зумовлюють деякі дерматози, у тому числі і псоріаз.

Галенові препарати з бруньок сосни мають відхаркувальні, муколітичні, дезінфікуючі, сечогінні та жовчогінні властивості. Відвар бруньок назначають при запаленнях верхніх дихальних шляхів, при бронхітах, хронічному запаленні легень, ревматизмі, подагрі, нирковокам'яній хворобі, водянці, запаленні жовчного міхура та як «кровоочисний» засіб. Препарати сосни: *відвар*, *«Піносол»*- краплі назальні, крем, мазь для носу (евкаліпт, сосна, ментол, тимол), *«Алталекс»*- краплі для внутрішнього та зовнішнього застосування (суміш олій меліси, м'яти, фенхелю, мускатного горіху,

гвоздики, чебрецю, соснових голок, анісу, шавлії, кориці, лаванди та евкаліпту), «*Фітолізін*» - паста для приготування суспензії для прийому внутрішньо (комбінований препарат: цибуля, пирій, береза, гуньба, петрушка, золотушник, хвощ, спориш, любисток, олії шавлії, сосни, м'яти, апельсину), «*Піновіт*»- аерозоль назальний, краплі назальні (сосна, м'ята, евкаліпт, тимол), *мікстура протиастматична за прописом Траскова* (листя кропиви, трава хвоща, листя м'яти, трава горицвіту, плоди анісу, плоди фенхелю, плоди шипшини, соснові голки), «*Евкалиптовий бальзам від застуди Др. Тайсс*» - бальзам для зовнішнього застосування (евкаліптова та соснова олії, камфора) мають протизапальну, дезинфікуючу, відхаркувальну, сечо-, жовчо- і потогінну, антибактеріальну, подразнюючу, протиалергійну, метаболічну дію. Фармацевтична промисловість одержує скипидар (терпентинову олію), сосновий дьоготь, каніфоль, хвойну пасту. Відвар бруньок застосовується при запаленнях верхніх дихальних шляхів, при бронхітах, хронічному запаленні легень, ревматизмі, подагрі, нирковокам'яній хворобі, запаленні жовчного міхура, при порушенні обміну речовин. Соснові бруньки входять до складу грудного чаю та використовуються для ванн. Приготовлений зі свіжих бруньок сосновий "мед" вживають від кашлю і як джерело вітаміну С. Спиртова настоянка бруньок - при туберкульозі легень. Використовують також терпентин, скипидар очищений, лінімент скипидарний складний; препарати: терпінгідрат, каніфоль, пінабін, активоване вугілля. Очищений скипидар застосовують у мазях, лініментах і різних сумішах, як відволікаючий засіб при ішіасі, невралгіях, міозитах і ревматизмі. Із хвої одержують ефірну олію, виробляють хлорофіло-каротинову пасту для лікування опіків, виразок та різних шкірних захворювань. Хвоя виділяє леткі бактерицидні фітонциди. У процесі сухої перегонки деревини одержують дьоготь, що застосовується при шкірних хворобах.

**3.279. Софора японська, японська акація - *Sophora japonica* L.,
Styphnolobium japonicum (L.)Schott
Родина бобових – *Fabaceae*
Софора японская**

Життєва форма.

Листопадне, до 30 м заввишки, дерево. Листки почергові, непарноперисті, з 3-8 парами листочків, на коротких черешках; листочки видовжено яйцеподібні, зверху темно-зелені, з полиском, зісподу - сизуваті. Пуп'янки видовжено яйцеподібної форми, завдовжки від 3 до 7 і завширшки від 1,5 до 3 мм. Чашечка дзвоникоподібна з 5 короткими тупими або злегка загостреними зубчиками, жовтувато-зеленого кольору, має такий же розмір, як і чашечка, або злегка виступає над нею. Квітки двостатеві, неправильні, у верхівкових гронах, зібрані у

зубчиками, жовтувато-зеленого кольору, має такий же розмір, як і чашечка, або злегка виступає над нею. Квітки двостатеві, неправильні, у верхівкових гронах, зібрані у

великі волоті; віночок метеликового типу, ясно-жовтий. Плід - біб, на плодоніжці, нерозкривний, чоткоподібний, між насінинами з перетяжками, заповненими жовтувато-зеленим клейким соком. Насіння темно-брунатне або майже чорне. Цвіте у липні-серпні. Плоди дозрівають у жовтні і залишаються на дереві всю зиму.

Поширена. Софора японська походить з Китаю і Японії. Культивують як декоративну і фітомеліоративну рослину.

Сировина. Пуп'янки квіток, плоди.

Хімічний склад. У пуп'янках і молодих плодах софори міститься до 20 % рутину. У плодах є також кемпферол-3-софорозид, кверцетин-3-рутинозид, геністеїн-4-софорабіозид та інші флавоноїди.

У плодах містяться: макроелементи (міліграм/г): К - 17,30, Са - 2,20, Mg - 1,20, Fe - 0,05; мікроелементи (мкг/г): Mn - 11,20, Cu - 13,00, Zn - 25,80, Со - 3,84, Мо - 0,72, Сг - 0,40, Al - 15,92, Se - 0,12, Ni - 1,76, Pb - 1,44, В - 9,20, I - 0,15. У суцвіттях містяться: макроелементи (міліграм/г): К - 21,90, Са - 5,50, Mg - 1,80, Fe - 0,10; мікроелементи (мкг/г): Mn - 14,80, Cu - 13,00, Zn - 20,50, Мо - 0,80, Сг - 0,48, Al - 51,14, Se - 0,18, Ni - 3,12, Sr - 3,04, Pb - 0,96, В - 34,40, I - 0,10.

Застосування. Препарати софори: «Кверцетин» -таблетки, гранули, «Рутин» -капсули, таблетки, «Аскорутин» -таблетки (комбінований препарат рутину з аскорбіновою кислотою), «Софори японської настоянка» - настоянка плодів, «Вундехіл» -мазь (настоянки софори японської, перстачу прямостоячого, деревію, прополісу, каріофілен- густий екстракт суми каротиноїдів суцвітть нагідок, ланолін, віск тощо). Основною діючою речовиною препаратів з софори є рутин, який має здатність (особливо в поєднанні з аскорбіновою кислотою) ущільнювати стінки судин, зменшувати їхню ламкість. Його застосовують для профілактики й лікування гіпо- і авітамінозу Р, при захворюваннях, що супроводжуються підвищеною проникністю судин, для профілактики уражень капілярів при застосуванні антикоагулянтів, саліцилатів. Настоянка плодів софори є антисептичним засобом. З пуп'янків одержують препарати кверцетин, рутин, які застосовують у вигляді порошків, таблеток та у складі препаратів аскорутин, вікалін, рутес. Для промислового виробництва рутину використовують пуп'янки софори. У формі зрошувачів, промивачів і вологих пов'язок її застосовують при гнійних запальних процесах (рани, опіки, трофічні виразки). У народній медицині настоянку з плодів або пуп'янків використовують при внутрішніх кровотечах різного походження, при стенокардії, атеросклерозі, цукровому діабеті, гіпертензії, ревматизмі, геморагічному діатезі, капіляротоксикозі, сепсисі, тромбофлебії, при захворюваннях шлунка і дванадцятипалої кишки, виразковому коліті, хворобах печінки, черевному тифі, геморої та інвазії гельмінтами. Як зовнішній засіб настоянку застосовують при опіках і відмороженнях, туберкульозі шкіри, травматичних ураженнях, фурункулах, карбункулах, гаймориті, парапроктиті, маститі, трофічних виразках та псоріазі. Водний розчин настоянки з пуп'янків використовують при випадінні волосся, при болі зубів і запаленні ясен, при нежиті, при грибкових захворюваннях шкіри й екземі.

3.280. Спориш звичайний, гусятник - *Polygonum aviculare* L.

Родина гречкових – *Polygonaceae*

Горец птичий

Життєва форма. Однорічна трав'яниста рослина. Стебло здебільшого лежаче, розгалужене, 10-25 см завдовжки. Листки почергові, широкоеліптичні або видовжені-ноланцетні, цілокраї, з коротким черешком і з сріблясто-білими пливчастими розтру-

бами. Квітки дрібні, правильні, двостатеві, по 2-5 у пазухах листків, з простою, глибоко надрізаною оцвітиною, білого або рожевого кольору. Плід - горішок. Цвіте з липня до пізньої осені.

Поширення. Спориш звичайний росте по всій території острова.

Сировина. Трава.

Хімічний склад. Трава споришу звичайного містить дубильні речовини (0,19%), флавоноїди (авікулярин, ізорамнетин, кверцетин, кемпферол, гіперозид, катехіни, лютеолін, мірицетин), ефірну олію (сліди), кумарини (скополетин, умбеліферон), сапоніни, леткий алкалоїд, аскорбінову кислоту, слиз, каротин, пектин, сполуки кремнієвої кислоти, органічні кислоти, полісахаридний комплекс, сліди антраглікозидів типу емодину, фенолокислоти (кавова, *n*-кумарова, хлорогенова, галова). З трави виділений лігнановий глікозид авікулін.

У надземній частині містяться: макроелементи (мг/г): К - 36,90, Са - 11,50, Mg - 4,20, Fe - 0,30; мікроелементи (мкг/г): Mn - 299,00, Cu - 14,40, Zn - 136,00, Co - 1,68, Mo - 2,08, Cr - 0,48, Al - 293,60, Ba - 34,48, Se - 0,16, Ni - 1,76, Sr - 1,12, Pb - 3,20, B - 32,00, I - 0,10, Br - 102,90.

Основні активні компоненти:

- вітамін К, дубильні речовини, глікозид авікулярин - зупиняють кровотечі; авікулярин стимулює скорочення матки;
- кумарини (скополетин, умбеліферон) - сприяють розширенню судин, надають бактерицидну дію;
- флавоноїди (гіперин, ізорамнетин, мірицетин, кверцетин, кемпферол) - виводять надлишок рідини з організму, виявляють антиоксидантну властивість;
- фенолкарбонові кислоти (галова, кавова, *n*-кумаринова, хлорогенова) - володіють протимікробною дією;
- ефірна олія - сприяє детоксикації організму;
- смоли, слизи - захищають слизові оболонки;
- вітамін Е, аскорбінова кислота, каротин - стимулюють імунітет, сприяють регенерації організму;
- кремнієва кислота - зміцнює тканини легенів.

Основна дія:

- сечогінна - мірицетин, надаючи сечогінну дію, сприяє виведенню надмірної рідини з організму і відходженню піску з нирок, сечового міхура.
- детоксуюча - ефірна олія знешкоджує в органах сечовиділення токсичні продукти обміну.
- бактерицидна - флавоноїди, кумарин умбеліферон, фенолкарбонові кислоти володіють

бактерицидною дією, по відношенню до патогенних мікроорганізмів, що викликають запальні процеси в сечовій системі, за рахунок в'язучих властивостей.

- спазмолітична - флавоноїди (спільно з кумаринами) сприяють розслабленню гладкої

мускулатури нирок, сечового міхура, а також матки, печінки, шлунково-кишкового тракту, знімаючи больові відчуття.

- регенеруюча - каротин і вітамін Е сприяють епітелізації виразкових уражень слизових

оболонки органів сечовиділення при пошкодженні їх піском, каменями, що утворюються в нирках, сечовому міхурі.

- кровоспинна

- вітамін К і глікозид авікулярин підвищують швидкість згортання крові при маткових та інших кровотечах;

- дубильні речовини згортають білки, при цьому утворюється захисна плівка, що сприяє зупинці кровотеч, у тому числі на слизовій оболонці сечовивідних шляхів.

- стимулююча дихання - кремнієва кислота сприяє збільшенню амплітуди дихальних

рухів і вентиляційного об'єму легень.

- стимулююча маткове скорочення - авікулярин посилює скорочення матки, особливо в

післяпологовий період.

- судинорозширювальна - скополетин викликає розширення судин, сприяючи зниженню артеріального тиску.

Застосування. Препарати рослини впливають на роботу нирок, сечовивідних шляхів, зменшують проникність стінок судин, перешкоджають утворенню сечових каменів та піску, підвищують діурез, виводять з сечею надлишок іонів натрію і хлору, збільшуючи фільтрацію в ниркових клубочках і зменшуючи зворотну резорбцію в ниркових канальцях, поглиблюють дихання, знижують артеріальний тиск, виявляють антиоксидантну дію. Завдяки дубильним речовинам, які мають антимікробні, протизапальні і в'язучі властивості, галенові препарати споришу позитивно впливають на функцію шлунково-кишкового тракту. Настій трави споришу назначають при гастроентеритах, проносі різної етіології, при підвищеній проникності стінок судин, при функціональній недостатності печінки і при захворюваннях, пов'язаних з затримкою в організмі токсичних продуктів обміну, на початкових стадіях нирковокам'яної хвороби, в післяопераційному періоді після видалення сечових каменів, при деяких шкірних захворюваннях (вугри, фурункули, деякі дерматити).

У народній медицині, спориш використовують при захворюваннях дихальних шляхів, при набряках різного походження, малярії, як загальнозміцнюючий і тонізуючий засіб при нервовому виснаженні, загальній слабкості після тяжких хвороб та слабкості в похилому віці. Препарати споришу протипоказані при гострих запаленнях нирок і сечового міхура.

**3.281. Спориння пурпурова— *Claviceps purpurea* Tulasne,
Родина споринневих — *Clavicipitaceae*, клас сумчасті гриби —
Ascomycetes.
Спорынья.**

Життєва форма. Спориння пурпурова паразитує на багатьох видах злаків як культурних, так і дикорослих, особливо часто зустрічається на житі, уражає також пше-

ницю, особливо тверду, ячмінь, пирій та інші трави. Цикл розвитку включає три стадії, що проходять одна за одною: склероціальна, сумчаста та конідіальна. Сировина складається з цілих, видовжених, дещо викривлених, тригранних склероціїв (ріжків), які з обох кінців звужені, завдовжки 3-4 см, схожі на зерна. Зовні склероції чорно-фіолетові, матові, іноді з білуватим нальотом, що легко стирається, майже завжди із поздовжніми борозенками, по краю білі, жовтувато-білі або блідо-фіолетові з вузькою чорно-фіолетовою облямівкою, неприємного смаку та із слабким грибним запахом.

Поширення. Дослідне поле ЗДМУ.

Сировина. Склероції (маткові ріжки).

Хімічний склад. Алкалоїди містяться тільки в склероціях гриба в кількості 0,01-0,2 %. Але відомі раси, в яких накопичується понад 1% алкалоїдів. Спостерігається велика різноманітність співвідношень головних груп алкалоїдів. На це впливає як вид рослини-господаря, так і район культивування.

Класичні, алкалоїди споринні - похідні лізергінової та ізолізергінової кислот (ерголінові алкалоїди).

Відомо більш як 20 алкалоїдів першої групи, 18 з них є діастереоізомерами дев'яти сполук. У сумі алкалоїдів ерготанінового штаму кількість ерготаніну становить близько 70 %, так само у ерготоксиновому штамі 70 % усієї суми алкалоїдів належить ерготоксину.

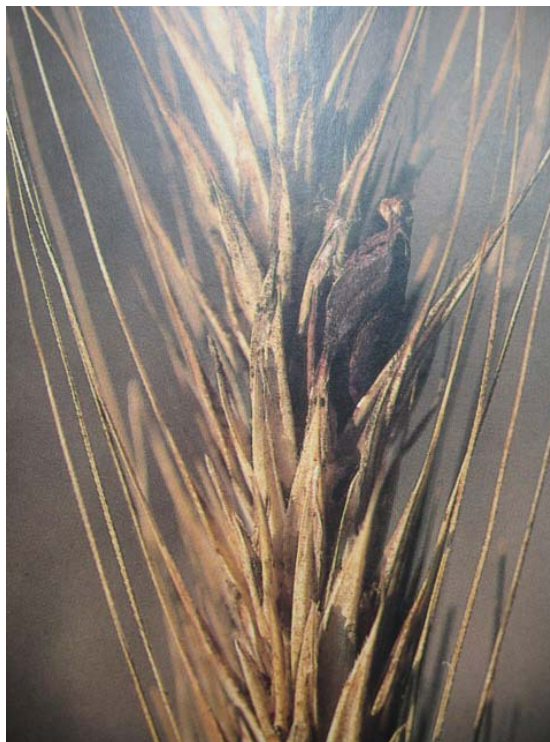
Крім алкалоїдів — похідних лізергінової кислоти, в споринні присутні алкалоїди групи клавіну. Як правило, вони містяться в значно меншій кількості й накопичуються в споринні, яка паразитує на дикорослих злаках.

Серед інших хімічних сполук слід відмітити прості аміни: гістамін, тирамін, ацетилхолін, амінокислоти, імідазолні алкалоїди, жирну олію (30-35 %), ергостерол (близько 0,1 %), фунгістерол. Є в споринні й молочний цукор, похідні ксантону (ергохризин, ергофлавін, секалонові кислоти А і В). Фіолетове забарвлення склероціїв є наслідком поєднання антоціанових пігментів, так званих ергохромів з жовтими пігментами.

У ріжках містяться: макроелементи (мг/г): К - 15,00, Са - 0,40, Mg - 2,10, Fe - 0,10; мікроелементи (КНМ): Mn - 0,17, Cu - 0,69, Zn - 1,29, Co - 0,04, Mo - 2,20, Cr - 0,02, Al - 0,05, V - 0,01, Se - 1,10, Ni - 0,03, Pb - 0,01, I - 0,09, B - 3,60 мкг/г.

Застосування. Рідкий та густий екстракти споринні ерготал (суміш фосфатів алкалоїдів ерготоксинового штаму), ергометрину малеат, ерготаміну гідротартрат застосовуються у монотерапії та входять до складу комбінованих препаратів. Вони застосовуються в акушерсько-гінекологічній практиці як утеротонічні засоби (переважно похідні ергометрину). Ерготамін крім того використовується як адренолітичний засіб у неврології.

Одержані напівсинтетичні похідні відрізняються малою токсичністю і сильнішою адренолітичною дією. Їх застосовують при спазмах судин та гіпертензії (дигідроерготамін та дигідроерготоксин).

Ергокриптин використовується для виробництва напівсинтетичного препарату парлодел (бромкриптин), що пригнічує секрецію пролактину та застосовується при пухлинах молочних залоз.

У гомеопатії використовуються висушені склероції при порушенні центрального та периферичного кровообігу, парестезіях, глибокому порушенні кровообігу в артеріях, атеросклерозі мозкових судин, катаракті, облітеруючому ендартеріїті, гангрені.

3.282. Стрілолист звичайний – *Sagittaria sagittifolia* L.

Родина частухових – *Alismataceae*

Стрелолист обыкновенный

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина, стебло 30-125 см заввишки. Це водна рослина, з листами, що нагадують за формою стрілу, звідки і бере свою назву. Листки стріловидні, з черешками. Цвіте червень – липень. Суцвіття китицевидні, квітки одностатеві, зібрані кільцями по три; тичинкові квітки на довгих ніжках. Внутрішні листки оцвітини білі, при основі червонуваті. Тичинок і маточок багато, пиляки фіолетові, дуже рідко жовті. Плід зібраний, з числених крилатих сімянок, зібраних у кулясту головку. У Китаї здавна культивується на поливних площах в якості джерела крохмалю.

Поширення. В стоячих і повільно текучих водах, при берегах, по заболочених луках. По всій Україні. Кореневища багаті на крохмаль, з бульбовидними потовщеннями, які охоче їдять водяні птахи.

Сировина. Кореневища.

Хімічний склад. Тритерпени (алізол А і В, 23-о-ацетилалізол В, алісмол).

Основні активні компоненти:

- тритерпени (алізол А і В, 23-о-ацетилалізол В, алісмол) - в експериментальних дослідженнях було показано, що дані сполуки обумовлюють сечогінну дію стрілолисту; запобігають утворенню кальцієвих оксалатів у нирках, перешкоджаючи розвитку сечокам'яної хвороби; чинять гіпотензивну дію.

Основна дія:

- сечогінна - запобігає застою сечі і утворення оксалатів у нирках; також стрілолист ефективний при олігурії (зменшення

кількості сечі, що виділяється нирками) і при набряках;

- гіпотензивна - дослідження показали, що алізол А і В, 23-о-ацетилалізол В і алісмол є інгібіторами активності рецепторів ангіотензину-II (антагоністи); тому стрілолист сприяє зниженню підвищеного артеріального тиску при ниркових захворюваннях;

- протизапальна і антибактеріальна - захищає ниркову тканину і сечовидільну систему від запальних процесів; бореться з інфекціями сечостатевої системи; дослідження показали, що стрілолист ефективний проти стафілококів, пневмококів і мікобактерій - у зв'язку з цим його застосовують також при гострій діареї, запаленнях дихальних шляхів;

- гіпохолеремічна і гіпоглікемічна - стрілолист сприяє зменшенню підвищеного рівня холестерину і цукру в крові; застосовують при холестеремії і ожирінні печінки (жировій інфільтрації печінки).

Застосування. Кореневище стрілолисту - це один з найефективніших сечогінних засобів, оскільки зменшує ниркові набряки і застій сечі, запобігаючи розвитку інфекційних захворювань сечової системи: сечокам'яній хворобі, піску в сечі, циститу.

3.283. Сумах дубильний – *Rhus coriaria* L. Родина сумахових – Anacardiaceae Сумах дубильний

Життєва форма. Кущ або невелике (2-3 м заввишки) дерево, стовбур тонкий. Пагони жовтувато- або сірувато-брунатні, вкриті жорсткими волосками. Листки по чергові, черешкові, непарноперисті; з 3-10 парами листочків. Вони видовжено-овальні, ланцетні або довгасто-яйцеподібні; верхівка загострена, основа – рівнобока або коса, округла або клиноподібна, край городчасто-пилчастий, зверху голі або з розсіяними волосками, зісподу та черешки опушені. Квітки дрібні, одностатеві (рослини однодомні), зеленувато-білі, 5-пелюсткові, зібрані у великі конічні китиці. Плоди – дрібні червоні кістянки, рясно вкриті червоно-бурими волосками. Цвіте у червні - липні.

Поширення. Сумах дубильний культивують як декоративну і фітотерапевтичну рослину.

Сировина. Використовують листя сумаху.

Хімічний склад. Листя сумаху містять дубильні речовини (13-25%), мірицитин та інші флавоноїди, ефірну олію (до 0,01 %) та аскорбінову кислоту (близько 112 мг%). До складу дубильних речовин входять танін (до 15 %), вільна галова кислота та її метиловий ефір.

Застосування. Листя використовують як сировину для одержання таніну, який входить до складу галаскорбіну та рідини Новікова. Танін використовують як в'язучий і протизапальний засіб при запальних процесах ротової порожнини, носа, зів'язки і глотки, при опіках, виразках, тріщинах і пролежнях, при отруєнні солями алкалоїдів і важких металів. Настоянку листя використовують у гомеопатії при проносі, ревматизмі, подагрі й паралічах. У народній медицині настій листя вживають при кровотечах, захворюваннях жовчних шляхів, при ентериті і коліті, ревматизмі, подагрі й паралічах.

3.284. Суниці лісові - *Fragaria vesca* L.

Родина розових – *Rosaceae*

Земляника лесная

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина з коротким горизонтальним або косим кореневищем і довгими повзучими пагонами, що укорінюються у вузлах. Стебла прямостоячі або висхідні, 5-20 см заввишки, мало перевищують прикореневі листки, вкриті знизу відстовбурченими, вгорі - притиснутими волосками. Листки трійчасті, прикореневі - на довгих, відхилено-волосистих черешках; листочки сидячі, майже овально-ромбічні, середній листочок яйцеподібний або ромбічний, бічні – косяйцеподібні, з великими трикутними або майже округлими зубцями, що закінчуються короткими червонуватими вістрячками; зісподу листочків різко виділяються жовтуваті центральна та бічна жилка першого порядку. Зверху листочки темно-зелені, розсіяно притиснуто-волосисті, знизу ясно-зелені, густо вкриті притиснутими шовковистими волосками, завдовжки 1,5-6,0 завширшки 1,6-4 см. Квітки правильні, двостатеві, на тонких довгих, притиснуто-волосистих квітконіжках, у щиткоподібному небагатоквітковому суцвітті; пелюстки (їх 5) білі, яйцеподібні або округлі, з коротеньким нігтикком. Плоди ягодоподібні, пониклі, конічні, яйцевидні або кулясті, яскраво-червоні, до основи вкриті сім'янками. Цвіте у травні — червні, плоди до-стигають у червні-липні.

Поширення. Дослідні ділянки ЗДМУ.

Сировина. Свіжі і сушені плоди, листя, кореневища з коренями.

Хімічний склад. Сировина містить цукри, пектинові речовини, клітковину, органічні кислоти, каротин, вітаміни С, вітамін В, флавоноїди, дубильні речовини. Свіжі плоди суниці містять каротин (0,5 %), вітамін С (до 50 мг%), вітамін В, флавоноїди (галактозид пеларгонідину, ціанідиновий глікозид), яблучну й саліцилову кислоти, дубильні (до 0,4 %) і пектинові (до 1,5%) речовини, вуглеводи (до 9,5 %), ароматичні сполуки.

У листках містяться: макроелементи (міліграм/г): К - 21,90, Са - 14,70, Mg - 4,50, Fe - 0,60; мікроелементи (КНМ): Mn - 0,22, Cu - 0,84, Zn - 0,90, Co - 0,22, Mo - 1,28, Cr - 0,30, Al - 0,29, Ba - 0,81, V - 0,09, Se - 11,00, Ni - 0,18, Sr - 0,73, Pb - 0,25, I - 0,09, Br - 78,30, B - 143,20 мкг/г.

Застосування. Галенові препарати з листків суниць розширюють периферійні судини, знижують артеріальний тиск, уповільнюють ритм і посилюють амплітуду серцевих скорочень, підвищують тонус і посилюють скорочення матки, сприяють виведенню солей з організму, мають сечогінні, жовчогінні, потогінні, протизапальні та гіпоглікемічні властивості.

Плоди суниці тамують спрагу, збуджують апетит, покращують травлення, виявляють сечогінну й жовчогінну дію, мають антимікробні, протизапальні й потогінні властивості, діють як гіпоглікемічний і антитиреоїдний засіб. Особливо корисно споживати їх у свіжому вигляді. Позитивний терапевтичний ефект спостерігається при гіпертензії, атеросклерозі, гастриті, виразковій хворобі шлунка і дванадцятипалої кишки, коліті, атонічному запорі, жовчнокам'яній та нирковокам'яній хворобах, захворюваннях селезінки, подагрі, цукровому діабеті та гіпохромній анемії. При жовчнокам'яній і нирковокам'яній хворобах та подагрі ефективнішим вважається вживання соку плодів по 4-6 столових ложок натщесерце. Настій сушених плодів вживають при авітамінозі С та інших авітамінозах, ниркових і печінкових каменях, подагрі, цукровому діабеті, гіпохромній анемії, гастриті, коліті та простудних захворюваннях. Вживання суниць протипоказане при тривалих печінкових кольках, гастритах з підвищеною кислотністю шлункового соку.

Настій листя вживають при гіпертензії, атеросклерозі, для покращення роботи серця, від набряків, неврастенії, безсоння і бронхіальної астми, при каменях у печінці й нирках, висипах на шкірі, цукровому діабеті, подагрі та інших проявах порушеного сольового обміну в організмі, у випадку простудних захворювань, що протікають з високою температурою і кашлем, гепатиті, виразковій хворобі шлунка і дванадцятипалої кишки, гастритах, атонічних запорах, діареї, хворобах селезінки, авітамінозах, анемії. Використовують настій з листя і для місцевого лікування (компреси при мокнучих і кровоточивих ранах, полоскання при гнійних запаленнях рота і горла та для дезодорації ротової порожнини). Плоди та листки суниці використовують в дерматології та косметичі.

3.285. Суріпиця звичайна - *Barbarea vulgaris* R. Br.

Родина капустияних– Brassicaceae

Сурупка обыкновенная

Життєва форма. Дворічні або багаторічні трави з ліровидними листками з простим опушенням або голі, верхівковий сегмент прикореневих листків при основі тільки невиразно-серцевидний або навіть коротко-клиновидний, зав'язь сидяча, з коротким стовпчиком і дволопатевою приймочкою. Рослини заввишки 20-70 см. Ступки чотиригранного стручка опуклі, з випнутою середньою і помітними боковими жилками. Стручки вже замолоду зігнуті і відхилені від осі суцвіття, дозрілі 25-30 мм завдовжки. Цвіте у квітні - травні.

Поширення. На луках, полях, схилах по всій території острова.

Сировина. Листя, насіння, корені.

Хімічний склад. Листя містить флавоноїди: глікозиди кемпферолу та кверцитину; вітамін С. У насінні – жирна олія (25-36%), у її складі кислоти олеїнова (27%), лінолева (24%), ерукова (24%), ейкозенова (11%), ліноленова (8%), пальмітинова (3%), стеаринова (0,8%); а також тіоглікозиди: глюкобарбарин та флавоноїди.

Застосування. Має сильні діуретичні, збуджуючі та ранозагоювальні властивості. Настій листя використовують як протицинготне, настій насіння – як послаблююче. Відвар кореню використовують при асциті та імпотенції.

3.286. Суховершки звичайні - *Prunella vulgaris* L.

Родина губоцвітих – *Lamiaceae*

Черноголовка обыкновенная

Життєва форма. Одно-, дво- та багаторічна рослина. Стебла висхідні, чотиригранні, нерідко червонуваті, 10-40(60) см заввишки, в нижній частині голі, вище, переважно по ребрах, розсіяно-волосисті, вгорі здебільшого білуватощерстисті. Листки супротивні, прості, черешкові, видовжено-яйцевидні або майже ланцетні, з клиновидною основою і тупою верхівкою; верхня пара стеблових листків майже сидяча, щільно притиснута до суцвіття. Квітки двостатеві, неправильні, у пазушних 6-квіткових несправжніх кільцях, що утворюють колосовидну яйцевидну або довгасту головку. Чашечка з 10 жилками, двогуба, з плоскою тризубчастою верхньою і двороздільною нижньою губами. Віночок фіолетово-синій, синій або білий, в півтора-два рази довший за чашечку, двогубий; верхня губа цілісна, шоломовидна, нижня - трилопатева, з широкою зубчастою середньою часткою. Плід складається з чотирьох однонасінних горішковидних часток. Цвіте з червня до вересня.

Поширення.

Суховершки звичайні ростуть на луках острова.

Сировина. Трава.

Хімічний склад. Трава суховершків містить дубильні (до 1 %), гіркі й смолисті речовини, ефірну олію (0,5 %), каротин (6 мг%), вітамін К, аскорбінову кислоту (30мг%), рутин, гіперозид, тритерпеновий сапонін, аглікон якого - олеанолова кислота, та урсолову кислоту (у листі 0,56%). Основними складовими частинами ефірної олії є камфора і фенхон.

Застосування. У народній медицині суховершки звичайні використовують як засіб, що має в'яжучі, антимікробні, жарознижуючі, спазмолітичні й гіпотензивні властивості, підвищує діурез, сприяє кровотечі. Настій трави приймають при запаленнях верхніх дихальних шляхів і горла, від кашлю, при туберкульозі горла, гіпертензії, від тиреотоксичного зобу, ревматичного поліартриту, ексудативного діатезу й туберкульозу шкіри та як засіб, що тамає біль у шлунку, при проносі, набряках, хворобах се-

рця, епілепсії. Використовують суховершки і як зовнішній засіб. Настоем трави промивають пролежні, рани при перев'язках, лікують шкірні захворювання, полощуть рот і горло при інфекційних і запальних ураженнях, миють голову, щоб позбутися лупи. В гомеопатії суховершки звичайні використовують при захворюваннях горла.

3.287. Сухоребрик лікарський - *Sisymbrium officinale* (L.) Scop

Родина капустяних – *Brassicaceae*

Гулявник лекарственный

Життєва форма. Однорічна жорстковолосиста рослина. Стебло прямостояче, розчепірено-розгалужене, 30-60 см заввишки. Листки почергові; нижні - на черешках, струговидно-роздільні, з 4-6 довгастими надрізанозубчастими боковими частками, верхня частка більша за бокові, списовидна; верхівкові - сидячі, при основі списовидні, зубчасті або майже цілокраї. Квітки дрібні, правильні, двостатеві, у видовжених безлистих китицях, - пелюстки (їх 4) з нігтиком, жовті. Плід - стручок. Цвіте у червні - липні.

Поширення. Сухоребрик лікарський росте по всій території острова як бур'ян на полях, уздовж доріг та поблизу жител.

Сировина. Трава, листя, насіння.

Хімічний склад. Рослина містить карденоліди: гелветикозид, корхорозид А; дубильні речовини, флавоноїди: глікозиди апігеніну, тіоглікозид глюкобрасицину. У насінні є карденоліди, гірчична олія (2,36%), жирна олія (24-36%), до складу якої входять

кислоти: ліноленова (35,2%), лінолева (15,8-17%), ерукова (11,5-16,1%), ейкозенова (9,7-13,1%), пальмітинова (7,1-7,5%), олеїнова (8-9,8%), арахінова (1,8-1,9%), ейкозадієнова (1,4-1,6%), стеаринова (1,1-1,6%).

Застосування. Сухоребрик лікарський застосовують при афонії (втраті голосу). Рослина також ефективна при запаленні легенів. Спокуси сірки, що містяться в сухоребрику лікарському, викликають рефлекторне посилення секреції слизу у верхніх дихальних шляхах і бронхах. Вони сприяють відкашлюванню, надають муколітичну дію і заспокоюють кашель.

У медицині використовують як сечогінний (набряки, ниркова недостатність), в'яжучий (пронос, дизентерія) та протицинготний засіб (ефективним протицинготним засобом

вважається настоянка з свіжого листа сухоребрику). Цілющі якості сухоребрику були відомі ще лікарям Стародавньої Греції. Його й тепер цінують як засіб, що діє на залози верхніх дихальних шляхів, збільшуючи кількість харкотиння та розріджуючи його, що полегшує відхаркування. Зважаючи на це, основним показанням до призначення сухоребрику треба вважати запалення верхніх дихальних шляхів. У Франції сухоребрик називають травою співаків і рекомендують його педагогам, артистам та іншим особам, які за професією напружують голос, як засіб, що пом'якшує болісні відчуття й запальний стан верхніх дихальних шляхів, зменшує охриплість.

3.288. Сухоребрик високий – *Sisymbrium altissimum* (L.) Scop.

Родина капустяних – Brassicaceae

Гулявник високий

Життєва форма. Однорічна трав'яниста рослина, стебло знизу жорстково-волосисте, розчепірено-розгалужене, 20-80 см заввишки. Верхні листки з однаковими лінійними дольками. Плід стручок, довжиною 6-10 см. Цвіте у травні-липні.

Поширення. По всій території острова як бур'ян на полях, уздовж доріг та поблизу жител.

Сировина. Листя.

Хімічний склад. Рослина містить карденоліди, флавоноїди, вітамін С. У насінні є жирна олія (24,74-37,68%), до складу якої входять кислоти: ліноленова (37,8-42,8%), ерукова (18,8-20,6%), лінолева (12-13,9%), олеїнова (7,2-8,3%), ейкозенова (5,6-7,4%), пальмітинова (5-5,4%), арахінова (2,5-3%), тетракозенова (0,8-1,3%), пальмітолеїнова (0,5-0,9%), стеаринова (0,6-1%), ейкозадієнова (0,6-1%).

Застосування. Рослину застосовують як протицинготне та в'яжуче. Як замінювач салату, шпинату. З насіння отримують жирну олію.

3.289. Сухоребрик Льозеліїв – *Sisymbrium loeselii* (L.) Scop.

Родина капустяних – Brassicaceae

Гулявник Лезеля

Життєва форма. Однорічна трав'яниста рослина, стебло прямостояче, розчепірено-розгалужене, 30-80 см заввишки. Листки почергові; нижні - на черешках, стручково-роздільні та зубчасті, з продовгуватими або ланцетними боковими та списовидно або трикутно-ланцетною кінцевою долькою. Квітки дрібні, правильні, двостатеві. Плід - стручок. Цвіте у травні - липні.

Поширення. По всій території острова як бур'ян на полях, уздовж доріг та поблизу жител.

Сировина. Корені, листя, насіння.

Хімічний склад. Корені містять органічні кислоти (0,42%), карденоліди (0,11%), алкалоїди (0,02%), вітамін С, дубильні речовини (4,5%), тиоглікозиди (0,28%). У листі є алкалоїди (0,03%), вітамін С та каротин, дубильні речовини (7,3%), флавоноїди: глікозиди кверцетину, кемпферолу та ізорамнетину; гірчична олія (0,04%). У насінні є стероїди β-сітостерин, карденоліди (17%), алкалоїди (0,003%), вітамін С, жирна олія

(30-40,3%), до складу якої входять кислоти: ліноленова (27,5-28,4%), ліолева (14,6-15,4%), ерукова (12,1-14,1%), арахінова (12,2-13,4%), олеїнова (6,2-7,4%), тетракозенова (5,9-6,1%), ейкозенова (5,1-5,7%), пальмітинова (4,4-5,3%), пальмітолеїнова (2,2-2,6%), ейкозадієнова (2-2,3%), стеаринова (0,9-1,2%), бегенова (0,5-1%); тіоглікозиди (0,25%).

Застосування. Настій коренів має гіпертензивну дію, але більш слабку, ніж настій насіння. Листя та квітки застосовують при цинзі та скрофульозі. Настої, відвари та спиртовий екстракт насіння мають гіпертензивні властивості.

3.290. Талабан польовий - *Tilaspі arvense* L.

Родина капустяних – Brassicaceae

Ярутка полевая

Життєва форма. Однорічна трав'яниста рослина. Стебло прямостояче, голе, вгорі розгалужене, 20-50 см заввишки. Листки почергові: стеблові - сидячі, видовженоланцетні, зубчасті, біля основи стріловидні, нижні - в прикореневій розетці, довгасто-

овальні або оберненояйцеподібні, великозубчасті, звужені біля основи в черешок, рано відмирають. Квітки двостатеві, правильні, дрібні, білі чотиріпелюсткові, зібрані в китицю. Плід - стручечок. Цвіте у квітні - липні.

Поширення. По всій території острова росте як бур'ян у посівах, біля шляхів і жител.

Сировина. Трава, плоди.

Хімічний склад. Трава містить аскорбінову кислоту, насіння - глікозид синігрин, жирну олію, лецитин, синігрозид, мирозин, аскорбінову кислоту.

Застосування. Препарати з трави талабану польового мають кровоспинну, сечогінну, потогінну, відхаркувальну, в'яжучу, антимікробну, протизапальну, ранозагоювальну дію. Насіння проявляє тонізуючу, стимулюючу та зміцнюючу дії. У народній медицині: настій трави - при венеричних захворюваннях, зокрема сифілісі, при запа-

леннях яєчників і раці матки, для виведення токсичних речовин з організму з потом, лікування стенокардії, жовтяниці, віспи і скарлатини, як засіб що знижує кислотність шлункового соку, збуджує і стимулює статеву функцію у чоловіків, прискорює і активізує менструальний цикл у жінок. Зовнішньо настій трави або свіже подрібнене листя використовують для лікування ран і виразок. Сік трави талабану польового використовували від волосатика та як засіб, що прискорює заживлення ран і видаляє бородавки. Насіння талабану польового народна медицина рекомендує при гіпертензії, атеросклерозі, міокардиті, запорі, цукровому діабеті. В китайській медицині, крім цього, насіння використовують при запаленні очей.

3.291. Татарник звичайний, татарник колючий, чортополох – *Oporordum acanthium* L.

Родина айстрових – Asteraceae

Татарник обыкновенный

Життєва форма. Дворічна колюча трав'яниста рослина. Стебло пряме, 50-200 см заввишки, павутинисто-шерстисте, розгалужене, з 2-3 широкими (до 1,5 см завширшки)

колючозубчастими крилами. Листки з обох боків сіропавутинисті, рідше - майже голі, великі, 12-30 (45) см завдовжки, до верхівки стебла поступово зменшуються в розмірі; прикореневі листки короткочерешкові, перистонадрізані або перисторозсічені, з колючозубчастими частками; стеблові — почергові, сидячі, часто надрізані, з колючими лопатями; колючки та зубці листків міцні, жовті. Квітки двостатеві, у великих (2-3 см завширшки), одиничних кошиках, віночок зрослопелюстковий, правильний, трубчастий, пурпуровий, з 5 зубчиками на верхівці. Обгортка черепичаста, павутиниста; її листочки яйцевидні або видовженояйцевидні, витягнуті в міцну зеленувату колючку. Плід - сім'янка. Цвіте з червня до вересня.

Поширення. Татарник звичайний росте по всій території острова на полях і засмічених місцях, уздовж шляхів, біля жи-

тел.

Сировина. Квіткові кошики.

Хімічний склад. Листя татарника містить алкалоїди (0,05 %), сапоніни, гіркий сесквітерпеновий лактон аркціопікрин, вітамін С (47,4-93,2 мг%), вітамін К, цукри (1,58 %), смоли (1,6 %), дубильні та інші речовини. У квіткових кошиках є сапоніни, інулін, барвник, вітамін С та інші сполуки.

Застосування. Препарати татарника колючого виявляють сечогінну, в'язучу, дермотонічну, кровоспинну й антимікробну дію, тонізують серцеву діяльність, збільшують силу серцевих скорочень, звужують периферичні кровоносні судини, підвищують артеріальний тиск, стимулюють секрецію травних залоз, збуджують (у малих дозах) або пригнічують (у великих дозах) центральну нервову систему. В експериме-

нтах встановлено, що препарати татарника малотоксичні й навіть при тривалому вживанні не виявляють побічного впливу на організм. Внутрішньо препарати татарника застосовують при запальних захворюваннях сечового міхура, подагрі, ревматизмі, порушеннях діяльності серця, набряках, стійкому спастичному кашлю і астмі, як протисудомний засіб при правці, у випадку простудних захворювань, при злоякісних пухлинах, зокрема при раку матки, для профілактики метастазів після видалення злоякісних пухлин, як «кровоочисний» засіб та як засіб, що усуває пригнічений стан хворого й надає йому бадьорості. Широко використовують татарник як зовнішній засіб. Свіжим соком рослин лікують рак шкіри, гноячкові висипи при імпетиго, фурункули, гнійні рани, інфекційні тріщини куточків рота, лишай, зокрема вовчий лишай, та коросту. Настоем трави полощуть рот при афтозі, лікують інфекційні тріщини куточків рота роблять обмивання, примочки і компреси при гнійних ранах, фурункулах і набряках запального походження. Настій квіткових кошиків використовують для примочок при захворюваннях очей. Настоянку із свіжої трави татарника застосовують у гомеопатії.

3.292. Терен звичайний, терновник - *Prunus spinosa* L.

Родина розових - *Rosaceae*

Тёрн колючий

Життєва форма. Колючий, відстовбурчено-розгалужений кущ або невелике (1 -4 м заввишки) дерево. Листки почергові, прості, видовжені або видовженооберненояцевидні, при основі клиновидні, городчастопилчасті (зубчики залозисті), в молодому віці з обох боків опушені, пізніше - зверху голі. Квітки правильні, двостатеві, одиничні, рідше по 2 - 3, на коротких

голих квітконіжках, віночок білий або зеленуватий, з п'ятьма видовженими тупими пелюстками. Плід - куляста або округлоконічна соковита чорна, з восковою поволокою кістянка. Цвіте у квітні-травні. Плоди досягають у вересні.

Поширення. Терен звичайний росте по всій території острова на узліссях, по чагарниках, балках.

Сировина. Квітки, листя, корені, плоди, кора.

Хімічний склад. Плоди терену містять дубильні (1,7 %) й ароматичні речовини, пектини (до 1 %), яблучну кислоту (3,3 %), вітамін С (32,6 мг%), цукри (5,5-8,8 %), глікозид пруназин, червоний барвник та мінеральні со-

лі; квітки - ефірну олію, ціаногенний глікозид, флавоновий глікозид кемпферин і його аглікон кемпферол, віск та мінеральні солі; листя - дубильні речовини (3,42 %), вітамін С (108,5-157,9 мг%), яблучну кислоту, пектини та глікозид пруназин. У корі є значна кількість дубильних речовин (3-5 %), а в коренях знайдено флавоноїди.

Застосування. Фармакологічна дія різних частин рослини не однакова й залежить від кількісного і якісного складу біологічно активних речовин. Плоди терену (свіжі, настоянка, у вигляді відвару або екстракту) виявляють в'язучу дію й рекомендуються для вживання при розладах шлунка і кишок: неспецифічних виразкових колітах, дизентерії, харчових токсикоінфекціях і кандидозах. Лікувальним напоєм при кишкових інфекційних захворюваннях вважається вино з плодів. Свіжий сік плодів корисно пити при жовтяниці. Препарати з квіток регулюють перистальтику кишок, діють як сечогінний, потогінний і гіпотензивний засіб, поліпшують, як і препарати з плодів терену, обмін речовин і показані при гастриті, спастичному коліті внаслідок атонії кишок, циститі, набряках, нирковокам'яній хворобі, ревматизмі, при фурункулах та інших гноячкових захворюваннях шкіри, при запаленні слизових оболонок рота, горла і стравоходу. Застосовують квітки терену і в гомеопатії. Чай з листя терену має легку проносну властивість, підвищує діурез, поліпшує обмін речовин, діє як відхаркувальний засіб. Його вживають при хронічних запорах, нефролітазі, циститі, аденомі простати й висипах на шкірі. Чай з листя вважається корисним для людей, які ведуть сидячий спосіб життя. Кору й корені, що мають потогінні й жарознижувальні властивості, вживають у вигляді відвару при підвищеній температурі тіла. Зовнішньо відвар кори або коренів застосовують як протизапальний засіб.

3.293. Томат культурний – *Solanum lycopersicum* L.

Родина пасльонових – Solanaceae

Помидор

Життєва форма. Однорічна трав'яниста рослина. Корінь стержневий. Стебла 0,2-3 м заввишки, соковиті. Листки непарно-перисторозсічені з більш-менш зморшкуватою поверхнею дольок листка. Суцвіття – завійка, просте, вильчате до сильно розгалуженого. Квітки жовті дрібні. Плоди – ягоди, червоні або жовті. Насіння дрібне, плоске.

Поширення. Томат – основна овочева культура.

Сировина. Плоди. Насіння.

Хімічний склад. У плодах містяться цукри, клітковина, геміцелюлоза, пектинові речовини, органічні кислоти (переважно лимонна), гідроксикоричні кислоти (кавова, хлорогенова, ферулова), білки, ферменти, амінокислоти, вітаміни (вміст аскорбінової кислоти в 100 г складає майже добову дозу, а деякі їх сорти по його кількості прирівню-

ються до лимонів; вітаміни В₁, В₂, В₆, пантотенова і фолієва кислоти, багато каротиноїдів, особливо лікопіну), різноманітний елементний склад, серед яких домінує калій, значно менше кальцію, магнію, натрію, сірки, фосфору, хлору, бору, заліза, марганцю, міді, рубидію, цинку і в незначних кількостях є йод, кобальт, молібден, нікель, фтор, хром. По вмісту заліза і магнію томати посідають одно з перших місць серед овочевих культур.

У насінні міститься жирна олія (24-30%), до складу якої входять лінолева (50-65%), α -ліноленова (до 20%), олеїнова (14-20%) та насичені жирні кислоти (15-30%), стерини (β -сітостерин, кампестерол, сігмастерол, D-5-аванастерол), токофероли (до 150 мг%), каротиноїди (каротин, лікопін, вміст якого в 1 кг свіжих плодів складає 30-200 мг), макро- (фосфор, кальцій, залізо) та мікроелементи (цинк, марганець, алюміній, кремній, кобальт, срібло), амінокислоти. За вмістом незамінної амінокислоти лізину білок томатного насіння перевершує білки сої, гороху, соняшника.

Застосування. Томати широко використовують у лікувальному харчуванні. Вони збуджують апетит, активізують процес травлення, подавляють хвороботворну кишкову мікрофлору, нормалізують і підтримують кислотно-лужну рівновагу в організмі. Їх радять вагітним, для профілактики атеросклерозу, при ожирінні, при захворюваннях серцево-судинної системи, зокрема гіпертензії, стенокардії, після інфаркту міокарда, при порушенні обміну речовин, глаукомі, недокрив'ї, ослабленні пам'яті, при слабкості, при захворюваннях шлунково-кишкового тракту, особливо при пониженій або відсутній кислотності шлункового соку, при захворюваннях суглобів.

Лікопін виявляє високу антиоксидантну активність. Він має позитивне значення для запобігання раку простати, ефективний при серцево-судинних захворюваннях і атеросклерозі.

Бадилля томатів – джерело стероїдного глікоалкалоїду томатину, який може бути використаний для синтезу кортизону, який використовується при лікуванні ревматизму, артритів, нейродермітів, пухирчатки, бронхіальної астми та інших захворювань.

3.294. Топінамбур, земляна груша– *Helianthus tuberosus* L.

Родина айстрових – *Asteraceae*

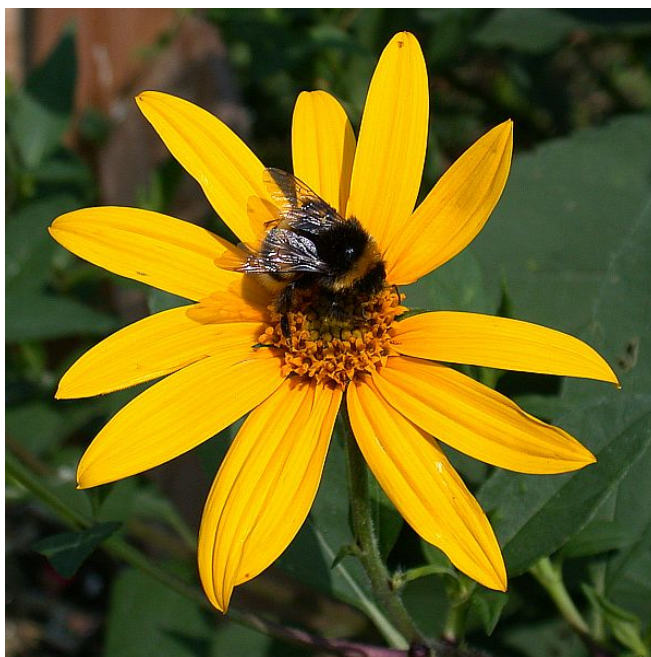
Топінамбур

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина з прямим, міцним стеблом до 2 м заввишки. Листки черешкові, великі, яйцевидні, по краю зубчасті. Кошики з жовтими неправильнोजичковими квітками, ложе квіток невелике, 1-1,5 см у діаметрі. Рослина утворює короткі столони, на закінченні яких виникають бульби, різноманітні по формі, величині та кольору. Цвіте у вересні – жовтні.

Поширення. Відома овочева культура. У здичавілому виді зустрічається в степовій частині острова.

Сировина. Бульби.

Хімічний склад. Бульби за хімічним складом близькі до картоплі, проте

в них містяться значна кількість (18-26%) полісахариду інуліну, при розщепленні якого утворюється фруктоза.

Застосування. Ця особливість зумовлює незамінність топінambuру при цурковому діабеті як гіпоглікемічного засобу. Свіжий сік із трави благодійно діє при гіпертензії та спазмах периферійних судин.

**3.295. Тополя біла- *Populus alba* L.
Родина вербових – *Salicaceae*
Тополь белый**

Життєва форма. Високе, 15 - 30 м заввишки, листопадне дводомне дерево. Має широку наметовидну крону та циліндричний стовбур, покритий гладенькою світло-оливковою корою; в нижній частині стовбура, особливо у старих дерев, кора темно-сіра, глибоко тріщинувата. Бруньки білоповстисті. Листки почергові, круглясто-яйцевидні, 10-12 см завдовжки і 5-10 см завширшки, в основі злегка серцевидні, кутастовеликозубчасті або виїмчасто-3 - 5-лопатові, зверху темні, глянцеві, зісподу - білоповстисті, на круглих черешках. Квітки одностатеві, в пониклих сережках; пиляки пурпурові, на коротких нитках; приймочки двороздільні, яскраво зелені, блідо-жовті або темні. Плід - коробочка. Цвіте у березні - квітні, до появи листя.

Поширена. Тополя біла росте по всій території острова в заплавах лісах і гаях.

Сировина. Бруньки.

Хімічний склад. Бруньки тополі білої містять фенологлюкозиди, дубильні речовини та інші сполуки. У складі фенологлюкозидів є саліцин і популін.

Застосування . Аналогічно статті Тополя чорна.

**3.296. Тополя пірамідальна, тополя італійська - *Populus italica* (DuRoi)
Moench
Родина вербових – *Salicaceae*
Тополь пирамидальный**

Життєва форма. Високе, до 40 м заввишки, листопадне, дводомне дерево. Має вузькопірамідальну компактну крону і циліндричний стовбур, покритий гладенькою сірою корою; в нижній частині стовбура, особливо у старих дерев, кора сірувато-коричнева, тріщинувата. Бруньки дрібні, ясно-бурі, з полиском; лусочки бруньок не

клейкі. Листки почергові, ромбічні, з пластинчастосплюснутими черешками. Квітки одностатеві, у пониклих сережках; пиляки пурпурові; приймочки жовті, дволопатеві, відігнуті. Плід — коробочка. Цвіте у березні — квітні, до появи листя.

Поширення. По всій території острова її культивують як декоративну і фітомеліоративну рослину.

Сировина. Бруньки.

Хімічний склад подібний до хімічного складу Тополі чорної.

Застосування. Аналогічно статті Тополя чорна.

3.297. Тополя чорна, осокір – *Populus nigra* L.

Родина вербових – *Salicaceae*

Тополь черный

Життєва форма. Високе (25-30 м заввишки) листопадне дводомне дерево. Має розлогу крону й циліндричний стовбур, покритий ясно- й сіро-попелястою корою; в нижній частині стовбура, особливо у старих дерев, кора майже чорна, глибокотріщинувата. Бруньки голі, клейкі. Листки почергові, на довгих голих сплюснутих черешках, яйцевидно-трикутні або майже ромбічні, при основі від ширококлиновидних до майже прямообрізаних, на верхівці витягнуті в довгий гострячок, по краю залозистопилчасті, з обох боків голі, знизу — ясні. Квітки одностатеві, в пониклих сережках; пиляки пурпурові; приймочки жовті, дволопатеві, відігнуті. Плід — коробочка. Цвіте у березні - квітні, до появи листя.

Поширення. Тополя чорна росте по всій території острова, у заплавах, по берегах озер.

Сировина. Бруньки.

Хімічний склад. Бруньки тополі чорної містять фенологлюкозиди саліцин і популін; флавоноїди: апігенін, галангін і генкванін, ізальпінін, кверцетин, кемпферол, 3-метиловий ефір кемпферолу, піностробін, піноцембрин, рамноцитрин, рамнетин, ізорамнетин, рамназин, хризин і тектохризин; органічні кислоти: бензойну, коричну, галову, кавову, ферулову і яблучну; ефірну олію, у складі якої є гумулен, α -каріофілен, цинеол і неідентифіковані сесквітерпеноїди; вітамін С, жирну олію та інші сполуки.

Застосування. Препарати тополі мають діуретичні, антисептичні й потогінні властивості. Найчастіше їх використовують при захворюваннях нирок, циститах, не-

триманні сечі, болісному сечовипусканні, особливо при вагітності й після операцій, та при гіпертрофії простати. Крім того, препарати тополі використовують при неврозах, різних видах невралгії, артритних захворюваннях, геморої, атонії кишківника, діареї, простудних захворюваннях, грипі.

3.298. Троянда біла – *Rosa alba* L.

Родина розових – *Rosaceae*

Роза белая.

Життєва форма. Багато-річний гіллястий кущ. Корінь стрижневий, проникає в ґрунт на глибину до 5 м. Висота куща залежно від виду та сорту 1,5 – 2,5 м. Молоді пагони зеленого або ясно-зеленого кольору, у міру старіння буріють і стають попелясто-сірими. Стебла покриті шипами різної величини і форми. Листки очергові, на довгих черешках складні, непарноперисті. Квітки великі, напівмахрові або махрові, зібрані в зонтиковидно-волотистих суцвіттях. Пелюстки численні, білі або кремові. Плід - гіпантій, видовжено – яйцевидний, жовтогарячий, червоний, коричнево-червоний. Цвіте у травні – червні.

Плід - гіпантій, видовжено – яйцевидний, жовтогарячий, червоний, коричнево-червоний. Цвіте у травні – червні.

Поширення. Культивують як декоративну рослину у парках та садах острова.

Сировина. Пелюстки.

Хімічний склад. Пелюстки троянди містять 0,05 – 0,3% трояндової ефірної олії, головним компонентом якої є гераніол, цитронелол, евгенол, фенілетилалкоголь. Особливо приємний аромат олії надає фенілетилалкоголь. Останньої речовини міститься незначна кількість, вона надає особливо приємний аромат олії. Пелюстки троянд містять глікозиди серцевої дії, лактони, поліфеноли, сапоніни, цукри. Квітки містять слизисті речовини.

Застосування. Трояндова олія перевершує всі спазмолітичні засоби, знімає набряки, підвищує тонус судин серця. Під дією трояндової води і трояндової олії збільшується концентрація сумарних жовчних кислот, фосфоліпідів, зменшується кількість холестерину в жовчі, що свідчить про зменшення ступеня літогенності жовчі і утворення каменів.

У народній медицині препарати з пелюсток троянди відносять до слизових і застосовують при проносі, болях в животі, захворюваннях легенів, катарах верхніх дихальних шляхів, запаленні слизових оболонок шлунково-кишкового тракту, при жовтяниці і навіть при холері, при грипі і респіраторних захворюваннях, запаленнях ротової порожнини у вигляді полоскань і промивань; дрібно подрібненим порошком трояндових пелюсток посипають виразки і накладають на місця уражені бешиховим запаленням.

Трояндову олію вживають для поліпшення смаку і запаху, вона входить до складу фармацевтичних препаратів. Трояндова олія застосовується і в парфумерно-

косметичній промисловості при виготовленні духів і одеколонів вищого класу, для ароматизації мила і косметичних препаратів.

Запобіжні засоби: трояндова олія і трояндова вода пригнічують шлункову секрецію, тому, хворі з анацидним і гіпоацидним гастритами повинні утриматися від тривалого препаратів з троянди.

3.299.Троянда дамаська - *Rosa damascena* Mill.

Родина розових – *Rosaceae*

Роза дамасская

Життєва форма. Кущ 1,5-2 м заввишки. Стебла прямостоячі або трохи відхилені, розгалужені, густо вкриті однаковими міцними прямими сплюсненими червонуватими шипами. Листки почергові, 12-15 см завдовжки, непарноперисті; листочки яйцевидно-ланцетовидні, зарубчасто-пилчасті, зверху блискучі, зісподу - опушені, тупуваті, до 4 см завдовжки. Квітки махрові, дуже запашні, у щитковидному або щитковидно-вологистому суцвітті; пелюстки численні (до 30), широкообернено-яйцевидні, на верхівці з неглибокою виїмкою, до основи звужені в короткий нігтик, рожеві, або блідо-червоні. Чашолистки перисті, після цвітіння відхилені донизу. Гіпантій овальний або

грушоподібний, червоний. Цвіте у червні.

Поширення. Багато форм використовують у декоративному садівництві по всій території острова.

Сировина. Пелюстки.

Хімічний склад. Пелюстки троянди містять ефірну олію (0,02-0,04 %), дубильні і смолисті речовини, барвник ціанін тощо. Головними компонентами ефірної олії є гераніол, цитронелол, нерол, евгенол, цитраль, фенілетиловий спирт, різні альдегіди і стеароптен.

Застосування. Трояндова олія має спазмолітичні, протизапальні, протиалергічні, жовчогінні й жовчотворні властивості, розширює судини, покращує роботу серця, діє заспокійливо, а при зовнішньому застосуванні виявляє антимікробну й знеболюючу дію. Як зовнішній засіб трояндову олію використовують для лікування гінгівітів (змащують ясна). Трояндова вода (*Aqua Rosae*), яку одержують при дистиляції трояндової олії, має виражені антисептичні властивості й застосовується при кон'юнктивітах, блефаритах, гінгівітах і геморагічних формах пародонтозу. Настій пелюсток засіб, що має послаблюючі, кровоспинні, протизапальні, протиалергічні, заспокійливі та глістогінні властивості. Внутрішньо його вживають як ніжне послаблююче, додатне навіть для вагітних і тяжких хворих, при нервових захворюваннях, кровохарканні, полінозі (сінна гарячка) та ентеробіозі. В суміші з іншими лікарськими рослинами троянду дамаську застосовують при медикаментозних дерматитах. Зовнішньо настій пелюсток використовують у вигляді примочок і полоскань при запаленнях повік, гінгівітах тощо.

3.300. Туя західна – *Thuja occidentalis* L.
Родина кипарисових – Cupressaceae
Туя западная

Життєва форма. Дерево вічнозелене однодомне, 12-20 м заввишки. Крона густа, пірамідальна. Кора стовбура темно-бура або сірувато-коричнева. Листки лусковидні (у ювенільних рослин - голковидні), розміщені супротивно. Чоловічі шишечки приверхівкові, в пазухах листків, округлі, жовті. Жіночі шишечки овально-яйцевидні, світло-зелені, розміщені на кінцях укорочених охвоєних гілочок. Запилюється у першій половині квітня.

Поширення. Тую західну культивують в садах і парках по всій території острова.

Сировина. Молоді охвоєні пагони.

Хімічний склад. Пагони туї містять ефірну олію (0,12 %), аромандрин, токсифолін, пініпкрин, пінен, пінін, туїн, дубильні речовини і смоли. У складі ефір-

ної олії є пінен, туйон, каріофілен, відрен, цедрол та інші речовини.

Застосування. У науковій медицині тую західну не використовують. У народній медицині тую західну використовують як діуретичний, жовчогінний, відхаркувальний, потогінний, кровоспинний, антисептичний засіб.

3.301. Фенхель звичайний – *Foeniculum vulgare* Mill.
Родина селерових – Apiaceae
Фенхель обыкновенный

Життєва форма. Дворічна гола сиза рослина, стебло прямостояче, 100-200 см заввишки, круглясте, тонкоробрите, дуже галузисте. Листки в обрисі яйцевидно-трикутні, 3-4 перисторозсічені, нижні - черешкові, верхні – з розширеними піхвами і довгими нитковидними частками. Квітки двостатеві, правильні, 5-пелюсткові, зібрані в складні зонтики. Плід – двосім'янка. Цвіте у липні-серпні.

Поширення. Фенхель звичайний розводять на городах по всій території острова.

Сировина. Плоди, ефірна олія.

Хімічний склад. Плоди містять органічні кислоти, пектинові речовини, жирну і ефірну олії, флавоноїди (кверцетин, кверцетин-3-арабінозид, ізорамнетин), умбеліферон, кумарин, каротиноїди, аскорбінову кислоту, цукри. У складі ефірної олії є фенхон, анетол, метилхавікол, α -пінен, α -феландрен, анісовий альдегід, анісова кислота й інші сполуки.

У плодах містяться: макроелементи (міліграм/г): К - 17,90, Са - 19,50, Mg - 3,40, Fe - 0,20; мікроелементи (КНМ): Mn - 0,14, Cu - 0,26, Zn - 0,31, Cr - 0,04, Al - 0,08, Ba - 0,06, Se - 30,00, Ni - 0,31, Sr - 0,28, Pb - 0,06, I - 0,09, Ag - 64,00, B - 40,40 мкг/г.

Основні активні компоненти:

- ефірна олія (анетол, кетон, фенхон) - стимулює секреторну активність шлунка, підшлункової залози, кишківника;
- фітонциди - надають антибактеріальну дію;
- флавоноїди, кумарини - мають спазмолітичні, протиблювотні, антимікробні властивості;
- органічні кислоти -

нормалізують травлення;

- каротин, вітамін С - надає протизапальну, імуностимулюючу дію;
- макро-і мікроелементи - стимулюють обмін речовин.

Основна дія:

- стимулююча секреторну активність - компоненти ефірної олії посилюють секрецію шлунка (при її недостатності), кишківника (зменшують метеоризм), а також бронхів (розріджують мокротиння), і молочних залоз (лактогінний засіб).
- спазмолітична - флавоноїди і кумарини знімають спазми в шлунково-кишковому тракті, посилюють секрецію залоз, виявляють протиблювотний ефект.
- нормалізує травлення
- органічні кислоти покращують мікрофлору кишківника, усуваючи процеси бродіння;
- ефірна олія сприяє кращій перетравленню їжі, створює умови всмоктування в шлунково-кишковому тракті, стимулює перистальтику кишківника.
- антибактеріальна - фітонциди, кумарини та вітамін С згубно діють на патогенні мікроорганізми, попереджаючи харчові отруєння.
- протизапальна, імуностимулююча
- каротин, перетворюючись в організмі у вітамін А, підтримує імунітет органів дихання і шлунково-кишкового тракту;
- аскорбінова кислота стимулює синтез інтерферону.
- стимулююча обмін речовин – макро - та мікроелементи забезпечують правильний метаболізм, покращують всі види обміну.
- нормалізує ліпідний обмін - ефірна олія фенхелю нормалізує жировий обмін: зменшує процеси утворення жиру з поживних речовин, підвищує процеси його розпаду; послаблює відчуття голоду, сприяє втраті ваги, стимулює лімфатичну систему при целюліті, ожирінні, набряках.
- сечогінна - ефірна олія сприяє виведенню зайвої рідини з організму

Застосування. Своєю дією фенхель зобов'язаний присутньому анетолу. Естрогенна активність цього компоненту невелика: вона, очевидно, пов'язана із стільбеном

– сполукою є результатом перетворення анетолу і присутність якого у фенхелі ще не доведена. Численні експерименти показали, що анетол стимулює скорочення кишківника, секрецію слизу в дихальних шляхах і відкашлювання.

Плоди фенхеля традиційно використовують для поліпшення травлення, при здутті живота, відрижці і викликаних ними болях. Корені застосовують як очисний засіб: він полегшує виведення продуктів обміну речовин з сечею і фекаліями.

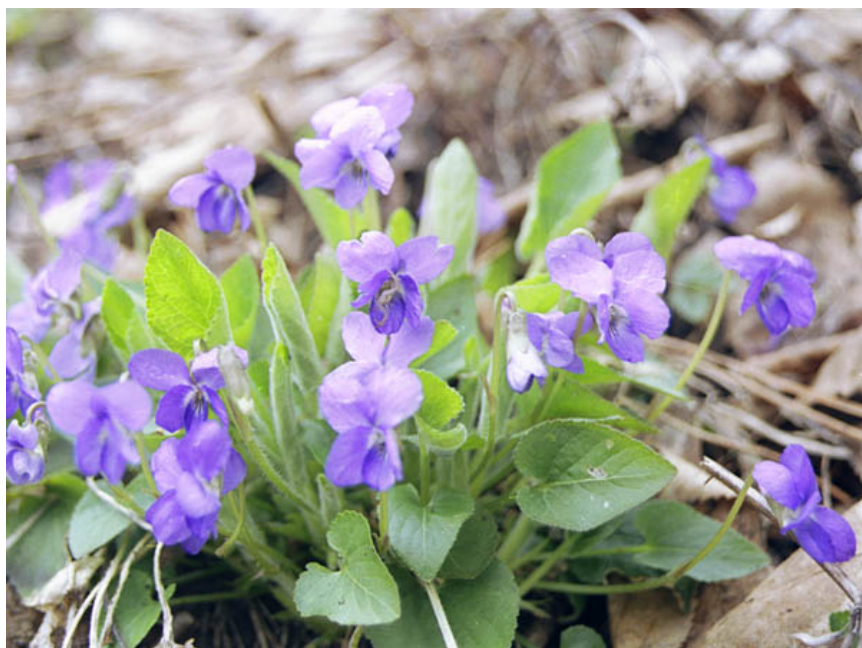
Препарати фенхелю: «Кропова вода» (на 1000 частин води - 1 частина «кропової олії», отриманої з плодів фенхелю), «Плантекс» - гранули для приготування суспензії для внутрішнього застосування (плоди фенхелю), «Фітон СД» - бальзам (рідкий екстракт збору 17 лікарських рослин- ромашки, м'яти, череди, нагідок, деревію, звіробою, анісу, подорожника, фенхелю, солодки, омани, липи, кропиви, шипшини, алтеї, кульбаби, материнки), мікстура протиастматична за прописом Траскова (листя кропиви, трава хвоща, листя м'яти, трава горицвіту, плоди анісу, плоди фенхелю, плоди шипшини, соснові голки), «Алталекс» - краплі для внутрішнього та зовнішнього застосування (суміш олій меліси, м'яти, фенхелю, мускатного горіху, гвоздики, чебрецю, соснових голок, анісу, шавлії, кориці, лаванди та евкаліпту), «Солутан» - краплі (комбінований препарат: ефедрину гідрохлорид, радобелін (алкалоїд кореню белладонни), сапонін гіпсофіли, фенхелева олія, новокаїну гідрохлорид, екстракт толутанського бальзаму, натрію йодид, вода гіркомигдалева), «Бронхіфлюкс» - чай рослинний у фільтр-пакетах (екстракти трави медунки, кори верби, листя підбілу, плодів анісу та фенхелю, сланей цетрарії, стебла плюща, коренів циміцифуги та солодки) мають відхаркувальну, секретолітичну, вітро- та сечогінну, апетитну, травну, спазмолітичну та фунгіцидну дію. Настій плодів, олія фенхелева, кропова вода - при метеоризмі, кольках, жовчо- та нирковокам'яній хворобі, бронхітах, мікозах. Плоди входять до складу вітрогінного і заспокійливого чаїв.

3.302. Фіалка запашна - *Viola odorata* L.

Родина фіалкових – *Violaceae*

Фіалка душистая

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста, без розвиненого надземного стебла рослина. Має повзуче кореневище і вкорінені пагони, що зацвітають тільки на другий рік. Листки в прикореневій розетці, прості, округло- або яйцевидно-серцевидні, короткоопушені, по краю зубчато-зарубчасті, з яйцевидними, рідше ланцетними, гоструватими або іноді шиловидно загостреними, торочкуватими прилистками; торочки не перевищують 1/2 ширини прилистків, іноді дрібновійчасті. Квітки пазушні, двостатеві, неправильні, дуже запашні, на довгих ніжках, з п'ятипелюстко-

вим віночком; пелюстки фіолетові, при самій основі білуваті, вгорі нерідко виїмчасті; шпорка тупа. Плід - коробочка. Цвіте з квітня до половини травня.

Поширення. Фіалка запашна росте в лісах, серед чагарників острова.

Сировина. Трава.

Хімічний склад. Усі частини рослини містять ефірну олію, сапоніни, алкалоїди, флавоноїди, саліцилову і фенолкарбонові кислоти та інші сполуки.

Застосування. Фіалка запашна традиційно використовується для лікування захворювань дихальних шляхів і запалень кишківника. Дослідження довели наявність муколітичних, відхаркувальних, пом'якшувальних і потогінних властивостей.

Внутрішнє застосування фіалки запашної рекомендують при респіраторних захворюваннях (наприклад при бронхіті), оскільки вона полегшує кашель, завдяки своїм муколітичним властивостям, полегшує відкашлювання. Фіалка запашна має відхаркувальну, антисептичну, протизапальну, сечогінну, проносну та слабку гіпотензивну дію. Як відхаркувальний і секретолітичний засіб препарати фіалки вживають при коклюші, гострому й хронічному бронхіті та при туберкульозі легень. Діуретичні й солегінні властивості використовуються при нирковокам'яній хворобі, подагрі, поліартриті, при деяких серцевих захворюваннях, що супроводяться набряками. Для посилення терапевтичного ефекту фіалку часто використовують у суміші з іншими лікарськими рослинами, що мають сечогінні властивості. Позитивний терапевтичний ефект спостерігається при істерії, серцебитті, нервовому збудженні та безсонні. Особливої уваги заслуговують повідомлення про випадки успішного лікування настоєм з листя фіалки деяких онкологічних захворювань (рак язика, гортані, горла і шлунка). Як зовнішній засіб настій фіалки є ефективним засобом при герпесі звичайному (змащування пухирців) та у випадку катаральних явищ ротоглотки (полоскання).

Зовнішньо фіалку запашну застосовують для лікування пошкоджень шкіри, наприклад подряпин і тріщин сосків.

3.303. Фіалка польова - *Viola arvensis* Murr.

Родина фіалкових – *Violaceae*

Фіалка полевая

Життєва форма. Однорічна або дворічна розсіяно-коротковолосиста рослина. Стебла прямостоячі або підведені, 5-50 см заввишки, прості або від основи розгалужені, з висхідними нижніми гілками. Листки почергові, прості, по краю зарубчасті або пилчасто-зарубчасті (верхні), з перистороздільними прилистками; нижні листки коротко-яйцевидні або округло-овальні, іноді з дрібновиїмчастою основою пластинки, з черешками, не коротшими за пластинку; середні - видовженояйцевидні або

видовженоеліптичні, з клиновидною основою, що збігає на коротенький черешок; верхні — видовженоланцетні, з малопомітним черешком. Квітки всі пазушні, двостатеві, неправильні, п'ятипелюсткові, на довгих ніжках; віночок увігнутий, помітно ко-

ротший за чашечку, ясно-жовтий, з блідішими верхніми пелюстками. Плід - коробочка. Цвіте з квітня до вересня.

Поширення. Фіалка польова росте по всій території острова на пісках, як бур'ян по відкритих місцях, біля доріг, на полях та городах.

Сировина. Трава.

Хімічний склад. Застосування. Аналогічно, як у статті Фіалка триколірна.

3.304. Фіалка триколірна - *Viola tricolor* Murr

Родина фіалкових – *Violaceae*

Фіалка трехцветная

Життєва форма. Однорічна або дворічна рослина, стебло прямостояче або частіше підведене, 10-40 см заввишки. Листки прості, почергові. По краю зубчасті або жилчасті, з перисто-роздільними прилистками, нижні листки широкояйцевидні, яйцевидно-трикутні або видовжено- яйцевидні і довгастояйцевидноланцетні з клиновидною основою і коротким черешком, верхні – видовженоланцетні, майже сидячі. Квітки двостатеві, пазушні, неправильні, на довгих ніжках, зі строкатим п'ятипелюстковим вінчиком, верхні пелюстки темносиньо-фіолетові, бічні – такого ж самого кольору, нижня пелюстка при основі завжди жовта. Плід - коробочка. Цвіте з червня до серпня.

Поширення. Фіалка триколірна росте по всій території острова.

Сировина.

Трава.

Хімічний склад.

Трава фіалки триколірної містить флавоноїди, рутин, віолантин, вітексин, ізовітексин, орієнтин, ізоорієнтин, віценін, ізокверцитрин, лейкоантоціанідин, віоланін, сапонаретин та антоціанові глікозиди. У квітках – віоланін, 3-глікозид дельфінідину, 3-глікозид

пеонідину, каротиноїди, β -каротин, віолоксантин, зеаксантин, ауроксантин, флавоксантин, сапоніни, урсолова кислота, слизисті й дубильні речовини, вітамін С, ефірну олію та інші сполуки. У надземній частині містяться: макроелементи (міліграм/г): К - 61,20, Са - 17,10, Mg - 4,60, Fe - 0,80; мікроелементи (КНМ): Mn - 0,34, Cu - 0,54, Zn - 1,45, Со - 0,23, Мо - 2,21, Сг - 0,12, Al - 0,55, Ва - 0,91, Se - 8,00, Ni - 0,21, Sr - 0,42, Pb - 0,11, В - 99,60 мкг/г.

Застосування. Фіалка триколірна містить саліцилову кислоту і володіє протизапальною активністю, яка знаходить застосування в дерматології і ревматології. Пом'якшувальні слизисті речовини цієї рослини заспокоюють кашель. Вживання фіалки рекомендують від кашлю. Вона також входить до складу препаратів від ревматизму, подагри і атеросклерозу. Фіалка прекрасно діє як додатковий засіб для

лікування екземи, імпетиги, вугрів і шкірного свербіння. Зовнішньо її застосовують для лікування себореї, особливо себореї волосистої частини голови у дітей (легкого себорейного дерматиту).

Препарати фіалки триколірної: *Настій*, «*Кофол*» - сироп, льодяники та таблетки (7 рослинних компонентів: в тому числі - солодка, фіалка та ялівець), «*Лінкас*» - сироп та пастилки (комбінований препарат - густий екстракт із: солодки, перцю, фіалки, гісопа, калгану, алтеї тощо), «*Бронхофіт*» - збір (анісу звичайного плоди, багна звичайного пагони, подорожника великого листя, солодки корені, фіалки трава, чебрецю трава, шавлії листя) призначають при хронічних бронхітах і бронхопневмоніях, при гострих респіраторних захворюваннях, запальних захворювань шлунково-кишкового тракту, нирок і сечового міхура, при нирковокам'яній хворобі, подагрі, поліартриті. Мають гіпосенсибілізуючі, дерматологічні, протизапальні, антимікробні, антисклеротичні, болезаспокійливі властивості. Крім того, проявляють терапевтичний ефект при кропивниці, вугрях, фурункулах, авітамінозах з висипами на шкірі, псоріазі та екземі. В акушерській практиці настій трави фіалки сприяє скороченню матки в післяпологовий період.

3.305. Хамомила запашна - *Chamomilla suaveolens* (Pursh) Rydb.

Родина айстрових – Asteraceae

Хамомила ароматная

Життєва форма. Однорічна рослина. Стебла прямостоячі, 5- 40 см заввишки, від основи дуже розгалужені, до самих кошиків густо облістнені. Листки двічі або тричі перисто-розсічені на лінійно-ланцетні шиловидно загострені частки. Квітки трубчасті, двостатеві, зеленувато-жовті, з коротким 4-лопатеvim відгином, зібрані на кінцях коротких угорі потовщених стебел та гілок у дрібні кошики; язичкових квіток у кошиках немає. Плід — сім'янка. Цвіте у червні — серпні.

Поширення. Хамомила запашна походить з Північної Америки. Поширена як адвентивна рослина. Росте на засмічених місцях, уздовж доріг острова.

Сировина. Суцвіття і трава.

Хімічний склад. Суцвіття і трава хамомили запашної містять ефірну олію, флавоноїди, кумарини, дубильні речовини, холін, слиз, камедь, гіркоти, саліцилову й аскорбінову кислоти тощо. У складі ефірної олії є бісаболол і сесквітерпени, але низький вміст хамазулену.

Застосування. Препарати хамомили запашної використовують як спазмолітичний засіб при захворюваннях травного каналу і печінки, спастичному і хронічному коліті, анацидному гастриті та як жовчогінний засіб.

У народній медицині рослину використовують від простуди (протизапальна і потогінна дія), у разі мігрені й безсоння (заспокійлива дія), як ефективний засіб при гельмінтозах, особливо у дітей (знешкоджує аскариди, гострики та волосоголовці і на відмі-

ну від пижмо звичайного є нетоксичним засобом). При зовнішньому застосуванні препарати хамоміли запашної виявляють протизапальну дію.

3.306. Хамоміла лікарська, ромашка лікарська *Chamomilla recutita* (L.)

Rauschert,

***Matricaria recutita* L.**

Родина айстрових - Asteraceae

Хамомилла лекарственная

Життєва форма. Однорічна трав'яниста рослина. Стебло пряме, циліндричне, голе, розгалужене, 15-50 см заввишки. Листки почергові, голі, сидячі, двічі- або тричі-перисторозсічені на тонкі, вузькі, нитковидні сегменти. Квітки дрібні, зібрані на кінцях стебла в напівкулясті або конічні кошики; квітколоже видовжено-конічне, голе, порожнисте; крайові квітки маточкові, язичкові, білі, серединні — двостатеві, трубчасті, жовті, зверху п'ятилопатеві; обгортки черепицеподібні, багаторядні. Плід — сім'янка. Цвіте з травня до серпня.

Поширення. Хамоміла лікарська росте як бур'ян на пустирях, уздовж доріг острова.

Сировина. Суцвіття, трава.

Хімічний склад. Квітки хамоміли лікарської містять до 0,8 % ефірної олії синього кольору. Основні компоненти її - хамазулен, сесквітерпенові вуглеводні фарнезен і кадінен, сесквітерпеновий спирт бісаболол та його оксиди, лактони матрицин (прохамазулен) і матрикарин, аліфатичний терпен мірцен, каприлова, ізовалеріанова кислоти. Крім ефірної олії у квітках ромашки присутні флавоноїди, кумаринові сполуки (умбеліферон та його метиловий ефір герніарин), тритерпенові спирти, фітостерин, холін, аскорбінова кислота, каротин, органічні кислоти, полісахариди, мінеральні солі.

У суцвіттях хамоміли містяться: макроелементи (міліграм/г): К - 41,80, Са - 8,30, Mg - 3,10, Fe - 0,30; мікроелементи (КНМ): Mn - 0,29, Cu - 0,78, Zn - 0,80, Со - 0,16, Сг - 0,09, Al - 0,27, Ва - 0,20, V - 0,08, Se - 7,20, Ni - 0,24, Sr - 0,12, Pb - 0,07, I - 0,07, В - 38,80 мкг/г.

Основні активні компоненти:

- ефірна олія (хамазулен) - має протизапальну, протиалергічну дію;
- флавоноїди (апігенін, апіїн) - надають спазмолітичну, заспокійливу дію;
- діоксикумарини, умбеліферон, саліцилова кислота - діють антисептично;
- гіркоти - стимулюють травлення;
- слизи і камеді - сприяють детоксикації організму;
- фітостерини - знижують рівень холестерину в крові;
- аскорбінова кислота - проявляє антиоксидантні властивості, є імуностимулятором;
- каротин - підвищує регенеруючу здатність організму.

Основна дія:

- протизапальна, протиалергічна - хамазулен знімає набряк слизової оболонки шлунка і кишківника, підсилює процеси регенерації епітелію при виразках.

- спазмолітична

- апігенін і апіїн розслаблюють гладку мускулатуру внутрішніх органів і усувають їх спазми;

- слизи оберігають слизову тканину від зовнішніх подразників і знижують її чутливість. При цьому зменшується біль, знімаються спазми шлунково-кишкового тракту, тобто створюються нормальні умови для його роботи.

- біофлавоноїди сприяють зняттю спазмів судин головного мозку при головному та зубному болях.

- бактерицидна

- кумарини, умбеліферон і саліцилова кислота згубні для патогенних мікроорганізмів, які викликають бродіння і запальні процеси в кишківнику;

- хамазулен згубно діє на патогенні бактерії, що викликають захворювання шлунка,

- стимулююча травлення - гіркоти збуджують апетит і поліпшують травлення, стимулюючи жовчовиділення.

- детоксикуюча

- слизи і камеді впливають на слизову оболонку шлунка, пом'якшують вплив на неї подразнюючих агентів, підвищуючи секреторну здатність слизової оболонки;

- слизи володіють великою поглинаючою здатністю, внаслідок чого адсорбуються різні отрути зі шлунку.

- регенеруюча - каротин сприяє регенерації тканин, захищаючи від впливу шкідливих речовин слизові оболонки і епітеліальні клітини травного тракту.

- заспокійлива

- біофлавоноїди хамоміли, зокрема апігенін і апіїн, надають заспокійливу дію на центральну нервову систему;

- протисклеротична - фітостерини служать перешкодою для абсорбції холестерину в кишківнику, та самим підвищенню рівня холестерину в крові.

Застосування. Вивчення властивостей хамоміли показало, що протизапальною активністю володіє поєднання азулену і бісабололу. Спазмолітична активність, відмічена в експериментах на тваринах, пов'язана з наявністю флавоноїдів і бісабололу.

Суцвіття хамоміли володіють протизапальними властивостями і здатністю знімати спазми травного тракту, тому рослина рекомендується для симптоматичного лікування порушень травлення. При зовнішньому застосуванні хамоміла надає пом'якшувальну дію і заспокоює свербіння при запаленнях шкіри і слизових оболонок.

Хамоміла особливо ефективна при лікуванні різних порушень травлення: спазмах шлунку або кишківника, здутті живота, сповільненому травленні, відрижці, метеоризмі. Її застосовують і для поліпшення апетиту. Зовнішнє застосування рекомендують як додатковий засіб для лікування дерматологічних захворювань, коли потрібно пом'якшити шкіру і позбавитися від свербіння, при запаленнях очей і порожнини рота.

Препарати хамоміли збільшують секреторну діяльність травних залоз, стимулюють жовчовиділення і збуджують апетит, усувають спазми органів черевної порожнини, виявляють болетамувальну, протизапальну, протиалергічну і антимікробну дію.

Препарати хамоміли: «*Рекутан*» - розчин (рідкий екстракт квіток хамоміли), «*Ромазулан*» - розчин (рідкий екстракт квіток хамоміли), «*Ротокан*» - рідина (суміш рідких екстрактів хамоміли, нагідок та деревію), «*Фітон СД*» - бальзам (рідкий екстракт збору 17 лікарських рослин-хамоміли, м'яти, череди, нагідок, деревію, звіробою, анісу, подорожника, фенхелю, солодки, оману, липи, кропиви, шипшини, алтеї, кульбаби, материнки), «*Камілофлан*» - таблетки (полісахаридний комплекс хамоміли), «*Стоматофіт*», «*Стоматофіт А*» - розчини для ротової порожнини (хамоміла, дуб, шавлія, арніка, айр, м'ята, чебрець), «*Тонзилгон Н*» - драже та краплі (комплексний препарат: корені алтеї, квітки хамоміли, трава хвоща, деревію, кульбаби, кора дуба, листя горіха), «*Капли Спокойной ночи - сонные травы*» - краплі (комплексний препарат: шоломниця байкальська, валеріана лікарська, звіробій звичайний, м'ята перцева, собача кропива серцева або звичайна, хміль звичайний, меліса лікарська, хамоміла лікарська, аспасвіт, кислота лимонна, бензоат натрію, вода очищена, етиловий спирт), «*Гербогастрин*» (рідкий спиртовий екстракт суцвіть хамоміли, кореню солодки, листя м'яти, шавлії, трави звіробою, кореневищ айру), «*Фітулвент*» - настоянка (комплексний препарат, містить настоянки плодів глоду, кореневищ з коренями валеріани, кори дуба, трави звіробою, чебрецю, деревію, квіток хамоміли), «*Камістад*» - гель для місцевого застосування (комбінований препарат: настоянка квіток хамоміли, лідокаїну гідрохлорид), «*Гастроліт*» - порошок для приготування розчину для перорального застосування на основі екстракту хамоміли, «*Алором*» - лінімент (комплексний препарат: екстракт хамоміли, нагідок, сік алое, рицинова та евкаліптова олії, ментол), «*Гемороль*» - супозиторії з ромашкою, гіркокаштаном кінським, деревієм, белладонною, перстачем прямостоячим, «*Агіолакс*» - гранули, що містять насіння подорожника блошиного або яйцеподібного, плоди сени, екстракт хамоміли, збір «*Елекасол*» (череда, хамоміла, солодка, шавлія, евкаліпт, нагідки), збір лікувально-профілактичний № 1 (цикорій, шипшина, подорожник, м'ята, кропива, валеріана, овес, хамоміла), збір лікувально-профілактичний № 3 (хамоміла, нагідки, деревій, спориш, плоди глоду, шипшина, звіробій), збір лікувально-профілактичний № 4 (м'ята, квітки глоду, хамоміла, льон, нагідки, деревій, подорожник, хміль), *протидіабетичний збір «Арфазетин»* (аралії маньчжурської корені, звіробою трава, хамоміли квітки, квасолі плодів стулки, хвоща трава, чорниці пагони) мають антимікробну, антимікотичну, протизапальну, дезинфікуючу, вітрогінну, спазмолітичну, жовчогінну, апетитну, знеболюючу, епітелізуючу, протиалергійну дію. Відвар, настоянку, препарати застосовують при гастритах, колітах, підвищеній кислотності шлункового соку, виразці шлунка і дванадцятипалої кишки, виразковому запаленні кишківника та інших захворюваннях шлунково-кишкового тракту, сечовивідних шляхів, печінки, жовчнокам'яній хворобі, нудотах, болісних менструаціях і запальних захворюваннях жіночих статевих органів. Зовнішньо - при запаленнях ротової порожнини, горла, вуха, для обмивання гнійних ран, виразок, для компресів і примочок при кон'юнктивіті, геморої, дерматиті, запаленні шкіри і фурункулах, трофічних виразках; як засіб, що зміцнює волосся тощо. Гарячий настій суцвіть хамоміли на олії використовують для втирань при подагричних та ревматичних болях. З квіток отримують ефірну олію, яку використовують у парфумерії, косметиці, ароматерапії, гомеопатії, ветеринарії тощо.

3.307. Хвилівник звичайний – *Aristolochia clematidis* L.

Родина хвилівникових – *Aristolochiaceae*

Кирказон ломоносовидний

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина, з неприємним запахом. Стебло просте, 30-80 см заввишки, гранчасто-борозенчасте, часто-звивисте. Листки серцевиднояйцевидні. Квітки двостатеві, неправильні, жовтуваті, по декілька в пазухах листків. Оцвітина з прямою трубочкою і язичковим відгином. Плід – коробочка грушовидна, звисла, відкривається по перегородах. Цвіте у травні-червні.

Поширення. Хвилівник звичайний росте по балках острова.

Сировина. Трава, корені.

Хімічний склад. Корені хвилівника містять алкалоїди магнофлорин і аристорохін, сітостерин, аристорохієву кислоту, дві кислоти невизначеного складу. У траві хвилівника є алкалоїд аристорохін, аристорохієва кислота, фенолкарбонові кислоти і їхні похідні, флавоноїди, пініт та інші речовини. Всі частини рослини містять ефірну олію, до складу якої входять α -пінен, кадинен, борнеол, α -терпінеол, ліналілпропіонат, метилнонілкетон.

Застосування. Препарати хвилівника стимулюють роботу серця, розширюють кровеносні судини, збуджують дихання, виявляють сечогінну і відхаркувальну дію, посилюють менструації. Відвари з коренів або трави рослини використовують для промивання ран, для компресів при нашкоджених висипах, сверблячці й запрілостях шкіри, фурункулах, гнійних ранах, виразках та екземах. Внутрішньо препарати хвилівника використовують при гіпертензії, подагрі, водянці, хронічному кашлі, туберкульозі легень, простудних захворюваннях, атонії шлунка та аменореї.

3.308. Хвоц польовий – *Equisetum arvense* L

Родина хвощових – *Equisetaceae*

Хвоц полевої

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина, 15-40 см заввишки. Стебла двох типів: весняні – спороносні і літні безплідні. Спорозносні пагони рожево-бурі, соковиті, членисті, на верхівках яйцевидно-циліндричні колоски з спорофілами, у спорангіях яких утворюються спори. Після висипання спор спорозносні пагони відмирають і рослина розвиває яскраво-зелені кільчаторозгалужені безплідні стебла з 6-12 ребрами з чітко догори спрямованими багатограними, здебільшого нерозгалуженими гілочками. Листки лусковидні, розміщені кільцями, зростаються у піхви; піхви листків на спорозносних стеблах дзвоникомовидно потовщені, з 8-12 чорно-бурими зубцями. Спорозносить у березні-квітні.

Поширення. Хвоц польовий росте на луках острова.

Сировина. Трава.

Хімічний склад. Трава хвоща містить сапоніни, флавоноїди, кремнієву кислоту і її солі, алкалоїди, дубильні, гіркі та смолисті речовини, стероли, сітостерол, вітамін С, органічні кислоти. У надземній частині містяться: макроелементи (мг/г): К - 33,50, Са - 17,70, Mg - 2,70, Fe - 0,10; мікроелементи (КНМ): Mn - 0,09, Cu - 0,15, Zn - 0,32, Mo - 15,20, Cr - 0,02, Al - 0,04, Se - 30,00, Ni - 0,06, Sr - 0,35,

Pb - 0,003, I - 0,09, B - 2,00 мкг/г.

Основні активні компоненти:

- вітамін С і каротин - нормалізують обмінні процеси в суглобах, підвищують імунітет;
- флавоноїди (лютеолін, кемпферол і кверцетин), алкалоїд (еквізетин), глікозид (еквізетонін) надають протизапальну, антиоксидантну, сечогінну дію;
- фенолкарбонові кислоти, гіркоти - стимулюють роботу печінки;
- дубильні речовини, похідні кремнієвої кислоти - володіють антибактеріальними, протизапальними властивостями;
- органічні кислоти (яблучна, щавлева) - очищаюча функція;

Основна дія:

- нормалізуюча обмінні процеси в суглобах - вітамін С необхідний для синтезу основних білків сполучної тканини, яка є основою кісткової і хрящової тканин, сприяє попередженню вікових, запальних і обмінних уражень суглобів кінцівок і хребта;
- протиалергічна - кверцетин здатний знімати набряки в суглобах, позитивно впливає на судинні стінки;
- антиоксидантна - кверцетин і лютеолін зменшують шкідливу дію вільних радикалів на клітини сполучної тканини суглобів;
- сечогінна - флавоноїди, спільно з алкалоїдом еквізитином, сприяють посиленню і прискоренню сечовиділення (причому, виведення зайвої води відбувається без порушення іонного балансу (калій-зберігаючий ефект).
- детоксуюча - при дії сечогінного ефекту відбувається посилення роботи серця і прискорення кровотоку, при цьому видільна функція нирок поліпшується, що сприяє виведенню шлаків і солей з нирок, а також очищенню внутрішньосуглобової рідини і виведенню надлишку солей і шлаків з організму;
- протизапальна - лютеолін збільшує синтез простагландинів, які регулюють запальні процеси, особливо в нирках;
- антимікробна
- дубильні речовини ущільнюють епітелій і не дозволяють шкідливим мікроорганізмам проникати в ниркові тканини;

- вітамін С активізує синтез інтерферонів - головного "зброя" проти патогенних мікробів;
- зміцнювальна імунітет - кремнієва, аскорбінова кислота і каротин підвищують опірність організму до інфекцій.
- стимуляція роботи печінки - фенолкарбонові кислоти і гіркоти стимулюють жовчовиділення і антитоксичну функцію печінки.

Застосування. Звичайні показання до застосування хвоща не завжди мають під собою наукову основу. Рослину застосовують, як правило, у вигляді настою як сечогінний засіб при лікуванні пієліту, циститів, уретритів, ревматизму, ожиріння. Його рекомендують як засіб для відновлення мінерального складу кісток при остеопорозі або при переломах кісток, а також для лікування спазмофілії.

Препарати хвоща польового: «Марелін» - таблетки (комбінований препарат з екстрактами золотушника канадського, хвоща, марени, келіном та глікозидом конвалії), «Фітоліт» - таблетки (комплексний препарат на основі екстрактів трави звіробою, хвоща та споришу), «Фітолізин» - паста для приготування суспензії для прийому внутрішньо (комбінований препарат: цибуля, пирій, береза, гуньба, петрушка, золотушник, хвощ, спориш, любисток, олії шавлії, сосни, м'яти, апельсину), «Тонзилгон Н» - драже та краплі (комплексний препарат: корені алтеї, квітки ромашки, трава хвоща, деревію, кульбаби, кора дуба, листя горіха), мікстура протиастматична за прописом Траскова (листя кропиви, трава хвоща, листя м'яти, трава горицвіту, плоди анісу, плоди фенхелю, плоди шипшини, соснові голки), протидіабетичний збір «Арфазетин» (аралії маньчжурської корені, звіробою трава, ромашки квітки, квасолі плодів стулки, хвоща трава, чорниці пагони), «Урофлукс» - збір (бузина, звіробій, липа, хвощ, мучниця) мають сечогінну, в'язучу, кровоспинну, ранозагоювальну, антисептичну, антигельмінтну, відхаркувальну, протизапальну та ремінералізуючу дії. Відвар трави при набряках, запальних процесах сечового міхура та сечовивідних шляхів. Трава входить до складу збору за прописом М. Н. Здренко.

Зовнішньо хвощ застосовують для прискорення рубцювання і зупинки кровотеч, а також для боротьби з целюлітом.

3.309. Хеномелес — *Chaenomeles japonica* (Thunb.) Lindl.

Родина розових – *Rosaceae*

Хеномелес

Життєва форма. Колючий кущ 60 - 250 см заввишки, з шерстисто-опушеними молодими і голими старими пагонами. Листки почергові, суцільні, овальні або оберненояйцевидні, 2,5-7 см завдовжки, 1,5-4,5 см завширшки, шкірясті, голі, блискучі, зверху темно-зелені, зісподу світло-зелені, на верхівці округлі або трохи витягнуті, по краю дрібногострозубчасті з неоппадаючими, серцевидними або нирковидними, по краю зубчастими прилистками. Квітки великі, двостатеві, зібрані по 2-6 в пазухах листків на коротких квітконосних пагонах. Чашолистків 5. Пелюсток 5, криваво-червоних, блідо-рожевих або білих, 18-20 мм завдовжки. Тичинок 40-50, вільних. Стовпчиків 5, при основі з'єднаних. Плоди кулясті, 3-5 см завдовжки, жовтуватозелені, крапчасті, голі, ароматичні. Цвіте у березні – травні.

Поширення. Культивують як декоративну і плодову рослину. Походить з Японії.

Сировина. Плоди.

Хімічний склад. Плоди багаті на клітковину та пектини, вітаміни С, Р, групи В₁, В₂, В₅, В₆, каротиноїди.

Застосування. Плоди хеномелеса мають протиблювотну, антиревматичну, протизапальну, спазмолітичну та знеболюючу дію. Пектини сприяють виведенню із організму токсинів, радіонуклідів (стронцій та інші), важких металів, холестерину і володіють антимікробними властивостями та нормалізують життєдіяльність корисної мікрофлори кишечника. Створений гомеопатичний препарат «Айвітал» має імуномодуючу, антиалергічну, антитоксичну та радіопротекторну дію.

3.310. Хміль звичайний – *Humulus lupulus* L **Родина коноплевих – Cannabinaceae** **Хмель обыкновенный**

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина; стебло витке, гранчасте, горбкувато-жорстке, 3-6 м завдовжки. Листки довгочерешкові, при основі серцевидні, 3-5 лопатеві. Тичинкові суцвіття в листкових пазухах, маточкові – у вигляді поодиноких або зібраних у китиці головок; маточкові квітки сидять по чотири в пазухах покривних лусок, які розростаються при плодах і утворюють так звану шишку хмелю. Цвіте з червня до серпня.

Поширення. Хміль звичайний росте на вогких чагарниках острова.

Сировина. Супліддя - «шишки хмелю», «лупулін» - жовтий порошок залозок, отриманий шляхом просівання свіжовисушених суплідь.

Хімічний склад. Шишки і лупулін містять ефірну олію жовтувато-червоного кольору, гіркоти і смоли (гумулон, лупулон, когумулон тощо), а шишки - також дубильні та естрогенні речовини, віск, вітаміни С, групи В, токофероли, алкалоїдоподібні наркотичні речовини, холін, аспарагін, органічні кислоти (валеріанова, ізовалеріанова, β-амінобензойна), лейкоантоціанідіни та естрогеноподібні речовини. У складі ефірної олії є сесквітерпен гумулен, сесквітерпеновий спирт лупаренол. Кетон лупарон, від 30% до 50% аліфатичних терпенів (мірцен, фарнезен та ін.), складні ефіри спирту мірценолу (30%-40%), аліфатичні терпенові спирти гераніол і ліпалоол та лупанонфеноловий ефір, який при гідролізі утворює ізовалеріанову кислоту і фенол. У «шишках» хмелю містяться: зола -

9,55%; макроелементи (міліграм/г): К - 28,20, Са - 10,70, Mg - 3,40, Fe - 0,20; мікроелементи (мкг/г): Mn - 30,60, Cu - 4,64, Zn - 28,20, Mo - 0,16, Cr - 0,96, Al-150,16, V - 0,56, Se - 0,09, Ni - 2,72, Sr - 1,36, Pb - 2,00, B - 34,00, I - 0,15.

Основні активні компоненти:

- гіркоти (лупулін) – володіють заспокійливою, жовчогінною властивістю;
- валеріанова і гумуленова кислоти, вітамін В1, В6, РР - цілюще впливають на нервову систему; вітаміни групи В знижують ризик розвитку анемії;
- флавоноїди, кумарини, дубильні речовини - знижують шкідливий вплив патогенних мікроорганізмів;
- холін - впливає на жировий обмін, захищає нервові клітини;
- ефірна олія (мірцен, гумулен, фарнезен), дубильні речовини - надають протизапальну, антибактеріальну дію;
- макро-і мікроелементи - стимулюють обмін речовин.

Основна дія:

- заспокійлива
- нейротропна дія хмелю звичайного пояснюється наявністю лупуліну і вітаміну В1, що надають заспокійливу дію на центральну нервову систему;
- вітаміни В1, В6 і холін захищають від розумової перевтоми, підвищують працездатність мозку, сприяють поліпшенню пам'яті і настрою, зміцнюють нервову систему;
- вітамін РР попереджає і полегшує мігрень;
- захистна - холін захищає нервові клітини від ушкоджень і бере участь у передачі нервового збудження, є найважливішим будівельним матеріалом мозку і всієї нервової системи;
- імуностимулююча - макро- та мікроелементи - забезпечують нормальне функціонування всіх органів і систем в організмі;
- спазмолітична - валеріанова кислота знімає спазми гладкої мускулатури, знімаючи головні болі, а також болі в шлунково-кишковому тракті;
- протиалергічна - фарнезен знімає набряки слизової оболонки шлунка;
- протизапальна - фарнезен посилює процеси регенерації епітелію при виразках, згубно діє на патогенні бактерії, що викликають захворювання шлунка;
- антимікробна - флавоноїди, кумарини, дубильні речовини згубні для патогенних мікроорганізмів, що викликають бродіння і запальні процеси в кишківнику;
- жовчогінна - лупулін підвищує секреторну активність жовчного міхура, сприяючи жовчовиділенню.

Застосування. Заспокійлива і снодійна дія хмелю (насамперед ефірна олія та її окислені форми) була перевірена на мишах. Бактерицидну і бактериостатичну дію пов'язують з наявністю гіркоти (гумулон і лупулон); якнайкращі результати дають жиророзчинні похідні. У хмелі міститься комплекс сполук, що володіють естрогеноподібною активністю.

Хміль вважається досить слабким заспокійливим засобом, проте заслуговує на певний інтерес. Він може допомагати при безсонні у поєднанні з іншими рослинами, наприклад валеріаною. Офіційно визнана його ефективність при нервових порушеннях у дорослих і дітей.

Препарати хмелю: *Настій, ефірна олія, «Уролесан»* - рідина та сироп (комплексний препарат на основі моркви дикої, хмелю, материнки, м'ятної, ялицевої та рицинової олії), *«Валокордин»* - краплі (м'яти олія, фенобарбітал, олія суплідь хмелю, етилбромізовалеріанат), *«Крапли Спокойной ночи - сонные травы»* - краплі (комплексний

препарат: шоломниця байкальська, валеріана лікарська, звіробій звичайний, м'ята перцева, собача кропива серцева або звичайна, хміль звичайний, меліса лікарська, ромашка лікарська, аспасвіт, кислота лимонна, бензоат натрію, вода очищена, етиловий спирт), «*Пасит*» - розчин (комбінований препарат: екстракт валеріани, звіробою, квіток та плодів глоду, хмелю, пасифлори), «*Ново-Пасит*» - розчин та таблетки (комбінований препарат: валеріана, меліса, звіробій, квітки та плоди глоду, хміль, бузина, пасифлора), «*Седавіт*» - розчин для перорального застосування (валеріана, плоди глоду, звіробій, м'ята, хміль), *Віталотонік «Доппельгерц»* - розчин для перорального застосування (глід, меліса, хміль), *збір заспокійливий № 2* (седативний) (кропива собача, хміль, м'ята, валеріана, солодка), *збір лікувально-профілактичний № 4* (м'ята, квітки глоду, ромашка, льон, нагідки, деревій, подорожник, хміль), *збір лікувально-профілактичний № 5* (м'ята, квітки глоду, валеріана, деревій, хміль) мають заспокійливу, снодійну, спазмолітичну, знеболюючу, жовчо- і сечогінну, солуретичну, бактерицидну, фунгіцидну, естрогенну, регенеруючу дію.

Сухий екстракт, настоянка, настій шишок, збори, чаї втамовують біль, допомагають при безсонні, неврозах, поліпшують діяльність шлунково-кишкового тракту, серцево-судинної системи. У вигляді припарок використовують при невралгії, болях у суглобах, подряпинах. Екстракт застосовують у дерматології та лікувальній косметичці. У гомеопатії *Lupulinum* вживають як знеболюючий і заспокійливий засіб, а також при шлункових розладах нервового походження, діарейі.

3.311. Холодок лікарський – *Asparagus officinalis* L.,

Родина холодкових – *Asparagaceae*

Спаржа лекарственная

Життєва форма. Дводомна багаторічна трав'яниста рослина. Стебло циліндричне, голе, гладеньке, пряме – 30-120 см заввишки, з багатьма косо догори спрямованими гілками.

Листки спіральні, лускаті, при основі – з короткою шпоркою, з голчастими або щиловидними (1-3 см завдовжки), так звані кладодії, зібраними пучками по 3, у пазухах. Квітки одностатеві (жіночі вдвічі менші за чоловічі), оцвітина проста, правильна білувата чи жовтувато-зелена, зрослопелюсткова, дзвоникувато-лійкувата. Плід – куляста, цегляно-червона ягода. Цвіте у червні-липні.

Поширення. Холодок лікарський росте на заплавах луках, трав'янистих місцях острова.

Сировина. Трава, плоди, кореневища з коренями.

Хімічний склад. Кореневища і корені містять аспарагін, стероїдні сапоніни, кумарин, вуглеводи, ефірну олію (сліди), каротиноїди (фізамін, капсантин) і сірковмісну кислоту.

Трава містить сапоніни, хелідонову і янтарну кислоти, глікозид коніферин, тирозин і аспарагін.

Плоди містять цукри, капсантин, фізамін, алкалоїди (сліди), яблучну й лимонну органічні кислоти.

У паростках є аспарагін, каротиноїди, нікотинова і аскорбінова кислоти, тіамін та рибофлавін.

Застосування. Препарати холодку розширюють периферичні судини, знижують артеріальний тиск, збільшують амплітуду і сповільнюють ритм серцевих скорочень, підвищують сечовиділення, покращують функцію печінки.

3.312.Хрін звичайний – *Armoracia rusticana Gaertn.,Mey. et Scherb.*

Родина капустяних – Brassicaceae

Хрен обыкновенный

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина, має товстий м'ясистий корінь. Стебло прямостояче, 50-100 см заввишки, вгорі розгалужене, порожнисте, борозенчасте. Нижні стеблові листки великі, перистороздільні, решта – суцільні. Квітки двостатеві, правильні, в багатоквіткових гронах, зібраних у волотисте суцвіття. Плід – видовжено-овальний здутий стручок. Цвіте у травні-червні.

Поширення. Дослідне поле ЗДМУ.

Сировина. Свіжі корені.

Хімічний склад. Корені хрону містять вітаміни С, В₁, В₂, РР; вуглеводи, галактуронову кислоту, тиоглікозиди (синігрин, глюконастурцин), флавоноїди, сапоніни, гірчичну олію, мінеральні солі азоту (7,9 мг %), калію (579 мг %), кальцію (119 мг %), магнію (35,8 мг%), заліза (2,03 мг %), міді (0,14 мг %), фосфору (70 мг %), сірки (212 мг %), хлору (18,8 мг %).

Застосування. Хрін почали використовувати при кандидомікозі (грибковому захворюванні), але ця рослина відома як прянощі. Завдяки наявності ефірної олії з сірковмісними компонентами хрін володіє здатністю покращувати травлення і очищати організм.

Високий вміст вітаміну С пояснює ефективність хрину при лікуванні цинги. Крім того, він викликає прилив крові до шкіри і слизових оболонок.

Хрін в наші дні рекомендується рідше, але його традиційно використовують для стимуляції і поліпшення травлення: він сприяє перетравленню жирної їжі. Застосовують при кашлі і бронхіті, тому що він розріджує мокроту.

Препарати хрону мають подразнюючу, апетитну, сечогінну, травну, вітамінну, гіпотензивну, гіпоглікемічну, противірусну, протизапальну дію. Настій коренів, сік, кашку призначають при гіпоацидних гастритах, дискінезіях жовчних шляхів, атонії кишечника, при набряках серцевого походження, при вірусному гепатиті з жовтяницею. Використовуються в гомеопатії.

У народній медицині препарати коренів хрону використовують як ефективний профілактичний засіб від грипу, подагри і ревматизму, при каменях у сечовому міхурі, недокрів'ї, як протицинготний засіб.

3.313. Хрінниця посівна - *Lepidium sativum* L.

Родина капустяних – *Brassicaceae*

Клоповник посевной

Життєва форма. Однорічна трав'яниста рослина. Стебло прямостояче 40 см заввишки, у верхній частині розгалужене. Перші листки перистороздільні, стеблові листки почергові, черешкові або сидячі, нижні листки перисті, з зубчастими краями, середні - трироздільні верхні - лінійні, гострі, правильні, двостатеві, зібрані у прості суцвіття - грона; віночок білий або жовтуватий. Плід - округлий стручечок. Цвіте з травня до липня.

Поширення. Зрідка зустрічається здичавіло в забур'яненних місцях.

Сировина. Трава.

Хімічний склад. У надземній частині хрінниці посівної є аскорбінова кислота і каротин, токоферолі, рибофлавін, флавоноїди (глікозиди кемпферолу і кверцетину), гірчична олія, ізотіоціанати макро- і мікроелементи (калій, кальцій, залізо, фосфор, йод і ін.). Насіння хрінниці містить тритерпеноїди кукурбітацини, стероїди β -сітостерин, D^5 -авенастерикампестерин, метилхолестерин, холестерин, стігмастерин; ізотіоціанати: алілглюкозинолат, 2-фенілетилглюкозинолат, бензилглюкозинолат і глюкотропеолін, у гідролізаті - бензилціанід, бензальдегід, бензиловий спирт, бензилізотіоціанат, алілізотіоціанат, бензилтіоціанат, 2-фенілетилціанід, ацетон, ксилол, 2-метилбутан-1-ол, етилтолуол, пентан-1-ол, стирол, ізобутилбензол, метилбензоат, бензилметил-сульфід, бензилмеркаптан; слиз, у складі якого є ксилоарабан, целюлоза, полісахарид кислотного характеру, L-арабіноза, D-ксилоза, D-галактоза, L-рамноза, D-галактуронова і 4-метил- β -глюконова кислоти; жирну олію, до складу якої входять кислоти: олеїнова, лінолева, ейкозенова, пальмітинова, лінолева, ерукова, стеаринова, ейкозациєнова, бегенова, пальмітолеїнова та міристинова.

Застосування. Хрінниця посівна виявляє антибактеріальну і діуретичну дію, поліпшує травлення. При систематичному її вживанні покращується сон і знижується артеріальний тиск. В дієтичному харчуванні хрінницю використовують як протицинготний засіб, при гіпо- та авітамінозах. Мазь із насіння хрінниці використовують для лікування гнійних ран, золотушних виразок та корости.

3.314. Хрінниця польова – *Lepidum campestre* L.

Родина капустяних – Brassicaceae

Клоповник полевої

Життєва форма. Трав'яниста рослина, сірувато-пухнаста. Листки довгасті, виїмчасто-зубчасті або ліровидні, нижні з черешками, середні й верхні - сидячі, з серцевидно-стріловидною основою, з тупими вушками, стеблообгортні. Квітки в одній або декількох вузьких китицях. Пелюстки 2-2,5 мм завдовжки, білуваті, в 1,5 рази перевищують чашечку. Стручечки яйцевидно-овальні, ширококрилаті, на верхівці виїмчасті. Цвіте у травні – червні.

Поширення. На степах, як бур'ян на полях і вздовж доріг острова.

Сировина. Трава, насіння.

Хімічний склад. Трава містить флавоноїди: глікозиди кемпферолу, кверцетину; ізотіоціанати - бензилізотіоціанат. У насінні є жирна олія (20,3-22%), до складу якої входять кислоти: лінолева (8,8%), ліноленова (31%), ерукова (18,3%), арахінова (13,4%), олеїнова (8,7%), тетракозенова (8%), пальмітинова (3,9%), ейкозенова (2,8%), пальмітолеїнова (1,8%), ейкозадієнова (1%), стеаринова (0,5%).

Застосування. Має антибактеріальні властивості. Медонос.

3.315. Хрінниця широколиста – *Lepidum latifolium* L.

Родина капустяних – Brassicaceae

Клоповник широколистний

Життєва форма. Трав'яниста рослина заввишки 40-120 см. Листки суцільні, нижні - яйцевидно-ланцетні або еліптичні, пилчасто-зубчасті, звужені в черешок, верхні - майже сидячі, ланцетні, дрібно- й невиразнозубчасті або цілокраї. Китиці вкорочені і зібрані в густу пірамідальну або щитковидну волоть. Пелюстки білі, 2-3 мм завдовжки. Стручечки округлоеліптичні або округлі, 1,5-2,5 мм завдовжки, здебільшого опушені, з ледве помітним стовпчиком. Цвіте травень - липень.

Поширення. Бур'ян на полях, перелогах, біля доріг, на схилах острова.

Сировина. Трава, насіння, корені, листя.

Хімічний склад. Корені містять органічні кислоти (0,08%), сапоніни, алкалоїди, дубильні речовини (7,6%), флавоноїди. У стеблах та листях є органічні кислоти, сапоніни, вітамін С, дубильні речовини, флавоноїди. У насінні є жирна олія (24,05%), до складу якої входять

кислоти: ліноленова (35,22%), ліолева (32,53%), олеїнова (17,59%), ейкозенова (5,87%), пальмітинова (4,76%), стеаринова (3,03%), ейкозадієнова (0,69%), пальмітолеїнова (0,23%); гірчична олія, тіоглікозид синігрин.

Застосування. У народній медицині використовується при шкіряних хворобах, ранах, при болях у суглобах. Корені, надземну частину та листя використовують при цинзі, шкіряних хворобах, зубному болю, асциті, розладах нервової та травної систем. Насіння використовують як пряність замість перцю. Медонос. Інсектицид.

3.316. Хрінниця пронизанолиста – *Lepidum perfoliatum* L.

Родина капустяних – *Brassicaceae*

Клоповник пронзеннолистный

Життєва форма. Трав'яниста рослина заввишки 30-40 см. Нижні листки двічі перисторозсічені, верхні яйцевидні, гоструваті, цілокраї, сидячі, з глибокосерцевидною основою, стеблообгортні, перехід між ними поступовий. Пелюстки блідо-жовті, близько 1 мм завдовжки. Стручечки округло-еліптичні, 3,5-4,5 мм завдовжки, біля верхівки майже безкрилі, з невеликою виїмкою, стовпчик короткий, дорівнює виїмці.

Поширення. На полях як бур'ян, біля доріг та на степах острова.

Сировина. Трава, листя.

Хімічний склад. Надземна частина містить вітаміни: Е, каротин; флавоноїди: кемпферол, кверцетин, антозид, рутин, нікотифлорин; гірчичну олію. У листі є три-терпенові сапоніни (1,41%), алкалоїди (0,49%), кумарини, флавоноїди. У насінні є жирна олія (11-19%).

Застосування. Зовнішньо хрінниця пронизанолиста використовується при злоякісних пухлинах, подагрі, очних хворобах; внутрішньо – при захворюваннях органів дихання, імпотенції, головних болях.

3.317. Хрінниця смердюча, клоповник смітний - *Lepidum ruderale* L.

Родина капустяних – *Brassicaceae*

Клоповник мусорный

Життєва форма. Однорічна або дворічна трав'яниста рослина заввишки 10-40 см, з неприємним запахом. Стебло опушене короткими, циліндричними волосками. Прикореневі листки перисто- або двічі перистороздільні, з цілокраїми тупими частками. Квітки дуже дрібні, без пелюсток, з самою тільки чашечкою і 2-4 тичинками. Цвіте у травні – серпні.

Поширення. Росте по сухих схилах острова.

Сировина. Трава, насіння.

Хімічний склад. Трава містить органічні кислоти, стероїди, карденоліди, сапоніни, алкалоїди, кумарини, флавоноїди: глікозиди кверцетину та кемпферолу, сапонаре-

тин. У насінні є жирна олія (22-26,7%), до складу якої входять кислоти: ліноленова (46,4%), олеїнова (11,6%), ейкозенова (9,7%), ерукова (9,4%), лінолева (7,3%), арахінова (5,8%), пальмітинова (3,9%), ейкозадієнова (1,1%), пальмітолеїнова (1%); стеаринова (0,7%); ізотіоціанати: глюкотропеолін, бензилізотіоціанат.

Застосування. Сік та відвар з трави використовують при лихоманці; у свіжому вигляді – при цинзі, при жіночих захворюваннях (білі, кровотека), імпотенції, подагрі, бородавках. Насіння використовують при асциті та паралічі з втратою мови.

3.318. Цибуля городня – *Allium sera* L.

Родина цибулевих – *Alliaceae*

Лук репчатый

Життєва форма. Багаторічна, трав'яниста рослина. Стебло (квіткова стрілка) безлисте, пряме 30-80 см заввишки, трубчасте, за довжиною перевищує листя. Листки дворядні, трубчасті, гострі. Квітки двостатеві, правильні, зібрані в зонтикоподібне суцвіття; оцвіттина проста, віночкоподібна, зеленувато-біла, з 6 довгастих листочків. Плід – коробочка. Цвіте з червня до середини серпня.

Поширення. Цибулю городню культивують як овочеву рослину.

Сировина. Свіжі цибулини, листя.

Хімічний склад. Цибуля городня містить ефірну олію, полісахариди, жири, фітонцид алліцин, фітостерини, фермент алліназу, вітамін С, рибофлавін, тіамін, каротиноїди, фітинову, тіоціанову, лимонну і яблучну кислоти, цукри (глюкоза, фруктоза, сахароза, мальтоза), флавоноїди (епіреозид, кверцетин-3-глюкозид, кверцетин-3,4-диглюкозид, кверцетин-7,4-диглюкозид), сполуки калію, заліза, марганцю, цинку, кобальту. Ефірна олія цибулі складається головним чином із алілпропілдисульфіду і вищих сульфідів.

У цибулинах містяться: макроелементи (міліграм/г): К - 22,30, Са - 1,00, Mg - 1,20, Fe - 0,04; мікроелементи (КНМ): Mn - 0,02, Cu - 0,35, Zn - 0,24, Сг - 0,01, Al - 0,02, Se - 5,00, Ni - 0,06, Pb - 0,01, В - 0,40 мкг/г.

Застосування. Цибуля городня має бактерицидну, фітонцидну, вітамінну, апетитну, травну, глистогінну, протисклеротичну, гіпоглікемічну, холеретичну, ранозагою-

вальну дію. Свіжі цибулини, сік, настій застосовуються при захворюваннях травного тракту, бронхів і легень, авітамінозах, гіпертрофії простати, глистах, для профілактики і лікування атеросклерозу, гіпертензії, цукрового діабету. Свіжий сік з медом - від кашлю, бронхіту, коклюшу, грипу, при ангіні. Спиртова витяжка з цибулі - при атонії кишківника, проносах, атеросклерозі. Зовнішньо сік із свіжої цибулини - при мікозах, лишаях, дерматитах, фурункулах, тріщинах куточків рота, гніздовій плішивості, випадінні волосся, для виведення ластовиння, мозолів, бородавок.

3.319. Цикорій дикий – *Cichorium intybus* L.

Родина айстрових – Asteraceae

Цикорій обыкновенный

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста розсіяно-волосиста рослина з молочним соком. Стебло прямостояче, ребристе, 15-120 см заввишки. Прикореневі листки в розетці, струговидно-перистороздільні або слабо лопатеві, біля основи звужені в черешок, стеблові листки почергові, ланцетні, гострозубчасті, стеблообгортні; верхні – цілокраї. Квітки двостатеві, в кошиках; віночок голубий, язичковий, з 5 зубчиками.

Плід – сім'янка. Цвіте з липня до вересня.

Поширення. Цикорій дикий росте біля доріг, по канавах, як бур'ян на засмічених місцях по всій території острова.

Сировина. Трава, суцвіття, корені.

Хімічний склад. Корені цикорію містять гіркий глікозид інтибін, цукри, холін. У траві є гіркі речовини, вітаміни С, групи В, кумариновий глікозид цикоріїн, тритерпени тощо.

У траві є лакуцин і лактукопикрин (сесквітерпенові лактони), тритерпени, кумариновий глікозид цикоріїн (у квітках), аскорбінова кислота, вітаміни групи В.

Застосування. Інулін, що міститься в коренях, сприяє створенню в кишківнику середовища, сприятливого для розвитку корисної мікрофлори. Він може попереджати розвиток різних патологічних станів. Показано, що він може також знижувати рівень ліпідів у крові. Цикорій покращує апетит і підсилює відділення жовчі завдяки сесквітерпеновим лактонам. Цим речовинам приписують благотворну дію при лікуванні виразок шлунка. В надземній частині рослини містяться ароматичні кислоти, які володіють сечогінними властивостями. Рослина ефективна при гіперліпідемії і гіперхолестеринемії.

Цикорій прекрасно очищає печінку і нирки і тому рекомендується для лікування захворювань цих органів. Ефективно діє при деяких видах порушення травлення (здуття живота, відрижка, сповільнене травлення). Цикорій використовується як додатковий засіб при лікуванні дерматозів і подагри.

Галенові препарати цикорію застосовують для збудження апетиту, при гастритах, ентеритах, колітах, при холециститі, хворобах нирок, заспокійливо діють на центральну нервову систему, збільшують амплітуду і сповільнюють ритм серця, виявляють тиреостатичну дію.

Препарати цикорію: «ЛІВ 52» (син. «Ліволек»)- таблетки, краплі (комбінований препарат: екстракти деревію, цикорію, каперсів колючих, сенни, пасльону чорного, плодів тамарикса дводомного, терміналії), «Гастровітол» - бальзам (фітокомпозиція цикорію, материнки, чаполочі), «Вімастим»- настоянка (комбінований препарат - настоянка деревію, кропиви, м'яти, цикорію, ехінацеї, шипшини, елеутерокока), *збір лікувально-профілактичний № 1* (цикорій, шипшина, подорожник, м'ята, кропива, валеріана, овес, ромашка) мають метаболічну, вітамінну, антибактеріальну, в'язучу, жовчо- і сечогінну, протидіабетичну, заспокійливу, антиаритмічну дію.

3.320. Цмин пісковий – *Helichrysum arenarium* (L.) DC

Родина айстрових – Asteraceae

Цмин песчаный

Життєва форма.

Багаторічна трав'яниста рослина, з білоповстистим опушенням. Стебла прямостоячі або висхідні, 10-50 см заввишки, в суцвітті розгалужені. Листки почергові, цілісні, цілокраї, нижні листки видовжено-оберненояцевидні, поступово звужені в черешок, середні і верхні – сидячі, ланцетні. Квітки дрібні, різнорідні, зібрані в кулясті кошики, що утворюють щитковидне суцвіття; крайові квітки жіночі, трубчастонітковидні, серединні – двостатеві, трубчасті, з 5-зубчастим відгином. Обгортки кошиків черешчасті, лимонно-жовтого рідше жовтогарячого кольору. Плід – сім'янка. Цвіте з червня до вересня.

Поширення. Цмин пісковий росте на пісках, переважно борових, на степових схилах, на відслоненнях по всій території острова.

Сировина. Суцвіття.

Хімічний склад. У суцвіттях цмину є стероїдні, фенольні, гіркі та смолисті сполуки, вітаміни С, К, ефірна олія, аренариновий комплекс, флавоноїдні глікозиди (кемпферол, саліпурпурозид, ізосаліпурпурозид), флавоноїди (нарингенін, апігенін), не ідентифіковані барвні речовини фенольного характеру, аскорбінова кислота, вітамін К, ефірна олія, кумарин скополетин, смолисті й гіркі речовини. У листі містяться: макроелементи (міліграм/г): К - 15,10, Са - 7,30, Mg - 1,10, Fe - 0,10; мікроелементи (мкг/г): Mn - 46,90, Cu - 14,40, Zn - 29,00, Co - 0,72, Mo - 0,40, Cr - 0,40, Al - 60,40, Ba - 8,08, Se - 0,40, Ni - 2,88, Sr - 2,32, Pb - 0,72, B - 67,60, I - 0,15.

Застосування. Показано, що цмин пісковий завдяки тому що входять до його складу аренол, ізоаренол і аренариновий комплекс володіє антимікробними і протигрибковими властивостями. Рослина стимулює відділення жовчі, шлункового

соку і секрету підшлункової залози, що зумовлене наявністю кемпферолу і нарингеніну. Кверцетин підсилює детоксикаційну функцію печінки. Рослина може застосовуватися як спазмолітичний засіб при диспептичних явищах, таких як спазми жовчного міхура і кишківника. У косметології використовуються антисептичні властивості цмину і його здатність впливати на мікроциркуляцію. Цмин входить до складу різних композиційних засобів для загоєння легких ран.

Препарати цмину піскового підвищують жовчну секрецію, збільшують жовчовиділення, виявляють протизапальну, антибактеріальну і спазмолітичну дію, стимулюють секреторну функцію шлунка і підшлункової залози, підвищують діурез, діють як кровоспинний засіб, при нирковокам'яній хворобі.

Препарати цмину піскового : *настій, сухий екстракт, «Фламін»* - гранули та таблетки (сухий очищений засіб, що містить флавоноїди, з квіток цмину піскового), *«Поліфітол-1»* - настоянка (водно-спиртовий екстракт суміші: м'яти, цмину, звіробою, полину гіркою, дуба, перстачу прямостоячого, кульбаби, айру, кукурудзи), *збір жовчогінний № 2* (цмин, деревій, м'ята, коріандр), *збір «Гепатофіт»* (квітки цмину піскового, квітки нагідок, стовпчики з приймочками кукурудзи, листя кропиви, плоди розторопші, плоди шипшини, трава козлятника лікарського, лушпиння квасолі, корені кульбаби) мають жовчо- і сечогінну, протизапальну, кровоспинну, гіпотонічну дію та застосовуються при захворюваннях печінки, жовчного міхура і жовчних протоків.

3.321. Часник городній - *Allium sativum* L.

Родина цибулевих – *Alliaceae*

Чеснок посевной

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина. Цибулина яйцевидна, складається з численних білих сидячих цибулинок. Стебло (квіткова стрілка) безлисте, 25-100 см заввишки. Листки прикореневі, лінійні, плоскі, виходять з цибулини і обгортають своїми піхвами квіткове стебло приблизно до середини. Квітки двостатеві, правильні, зібрані в зонтикоподібне суцвіття, оточене покривалом: оцвітина проста, віночковидна, з 6 білуватих або зеленувато-білих, іноді червонуватих, ланцетних листочків. Плід – коробочка. Цвіте з червня до серпня.

Поширення. Часник городній культивують як овочеву рослину по всій території острова.

Сировина. Цибулини, листя.

Хімічний склад. В цибулинах часнику є глікозид оліїн, та інші сірковмісні речовини, ефірна олія (до 0,4 %), фітостерини, вітамін С – (10 мг%), В₁ – (0,08 мг%), В₂ – (0,08 мг%), В₆ – (0,6 мг%), ніотинова кислота – (1,2 мг%), фітонцид алліцин, органічні кислоти, вуглеводи, полісахарид інулін, жирна олія. Макро- і мікроелементи (калій, кальцій, натрій, магній, фосфор, залізо, марганець, цинк, йод, мідь, германій).

Основні активні компоненти:

- вітаміни С, В1, В2, В6, РР, В15 - зміцнюють імунітет;
- фітонциди, ефірна олія - надають бактерицидну і противірусну дію;
- сірковмісні сполуки (аліцин, тіосульфінати) - покращують реологічні властивості крові;
- амінокислоти, білки, жири, вуглеводи, мікро-і макроелементи (калій, кальцій, магній, натрій, фосфор, залізо, марганець, цинк, селен, йод і мідь) - нормалізують обмін речовин;
- клітковина, інулін - позитивно впливають на кишківник;
- флавоноїди, фітостерин - нормалізують діяльність серцево-судинної системи.

Основна дія:

• імуностимулююча - вітаміни С і групи В надають стимулюючу дію на імунну систему організму, оберігають від захворювання на грип; органічний германій утворює комплекси з біологічно активними групами, які надходять в організм людини з їжею, що сприяє їх більш повному засвоєнню та підвищенню імунного статусу організму.

• бактерицидна, противірусна - часник є природним антисептиком, його запах і смак часнику обумовлені вмістом ефірної олії, до складу якого входить аліцин і сірка, сполука яка згубна для вірусів і шкідливих бактерій. Це властивість часнику посилюється наявністю фітонцидів.

• полівітамінна - при авітамініозі і в зимово-весняний період часник служить додатковим джерелом вітамінів і мікроелементів, зміцнює імунітет.

• нормалізує обмінні процеси організму - часник має омолоджуючу дію, входить до складу "еліксиру молодості", який був відомий більше 5000 років тому.

• антигельмінтна - ефірна олія посилює перистальтику кишківника, а фітонциди сприяють очищенню кишківника від гельмінтів і гостриків. Часник також є лікувальним засобом при кишкових інфекціях, таких як дизентерія

• клітковина адсорбує і виводить токсини, які утворюються в результаті життєдіяльності паразитів і продуктів обміну речовин;

• органічний германій знижує токсичну дію лікарських препаратів;

• інулін сприяє зростанню корисної мікрофлори кишківника;

• ефірна олія, що міститься в часнику, здатна очищати легені і бронхи від слизу, через пори шкіри сік часнику видаляє токсини з організму людини.

• стимулююча апетит - ефірна олія стимулює виділення шлункового соку і процес травлення, покращує перистальтику кишківника.

• зміцнює серцево-судинну систему - компоненти часнику активізують діяльність серцево-судинної системи:

• флавоноїди сприяють зменшенню концентрації холестерину в крові і його виведенню, гальмують вироблення тромбоксану В2 (речовини, що викликає звуження кровоносних судин), сприяє розширенню коронарних судин і зниження артеріального тиску при стенокардії, гіпертензії, атеросклерозі;

• органічний германій у складі часнику забезпечує перенесення кисню в тканинах організму, підтримує в нормі серцеві клапани, а також судини - при тромбозах;

• селен входить до складу білків міокарда, запобігає дистрофії серцевого м'яза;

• протитромбозна - сполуки, що містять сірку, сприяють зменшенню згортання крові, блокують циклооксигеназу тромбоцитів і зменшують продукцію тромбоксанів, наближаючись за своєю антитромбичною активністю до аспірину;

- протипухлинна - органічний германій проявляє протипухлинну активність завдяки збільшенню індукування інтерферонів, які пригнічують ріст злоякісних клітин в організмі людини;

- бронхорозширююча - флавоноїди гальмують вироблення тромбоксану В2, сприяючи розширенню бронхів при спастичному кашлі, бронхіальній астмі;

- гіпоглікемічна - часник знижує цукор у крові і посилює утворення глікогену в печінці. Він може використовуватися як допоміжний засіб при лікуванні цукрового діабету.

Застосування. Часник знижує рівень ліпідів в артеріальній крові, а також діє на стінки артерій. Завдяки своїй здатності розслабляти гладку мускулатуру артерій (що приводить до збільшення просвіту кровоносних судин), часник знижує артеріальний тиск і допомагає боротися з артерієютом, будучи доповненням до основного лікування.

Часник є хорошим антисептиком для шлунково-кишкового і респіраторного тракту. Він здатний розріджувати кров і розчиняти невеликі кров'яні згустки, гальмуючи таким чином розвиток атеросклерозу. Похідні сірки, що містяться в часнику, можливо, надають судинорозширювальну дію на коронарні судини, що попереджає розвиток ішемічної хвороби серця. Регулярне вживання часнику може служити профілактикою раку шлунка.

Внутрішньо часник призначають для боротьби з кишковими гельмінтами, для профілактики і лікування кишкових і респіраторних інфекцій. Його використовують як допоміжний засіб при порушеннях артеріального і капілярного кровообігу і при змішаній гіперліпідемії.

Препарати часнику мають бактерицидну, протимікробну, протигрибкову, проти-запальну, ранозагоювальну, травну, апетитну, протисклеротичну, гіпотензивну, глисто-, сечо-, жовчогінну дію. Застосування часнику показане при захворюваннях печінки, верхніх дихальних шляхів, хронічних бронхітах, пневмонії, глистяних інвазіях, запальних процесах; мікозах, гіпертензії, атеросклерозі тощо.

При зовнішньому застосуванні рослини спостерігається протистоцидний, бактерицидний, кератолітичний і депігментуючий ефект.

3.322. Чебрець звичайний – *Thymus vulgaris* L.

Родина ясноткових – *Lamiaceae*

Тим'ян обыкновенный

Життєва форма. Невеликий (до 50 см заввишки) півкущик. Стебло прямостояче або підведене, дуже гіллясте, в нижній частині здерев'яніле; гілки чотиригранні, сірувато-опушені. Листки дрібні, супротивні, коротко-черешкові, густо опушені, цілокраї, з загорнутими донизу краями. Квітки дрібні, неправильні, в пазушних півзонтиках, зібрані у пухкі китицевидні суцвіття; віночок двогубий, лілувато-рожевий, рідше білий. Плід складається з чотирьох однонасінних горішкоподібних часток. Цвіте у червні-липні.

Поширення. Чебрець звичайний росте на пісках, кам'янистих степах острова.

Сировина. Трава, ефірна олія.

Хімічний склад. Трава чебрецю звичайного містить ефірну олію (0,8-1,2 %), флавоноїди (лютеолін, лютеолін-7-глюкозид, лютеолін-7 диглюкозид), тритерпенові (урсолова, олеанолова, тимолова), оксикоричні і інші кислоти. До складу ефірної олії входять тимол (до 42%), карвакрол, цимол, пінен, борнеол, каріофілен, ліналоол, інші терпеноїди.

У надземній частині містяться: макроелементи (міліграм/г): К-26,10, Са-12,20, Mg - 3,90, Fe - 0,95; мікроелементи (КНМ): Mn-0,31, Cu-0,48, Zn-0,48, Co - 0,12, Mo - 64,00, Cr-0,10, Al-0,66, Ba-0,58, V-0,35, Se-7,10, Ni-0,20, Sr-0,36, Pb-0,13, B - 108,40 мкг/г.

Застосу-

вання. Чебрець розслабляє мускулатуру. Очевидно, ця дія пов'язана з присутністю флавоноїдів. Ефірна олія володіє антисептичними властивостями: ця дія показана *in vitro* відносно мікроскопічних грибів, бактерій. Рослина також здатна знімати спазми. Антиспастичну дію чебрецю використовують для лікування порушень травлення: сповільненого травлення, здуття живота, відрижки, метеоризму, дисфункцій жовчного міхура. Його часто рекомендують при кашлі і захриплості голосу. Місцево чебрець застосовують при нежиті, щоб очистити ніс. Його також можна застосовувати для лікування невеликих ранок.

Препарати чебрецю звичайного: «*Пертусин*» - рідина, сироп на основі рідкого екстракту чебрецю звичайного, «*Фітулвент*» - настоянка (комплексний препарат, містить настоянки плодів глоду, кореневищ валеріани, кори дуба, трави звіробою, чебрецю, деревію, квіток ромашки), «*Ефкамон*» - мазь з ментолом, тимолом, камфорою, хлоралгідратом, коричним спиртом, настоянкою перцю стручкового, оліями: гірчиною, евкаліптовою, гвоздичною; «*Колхамінова мазь*» - (комбінований препарат: колхамін, тимол, синтоміцин), «*Піносол*» - краплі назальні, крем для носу, мазь для носу (евкаліпт, сосна, ментол, тимол), «*Піновіт*» - аерозоль назальний, краплі назальні (сосна, м'ята, евкаліпт, тимол) мають антисептичну, відхаркувальну, спазмолітичну, антимікотичну дію. Із трави чебрецю звичайного отримують тимол, який приймають при проносах і метеоризмі, як глистогінний засіб; зовнішньо - у стоматології для дезинфекції ротової порожнини, зівя та носоглотки, для лікування грибкових уражень шкіри, як антисептичний засіб. Ефірна олія чебрецю звичайного використовується у фітотерапії, косметичі.

Застереження. Тимол протипоказаний вагітним, при хворобах печінки, нирок, шлунка і кишківника, при декомпенсації серцевої діяльності.

3.323. Чебрець двовидний - *Thymus dimorphus* L.

Родина ясноткових – Lamiaceae

Тимьян диморфный

Життєва форма. Низенький, до 23 см заввишки, з приємним запахом півкущик. Головне стебло недовге, закінчується суцвіттям; квітконосні гілочки круглясті або невиразнотигригранні, підведені, рідше півполеглі, в суцвітті й під суцвіттям опущені довгими відлеглими волосками, нижче - коротенькими вниз відігнутими волосками; неплідні пагони полеглі, відходять від головного стебла, коротші, а також без-

посередньо від кореневищ і тоді досягають 30 см завдовжки. Листки темно-зелені супротивні, трохи зігнуті вбік, особливо на неплідних пагонах, короткочерешкові, видовжено- або лінійно-еліптичні, з видовжено-клиновидною основою і тупою чи тупуватою верхівкою, по краю при основі з нечисленними війками, на поверхні голі, з виразно помітними великими та порівняно рідкими крапчастими залозками, зісподу з добре помітними боковими жилками; у пазухах листків розвинені коротко почленовані пагони з пучком листочків, більш помітні на неплідних пагонах. Квітки неправильні, різнорідні, зібрані в видовженоголовчате або переривчасте, з кількома (до 5-6) розсунутими несправжніми кільцями суцвіття, завдовжки до 10 см; віночок рожево-бузковий, двогубий, з суцільною виїмчастою верхньою губою і глибокотрилопатевою нижньою. Плід складається з 4 однонасінних горішковидних часток. Цвіте з другої половини травня по липень.

Поширення. Чебрець двовидний росте на кам'янистих степах, відслоненнях, пісках острова.

Сировина. Трава.

Хімічний склад. Застосування. Аналогічно, як у статті Чебрець плазкий.

3.324. Чебрець Калльє - *Thymus callieri* L.

Родина ясноткових – *Lamiaceae*

Тимьян Калльє

Життєва форма. Низенький (до 10 см заввишки) з приємним запахом півкущик. Головне стебло тоненьке, повзуче, закінчується квітучим пагоном; квітконосні гілочки густо розміщені, круглясті або невиразнотригранні, майже прямостоячі, більш-менш рівномірно опушені, під суцвіттям — відлеглово-лосисті. Листки цілокраї, супротивні, здебільшого лопатковидні, помітно нерівнобокі, на верхівці тупуваті, по краю при основі війчасті, зісподу — з випнутою середньою жилкою та малопомітними крапчастими залозками; нижні стеблові листки звужені в черешок, середні і верхні — сидячі. Квітки неправильні, різнорідні, зібрані в головчате, згодом витягнуте і перерване суцвіття з

більш-менш розсунутими нечисленними (одним — чотирма) несправжніми кільцями; віночок ліловий, двогубий, з суцільною верхньою губою і глибокотрилопатевою нижньою. Плід складається з 4 однонасінних горішковидних часток. Цвіте у червні — липні.

Поширення. Чебрець Калльє росте у степовій частині острова на кам'янистих степах і схилах.

Сировина. Трава.

Хімічний склад. Застосування. Аналогічно, як у статті Чебрець плазкий.

3.325. Чебрець Маршаллів - *Thymus marschallianus* L.

Родина ясноткових – *Lamiaceae*

Тимьян Маршалла

Життєва форма. Низенький, 12-37 см заввишки, з приємним запахом півкущик. Головне стебло недовге, лежаче або скоса висхідне, закінчується квітучим пагоном; квітконосні гілочки підведені або прямостоячі, опушені в суцвітті та під ним, довгими відлеглими волосками невиразно чотиригранними, нижче — опушені короткими вниз відігнутими волосками, круглясті; неплідні пагони підведені або прямостоячі,

відходять від головного стебла. Листки світло-зелені, супротивні, сидячі, видовжено-еліптичні, з клиновидною основою і загостреною верхівкою, по краю при основі розсіяно вийчасті, на поверхні голі, з численними і малопомітними боковими жилками. Квітки неправильні, різнорідні, зібрані у видовжене переривчасте, з кількома (до 7 і більше) розсунутими несправжніми кільцями суцвіття завдовжки до 15 см; віночок блідо-бузковий, двогубий, з суцільною виїмчастою верхньою губою і глибокотрилопатевою нижньою. Плід складається з 4 однонасінних горішковидних часток. Цвіте з другої половини травня по липень.

Поширення. Чебрець Маршаллів росте на лучних степах, узліссях і відслоненнях острова.

Сировина. Трава.

Хімічний склад. Застосування. Аналогічно статті Чебрець плазкий.

3.326. Чебрець плазкий- *Thymus serpyllum* L.

Родина ясноткових – *Lamiaceae*

Тимьян повзучий

Життєва форма. Низенький (до 15 см заввишки), з приємним запахом півкущик. Головне стебло тоненьке, повзуче, вкорінене, закінчується лежачим неплідним пагоном; квітконосні гілочки круглясті або невиразночотиригранні, прямостоячі чи від

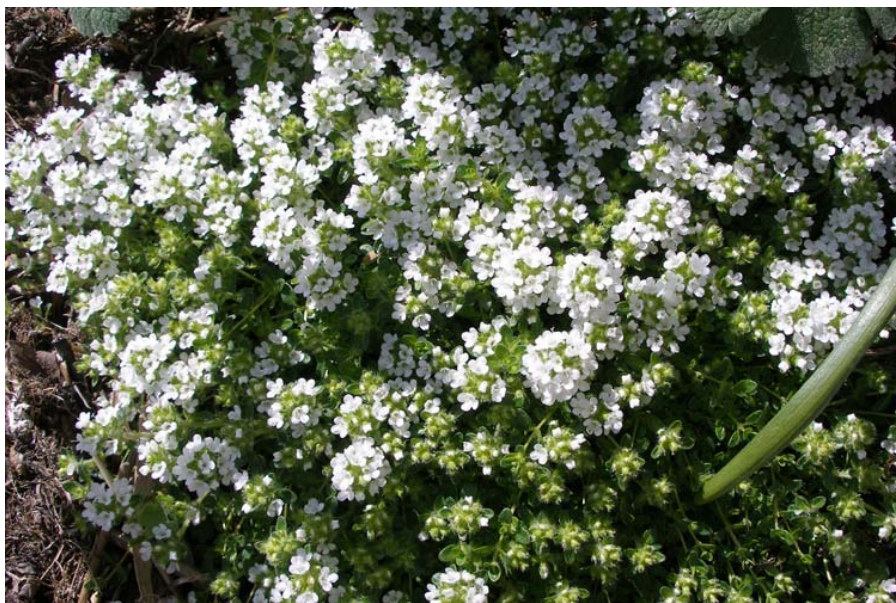
основи підведені, більш-менш рівномірно навкруги опушені, під суцвіттям відлегло-волосисті. Листя у чебрецю повзучого ширше, ніж у звичайного, плоске, незакручені по краях. Листки супротивні, короткочерешкові, еліптичні або видовжено-еліптичні, цілокраї, по краю при основі довго-війчасті, з малопомітними крапчастими залозками і випнутими зісподу жилками; верхівкові листки ромбічно-еліптичні. Квітки неправильні, зібрані в пазухах верхніх листків пучками, зближеними на кінцях гілочок у головчасте або довгасте, при основі іноді переривчасте суцвіття; віночок рожево-бузковий, двогубий, з плоскою, прямою вищербленою верхньою губою і глибокотрилопатевою нижньою. Плід складається з 4 однонасінних горішкоподібних часток. Цвіте у червні - липні.

Поширення. Чебрець плазкий росте на галявинах, серед чагарників, на схилах острова.

Сировина. Трава.

Хімічний склад. Трава чебрецю містить ефірну олію, до складу якої входять цимол, тимол і карвакрол; флавоноїди, оксикоричні та тритерпенові кислоти, гіркоти, камедь, мікроелементи тощо.

Застосування. Чебрець повзучий має спазмолітичні і антисептичні властивості.

Чебрець повзучий входить як відхаркувальний засіб до складу деяких сиропів від кашлю і є компонентом ранозагоюючих засобів.

Внутрішньо чебрець повзучий застосовується при здутті живота, сповільненому травленні, відрижці і метеоризмі, а також кашлі.

При зовнішньому застосуванні він ефективний при закладено-

му носі або нежиті, а також при ревматизмі і розтягуваннях.

Галенові препарати чебрецю плазкого виявляють відхаркувальну антибактеріальну, спазмолітичну і знеболюючу дію, заспокійливо діють на центральну нервову систему, збуджують виділення шлункового соку. Використовують при ларингітах, трахеїтах, бронхітах, бронхопневмоніях, при шлунково-кишкових захворюваннях, що супроводжуються зниженням шлункової секреції, атонією або спазмами кишечника, метеоризмом

Препарати чебрецю плазкого: «*Пертусин*» - рідина, сироп на основі екстракту чебрецю рідкого, «*Анітос*» - сироп (комбінований препарат: анісова олія, сиропи подорожника та сенегі, екстракт чебрецю), «*Алталекс*» - краплі для внутрішнього та зовнішнього застосування (суміш олій меліси, м'яти, фенхелю, мускатного горіху, гвоздики, чебрецю, соснових голок, анісу, шавлії, кориці, лаванди та евкаліпту), «*Кармоліс*» - краплі (ментол та суміш олій: чебрецю, анісу, меліси, шавлії, гвоздики, лимону, сени, лаванди, м'яти, мускату), «*Піновіт*» - аерозоль назальний, краплі назальні (сосна, м'ята, евкаліпт, тимол), «*Піносол*» - краплі назальні, крем для носу, мазь для

носу (евкаліпт, сосна, ментол, тимол), «*Пектосол*» - мікстура від кашлю (спиртові екстракти цетрарії, оману, мильнянки, гісопу, чебрецю), «*Ехінасал*» - сироп (комбінований препарат: екстракт рідкий складний з трьох рослин - листків подорожника, трави гринделії, плодів шипшини, а також екстракт трави чебрецю, сік ехінацеї, концентрат чорної смородини), «*Евкабал*» - сироп та «*Евкабал Бальзам С*» - комплекс БАР чебрецю та подорожника, «*Септогал*» - таблетки для смоктання (олія евкаліптова, м'ятна, ментол, тимол), «*Септолете*» - пастилки (комбінований препарат: олії м'яти, евкаліпту, тимол, левоментол, бензалконію хлорид), «*Бронхікум*» - еліксир, пастилки, сироп (настоянки трави гринделії, чебрецю, кореню первоцвіту, бедринцю, квіток шипшини), «*Фітулвент*» - настоянка (комплексний препарат, містить настоянки плодів глоду, кореневищ валеріани, кори дуба, трави звіробою, чебрецю, деревію, квіток ромашки), «*Кардіофіт*» - настоянка (трава горицвіту, аморфи кущистої, буркуну, чебрецю, собачої кропиви, квітки глоду, бузини, кореневища з коренями валеріани, солодки, насіння гіркокаштану, листя кропиви, м'яти, омели, листя та квітки конвалії), «*Стоматофіт*», «*Стоматофіт А*» - розчини для ротової порожнини (ромашка, дуб, шавлія, арніка, айр, м'ята, чебрець), «*Бронхофіт*» - збір (анісу звичайного плоди, багна звичайного пагони, подорожника великого листя, солодки корені, фіалки трава, чебрецю трава, шавлії листя). *Мазі*: «*Ефкамон*» - мазь з ментолом, тимолом, камфорою, хлоралгідратом, коричним спиртом, настоянкою перцю стручкового, оліями: гірчиною, евкаліптовою, гвоздичною; «*ВІК Ванораб*» - мазь з камфорою, ментолом, евкаліптовою та терпентиною оліями; «*Суприма-Плюс*» - мазь з камфорою, ментолом, тимолом, евкаліптовою та терпентиною олією; «*Колхамінова мазь*» - мазь (комбінований препарат: колхамін, тимол, синтоміцин).

У народній медицині, крім того, чебрець плазкий використовується добрим засобом для лікування коклюшу, туберкульозу легень, безсоння, ядухи, бронхіальної астми, при виразковій хворобі шлунка і дванадцятипалої кишки, геморої, при захворюваннях суглобів, паралічах, крижовопоперекової невралгії, у випадку інвазії стьожковими гельмінтами, від алкоголізму та при альгоменореї. Як зовнішній засіб чебрець використовують при запальних захворюваннях ротової порожнини і ротоглотки, викликаних гноєрідними бактеріями (полоскання); у разі нервових і шкірних захворювань, ревматизму (ванни); при запальних захворюваннях піхви, білях, особливо у жінок похилого віку (спринцювання). Препарати чебрецю протипоказані при вагітності, декомпенсації серцевої діяльності, хворобах печінки і нирок.

3.327. Черда трироздільна – *Bidens tripartita* L.

Родина айстрових – Asteraceae

Черда трехраздельная

Життєва форма. Однорічна трав'яниста рослина з прямостоячими галузистими стеблами 15-60 см заввишки і супротивними або лише у верхній частині стебла почерговими, цілісними, 3-5 пальчатороздільними або перистороздільними листками. Всі квітки у кошику жовті, крайові – язичкові, неплідні, однорядні, серединні – трубчасті, двостатеві, численні або всі квітки трубчасті. Кошики до 20 (25) мм. В діаметрі, поодинокі або складають китицевидне чи щитковидне суцвіття. Обгортка дворядна, її зовнішні листочки трав'янисті, зелені, внутрішні – солом'яно-жовті. Плід - сім'янка, вгорі з 2-3 зазубреними щетинками. Цвіте в липні-вересні.

Поширення. Черда трироздільна росте по берегах озер, канав, на луках по всій території острова.

Сировина. Трава.

Хімічний склад. Трава череди містить флавоноїди (лютеолін-0-глюкопіранозид, бутеїн, сульфуретин, d-глюкопіранозид бутеїну), конденсовані дубильні речовини (до 6,5 %), червоний флобафен, каротин, кумарини (умбеліферон і скополетин), аскорбінову кислоту (60-70 мг %), ефірну олію, слиз, аміни, гіркоти, γ-лактони.

У надземній частині містяться: макроелементи (міліграм/г): К-40,40, Са-11,40, Mg - 3,50, Fe - 0,20; мікроелементи (КНМ): Mn-0,16, Cu-0,45, Zn-0,81, Co - 0,02, Cr-0,02, Al - 0,14, V-0,08, Se-4,17, Ni - 0,08, Sr-3,11, Pb - 0,03, B - 87,20 мкг/г.

Застосування. Настій трави череди виявляє потогінну, жовчогінну, сечогінну і бактерицидну дію, поліпшує травлення, нормалізує порушений обмін речовин.

Олійні екстракти трави череди мають протизапальні і ранозагоювальні властивості. Внутрішньо настій череди призначають як засіб, що зменшує артеріальний тиск, виявляє седативну дію, збільшує амплітуду серцевих скорочень, покращує обмін речовин, при різних діатезах, при скрофульозі, нейродермітах, себорейних ураженнях шкіри голови, артритях, подагрі; як потогінний засіб – при простудних захворюваннях; як сечогінний засіб – при захворюваннях сечостатевої системи; як вітамінний засіб – при хворобах легень, виразкових процесах на шкірі та виразкових колітах.

3.328. Черемха звичайна – *Padus avium* L.

Родина розових – Rosaceae

Черемуха обыкновенная

Життєва форма. Дерево або кущі з простими почерговими листками, в бруньках вздовж згорнутими. Квітки двостатеві, дрібні, білі, зібрані у вузькі китиці, які з'являються після листків з торішніх бруньок. Тичинок 15-20, маточка одна. Плід – соковита, м'ясиста кістянка, з округлою кісточкою. Цвіте у травні-червні.

Поширення. Черемха звичайна росте в лісах і по чагарниках на вологих місцях, вирощують її в садах по всій території острова.

Сировина. Зрілі плоди, листя, свіжі квітки, кора.

Хімічний склад. Плоди черемхи містять флавоноїди (1,5-2,0 %), антоціани, хлорофенову, яблучну, лимонну кислоти, вітамін С, каротин, ціаногенну сполуку амігдалін, вуглеводи, стероїд сітостерин, тритерпеноїд лупеол; листя – флавоноїди, фенолкарбонові кислоти, вітаміни С, Е, Р, каротин, бензальдегід, амігдалін, синильну кислоту, ефірну олію; кора - дубильні речовини, вуглеводи, бензальдегід, амігдалін, синильну кислоту.

У плодах містяться: макроелементи (міліграм/г): К -13,40, Са - 2,20, Mg - 1,20, Fe - 0,04; мікроелементи (мкг/г): Mn - 22,60, Cu-25,00, Zn- 15,60, Co-7,0, Cr-0,28, Al-27,40, Se-0,05, Ni-3,08, Sr - 0,80, Pb - 1,80, В - 33,00, I - 0,42.

Застосування. У науковій медицині – плоди черемхи використовують, як в'язучий й протизапальний засіб. Плоди виявляють фітонцидну активність. У народній медицині: настій кори застосовують як сечогінний, потогінний і протигарячковий засіб. Настій плодів, квіток або листя використовують у вигляді примочок при конюнктивітах і кератитах.

Неподрібнені плоди вживають свіжими або у вигляді відвару при діареї та інших розладах шлунка й кишок. Настоянки та відвари листків - при фурункульозі, туберкульозі легень, бронхітах, кашлі, для полоскання ротової порожнини. Відвар кори - при набряках, застуді та як інсектицидний засіб. Соком плодів черемхи лікують гнійні рани. У гомеопатії кору і листя використовують при стійких формах блефарокон'юнктивіту і радикулоневралгії.

3.329. Чорнокорінь лікарський - *Synoglossum officinale* L.

Родина шорстколистих – *Boraginaceae*

Чорнокорень лекарственный

Життєва форма. Дворічна трав'яниста сірватом'якоопушена рослина. Стебло міцне, прямостояче, 30-100 см заввишки, просте або вгорі розгалужене, до самого суцвіття густо улистнене. Листки почергові, суцільні, з обох боків м'якосіроповстисті; прикореневі - видовжено-еліптичні, 8-30 см завдовжки, до основи звужені в широкий черешок 8 - 30 см завдовжки, стеблові листки видовжено-ланцетні, на верхівці загострені, найнижчі звужені в черешок, решта - сидячі, напівстеблообгортні. Квітки правильні, двостатеві, в кінцевих негустих однобоких завійках, зібраних волотевим суцвіттям; віночок лійковидно-колесовидний, з короткою трубкою і п'ятилопатеvim відгином, брудно-пурпуровий. Плід складається з широкояйцевидних сплюснутих, на всій поверхні вкритих гачкуватими шипиками горішків. Цвіте у травні — червні.

Поширення. Чорнокорінь лікарський

росте на острові як бур'ян вздовж доріг.

Сировина. Трава, корені.

Хімічний склад. Всі частини рослини містять алкалоїди циногლოსин і циноглосоїн, глюкоалкалоїд консолідин, дубильні речовини, смоли, гірку речовину циноглосоїдин. Крім того, у траві є каротин, ефірна олія, холін, а у коренях — барвник алкалін, полісахарид інουλін.

Застосування. Галенові препарати чорнокореня мають болезаспокійливі, протисудомні і кровоспинні властивості. Внутрішньо їх призначають при кашлі, кишкових кольках, при легеневих і шлунково-кишкових кровотечах, при кривавому і простому проносі. При зовнішньому застосуванні препарати чорнокореня виявляють болезаспокійливу і протизапальну дію, стимулюють ріст волосся. Потовчені свіжі корені прикладають до фурункулів, на місця переломів кісток для зменшення болю і для сприяння швидшому їх зростанню. Відвар коренів у вигляді місцевих ванн, обмивань, примочок або компресів вживають при переломах кісток, опіках, ранах, виразках, запальних процесах шкіри, з метою лікування зубу. В гомеопатії застосовують есенцію із свіжих коренів. Чорнокорінь заслуговує на увагу і як засіб, що має інсектицидні властивості.

3.330. Чина лучна – *Lathyrus pratensis* L.

Родина бобових – Fabaceae

Чина луговая

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина, має тонке, повзуче кореневище. Стебло висхідне, негусто опушене, за допомогою листкових вусиків чіпке, гранчасте 40-100 см завдовжки. Листки почергові, листкова вісь закінчується простим або розгалуженим вусиком, листочки видовжено-ланцетні або ланцетні, 2-5 см завдовжки, з вістрячком на верхівці, 3-5 жилкові. Квітки двостатеві, неправильні, зібрані 4-10-квітковим гроном, віночок метеликовий, жовтий. Плід – довгасто-лінійний гладенький, виразно сітчасто-жилкуватий біб. Цвіте у червні-липні.

Поширення. Чина лучна росте на луках острова.

Сировина. Трава.

Хімічний склад. Трава чини містить лейкоантоціанові сполуки, флавоноїди кемпферол і кверцетин, невелику кількість алкалоїдів, кавову і ферулову кислоти, вітамін С, каротин та різні мікроелементи.

Застосування. Чина лучна виявляє м'яку відхаркувальну дію. Настій трави вживають при гострому і хронічному бронхіті, при абсцесі легень і при пневмонії. В народній медицині застосовують при безсонні.

3.331. Чистець прямий - *Stachys recta* L.

Родина ясноткових – *Lamiaceae*

Чистець прямий

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина. Має довгі підземні пагони з білуватими бульбовидно-здутими вкороченими міжвузлями. Стебла від основи підведені, чотиригранні, 30 - 150 см заввишки, прості або трохи розгалужені, вкриті здебільшого негустими, короткими і довгими волосками. Стеблові листки супротивні, видовженоланцетні, з коротким черешком або майже сидячі, при основі округлі або невиразносерцевидні, з країв пилчасті або зарубчасто-пилчасті, на верхівці загострені, з обох боків бархатисто опушені м'якими волосками, іноді зверху майже голі, а зісподу розсіяно опушені по жилках, покривні листки суцвіття, а також часто і верхні стеблові сидячі, верхні покривні листки вкорочені, яйцевидноланцетні, майже цілокраї. Квітки двостатеві, неправильні, утворюють 4 - 10-квіткові несправжні кільця, розсунуті в нижній і зближені у верхній частині загального колосовидного суцвіття;

чашечка трубчасто-дзвоникovidна, опушена довгими відлеглими волосками, нерідко з домішкою коротеньких залозних, з майже однаковими трикутно-ланцетними, закінченими коротеньким голим вістрям зубцями, не коротшими за її трубочку; віночок білий. Плід складається з чотирьох однонасінних горішковидних часток. Цвіте з червня до серпня.

Поширення. Чистець прямий росте на луках острова.

Сировина. Трава.

Хімічний склад. Трава чистецю містить бетаїнові сполуки, дубильні речовини, ефірну олію, органічні кислоти, вітамін С та ін.

Застосування. Галенові препарати чистецю знижують артеріальний тиск, заспокійливо діють на центральну нервову систему, регулюють менструації, посилюють скорочення матки, підвищують секрецію жовчі, діють як протизапальний засіб. У народній медицині настоянку, рідше настій трави чистецю застосовують при гіпертензії, серцево-судинній недостатності, церебральних інсультах, істеричних випадках, епілепсії, порушенні менструацій та при маткових кровотечах різної етіології. Зовнішньо настій трави чистецю використовують для полоскань при ангіні, обмивань і компресів при ранах, виразках і шкірних хворобах.

3.332. Чистотіл звичайний – *Chelidonium majus* L.

Родина макових – *Papaveraceae*

Чистотел большой

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина, з жовтим соком. Стебло пряме, розгалужене, розсіяно-волосисте, 30-80 см заввишки. Листки перисторозсічені, сизуваті, з округло-яйцевидними або оберненояйцевиднодовгастими нерівномірнорозбчастими сегментами. Квітки двостатеві, правильні, жовті, зібрані в 4-5-квіткові зонтикоподібні суцвіття. Коробочка довга, двостулкова, відкривається в напрямку від основи до верхівки. Цвіте з другої половини квітня до вересня.

Поширення. Чистотіл звичайний росте по чагарниках, в садах, як бур'ян на затінених місцях по всій території острова.

Сировина. Трава, корені.

Хімічний склад. Трава чистотілу містить алкалоїди: протопін, хелідонін, хелеритрин, сангвінарин, дігідросангвінарин, дігідрохелеритрин, хелірубін, α -алокриптонін, алокриптонін, берберин, спартеїн, холін, гістамін, тирамін, метиламін; органічні кислоти, сапоніни, флавоноїди, дубильні речовини, ефірну олію, аскорбінову кислоту, каротиноїди, хелідонову кислоту.

Застосування. Рослина впливає на секрецію жовчі і на її виділення в кишківник. Показано, що вона знімає спазми верхнього відділу кишківника. Чистотіл має легку знеболюючу і снодійну дію, а також володіє вираженими антибактеріальними і противірусними властивостями. Екстракт з коренів не дає підвищуватися рівню холестерину в крові при надлишку жирів в раціоні. Молочний сік традиційно рекомендують застосовувати проти бородавок, але радять поводитися з ним обережно, щоб не забруднити одяг. Сучасні фітохімічні дослідження показали, що сік містить деякі алкалоїди, які перешкоджають клітинному діленню, що і пояснює його дію на бородавки – один з видів доброякісних пухлин.

Чистотіл рекомендується при лікуванні порушень роботи печінки, кишківника і нервової системи. Сухий екстракт ефективний проти бактерій і в боротьбі з бородавками.

Препарати чистотілу мають антибактеріальну, фунгістатичну, бактеріостатичну, протистозидну, жовчогінну, глистогінну, вітрогінну та проносну дію. Використовують настій трави, сік свіжої трави, сік коренів. Соком припікають конділоми, лікують папіломатоз, початкові форми червоної вовчанки. Препарати чистотілу пригнічують ріст злоякісних пухлин, виявляють фунгістатичну і бактеріостатичну дію на лейкобактерії туберкульозу; проявляють виражений терапевтичний ефект при гепатитах, хо-

лангітах, холециститах, жовчокам'яній хворобі; при лікуванні гастриту, подагри, ревматизму, грудної жаби, бронхіальної астми, коклюшу, геморою, шкіряних захворювань (рак шкіри, хронічний ерітоматоз, гноячкове висипання при імпетиго, псоріаз звичайний, туберкульоз шкіри, бородавки, мозолі).

3.333. Чорнушка посівна – *Nigella sativa* L.

Родина жовтецевих – *Ranunculaceae*

Чернушка посевная

Життєва форма. Однорічна трав'яниста рослина. Стебло розгалужене, розсіяно-залозисто-опушене, 15-40 см заввишки. Листки двічі або тричіперисторозсічені, з недовгими лінійними або широколінійними частками. Квітки двостатеві, правильні, з подвійною оцвітиною; чашолистки пелюстковидні, блакитні, довгасті або яйцевидні. Плід – збірна листянка. Цвіте у липні.

Поширення. Дослідне поле ЗДМУ.

Сировина. Насіння.

Хімічний склад. Насіння чорнушки містить стероїди: кампестерин, сітостерин, стігмастерин, холестерин; алкалоїд нігелін, ефірну олію (0,46-1,4%), тритерпенові сапоніни, кумарини, тимохінон, фермент ліпазу і жирну олію (30,8-44,2%), у складі якої є олеїнова (48,76%), лінолева (37,56%), міристинова, пальмітинова, стеаринова, ліноленова, ейкозадієнова і петрозелінова кислоти.

У насінні містяться: макроелементи (міліграм/г): К - 8,80, Са - 8,20, Mg - 3,30, Fe - 0,06; мікроелементи (мкг/г): Mn - 20,60, Cu - 9,60, Zn - 29,70, Mo - 0,48, Cr - 0,24, Se - 0,32, Sr - 0,16, Pb - 2,08, B - 0,20, I - 0,07.

Застосування. Препарати чорнушки виявляють загальнозміцнюючу, антибактеріальну, протистоцидну, сечо-, жовчо-, глисто- та вітрогінну, проносну дію. Призначаються при метеоризмі, нирковокам'яній хворобі, жовтяниці, глистяних інвазіях, висипаннях на шкірі, бронхіальній астмі, безсонні та жіночих хворобах. В гомеопатії - при захворюваннях шлунка, жовчного міхура і печінки. З насіння отримують ферментний препарат нігедазу, що гідролізує жири і призначається при хронічних захворюваннях шлунково-кишкового тракту та панкреатитах. При недостатності травних ферментів ефективний комплексний препарат орнізин-Д. Насіння вживають як прянощі, для ароматизації хлібних виробів, при квашенні огірків, кавунів, капусти тощо.

Застереження. Рослини і препарати отруйні! Лікування можливе лише під наглядом лікаря.

Протипоказане використання при зниженому тонусі м'язів, порушеннях діяльності серця, печінки, нирок.

3.334. Шавлія лікарська – *Salvia officinalis* L.

Родина ясноткових – *Lamiaceae*

Шалфей лекарственный

Життєва форма. Напівкущова багаторічна трав'яниста рослина. Стебла прямі, розгалужені, 20-70 см заввишки, стеблові листки супротивні, черешкові, шкірясті, яйцевидно-довгасті або видовжено-еліптичні, при основі округлі або неглибокосерцевидні, на верхівці тупі або загострені, по краю дрібнозубчасті, на поверхні тонкозморшкуваті, з обох боків сіруватощерстисті; нижні листки нерідко при основі з однією-двома невеличкими лопатями; приквітникові листки яйцевидно-ланцетні, сидячі, лілувато-забарвлені. Квітки двостатеві, неправильні; чашечка дзвоникovidна, віночок яскраво-ліловий. Плід – з чотирьох однонасінних горішкоподібних часток. Цвіте у червні-липні.

Поширення. Шавлію лікарську культивують як лікарську та ефіроолійну рослину. Походить з країн Середземномор'я.

Сировина. Листя

Хімічний склад. Листя шавлії містить ефірну олію, дитерпени, флавоноїди, кумарин ескулетин, дубильні, смолисті і гіркі речовини, урсолову і олеанолову кислоти. До складу ефірної олії входять цинеол, туйон, пінен, сальвен, борнеол, камфора, сесквітерпен цедрен і інші терпеноїди.

У листях містяться: макроелементи (міліграм/г): К - 22,90, Са - 40,90, Mg - 9,20, Fe - 0,80; мікроелементи (мкг/г): Mn - 99,20, Cu - 15,50, Zn - 97,40, Co - 0,80, Cr - 2,69, Al - 73,92, V - 1,25, Se - 0,18, Ni - 1,53, Sr - 89,70, Pb - 5,23, B - 78,00, Li - 0,15.

Основні активні компоненти:

- ефірна олія (цинеол, пінен, борнеол, туйон), фітонциди, рослинний антибіотик сальвін-надають бактерицидну дію;
- флавоноїди (генкванін, гіспідулін, лютеолін, сальвітин), смолисті речовини, дубильні речовини, вітамін Р - мають протизапальну дію;
- алкалоїди - знеболюють і проявляють антимікробні властивості;
- вітамін РР, гіркоти - стимулюють травлення;
- тритерпеноїди (олеанолова, урсолова кислоти) - проявляють протизапальні, сечогінні властивості;
- вітамін Р - підвищує імунітет, зменшує прояви алергічних захворювань;
- макро- і мікроелементи - стимулюють обмін речовин.

Основні дії:

- бактерицидна - компоненти ефірної олії, фітонциди і рослинний антибіотик сальвін затримують розвиток і пригнічують ріст шкідливих мікроорганізмів, знешкоджують їх токсини;
- протизапальна - дубильні речовини, смоли, флавоноїди і вітамін Р ущільнюють епітеліальні тканини, знижують проникність клітинних мембран, стінок кровоносних і лімфатичних судин, не даючи заглиблюватися і прогресувати запальним процесам;

- знеболююча - алкалоїди знімають больові синдроми при кашлі, стимулюють дихання.
- імуностимулююча
- біофлавоноїди сприяють засвоєнню вітаміну С;
- антибактеріальна - завдяки катехінам, які беруть участь у створенні захисту від застуд та інфекцій ;
- антиалергічна - вітамін Р полегшує перебіг алергічних процесів, в тому числі, бронхіальної астми;
- стимулююча травлення - гіркоти і вітамін РР посилюють функції шлунка: секреторну (виробництво шлункового соку) і моторну (просування їжі по травному тракту), стимулюють функціональну активність підшлункової залози (підвищують в її секреті вміст трипсину, амілази, ліпази) і печінки (стимулюють жовчовиділення).
- сечогінна - урсолова кислота має мінералокортикоїдну дію, здатна затримувати розвиток запалення; надає сильну сечогінну дію і попереджає утворення каменів у нирках;

Застосування. Шавлія впливає на вироблення деяких нейромедіаторів, необхідних для нормального функціонування мозку. Якщо ці дані підтвердяться, шавлію лікарську, ймовірно, можна буде використовувати при порушеннях роботи головного мозку. Завдяки високому вмісту флавоноїді шавлія може знімати спазми кишківника. Кетон, що міститься в ефірній олії, обумовлює бактерицидні і фунгіцидні властивості. Флавоноїди, розмаринова кислота і дитерпени надають антиоксидантну дію. Шавлія володіє естрогенною активністю, яка відома вже давно, але і досі не отримала пояснення. Шавлія рекомендується при порушеннях травлення (здуття живота, сповільнене травлення, відрижка, метеоризм). Вона допомагає при астенії після інфекційних захворювань, при нічному потовиділенні, особливо в клімактеричний період.

Препарати шавлії у науковій медицині застосовують в основному зовнішньо: полоскання ротової порожнини і горла при стоматиті, гінгівіті, виразках у роті, паротиті, ангіні, при катарах верхніх дихальних шляхів; спринцювання при запальних захворюваннях піхви, при болях і ендоцервіциті; примочки, обмивання, місцеві і загальні ванни при запальних захворюваннях шкіри, нагноєних ранах і виразках, легких опіках і відмороженнях.

Пероральне застосування шавлії показане при гастритах і виразковій хворобі шлунка і дванадцятипалої кишки зі зниженою секреторною активністю шлунково-кишкового тракту і кислотністю шлункового соку, при запаленні сечового міхура, при гіпергідрозі (в клімактеричний період, при деяких гарячкових станах, туберкульозі).

Препарати шавлії: *Настій*, «Сальвін» - розчин для зовнішнього застосування (комплексний препарат з листків шавлії), «Екстракт шавлії з вітаміном С Др.Тайсс»-таблетки для смоктання (екстракт шавлії, олія шавлії, вітамін С), «Шавлія» - таблетки для смоктання (екстракт шавлії, олія шавлії), «Бронхолітин» - сироп з ефедрином, глауцином та шавлієвою олією, «Гербогастрин» (рідкий спиртовий екстракт суцвіть ромашки, кореню солодки, листя м'яти, шавлії, трави звіробою, кореневищ аїру), «Фітолізин» - паста для приготування суспензії для прийому внутрішньо (комбінований препарат: цибуля, пирій, береза, гуньба, петрушка, золотушник, хвощ, спориш, любисток, олії шавлії, сосни, м'яти, апельсину), «Алталекс» - краплі для внутрішнього та зовнішнього застосування (суміш олій меліси, м'яти, фенхелю, мускатного горіху, гвоздики, чебрецю, соснових голок, анісу, шавлії, кориці, лаванди та евкалипту), «Кармоліс» - краплі (ментол та суміш олій: чебрецю, анісу, меліси, шавлії, гвоздики,

лимону, сени, лаванди, м'яти, мускату), «*Стоматофіт*», «*Стоматофіт А*» - розчини для ротової порожнини (ромашка, дуб, шавлія, арніка, айр, м'ята, чебрець), «*Бронхофіт*» - збір (анісу звичайного плоди, багна звичайного пагони, подорожника великого листя, солодки корені, фіалки трава, чебрецю трава, шавлії листя), збір «*Елекасол*» (череда, ромашка, солодка, шавлія, евкаліпт, нагідки) мають бактерицидну, спазмолітичну, в'язучу, протизапальну, естрогенну, гіпоглікемічну, кровоспинну та капіляро-зміцнюючу дію. Ефірна олія застосовується в ароматерапії, гомеопатії, дерматології, косметичі, як фіксатор запахів у парфумерії, для ароматизації ліків.

При зовнішньому застосуванні шавлія пригнічує інфекційні процеси і сприяє загоєнню при гінгівіті, варикозних виразках гомілки.

3.335. Шавлія мускатна – *Salvia sclarea* L.

Родина ясноткових – *Lamiaceae*

Шалфей мускатный

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина, негустошерстистоопушена (з мускатним запахом) до 120 см заввишки. Листки серцевидно-яйцевидні, подвійно зубчасті. Квітки двостатеві, неправильні, в несправжніх 4-6 квіткових кільцях, віночок блідо-голубий або голубувато-рожевий. Приквітники рожеві, перетинчасті. Плід складається з чотирьох однонасінних горішковидних часток. Цвіте з липня до вересня.

Поширення. Шавлію мускатну культивують на дослідному полі ЗДМУ.

Сировина. Трава.

Хімічний склад. Трава містить ефірну олію, флавоноїди, кумарини, дубильні речовини, сапоніни, органічні кислоти, дитерпеноїд, склереол, вітамін С, каротиноїди. До складу ефірної олії входить ліналілацетат, ліналоол, оцимен, мірцен, цедрен і неролідол.

Застосування. Препарати шавлії мускатної мають дезинфікуючу, протизапальну, знеболюючу, заспокійливу, жарознижуючу, дезодоруючу дію. Ефірну олію шавлії мускатної використовують у фармації для ароматизації ліків. У народній медицині настоянка, настій трави – для покращення травлення, зниження температури тіла, при тахікардії, зобі, захворюваннях нирок. Концентрований екстракт салмус при поліневриті, радикуліті, люмбаго, неврастенії, хворобах суглобів. Свіже листя прикладають до ран і фурункулів, приймають ванни при ревматизмі.

3.336. Шандра звичайна – *Marrubium vulgare* L.

Родина ясноткових – *Lamiaceae*

Шандра обыкновенная

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина, білуватощерстистоопушена, 15-75 см заввишки. Листки зморшкуваті, нерівно зубчасті, нижні – округло-яйцевидні, довгочерешкові, верхні – яйцевидні, з короткими широкими черешками. Квітки двостатеві, неправильні, білі з шиловидними приквітками. Чашечка трубчаста, з десятьма жилками. Віночок двогубий: з дволопатевою верхньою губою і трилопатевою нижньою, трубочка його коротша за чашечку. Тичинки заховані в трубочці віночка. Плід складається з чотирьох однонасінних горішкоподібних часток. Цвіте з червня до серпня.

Поширення. Шандра звичайна росте на кам'янистих відслоненнях, засмічених місцях, розсіяно по всій території острова.

Сировина. Трава.

Хімічний склад. У траві шандри є ефірна олія, гірка речовина маррубін (дитерпеновий лактон), премаррубін, маррубінову кислоту, алкалоїди бетоніцин, турицин і стахідрин, дубильні речовини, слиз.

Застосування. Досліди на тваринах показали, що екстракти шандри або на її основі препарати володіють антиоксидантними, протизапальними і гіпотензивними властивостями, а також здатні знижувати рівень цукру в крові. Це дозволяє сподіватися, що шандра може стати ефективним засобом проти гіпертензії, запалень і ожиріння.

Шандра покращує травлення і підсилює жовчовиділення. Квітучі верхівки рослин сприяють відкашлюванню, розріджують бронхіальний секрет і зменшують запалення. Шандру використовують за відсутності апетиту або легких порушеннях травлення. Її застосовують також при сильному кашлі і при запаленнях верхніх дихальних шляхів. Квітучі верхівки рослин рекомендують як жовчогінний засіб при порушеннях секреції жовчі.

Препарати шандри звичайної призначають при запальних захворюваннях дихальних шляхів (бронхіти, ларингіти, трахеїти), лікуванні спастичної астми, туберкульозу легень, гепатитів, холециститів, екстрасистолії та ауринальної тахікардії, гіпертензії, у випадку альгоменореї і олігоменореї, при розладах травлення.

Зовнішньо шандру можна використовувати для лікування виразок і ран, що гнояться.

3.337. Шипшина собача – *Rosa canina* L.

Родина розових – *Rosaceae*

Шиповник собачий

Життєва форма. Кущ 1,5-2,5 м заввишки. Стебла дуговидно зігнуті, рідше майже прямі, вкриті міцними, серповидно зігнутими шипами. Листки непарноперисті з вузькими, залозисто-війчастими по краю прилистками; листочки з обох боків голі, гладенькі, переважно еліптичні, гостропилчасті. Квітки двостатеві, правильні, в малоквіткових щитковидних суцвіттях; пелюстки (їх 5) біло-рожеві, коротші за чашолистки. Плід – гіпантій, жовтогарячо-червоний, широкоовальний. Цвіте у травні-червні.

Поширення. Шипшина собача росте по всій території острова по схилах, узліссях, уздовж доріг як бур'ян.

Сировина. Плоди, корені, кора кореня, гілки, листя, пелюстки, насіння.

Хімічний склад. Плоди містять цукри, органічні кислоти, пектинові і дубильні речовини, каротини, вітаміни С, В₂, Р, К, Е, флавонові глікозиди. Олія з насіння містить жирні кислоти, каротиноїди, токофероли, мінеральні солі.

У плодах містяться: макроелементи (міліграм/г): К - 16,40, Са - 9,40, Mg - 15,60, Fe - 0,06; мікроелементи (КНМ): Mn - 0,19, Cu - 0,35, Zn - 0,77, Co - 0,18, Cr - 0,03, Al - 0,02, Se - 7,31, Ni - 0,14, Sr - 0,69, Pb - 0,07, I - 0,09, В - 0,50 мкг/г.

Основні активні компоненти:

- Аскорбінова кислота - надає імуностимулюючу дію;
- вітаміни В₁, В₂ - служать додатковим джерелом вітамінів;
- пектин і таніни - володіють детоксуючою дією, знижують запальні процеси;
- вітамін К - сприяє зупинці кровотеч;
- макро-і мікроелементи - стимулюють обмін речовин, жовчогінний (магній);
- флавоноїди (кемпферол, кверцетин), вітамін Е, каротин - володіють противо-склеротичною, антиоксидантною, регенеруючою дією;
- органічні кислоти (лимонна, яблучна) - нормалізують травлення.

Основна дія:

- детоксуюча - пектин зв'язує і виводить токсичні речовини та отруйні продукти обміну, що утворюються в печінці та кишківнику;
- попереджає розвиток дисбактеріозу, хронічного запору - органічні кислоти, знижуючи рН середовища, сприяють створенню певного складу мікрофлори кишківника, стимулюють соковиділення в шлунково-кишковому тракті, покращують травлення, активізують перистальтику киш-

ківнику, гальмують розвиток гнилісних процесів у товстому кишківнику.

• протизапальна - пектин, таніни надають шипшині в'яжучі властивості, що використовується при лікуванні діареї;

- жовчогінна - солі магнію і комплекс фруктових кислот обумовлюють жовчогінний ефект. Магній знижує напругу судинних стінок і жовчовивідних проток, покращуючи жовчовиділення;

- ліпотропна

- спільно з вітаміном Е і біофлавоноїдами, аскорбінова кислота знижує рівень холестерину і загальних ліпідів у крові;

- солі магнію, спільно з комплексом фруктових кислот, сприяють видаленню з організму холестерину і його попередників, покращуючи функцію печінки, попереджаючи її жирове переродження;

- імуностимулююча - аскорбінова кислота регулює окисно-відновні процеси в організмі, бореться з вільними радикалами, активує синтез інтерферонів - основних противірусних "збрарядь" клітини;

- сечогінна - флавоноїд кемпферол має сечогінну дію, що сприяє зняттю набряків і

зниженню артеріального тиску;

- джерело вітамінів - наявність в шипшині вітамінів підвищує стійкість організму до інфекцій, стимулюється обмін речовин;

- тіамін нормалізує діяльність центральної і периферичної нервової системи, поставляючи нервовим клітинам енергію та харчування; сприяє хорошій роботі серцево-судинної системи; покращує роботу шлунково-кишкового тракту, нормалізує кислотність шлункового соку; в комплексі з вітамінами групи В підвищує опірність організму інфекціям і простудам;

- рибофлавін, з вітаміном А, важливий для зорової функції очей, забезпечуючи нормальний зір і захищаючи сітківку ока від шкідливої дії ультрафіолетового випромінювання; надає позитивний вплив на нервову і серцево-судинну систему, беручи участь в синтезі енергії; позитивно впливає на стан шкіри і слизових оболонок; стимулює кровотворення;

- стимулююча регенеруюча активність організму - каротиноїди і вітамін Е допомагають при виразкових ураженнях слизових оболонок, надаючи їм загоювальну дію.

- кровоспинна - вітамін К бере участь в утворенні протромбіну, допомагає нормальному згортанню крові.

Застосування. Недавні роботи німецьких дослідників показали, що шипшина ефективна при артритах: вона зменшує біль і покращує рухливість уражених суглобів.

Завдяки високому вмісту вітаміну С препарати на основі шипшини надають тонізуючу дію. Шипшина багата танінами, що дозволяє використовувати її як в'язучий і закріплюючий засіб. Пектини і органічні кислоти пояснюють її сечогінну дію. Крім того, кислоти стимулюють секрецію шлункового соку. Плоди шипшини рекомендуються як загальнозміцнюючий засіб при інфекційних захворюваннях і в період одужання. Їх використовують для профілактики і лікування простуд, грипозних інфекцій і авітамінозів (особливо недостатності вітаміну С), а також при підвищеній температурі, загальній перевтомі і діареї.

Препарати шипшини: *Настій*, *«Шипшини сироп»*, *«Олія шипшини»*, *«Каротолін»* - олійний розчин для зовнішнього застосування, олійний екстракт для зовнішнього застосування, драже, капсули, таблетки (олійний екстракт каротиноїдів з м'якоті плодів шипшини), *«Ліпохромін-800»* - капсули (висококаротиноїдний ліпофільний комплекс м'якоті плодів шипшини), *«Холосас»* - сироп (екстракт плодів шипшини), *Мікстура протиастматична за прописом Траскова* (листя кропиви, трава хвоща, листя

м'яти, трава горицвіту, плоди анісу, плоди фенхелю, плоди шипшини, соснові голки), «Фітон СД» - бальзам (рідкий екстракт збору 17 лікарських рослин- ромашки, м'яти, череди, нагідок, деревію, звіробою, анісу, подорожника, фенхелю, солодки, оману, липи, кропиви, шипшини, алтеї, кульбаби, материнки), «Вітастим» - настоянка (комбінований препарат- настоянка деревію, кропиви, м'яти, цикорію, ехінацеї, шипшини, елеутерокока), «Ехінасал» - сироп (комбінований препарат: екстракт рідкий складний з трьох рослин- листків подорожника, трави гринделії, плодів шипшини, а також екстракт трави чебрецю, сік ехінацеї, концентрат чорної смородини), «Бронхікум» - еліксир, пастилки, сироп (настоянки трави гринделії, чебрецю, кореню первоцвіту, бедринцю, квіток шипшини), збір вітамінний № 1 (плоди шипшини та чорної смородини), збір вітамінний № 2 (плоди шипшини та горобини), збір «Гепатофіт» (квітки цмину піскового, квітки нагідок, стовпчики з приймочками кукурудзи, листя кропиви, плоди розторопші, плоди шипшини, трава козлятника лікарського, лушпиння квасолі, корені кульбаби), збір лікувально-профілактичний № 1 (цикорій, шипшина, подорожник, м'ята, кропива, валеріана, овес, ромашка), збір лікувально-профілактичний № 3 (ромашка, нагідки, деревій, спориш, плоди глоду, шипшина, звіробій) мають протизапальну, антибактеріальну, вітамінну, антисклеротичну, жовчо- і сечогінну, кровоспинну, знеболюючу, адаптогенну, регенеруючу, репаративну, метаболічну, імуностимулюючу, радіопротекторну та гормоностимулюючу дію. Плоди вживаються для стимулювання імунної системи, профілактики і лікування гіпо- і авітамінозів С і Р, при захворюваннях нирок, печінки, кишківника, при виразковій хворобі, геморагічних діатезах, гемофілії, легеневих і маткових кровотечах, гіпертиреозі і недостатності надниркових залоз, при пневмонії, бронхопневмонії, бронхіальній астмі, захворюваннях очей тощо. Холосас приймають при холециститі і гепатиті. З відходів виробництва холосасу отримують ліпохромін, який призначають для профілактики і лікування злоякісних новоутворень, пострадіаційних розладів шлунково-кишкового тракту та імунного статусу, для адаптації організму до небезпечних умов середовища. Із плодів-горішків виготовляють шипшинову олію, а з м'якуша плодів - олійний екстракт каротиноїдів каротолін; вони сприяють регенерації тканин, швидкому гоєнню ран, використовуються для лікування шкірних хвороб, опіків тощо. Відвари, киселі з плодів рекомендуються при скарлатині, запаленні нирок, хворобах шлунка, кишківника, печінки, туберкульозі легень тощо. Відвар із пелюсток у вигляді примочок - ефективний засіб при очних хворобах. Відвари коренів - для лікування сечокам'яної хвороби, малярії.

Застереження. Не рекомендується застосування шипшини при підвищеній кислотності шлунка. Хворим на екзему і нейродерміт не слід приймати сироп шипшини, оскільки значна кількість вуглеводів загострює алергійні процеси.

3.338. Шовковиця біла – *Morus alba* L.

Родина шовковицевих – *Moraceae*

Шелковица белая

Життєва форма. Однодомне, рідше дводомне дерево, 5-10 м заввишки. Листки при основі зрізані або ледве серцевидні, округлояцевидні, з гострою верхівкою, здебільшого цілісні, на плідних і річних пагонах лопатеві або виїмчасті. Квітки одностатеві, зібрані пазушними циліндричними густими колосовидними суцвіттями. Плоди – кістянка, окремі плоди завдяки зростанню соковитих оцвітин утворюють ягодоподібні супліддя.

Поширення. Шовковицю білу розводять по всій території острова.

Сировина. Кора гілок і коренів, плоди та листя.

Хімічний склад. Листя містить альдегіди, стероїди та їх похідні, органічні кислоти, флавоноїди (рутин, кверцетин, ізокверцетин), дубильні речовини, каротин, ефірну олію, вітамін С та ін. У плодах є вищі жирні кислоти, до 63 % ліпідів, яблучна і лимонна кислоти, цукри, ефірна олія, флавоноїд морин, каротин, вітаміни В₁, В₂, С, РР, солі заліза. Кора коренів містить бетулінову кислоту, сітостерин, токофероли, флавоноїди, ліпіди. У корі гілок є флавоноїди, тритерпеноїди, дубильні речовини, сітостерин, азотовмісна сполука тригонелін.

Застосування. Сировина шовковиці білої має кровотвірну, метаболічну, відхаркувальну, сечогінну, проносну, антисептичну, гіпотензивну, анальгетичну, седативну, протизапальну та гіпоглікемічну дію. Свіжі плоди використовують при анемії, порушеннях обміну речовин в організмі, гіпоацидному гастриті, гострих ентероколітах, дизентерії, дисбактеріозі, дискінезії жовчовивідних шляхів, при пороках серця, дистрофії міокарда. Сік і настій свіжих плодів посилює діурез, сприяє відділенню мокрот, лікує виразкові ураження ротової порожнини і горла. Настій та настоянка листя, відвар кори коренів рекомендовані народною медициною при гіпертензії, неврозах, різних запаленнях, кашлі тощо.

3.339. Шовковиця чорна – *Morus nigra* L.

Родина шовковицевих – *Moraceae*

Шелковица черная

Життєва форма. Дерево або кущ 5-10 м заввишки. Листки почергові, цупкі яйцевидні, з глибокосерцевидною основою, тупозарубчастопилчасті, цілі або лопатеві, зверху жорсткі від притиснених волосків, зісподу, особливо по жилках, шорстко-волосисті. Квітки одностатеві зібрані пазушними циліндричними густими колосовидними суцвіттями, оцвітина проста, чотирироздільна, дзвоникувата. Супліддя чорно-фіолетові або чорні. Цвіте у травні.

Поширення. Шовковицю чорну розводять на острові.

Сировина. Кора гілок і коренів, плоди і листя.

Хімічний склад. Застосування. Аналогічно статті Шовковиця біла.

3.340. Шоломниця звичайна – *Scutellaria galericata* L.

Родина ясноткових – *Lamiaceae*

Шлемник обыкновенный

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина, з повзучим кореневищем. Стебла чотиригранні, 10-50 см заввишки, прості або розгалужені, вкриті відігнутими короткими волосками. Листки майже до верхівки зарубчасто-жилчасті, короткочерешкові, довгасто-ланцетні. Квітки пазушні, поодинокі, віночок голубувато-фіолетовий. Чашечка без залозистого опушення. Суцвіття різко відокремлене від іншої частини стебла. Нижні та середні стеблові листки довгочерешкові. Плід складається з чотирьох однонасінних горішковидних часток. Цвіте з червня до вересня.

Поширення. Культивується на дослідному полі ЗДМУ.

Сировина. Трава, корені.

Хімічний склад. Шоломниця звичайна містить флавоноїди та їх глікозиди, стероїдні сапоніни, дубильні речовини, ефірну олію, смоли, глікозид skutellarin.

Застосування. Препарати шоломниці звичайної мають седативну, гіпотензивну, протисудомну, протизапальну дію. Спиртовий екстракт, настоянку застосовують при функціональних розладах нервової системи, підвищеному збудженні, серцево-судинних неврозах, гіпертензії. У народній медицині настій коренів - при запаленні легень, коклюші, кровотечах, серцебитті, міокардиті, гострому суглобовому ревматизмі.

3.341. Щавель кислий – *Rumex acetosa* L.

Родина гречкових – *Polygonaceae*

Щавель кислый

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина. Стебла прямі, борозенчасті, до 1 м заввишки. Листки почергові, при основі – з зубчастими розтрубами, які обгортають основу міжвузля. Прикореневі й нижні стеблові листки – з довгими черешками. Лопаті прикореневих та нижніх стеблових листків спрямовані вниз. Квітки одноставі (рослина дводомна), рожеві, червоні або жовтуваті, зібрані в вузьке, волотевидне суцвіття. Плід – тригранний, темно-коричневий горішок. Цвіте у липні-серпні.

Поширення. Щавель кислий росте на луках, на лісових галявинах майже по всій території України.

Сировина. Трава, прикореневі листя, корені.

Хімічний склад. Трава містить пуринові та фенольні сполуки, органічні кислоти, вітаміни, білки, ліпіди, солі заліза, калію тощо.

У підземній частині рослини є фенольні сполуки: рутин, гіперозид, кверцетин, кверцетрин, вітексин, авікулярин, катехіни, лейкоціанідин, лейкодельфінідин, хризентемін, органічні кислоти: щавелева, яблучна; вітамін С, каротин, білки, ліпіди, солі заліза і калію. У коренях є значна кількість таноглікозидів.

Застосування. Препарати щавлю кислого мають антимикробну, протизапальну,

в'язучу, кровоспинну, діуретичну, травну дію. Препарати щавлю кислого застосовують при набряках, для стимулювання перистальтики кишок, діяльності печінки і жовчного міхура, зміцнення капілярів, при запаленнях ясен, шкіри тощо. Свіжий сік - жовчогінний засіб, порошок з коренів, настій трави з коренями у великих дозах - проносні засоби, у малих - в'язучі.

3.342. Щавель кінський – *Rumex confertus* Willd.

Родина гречкових – *Polygonaceae*

Щавель конський

Життєва форма. Багаторічна трав'яниста рослина. Стебло пряме, борозенчасте від 60-150 см заввишки. Листки почергові при основі трохи серцевидні, округлі або клиновидні. Листки зісподу, особливо по жилках шорсткогустоопушені: нижні – довгасто-серцевидні, з довгим, зверху жолобкуватим черешком, по краю хвилясті; верхні – яйцевидно-ланцетні. Квітки двостатеві зібрані у вузьке й густе, майже безлисте волотевидне суцвіття. Плід – тригранний горішок. Цвіте у травні-червні.

Поширення. Щавель кінський росте по луках, нерідко як бур'ян по всій території острова.

Сировина. Корені.

Хімічний склад. Корені щавлю кінського містять дубильні речовини, похідні антрахінону серед них: емодин, хризофанол, алое-емодин, фісціон, арабінозид емодину, флавоноїд непадин, ефірну олію, кофейну кислоту, оксалат кальцію (до 9%). У коренях містяться: макроелементи (міліграм/г): К - 4,70, Са - 37,10, Mn - 4,30, Fe - 0,70; мікрое-

лементи (КНМ): Mn - 0,19, Cu - 0,64, Zn - 0,39, Co - 0,16, Cr - 0,07, Al - 0,42, Ba - 22,30, V - 0,26, Se - 1,25, Ni - 0,60, Sr - 5,20, Pb - 0,05, I - 0,09, B- 3,50 мкг/г.

Застосування. Галенові препарати у великих дозах діють як послаблюючий засіб, в малих дозах в'яжучий ефект, мають також кровоспинні, глистогінні, холеретичні та холекінетичні властивості. Основними показниками для призначення препаратів щавлю кінського є ентероколіти, коліти, геморої, тріщини заднього проходу, глистяні інвазії, гіперполіменорея, кровохаркання, кровоточиві виразки шлунка, гіпертензія.

3.343. Якірці сланкі – *Tribulus terrestris* L.

Родина паролістових – *Zygophyllaceae*

Якорці стелющиєся

Життєва форма. Однорічна трав'яниста жорстко волосиста рослина з лежачими розгалуженими стеблами 10-50 см завдовжки. Листки парноперисті, з 6-8 парами довгастих листочків. Квітки двостатеві, дрібні, поодинокі в пазухах листків. Чашечка 5-роздільна, опадна. Пелюсток 5, жовтих. Тичинок 10. Плоди несуть на спинці зубчастий гребінь, розпадається на 5 вкритих гострими шишками горішків. Цвіте у червні-серпні.

Поширення. Якірці сланкі зустрічаються на сухих піскуватих місцях, городах, полях, островах.

Сировина. Трава.

Хімічний склад. Трава якірців містить стероїдні глікозиди (2%), серед яких діосцин та грацілін, тігогенін, гекогенін; флавоноїдні глікозиди (астрагалін, трібулозид, рутин), дубильні та смолисті речовини, аскорбінову кислоту.

Основні активні компоненти:

- стероїдні сапоніни (трілін, діосцин, грацілін, протодіосцин, трібуспонін, кікубаслонін), сапогеніни (діосгенін, гітогенін, рускогенін, хлорогенін) - відновлюють гормональну рівновагу, стимулюють сперматогенез;
- флавоноїди - надають сечогінну дію, попереджають утворення каменів в сечевідній системі;
- алкалоїди (гармол, гарман, фуростанол) - надають тонізуючу дію на статеву функцію;
- фітостерини (бета-сітостерин, кампестерин, стигмастерин) - перешкоджають абсорбції холестерину, знижуючи який, попереджають атеросклероз судин, гіпертензію, ішемічну хворобу серця.

Основна дія:

- нормалізує гормональний фон - сапоніни і сапогенін стимулюють підвищення концентрації в крові рівня лютеїнізуючого гормону, що регулює вироблення тестостерону, необхідного для посилення потенції, підвищення статевого потягу, швидкого відновлення м'язової сили після фізичних навантажень;

- активізує сперматогенез - стероїдні сапоніни, стерини й алкалоїди покращують якісний склад сім'яної рідини - збільшується об'єм еякуляту, концентрація, рухливість та морфологічні характеристики сперматозоїдів;

- стимулює статеву функцію - фурастанол володіє оздоровлюючим дією при імпотенції, сперматореї, чоловічому безплідді та гіпертрофії передміхурової залози. Алкалоїди активізують місцевий кровообіг у статевих органах і сприяють підвищенню статевої потенції;

- збільшує діурез - сума флавоноїдів і сапогенін надають сечогінну дію, сприяючи виведенню зайвої рідини з організму;

- сприятливо впливає на серцево-судинну систему - сапоніни і стероїди якорцев регулюють скоротливу здатність міокарду, поліпшують коронарний кровообіг, розширюють кровоносні судини, сприяючи зниженню артеріального тиску при гіпертензії;

- запобігає атеросклерозу - фітостерини перешкоджають абсорбції (всмоктування) холестерину в кишківнику, знижуючи його рівень в крові; фурастанолові глікозиди, механізм дії яких пов'язаний з жовчогінною і стимулюючою перистальтику кишківника дією, сприяють виведенню холестерину з організму;

- знижує тромбоутворення - флавоноїди, у складі якорцев, зменшують в'язкість крові, перешкоджаючи тромбоутворенню.

Застосування. Рідкий екстракт якірців виявляє сечогінну, протисклеротичну та гіпотензивну дію, стимулює секрецію шлункового соку. Препарат трибуспонін, одержаний із трави якірців, використовують для профілактики й лікування атеросклерозу. У народній медицині використовують якірці як сечогінний і тонізуючий засіб.

3.344. Яблуна лісова – *Malus silvestris* Mill.

Родина розових – Rosaceae

Яблуна лесная

Життєва форма. Дерево до 10 м заввишки. Листки черешкові, почергові, широкояйцевидні або видовжено-яйцевидні, рідше широко-еліптичні або майже округлі, по краю дрібнопилчасто-зарубчасті або подвійно-пилчасто-зубчасті. Квітки двостатеві, правильні, у малоквіткових зонтикоподібних суцвіттях; гіпантії голі або при основі опушені, пелюстки (їх 5) білі або рожеві, з зовнішнього боку темніші. Плід – яблуко, кулясте або округлояйцевидне.

Поширення. Яблуна лісова росте на узліссях, по чагарниках, схилах балок острова.

Сировина.

Плоди, листя.

Хімічний склад. Плоди містять вуглеводи, серед яких фруктоза складає майже половину, урсолову кислоту, пектинові речовини, вітаміни B₁, B₂, P, C,

каротиноїди, органічні кислоти, амінокислоти, поліфенольні сполуки, фітонциди, залізо, магній та інші мікроелементи.

У листі є дигідрохалкони: флоретин, флоридзин; флавоноїди: гіперин, кверцетин, кверцитрин, ізокверцитрин, рутин, нарінгенін, катехіни, аскорбінова кислота.

Застосування. Препарати із плодів яблуні мають вітамінну, апетитну, загальнозміцнюючу, тонізуючу, протианемічну, гіпотензивну, послаблюючу, сечо- і жовчогінну, адаптогенну, протисклеротичну, антивірусну, протизапальну, метаболічну, травну, гастропротекторну, антитоксичну та радіопротекторну дію. У фармацевтичній промисловості отримують ентеросорбент пектин та гранули кверцетину на пектині, які призначають при склерозі, захворюваннях печінки, шлунка тощо. Плоди свіжі, сушені та консервовані, компоти, чаї і яблучний сік знижують вплив радіації, їх рекомендують у випадку авітамінозів, гастриту, коліту, дискінезії жовчних шляхів, при сечо- і жовчнокам'яній хворобі, діабеті, атеросклерозі, ожирінні, отруєннях.

3.345. Ялина європейська – *Picea abies* (L.) Karsten

Родина соснових – Pinaceae

Ель обыкновенная

Життєва форма. Вічнозелене дерево 25-40 м заввишки. Листки (хвоїнки) жорсткі, колючі, чотиригранні, розміщені почергово. Чоловічі шишечки червонуваті, розміщені на кінцях торічних пагонів. Жіночі шишечки зеленуваті або малинові, циліндричні, 10-15 см. завдовжки; насінні луски дерев'янисто-шкірясті, випуклі, широкі, обернено яйцевидні, по краю виїмчасті або зубчасті, покривні – ледве помітні, запилюється у травні.

Поширення. Ялина європейська широко культивується по всій території острова.

Сировина. Бруньки, хвоя, зелені шишки.

Хімічний склад. Бруньки, хвоя і зелені шишки містять ефірну олію, дубильні, фітонциди, смолисті речовини, каротин, аскорбінову кислоту, мінеральні солі.

Застосування. Препарати ялини мають бактеріостатичну, протимікробну, протизапальну, рано-загоювальну, спазмолітичну, відхаркувальну та вітамінну дію. Відвар бруньок застосовують при запаленнях дихальних шляхів, туберкульозі легень, ревматизмі, подагрі, нирковокам'яній хворобі; сироп із свіжих бруньок - при мікроінфарктах та ревмокардитах, настій хвої - для профілактики і лікування цинги; препарат із хвої "Пінабін" - при спазмах м'язів, запаленнях. Мазі з живицею - для лікування гнійних ран і фурункулів. Одержують і використовують з медичною метою смолу (каніфоль), терпентин, терпінгідрат, скипидар очищений, лінімент скипидарний складний, дьоготь, активоване вугілля, дубильні речовини (з кори).

3.346. Яловець звичайний – *Juniperus communis* L.

Родина кипарисових – Cupressaceae

Можжевельник обыкновенный

Життєва форма. Дводомний вічнозелений кущ або дерево 4-6 м заввишки, живе до 1000 років. Крона конусо- чи яйцевидна, стовбур прямий, з сірувато-бурою корою. Молоді пагони червонувато-бурі, тригранні. Хвоя розташована по три у кільцях, лінійно-шиловидна, 8-20 мм завдовжки, жорстка, з верхньої сторони плоскожолобчаста, ясно-зелена з сизою поволокою, з нижньої - зелена, тупокілювата, з поздовжньою борозенкою на кілі. Чоловічі шишечки зібрані в колоски на кінцях маленьких пазушних гілочок, жовті, несуть щитоподібні луски із 3-7 пиляками. Жіночі шишечки дрібні, кулясті, з м'ясистими, зрослими покривними і насінними лусочками. Дозрівають протягом двох років, утворюючи темно-сині, вкриті восковим нальотом шишкоягоди діаметром 6-9 мм, з трьома горбками на верхівці, трьома насіннями та багатьма ефіроолійними вмістищами .

Поширення. Культивують в садах і парках санаторіїв та базах відпочинку о.Хортиця як декоративну рослину.

Сировина. Шишкоягоди.

Хімічний склад. Плоди ялівцю містять ефірну олію (0,5-2 %), флавоноїди, смоли (до 9 %), органічні кислоти (яблучна, оцтова, мурашина, гліколева), цукри (30-40 %), віск, пектини, дубильні речовини, пентозани (біля 6 %), інозит, солі калію. У складі ефірної олії є α -пінен, камфен, кадінен, дипентен, α -терпінеол, терпінелен, борнеол, ізборнеол та інші.

Основні активні компоненти:

• ефірна олія (пінен, кадінен, камфен, терпінеол, борнеол) - надають дезінфікуючу дію при захворювання сечовидільної системи, підвищують діурез;

• пектинові речовини (пентозани), органічні кислоти (яблучна, мурашина, оцтова) сприяють детоксикації організму;

• вітамін С, віск, дубильні речовини (до 8%) - мають протизапальну дію при захворюваннях сечовидільної системи;

• глікозиди (юніперин) - обумовлюють жовчогінні властивості ягід ялівцю, поліпшують перистальтику кишківника.

Основна дія:

• уросептична - летючі фітонциди, що містяться в ефірній олії і воску ялівцевих ягід сприяють санації сечових шляхів, діють згубно на більшість мікроорганізмів;

• сечогінна - ефірна олія, виділяючись через нирки і помірно подразнюючи їх, збільшує діурез, застосовується при хронічних запаленнях нирок і сечового міхура, при нирково-кам'яній хворобі;

• спазмолітична - ефірна олія пом'якшує спазми сечового міхура, сприяючи його повно му випорожненню;

- очищаюча - пектинові речовини і органічні кислоти ялівцевих ягід виводять шлаки, токсини, в тому числі ті, що утворюються в нирках і сечовому міхурі при вірусних та бактеріальних інфекціях;

- протизапальна - вітамін С допомагає організму виробляти власний інтерферон; дубильні речовини, ущільнюючи слизову оболонку сечової системи, перешкоджають проникненню патогенної мікрофлори, що викликає її захворювання;

- покращує травлення - ефірна олія, потрапляючи в травний тракт, подразнює слизову оболонку, викликає посилення перистальтики при атонії кишківника, стимулює функцію жовчеутворення, покращує засвоєння поживних речовин і забезпечує просування їжі по кишківнику.

- відхаркуюча - подразнюючи слизову оболонку дихальних шляхів, ефірна олія посилює секрецію бронхіальних залоз; сприяє розрідженню мокротиння, що сприяє її кращому відкашлюванню при гострих і хронічних захворюваннях дихальних шляхів

Застосування. У дослідях на мишах показано, що плоди ялівцю можуть істотно знижувати рівень глюкози в крові здорових тварин і мишей з моделлю діабету. Цей ефект, який, можливо, знайде застосування в лікуванні людей, пояснюється посиленням периферичного споживання глюкози.

Плоди ялівцю рекомендуються як сечогінний засіб. У малих дозах вони можуть застосовуватися для поліпшення апетиту і боротьби із здуттям живота і диспепсією. Зовнішньо ефірна олія застосовується при ревматизмі і невралгіях.

Препарати ялівцю збільшують виділення шлункового соку та жовчі, збуджують перистальтику кишок, підвищують діурез і дезинфікують сечовивідні шляхи, діють протизапально та безпечно, у випадках пов'язаних з нирковою недостатністю і порушенням кровообігу, при хронічних пієлітах і циститах, сечокам'яній хворобі, при гастроентеритах, гепатитах, при хронічних захворюваннях дихальних шляхів.

Плоди ялівцю не слід застосовувати під час вагітності, при гострому нефриті і нирковій недостатності. При тривалому (більше 6 тижнів підряд) застосуванні або передозуванні можливі утруднене сечовипускання, альбумінурія і біль в області нирок.

3.347. Яловець козачий - *Juniperus sabina* L.

Родина кипарисових – *Cupressaceae*

Можжевельник казацький

Життєва форма. Низькорослий сланкий дводомний вічнозелений кущ. Листки інтенсивно зелені, лусковидні, ромбічні або ромбічно-ланцетні, трохи загострені, на гілках сидять по три, на гілочках розміщуються в 4 ряди черепицевидно, на спинці округлі, з видовженою або веретеновидною залозкою. Органи спороношення містяться на кінцях маленьких пазушних гілочок, вкритих дрібними лусковидними листочками; чоловічі шишечки спрямовані догори, яйцевидні, утворені круглястими лусочками з 3-4 пиляками; жіночі шишечки майже кулясті, складаються з 4-6 насінних лусок і трьох насінних зачатків. Після запліднення луски жіно-

чої шишечки зростаються і утворюють соковиту зелену шишкоягоду. Спілі шишкоягоди звислі, чорні, з сизою поволокою, 5-8 мм в діаметрі. Запилюється у травні. Шишкоягоди досягають восени першого або наступного року.

Поширення. Яловець козакий культивують як декоративну рослину на острові.

Сировина. Молоді однорічні гілочки з листям.

Хімічний склад. Гілочки і листя ялівцю містять ефірну олію, флавоноїди, глікозид пініпикрин, дубильні й смолисті речовини, віск, сапоніни та аскорбінову кислоту. Головною складовою частиною ефірної олії є спирт сабінол.

Застосування. Дуже отруйні властивості ялівцю обмежують його терапевтичне застосування. Найчастіше його використовують як зовнішній засіб у формі мазі (втирають у волосисту частину голови при облісінні, змащують ділянки тіла, уражені коростою, паршею, лишаєм), настоянки (змащують бородавки) і порошку (присипають гнійні виразки). Есенцію із свіжих гілочок з листям використовують у гомеопатії.

3.348. Ясен звичайний – *Fraxinus excelsior* L.

Родина маслинових – *Oleaceae*

Ясень високий

Життєва форма. Листопадне дерево, до 30 м заввишки. Листки 15-20 см завдовжки, з 7-15 довгастими або ланцетними, по краю зубчастими, загостреними листочками, 5-12 см завдовжки. Крилатки лінійно-ланцетні, 2,5-4 см завдовжки. Квітки двостатеві і чоловічі, без оцвітини, зібрані в короткі грони, які виходять пучками з пазух торішніх листків. Плід – крилатка. Цвіте у травні.

Поширення. Ясен звичайний культивують по всій території острова.

Сировина. Кора, листя.

Хімічний склад. Листя ясеня містять флавоновий глікозид, кверцитрин, маніт, інозит, таніди (4,11%), дубильні речовини, сліди ефірної олії, аскорбінову кислоту, каротин. У корі - кумариновий глікозид фраксин, фенологлікозид сиригін, таніди (до 3,81%), маніт, інозит, вітамін С, кверцетин, яблучна кислота та ін.

Застосування. Підтверджена наявність протизапальної активності листя ясеня, яка особливо яскраво виявляється при лікуванні ревматизму. Листя має сечогінну дію. Кора ясеня рекомендується як жарознижуючий засіб.

Листя використовується при нирковокам'яній хворобі, ревматизмі і нападах подагри, а також при набряках і затримці рідини, ожиріння.

Препарати ясеня звичайного використовують як протизапальний, сечогінний, жовчогінний, послаблюючий, кровоспинний і глистогінний засіб.

3.349. Ячмінь звичайний - *Hordeum vulgare* L.

Родина тонконогових – Poaceae

Ячмень обыкновенный

Життєва форма. Однорічна трав'яниста рослина. Стебло (соломина) прямостояче, 30-135 см заввишки, з добре виявленими вузлами і порожнистими меживузлями, галузиться в нижній частині — вузлі кущіння. Листки почергові, складаються з лінійної пластинки і довгої трубчастої піхви, на межі яких є півчастий язичок. Колос довгастий, чотиригранний або шестигранний, складається з одноквіткових колосків, що сидять по три на коліному виступі колосового стержня; нижні квіткові луски з довгими остюками. Плід — зернівка. Цвіте у червні — липні.

Поширення. Дослідне поле ЗДМУ

Сировина. Зернівки.

Хімічний склад. Зернівки ячменю містять білки, вуглеводи, жир, клітковину, ферменти, вітаміни групи В, D, E, каротин, зольні речовини.

Застосування. Препарати з ячменю звичайного (відвар зернівок або настій яч-

мінного солоду) мають пом'якшувальні, обволікаючі й протизапальні властивості й показані при запальних захворюваннях шлунково-кишкового тракту, сильному кашлі. Настій ячмінного солоду, крім того, вживають як «кровоочисний» засіб при висипах на шкірі, псоріазі, екземі, фурункульозі тощо. Ванни з ячмінного солоду ефективні при обширних запальних ураженнях шкіри.

4. ВАЛЕРІАНОТЕРАПІЯ

4.1. Головний біль

Збір №1	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Пагони омели білої	10,0
	Трава хвоща польового	10,0
	Квітки липи серцелистої	20,0
	Плоди малини звичайної	20,0
	Столову ложку суміші заливають склянкою окропу, настоюють 20 хв., проціджують. Вживають по 1/2 склянки 3 рази на день перед їжею.	
Збір №2	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	10,0
	Трава споришу звичайного	10,0
	Листки м'яги перцевої	10,0
	Столову ложку заливають 3 склянками окропу, настоюють 30 хв. Вживають по 1/2 склянки 3 рази на день.	
Збір №3	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Листки м'яги перцевої	10,0
	Пагони омели білої	10,0
	Квітки глоду криваво-червоного	10,0
	Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	10,0
	Столову ложку суміші заливають склянкою води, доводять до кипіння, настоюють 30 хв., проціджують. Вживають по склянці уранці та увечері.	
Протікання нападу мігрені полегшують наступні фітокомпозиції з валеріаною:		
Збір №4	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Трава звіробою звичайного	10,0
	Трава сухоцвіту багнового	10,0
	Столову ложку суміші беруть на склянку окропу (як №1), який вживають по 1/2 склянки 2-3 рази на день. Цей збір найбільш показаний при мігрені, яка супроводжується спазмами, і блідістю шкірних покривів.	
Збір №5	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Корені первоцвіту весняного	20,0
	Листки меліси лікарської	10,0
	Листки м'яги перцевої	10,0
	Листки розмарину лікарського	20,0
	Квітки лаванди колоскової	20,0
	2 столові ложки заливають 500 мл окропу, настоюють протягом години. Вживають протягом дня за 3-4 прийоми.	
Збір №6	Кореневища з коренями валеріани	20,0
	Листки м'яги перцевої	20,0
	Трава буркуну лікарського	20,0
	Трава парила звичайного	20,0
	Квітки пижма звичайного	20,0
	Квітки липи серцелистої	20,0
	Плоди фенхелю звичайного	20,0

	Приготування і прийом, як збору №5.	
Збір №7	Кореневища з коренями валеріани	30,0
	Трава парила звичайного	30,0
	Трава люцерни серцелистної	20,0
	Листки м'яги перцевої	20,0
	Листки копитняка європейського	10,0
	Приготування і прийом, як збору №5.	
Збір №8	Кореневища з коренями валеріани	20,0
	Плоди кропу городнього	20,0
	Трава меліси лікарської	15,0
	Трава парила звичайного	15,0
	Квітки липи серцелистої	15,0
	Квітки пижма звичайного	15,0
	2 столових ложки суміші заливають в термосі 500 мл окропу, настоюють протягом 1-1,5 годин, проціджують. Вживають по 2-3 склянки на день при схильності до мігрені, одночасно приймаючи по 1/2 - 1 чайній ложці квіткового пилку 2-3 рази на день.	
Збір №9	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Корені омани високого	10,0
	Кора крушини ламкої	10,0
	Пагони омели білої	10,0
	Трава ниркового чаю	10,0
	Листки мучниці звичайної	10,0
	Із столової ложки суміші готують склянку настою, який вживають по 1/2 склянки 4 рази на день в теплому вигляді в період нападу мігрені.	
Збір №10	Кореневища з коренями валеріани	20,0
	Корені первоцвіту весняного	20,0
	Листки м'яги перцевої	20,0
	Листки розмарину лікарського	20,0
	Квітки лаванди колоскової	20,0
	Із столової ложки суміші готують склянку настою, який вживають по 2 склянки на день в період нападу мігрені.	
Збір №11	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Кореневища з коренями синюхи блакитної	10,0
	Трава конюшини лучної	30,0
	Листки м'яги перцевої	15,0
	Листки меліси лікарської	15,0
	Квітки первоцвіту весняного	20,0
	2 столові ложки суміші заливають 0,5 л окропу, настоюють протягом години. Вживають за день в 3-4 прийоми через 2 години після їжі і перед сном.	
Збір №12	Кореневища з коренями валеріани	15,0
	Зелена солома вівса посівного	15,0
	Трава меліси лікарської	15,0
	Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	15,0
	Плоди кмину звичайного	15,0
	Плоди фенхелю звичайного	15,0
	Столову ложку суміші заливають склянкою окропу, настоюють до охолодження. Вживають по 2 склянки на день.	

Збір №13	Кореневища з коренями валеріани	15,0
	Кореневища з коренями синюхи блакитної	15,0
	Трава буркуну лікарського	15,0
	Трава конюшини польової	15,0
	Трава меліси лікарської	15,0
	Трава париля звичайного	15,0
	Листки копитняка європейського	15,0
	Квітки первоцвіту весняного	15,0
	Приготування і прийом, як збір №11.	
Збір №14	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Кореневища з коренями синюхи блакитної	10,0
	Трава буркуну лікарського	10,0
	Листки меліси лікарської	10,0
	Квітки липи серцелисної	10,0
	Плоди кропу городнього	10,0
	Приготування і прийом, як збору №11.	
Збір №15	Кореневища з коренями валеріани	20,0
	Трава з суцвіттями конюшини червоної	10,0
	Листки м'яти перцевої	5,0
	Суміш заливають 0,5 л окропу, настоюють в теплом місці, протягом години, проціджують. Вживають по 2-3 склянки на день за 15 хв. до їжі.	
Збір №16	Кореневища з коренями валеріани	20,0
	Трава меліси лікарської	30,0
	Квітки лаванди колоскової	10,0
	Столову ложку суміші беруть на склянку настою, який вживають в теплом вигляді по 1/3 - 1/2 склянки 3- 4 рази на день.	
Збір №17	Кореневища з коренями валеріани	30,0
	Трава барвінку малого	20,0
	Трава меліси лікарської	20,0
	Листки м'яти перцевої	20,0
	Квітки лаванди колоскової	20,0
	Квітки ромашки лікарської	30,0
	Подрібнені плоди шипшини травневої	50,0
	Приготування і прийом, як попереднього збору.	
Збір №18	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Корені алтеї лікарської	10,0
	Трава гадючника звичайного	10,0
	Трава меліси лікарської	10,0
	Трава париля звичайного	10,0
	Листки берези повислої	10,0
	Квітки цмину піщого	10,0
	10,0 порошкової суміші заливають 400 мл окропу, настоюють в термосі 3 години, проціджують. Вживають в гарячому вигляді по півсклянки кожні 1,5-2 години під час нападу. Після припинення нападу вживають в теплом вигляді по півсклянки 3-4 рази на день через 20 хвилин після їжі.	
Збір №19	Кореневища з коренями валеріани	15,0
	Трава льонка звичайного	15,0
	Трава рути запашної	15,0

Трава фіалки триколькової	15,0
Пагони пасльону чорного	15,0
Квітки бузини чорної	15,0
Квітки нагідок лікарських	15,0
Квітки ромашки лікарської	15,0

10,0 порошкової суміші заливають 400 мл окропу, нагрівають в закритому посуді на водяному огрівнику 10 хвилин, настоюють у теплі 1,5 години, проціджують і вживають, як і у попередньому випадку.

Збір №20 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Кореневища зніту вузьколистого	10,0
Трава горицвіту весняного	10,0
Трава гадючника звичайного	10,0
Квітки цмину піскового	10,0

6,0 порошкової суміші заливають 350 мл холодної води, настоюють при кімнатній температурі 8 годин, доводять до кипіння в закритому посуді, але не кип'ятять, охолоджують, проціджують. Вживають в теплом вигляді за 3 - 4 рази протягом дня за 30 хвилин до їжі в період між нападами.

Збір №21 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава полину звичайного	20,0
Трава хвоща польового	10,0
Листки шавлії лікарської	30,0

Приготування і прийом, як збору №9.

Збір особливо показаний при мігрені, що супроводиться нудотою, блювотою, підвищенням потовиділення.

Збір №22 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Корені солодки голої	5,0
Квітки конвалії травневої	5,0

Подрібнену суміш заливають 300 мл окропу, настоюють в закритому посуді в теплом місці 2 години, проціджують. Вживають уранці та увечері за 30 хвилин до їжі по півсклянки, перед сном в теплом вигляді з медом при мігрені, приливах крові до голови в клімактеричний період, при безсонні.

Збір №23 Кореневища з коренями валеріани	50,0
Трава звіробою звичайного	50,0
Листки меліси лікарської	50,0
Листки первоцвіту весняного	50,0
Квітки лаванди колоскової	50,0
Шишки хмелю звичайного	50,0

Чайну ложку суміші заливають склянкою окропу, настоюють 20 хвилин, проціджують. Вживають теплим уранці та увечері.

У Македонії при мігрені пропонують фітокомпозицію №24 з сировини наступних лікарських рослин:

Збір №24 Кореневища з коренями валеріани,
Листки меліси лікарської,
Листки м'яти перцевої,
Трава материнки звичайної,
Квітки лаванди вузьколивної,
Квітки первоцвіту весняного,

Квітки розмарину лікарського,
Плоди коріандру посівного,
Плоди ялівцю звичайного,
Плоди фенхелю звичайного в рівних кількостях.

Столову ложку суміші заливають 200 мл окропу, настоюють 60 хв. в закритому посуді, періодично перемішуючи, проціджують. Вживають тільки свіжевиготовлений, підсолоджуючи на смак.

Якщо напад мігрені наступив в передменструальний або менструальний період (особливо при супроводі більш сильної, чим зазвичай, кровотечі) рекомендується фітокомпозиція №24.

Збір №25 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава грициків звичайних	10,0
Листки ожини сизої	10,0
Листки кропиви дводомної	10,0
Листки чорниці звичайної	10,0

Приготування і прийом, як збору №9

Тривалість курсового лікування окремими фітокомпозиціями складає 1,5-2 місяці, перерва між ними – 1-3 тижні. При кожному новому курсі лікування слід використовувати нову фітокомпозицію з урахуванням симптоматики і особливостей її протікання.

Мігренозні головні болі провокують стреси і дистреси. При цьому напад виникає часто не на висоті психотравмуючої ситуації, а пізніше. У зв'язку з чим для профілактики мігрені застосовують заспокійливі антистресові збори.

4.2. Головний біль, який виникає в результаті нейроциркуляторної дистонії, гіпертензії, атеросклерозу

При гіпертонічному типі краніоцеребральної судинної дистонії головний біль частіше локалізується в скроневих і скронево-тім'яних ділянках. Біль буває ниюча, тупа; може супроводжуватися нудотою, блідністю шкірних покривів, слабкістю, запамороченням.

У цих випадках доцільно призначати фітокомпозиції №26 і 27.

Збір №26 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	10,0
Листки мучниці звичайної	10,0
Квітки глоду криваво-червоного	10,0

Столову ложку збору заливають склянкою окропу, настоюють 20 хв., проціджують, вживають по 1/2 склянки 3 рази на день після їжі.

Збір №27 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Корені шоломниці байкальської	10,0
Трава кропиви собачої п'ятилопатевої	10,0
Трава багна звичайного	10,0
Листки м'яги перцевої	10,0
Плоди калини звичайної	10,0

Спосіб приготування аналогічно збору №26, але вживають по 1/3 склянки 3 рази на день за 30 хвилин до їжі.

Крім того, можна застосовувати збір №3, який полегшує протікання нападу мігрені, що супроводжується судинними спазмами.

При гіпотонічному типі краніоцеребральної судинної дистонії головний біль частіше пульсуючий і посилюється від емоційної і фізичної напруги, при гіпоксії. Локалізація болю як і при гіпертонічному типу мозкової судинної дистонії – скроневі, скронево-тім'яної ділянки, проте у ряду випадків вона може виникати в потиличній зоні. Головний біль, як правило, супроводжується вираженою слабкістю, запамороченням, часто непритомністю. У цих випадках показані фітокомпозиції №28-30.

Збір №28 Кореневища з коренями валеріани 10,0
 Корені полину звичайного 5,0
 Трава кропиви собачої п'ятилопатевої 5,0
 Корені солодки голої 40,0
 Квітки ромашки лікарської 5,0
 Листки м'яги перцевої 20,0
 2 столові ложки суміші настоюють 1 - 2 години з 500 мл окропу, проціджують і вживають по 1/2 склянки 3-4 рази на день до їжі для запобігання непритомним станам.

Збір №29 Кореневища з коренями валеріани 60,0
 Трава багна звичайного 60,0
 3 столові ложки суміші заварюють 500 мл окропу як чай, витримують на водяному огрівнику 25 хвилин, проціджують. Вживають по склянці 2-3 рази на день з медом при запамороченнях.

Збір №30 Кореневища з коренями валеріани 10,0
 Трава вересу звичайного 20,0
 Трава собачої кропиви п'ятилопатевої 15,0
 Трава сухоцвіту багнового 15,0
 4 столові ложки суміші заливають 1 л окропу, настоюють в термосі протягом ночі, проціджують. Вживають по 1/2 склянки через кожних 2 години, або протягом дня ковтками при запамороченнях.

Можливий прийом по столовій ложці (можна з медом) 3-4 рази на день до їжі настою з чайної ложки кореневищ з коренями валеріани, настояного протягом години з склянкою окропу, або з столової ложки подрібнених підземних органів, настояних впродовж 6-8 годин з склянкою холодної кип'яченої води. Для більшої ефективності рекомендують приймати по столовій ложці через, кожні дві години.

Крім того, готують з 10–15,0 кореневищ з коренями 250 мл настоянки на горілці, яку вживають по 15 крапель 3 рази на день.

При регіональній мозковій венозній дистонії головний біль частіше локалізується в ділянці потилиці.

Після підйому, активних рухів біль зменшується. У цих випадках можна рекомендувати фітокомпозиції №31-33.

Збір №31 Кореневища з коренями валеріани 10,0
 Корені оману високого 10,0
 Трава череди трироздільної 10,0
 Листки кропиви дводомної 10,0
 Листки мучниці звичайної 10,0
 Столову ложку суміші заливають склянкою окропу, настоюють 30 хвилин, проціджують. Вживають по 1/2 склянки уранці і на ніч через 1-2 години після їжі при головних болях.

Збір №32 Кореневища з коренями валеріани 10,0

Корені оману високого	10,0
Квітки цмину піскового	10,0
Квітки волошки синьої	10,0
Листки собачої кропиви звичайної	10,0

10,0 коренів оману високого заливають 1 літром окропу, кип'ятять в закритому посуді 7-10 хвилин на повільному вогні, потім додають 4 столових ложки суміші сировини решти рослин, щільно закривають, настоюють в теплі 2 -3 години, проціджують. вживають в гарячому або теплому вигляді по 1/2 склянки 3-5 разів на день при запамороченні, головному болі і слабкості.

При запамороченнях показаний сік з свіжих кореневищ з коренями валеріани по столовій ложці 3 рази на день. При запамороченні, яке відбувається при розладах нервової системи, вживають настоянку, виготовлену з фітокомпозиції №33.

Збір №33 Кореневища з коренями валеріани	50,0
Корені імбиру звичайного	50,0
Листки м'яти перцевої	50,0

50,0 порошкової суміші заливають 0,5 л горілки, настоюють впродовж тижня, збовтуючи періодично, проціджують. Вживають по чайній ложці, запиваючи водою, 3 рази на день за 30 хв. до їжі.

При слабкості і швидкій втомі можливий прийом збору №30 з додаванням 1 чайної ложки меду на кожний прийом.

4.3. Головний біль, який виникає в результаті гіпертензії і атеросклерозу

У багатьох випадках гіпертензії головний біль є одним з головних симптомів. Розрізняють декілька видів: типовий, нетиповий, ускладнений, токсичний, біль під час судинного кризу, порушень мозкового кровообігу.

Валеріана і її збори найбільш ефективні при перших двох видах головного болю.

Типовий головний біль виникає в основному уночі і уранці, практично щодня. Потім протягом дня він слабшає і проходить. Хворі скаржаться на відчуття тяжкості, розпирання в потилиці або по всій голові. Біль супроводжують набряки нижніх повік, обличчя, які слабшають і зникають одночасно з ослабленням і зникненням головного болю після підйому. Типовий головний біль зумовлений недостатністю венозного відтоку.

Нетиповий головний біль, як правило, буває на початкових етапах гіпертензії і характеризується відчуттям зволікання, але у ряді випадків він може зберігатися і в другій - третій стадіях гіпертензії. Провокує його емоційна і фізична напруга. При розслабленні і в спокійних умовах біль стихає.

Будь-який вид головного болю можуть викликати або підсилити зміни температури зовнішнього середовища, барометричні і магнітні коливання.

При атеросклерозі судин головного мозку зустрічаються ті ж види головного болю, що і при гіпертензії. В основному, вони бувають в першій - другій стадії атеросклерозу. У третій стадії головні болі слабшають або зникають. Крім того, при атеросклерозі пацієнти часто скаржаться на відчуття «порожнечі» в голові («дзвінкою порожнечі»). В суровому розумінні це не головний біль, а відчуття, яке раніше не відчувалося, тому воно спантеличує і турбує хворих.

У повсякденній практиці можна спостерігати пацієнтів з гіпертензією і атеросклерозом, у яких головний біль відсутній або виникає вкрай рідко, за наявності провокуючих моментів. Можна припускати, що у цих хворих хороші компенсаторні можливості, які допомагають підтримувати мозковий кровообіг на індивідуально адекватному рівні. Валеріана і збори, до яких вона входить, дозволяють підсилити компенсаторні можливості мозку. У зв'язку з чим їх можна застосовувати не тільки для лікування, але і для профілактики головного болю, наприклад, фітокомпозиції №34 і №35.

Збір №34 Кореневища з коренями валеріани 10,0
 Квітки глоду криваво-червоного 30,0
 Суміш заливають 400 мл окропу, настоюють 2 години. Вживають по 1/2 склянки 3 рази на день перед їжею.

Збір №35 Кореневища з коренями валеріани 10,0
 Трава споришу звичайного 10,0
 Трава грициків звичайних 10,0
 Трава деревію звичайного 10,0
 Квітки глоду криваво-червоного 10,0
 Із столової ложки суміші готують склянку настою, який вживають по 1/2 склянки 3-4 рази на день.

Крім того, для блокування і профілактики головного болю при гіпертензії і атеросклерозі можливе використання зборів №. 4, 26 і 27, які рекомендуються для лікування нейро-циркуляторної дистонії за гіпертонічним типом, а також зборів-№31 і 32 - при регіонарній мозковій венозній дистонії.

4.4. Деякі рідкісні форми головного болю судинного походження.

Валеріана застосовується в основному при головних болях, які викликаються кашлем, чханням, сміхом, напруженням, харчовими добавками, холодом. При цьому можливе застосування зборів №26, 27, 31 і 32.

4.5. Головний біль, зумовлений напругою м'язів м'яких покривів голови

Зняти або зменшити головний біль допомагають наступні фітокомпозиції:

Збір №36 Кореневища з коренями валеріани 20,0
 Трава звіробою звичайного 20,0
 Трава собачої кропиви п'ятилопатевої 20,0
 Листки меліси лікарської 20,0
 Квітки глоду криваво-червоного 30,0
 3 столових ложки суміші заливають 2 склянками води, кип'ятять протягом 10 хв. на повільному вогні, настоюють 30 хв. Вживають по 1/2 склянки 3 рази на день за 30 хв. до їжі і 1/2 склянки безпосередньо перед сном при нервовому виснаженні і стресах.

Збір №37 Кореневища з коренями валеріани 25,0
 Листки м'яти перцевої 25,0
 Квітки ромашки лікарської 25,0
 Плоди фенхелю звичайного 25,0
 Квітки гадючника в'язолистого 25,0

2 столові ложки суміші заварюють 0,5 л окропу в термосі, настоюють протягом ночі і вживають по склянці на ніч при головному болі, викликаному втомою і стресовим станом.

Збір №38 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Корені шоломниці байкальської	20,0
Трава котячої м'яти	20,0

2 столові ложки суміші заливають 0,5 л окропу в термосі, витримують 6-8 годин, проціджують, вживають по 1/2 склянки 3 рази на день за 20 - 30 хв. до їжі і перед сном при стресах.

Збір №39 Чайний бальзам В. Михайлова

Кореневища з коренями валеріани	2,0
Трава звіробою звичайного	7,0
Трава материнки звичайної	5,0
Листки мати-й-мачухи	2,0
Листки евкаліпта кулястого	1,0
Квітки липи серцелистної	1,0
Стовпчики з приймочками кукурудзи звичайної	2,0
Плоди шипшини травневої	3,5

Чайну ложку суміші заливають склянкою окропу, настоюють близько 30 хв. Рекомендується вживати за 2 - 3 години до сніданку.

Збір №40 Кореневища з коренями валеріани	30,0
Листки бобівника трилистого	40,0
Листки м'яти перцевої	30,0

Столову ложку суміші заливають склянкою окропу, настоюють протягом 30 хв., проціджують, вживають по 1/2 склянки уранці і на ніч.

Збір №41 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Корені дягелю лікарського	10,0
Листки м'яти перцевої	10,0

Столову ложку суміші заливають склянкою окропу, вживають по 1/2 склянки 3 рази на день.

4.6. Інтрасомнічні порушення

Інтрасомнічні порушення (під час сну) включають нічні пробудження, затруднення засипання при них, відчуття недостатньо глибокого сну. Причини пробудження можуть бути як зовнішні (шум, світло, легкий дотик, який не повинен будити практично здорову людину), так і внутрішні («безпричинні» сновидіння будь-якого змісту, серцебиття, відчуття недостачі повітря ін.). Недостатня глибина сну, як правило, супроводжується відчуттям недостатнього відпочинку, головними болями. Вказані порушення сну можуть зустрічатися при будь-яких захворюваннях.

При інтрасомнічних порушеннях сну рекомендують фітокомпозиції №42 і №43.

Збір №42 Кореневища з коренями валеріани	15,0
Трава буркуну лікарського	15,0
Трава материнки звичайної	15,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	15,0
Листки суниці лісової	15,0
Квітки ромашки лікарської	15,0
Плоди глоду криваво-червоного	15,0

3,0 суміші заливають 150 мл окропу, нагрівають на водяному огрівнику в закритому посуді 10 хв., настоюють в теплі протягом години, проціджують. Вживають 50 мл після вечері, а кількість, що залишилася, за годину до сну.

Збір №43 Кореневища з коренями валеріани	15,0
Кореневища півонії незвичайної	15,0
Корені кульбаби лікарської	15,0
Трава звіробою звичайного	15,0
Трава материнки звичайної	15,0
Квітки конвалії травневої	15,0
Бруньки сосни звичайної	15,0
Приготування і прийом, як попереднього збору.	

4.7. Постсомнічні (після сну) порушення

Постсомнічні порушення - перш за все, раннє пробудження, яке не було властиве людині раніше. Відомі індивідуальні особливості сну у людей, які не вимагають лікування: «сови» і «жайворонки». «Жайворонки», як правило, рано лягають спати і рано встають. При захворюванні люди пробуджуються на 2-4 години раніше звичайного і більше не в змозі заснути, хоча відчуття, що вони виспалися, відсутнє.

До постсомнічних розладів відносять також слабкість, нездужання, поганий настрій, емоційну нестійкість після кінцевого пробудження.

На всі види інсомній - безсоння (пресомнічні, інтрасомнічні, постсомнічні розлади) добре впливає сік з свіжих кореневищ з коренями валеріани, який вживається по 1 столовій ложці безпосередньо перед сном. Можливе застосування відвару, настою, настоянки, густого екстракту валеріани в таблетках, а також мацерату. Останній готують таким чином: столову ложку подрібнених кореневищ з коренями валеріани заливають склянкою холодної кип'яченої води, настоюють при кімнатній температурі 6-8годин. Вживають по 1 столовій ложці 3 рази на день (дітям по 1 чайній ложці 3 рази на день).

При постсомнічних розладах можуть бути призначені фітокомпозиції №44-46.

Збір №44 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Кореневища герані лучної	10,0
Корені дягелю лікарського	10,0
Зелена солома вівса посівного	10,0
Трава вересу звичайного	10,0
Трава буркуну лікарського	10,0
Трава материнки звичайної	10,0
Трава звіробою звичайного	10,0
Трава синюхи блакитної	10,0
Листки берези повислої	10,0
Листки кропиви дводомної	10,0
Листки меліси лікарської	10,0
Листки м'яти перцевої	10,0
Листки шавлії лікарської	10,0
Квітки цмину піскового	10,0
Плоди анісу звичайного	10,0
Плоди глоду криваво-червоного	10,0

1 ст.л. порошкової суміші заливають 0,5 л окропу, нагрівають на водяному огрівнику в закритому посуді 10 хв., витримують в теплі 2 години, проціджують, половину настою вживають протягом дня, а другу половину розділяють на 2 дози. Одну з них приймають за годину до сну, другу - перед сном.

Збір №45 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Корені омани високого	10,0
Вся рослина суниці лісової	10,0
Трава вербени лікарської	10,0
Трава буркуну лікарського	10,0
Трава материнки звичайної	10,0
Трава лаванди колоскової	10,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	10,0
Листки бобівника трилистого	10,0
Листки зніту вузьколистного	10,0
Листки первоцвіту весняного	10,0
Мох ісландський	10,0
Шишки хмелю звичайного	10,0
Плоди глоду криваво-червоного	10,0
Плоди ялівцю звичайного	10,0
Плоди фенхелю звичайного	10,0
Приготування і прийом, як попереднього збору.	

Збір №46 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Кореневища спаржі лікарської	10,0
Корені дягелю лікарського	10,0
Трави буквиці лікарської	10,0
Трава материнки звичайної	10,0
Трава звіробою звичайного	10,0
Трава майорану садового	10,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	10,0
Листки кропиви дводомної	10,0
Листки меліси лікарської	10,0
Листки м'яти перцевої	10,0
Листки первоцвіту весняного	10,0
Плоди кмину звичайного	10,0

Приготування і прийом, як збору №44.

При використанні фітокомпозицій №44-46 не потрібне призначення інших зборів, оскільки вони володіють різноманітними фармакологічними ефектами, що дозволяє застосовувати їх при будь-яких неврозах і неврозоподібних станах, які супроводжуються постсомнічними порушеннями. Траволікування проводиться впродовж 6-8 місяців з чергуванням фітокомпозицій.

Після повного відновлення сну переходять на курсове лікування фітокомпозиціями меншого складу, підбираючи для конкретного хворого. При цьому можуть бути використані збори приведені в розділі 5.1. 4.4. Проте доцільно 3-4 рази на рік повторювати впродовж 1-1,5 місяців курси траволікування складними композиціями.

4.8. Збори при безсонні, які поліпшують процес засинання, заглиблюють або пролонгують сон

Для лікування безсоння використовують численні фітокомпозиції з валеріаною, які включають від 2 до 11 компонентів.

Збір №47 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава материнки звичайної	10,0
Столову ложку суміші заливають склянкою холодної води, доводять до кипіння, кип'ять 10-12 хв. на повільному вогні в закритому посуді, настоюють протягом 2 годин. Вживають в теплом вигляді по 1/2 склянки перед сном з чайною ложкою меду.	
Збір №48 Кореневища з коренями валеріани	40,0
Трава очного цвіту польового	60,0
Столову ложку суміші заливають 500 мл води, кип'ять 5 хв., потім настоюють 30 хв., проціджують. Вживають за 4 - 5 прийомів за годину після їжі і перед сном.	
Збір №49 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Квітки ромашки лікарської	30,0
Плоди кмину звичайного	50,0
Столову ложку суміші заливають склянкою окропу, настоюють 30 хв. Вживають по 1/2 склянки 3 рази на день.	
Збір №50 Кореневища з коренями валеріани	30,0
Трава вересу звичайного	10,0
Трава меліси лікарської	10,0
2 столові ложки суміші заливають склянкою окропу, настоюють протягом 15 хв. в теплом місці, проціджують і випивають ковтками за день.	
Збір №51 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Листки меліси лікарської	20,0
Шишки хмелю звичайного	5,0
2 чайні ложки суміші беруть на стакан настою, який вживають увечері перед сном.	
Збір №52 Кореневища з коренями валеріани	15,0
Кора крушини ламкої	15,0
Трава полину гіркого	15,0
Столову ложку суміші беруть на склянку настою, який вживають перед сном.	
Збір №53 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Шишки хмелю звичайного	20,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	30,0
Листки м'яти перцевої	30,0
Приготування і прийом, як збір №51	
Збір №54 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Кореневища патринії середньої	10,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	10,0
Зелена солома вівса посівного	10,0
Столову ложку суміші беруть на склянку окропу, вживають по півсклянки 2-3 рази на день (уранці і увечері або уранці, удень та увечері).	
Збір №55 Кореневища з коренями валеріани	30,0

	Листки бобівника трилистого	10,0
	Листки м'яти перцевої	10,0
	Квітки ромашки лікарської	10,0
	Приготування і прийом, як збору №54.	
Збір №56	Кореневища з коренями валеріани	20,0
	Листки бобівника трилистого	20,0
	Листки м'яти перцевої	20,0
	Шишки хмелю звичайного	20,0
	Столову ложку суміші заливають склянкою окропу, настоюють 30 хв., проціджують, вживають по 1/2 склянки уранці, удень і на ніч.	
Збір №57	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	10,0
	Трава сухоцвіту багнового	30,0
	Трава вересу звичайного	40,0
	2-3 столові ложки суміші настоюють протягом ночі в 500 мл окропу. Вживають по 1/2 - 2/3 склянки 3-4 рази на день до їжі. На ніч можна випити склянку настою з медом за смаком.	
Збір №58	Кореневищ з коренями валеріани	10,0
	Листки меліси лікарської	10,0
	Листки м'яти перцевої	10,0
	Шишки хмелю звичайного	10,0
	Столову ложку суміші заливають 300 мл окропу, настоюють протягом години, проціджують. Вживають по 2/3 склянки 2 рази на день - уранці та увечері. При безсонні увечері слід прийняти легку їжу без газованих напоїв.	
Збір №59	Кореневища з коренями валеріани	80,0
	Листки меліси лікарської	60,0
	Листки м'яти перцевої	60,0
	Листки бобівника трилистого	30,0
	Приготування і прийом, як збору 57.	
Збір №60	Кореневища з коренями валеріани	30,0
	Листки м'яти перцевої	20,0
	Квітки лаванди колоскової	20,0
	Квітки ромашки лікарської	20,0
	Трава деревію звичайного	20,0
	Листки меліси лікарської	20,0
	Столову ложку суміші беруть на склянку настою, який випивають увечері.	
Збір №61	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Шишки хмелю звичайного	10,0
	Листки бобівника трилистого	20,0
	Листки м'яти перцевої	20,0
	Столову ложку суміші заливають склянкою окропу, за годину проціджують. Вживають по 1/3 склянки 3 рази на день.	
Збір №62	Кореневища з коренями валеріани	15,0
	Трава звіробою звичайного	15,0
	Листки м'яти перцевої	15,0
	Шишки хмелю звичайного	15,0
	2 столові ложки суміші заливають 200 мл окропу, настоюють 15 хвилин в теплому місці, проціджують і випивають ковтками протягом дня.	

Збір №63	Кореневища з коренями валеріани	30,0
	Листки м'яги перцевої	15,0
	Кора крушини ламкої	10,0
	Квітки ромашки лікарської	10,0
	Приготування, як і попереднього збору. Вживають по 1-2 склянки перед сном.	
Збір №64	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Плоди ялівцю звичайного	10,0
	Трава хвоща польового	10,0
	Шишки хмелю звичайного	10,0
	Столову ложку суміші беруть на склянку настою, який вживають по 1-2 склянки перед сном.	
Збір №65	Кореневища з коренями валеріани	30,0
	Корені дягелю лікарського	30,0
	Листки бобівника трилистого	20,0
	Листки м'яги перцевої	20,0
	2 столові ложки суміші заварюють склянкою окропу, настоюють 15 хв., проціджують, вживають ковтками протягом дня.	
Збір №66	Кореневища з коренями валеріани	40,0
	Трава вересу звичайного	60,0
	Трава собачої кропиви звичайної	50,0
	Трава сухоцвіту багнового	50,0
	2 столові ложки суміші заварюють 500 мл окропу, настоюють 2 години, проціджують. Вживають протягом дня по 1/3 склянки через кожні 2 години.	
Збір №67	Кореневища з коренями валеріани	20,0
	Корені цикорію звичайного	10,0
	Трава вересу звичайного	20,0
	Трава сухоцвіту багнового	20,0
	Трава чебрецю	20,0
	Приготування і прийом, як збору №53.	
Збір №68	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Трава собачої кропиви звичайної	10,0
	Пагони омели білої	10,0
	Листки м'яги перцевої	10,0
	Квітки глоду криваво-червоного	10,0
	Приготування як збір №65. Вживають по 3/4 -1 склянці уранці і на ніч.	
Збір №69	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Корені півонії звичайної	10,0
	Корені або трава миколайчиків плоских	20,0
	Трава меліси лікарської	20,0
	Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	20,0
	3 столових ложки суміші настоюють 2 години в 500 мл окропу, проціджують, додають за смаком мед. Вживають по півсклянки 2-3 рази на день до їжі і 2/3 склянки на ніч.	
Збір №70	Кореневища з коренями валеріани	80,0
	Шишки хмелю звичайного	80,0
	Трава вероніки лікарської	30,0
	Листки м'яги перцевої	30,0

	Плоди кропу городнього	30,0
	Приготування і прийом, як збору №56.	
Збір №71	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Листки м'яти перцевої	10,0
	Квітки ромашки лікарської	10,0
	Плоди кмину звичайного	10,0
	Плоди фенхелю звичайного	30,0
	2-3 чайних ложки суміші заварюють склянкою окропу, настоюють 15 хв., проціджують. Вживають в теплому вигляді уранці і увечері по півсклянки.	
Збір №72	Кореневища з коренями валеріани	20,0
	Шишки хмелю звичайного	20,0
	Трава звіробою звичайного	20,0
	Листки меліси звичайної	20,0
	Листки м'яти перцевої	20,0
	Приготування і прийом, як і попереднього збору.	
Збір №73	Кореневища з коренями валеріани	40,0
	Листки меліси лікарської	40,0
	Трава материнки звичайної	30,0
	Трава деревію звичайного	30,0
	Шишки хмелю звичайного	30,0
	2 столові ложки суміші беруть на 500 мл настою, вживають по 1/2 склянки 4 рази на день перед їжею.	
Збір №74	Кореневища з коренями валеріани	30,0
	Листки бобівника трилистого	30,0
	Листки м'яти перцевої	30,0
	Квітки ромашки лікарської	10,0
	Кора крушини ламкої	10,0
	Столову ложку суміші беруть на склянку настою, вживають увечері по 1-2 склянки.	
Збір №75	Кореневищ з коренями валеріани	15,0
	Корені цикорію звичайного	20,0
	Трави вероніки лікарської	25,0
	Трави полину гіркою	20,0
	Кора крушини ламкої	15,0
	Столову ложку суміші заливають склянкою окропу, кип'ятять протягом 25-30 хв., проціджують, вживають по склянці увечері перед сном.	
Збір №76	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Кореневища патринії середньої	10,0
	Листки бобівника трилистого	10,0
	Листки м'яти перцевої	10,0
	Листки татарника колючого	10,0
	Приготування і прийом, як збору №73.	
Збір №77	Кореневища з коренями валеріани	20,0
	Кора крушини ламкої	20,0
	Листки меліси лікарської	20,0
	Листки м'яти перцевої	10,0
	Шишки хмелю звичайного	10,0

Столову ложку беруть на склянку відвару, який вживають по 1-2 склянки в день.

Збір №78 Кореневища з коренями валеріани	30,0
Листки меліси лікарської	30,0
Плоди ялівцю звичайного	30,0
Трава хвоща польового	30,0
Шишки хмелю звичайного	30,0
Столову ложку суміші заливають склянкою окропу, настоюють до охолодження, вживають по 1-2 склянки в день.	
Збір №79 Кореневища з коренями валеріани	40,0
Трава вересу звичайного	40,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	40,0
Трава сухоцвіту багнового	40,0
Трава заячої конюшини багатолистої	40,0
Столову ложку суміші заварюють 500 мл окропу, настоюють 8 годин, проціджують і випивають за день в 4 - 5 прийомів перед їжею і сном.	
Збір №79-а Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава вересу звичайного	10,0
Трава буркуну лікарського	10,0
Трава меліси лікарської	10,0
Трава полину звичайного	10,0
Трава підмаренника запашного	10,0
Столову ложку суміші беруть на склянку окропу, кип'ятять 3 хв., випивають перед сном.	
Збір №80 Кореневища з коренями валеріани	60,0
Шишки хмелю звичайного	60,0
Трава звіробою звичайного	60,0
Трава вероніки лікарської	30,0
Квітки лаванди колоскової	30,0
Квітки первоцвіту весняного	30,0
Приготування і прийом, як збору №57.	
Збір №81 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Кора крушини ламкої	20,0
Квітки ромашки лікарської	20,0
Листки меліси лікарської	20,0
Листки м'яти перцевої	10,0
Шишки хмелю звичайного	10,0
Столову ложку суміші беруть на склянку окропу, кип'ятять 3 хв., вживають по 1-2 склянки на ніч.	
Збір №82 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Трава звіробою звичайного	20,0
Шишки хмелю звичайного	20,0
Листки меліси лікарської	20,0
Листки м'яти перцевої	20,0
Листки розмарину лікарського	20,0
Приготування і прийом, як збору №49.	
Збір №83 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Шишки хмелю звичайного	30,0

Трава вересу звичайного	15,0
Листки апельсину	15,0
Квітки апельсину	15,0
Квітки глухої кропиви білої	10,0
Столову ложку суміші беруть на 200 мл настою, який вживають, по 1-2 склянки увечері.	
Збір №84 Кореневища з коренями валеріани	30,0
Трава чебрецю звичайного	25,0
Листки бобівника трилистого	40,0
Листки меліси лікарської	40,0
Листки м'яти перцевої	40,0
Квітки лаванди колоскової	40,0
2 столові ложки суміші заливають 500 мл окропу, настоюють і вживають по 0,5 склянки 4 рази на день до їжі.	
Збір №85 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Зелена солома вівса посівного	50,0
Листки бобівника трилистого	20,0
Листки меліси лікарської	20,0
Листки м'яти перцевої	20,0
Плоди глоду криваво-червоного	10,0
Приготування і прийом, як збору №84.	
Збір №86 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Трава материнки звичайної	30,0
Трава звіробою звичайного	10,0
Листки бобівника трилистого	30,0
Листки м'яти перцевої	30,0
Шишки хмелю звичайного	20,0
Столову ложку суміші заливають склянкою води, кип'ятять в закритому посуді на повільному вогні 3 хв., настоюють 40 хв., проціджують. Вживають по столовій ложці 3 рази на день за 30 хв. до їжі.	
Збір №87 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Кореневища синюхи блакитної	20,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	20,0
Квітки глоду криваво-червоного	30,0
Квітки ромашки лікарської	30,0
Трава звіробою звичайного	30,0
Столову ложку суміші заварюють склянкою окропу, настоюють протягом 30 хв., проціджують і вживають ковтками протягом дня.	
Збір №88 Кореневища з коренями валеріани	40,0
Трава звіробою звичайного	40,0
Трава полину звичайного	40,0
Квітки липи серцелистної	40,0
Трава вероніки лікарської	20,0
Квітки ромашки лікарської	20,0
2 столові ложки суміші заварюють склянкою окропу, настоюють протягом 30 хв., проціджують і вживають ковтками протягом доби.	
Збір №89 Кореневища з коренями валеріани	15,0
Корені цикорію звичайного	10,0

Кора крушини ламкої	15,0
Трава хрінниці водяної	15,0
Трава вероніки лікарської	20,0
Трава вовчецю кудрявого	10,0
Трава полину гіркого	10,0
Столову ложку суміші заливають склянкою окропу, настоюють до охолодження і випивають по склянці увечері.	
Збір №90 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Трава багна звичайного	20,0
Трава буркуну лікарського	10,0
Листки розмарину лікарського	20,0
Квітки ромашки лікарської	20,0
Шишки хмелю звичайного	20,0
Плоди кмину звичайного	20,0
Столову ложку суміші беруть на склянку настою, який вживають в теплом вигляді по 1/3-1/2 склянки 3-4 рази на день.	
Збір №91 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Зелена солома вівса посівного	50,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	40,0
Листки бобівника трилистого	20,0
Листки меліси лікарської	10,0
Листки м'яти перцевої	10,0
Плоди подрібнені шипшини травневої	100,0
Столову ложку суміші беруть на склянку настою, який вживають в теплом вигляді по 1/3-1/2 склянки 3-4 рази на день.	
Збір №92 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Кора крушини ламкої	20,0
Трава вероніки лікарської	20,0
Трава латуку посівного	20,0
Трава зніту вузьколистного	10,0
Трава полину гіркого	10,0
Корені цикорію звичайного	10,0
Столову ложку суміші заварюють склянкою окропу, настоюють протягом 30 хв., проціджують і випивають за півгодини до сну.	
Збір №93 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Зелена солома вівса посівного	50,0
Трава буркуну лікарського	10,0
Листки розмарину лікарського	20,0
Квітки ромашки лікарської	20,0
Шишки хмелю звичайного	30,0
Плоди кмину звичайного	20,0
Плоди подрібнені шипшини травневої	100,0
Приготування і прийом, як збір №91.	
Збір №94 Кореневища з коренями валеріани	30,0
Трава базиліка камфорного	30,0
Трава буркуну лікарського	30,0
Трава хвоща польового	30,0
Трава чебрецю	30,0

Квітки глоду криваво-червоного	30,0
Квітки лаванди колоскової	30,0
Квітки маку-самосійки	40,0
Шишки хмелю звичайного	30,0
Приготування і прийом, як збір №57.	
Збір №95 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Корені полину звичайного	20,0
Корені солодки голої	20,0
Трава материнки звичайної	20,0
Трава собачої кропиви звичайної	20,0
Трава маренки пахучої	20,0
Листки меліси лікарської	20,0
Листки м'яти перцевої	20,0
Квітки ромашки лікарської	20,0
2 столових ложки суміші заварюють 500 мл окропу, настоюють 30 хв., проціджують і вживають за день в 4 прийоми за годину після їжі і перед сном.	
Збір №96 Кореневища з коренями валеріани	30,0
Трава вересу звичайного	10,0
Трава полину гіркого	5,0
Трава деревію звичайного	30,0
Трава маренки запашної	20,0
Листки первоцвіту весняного	30,0
Листки розмарину лікарського	15,0
Квітки пижма звичайного	5,0
Квітки ромашки лікарської	15,0
Плоди подрібнені шипшини травневої	100,0
Столову ложку суміші беруть на склянку настою, який вживають в теплом вигляді по 1/3-1/2 склянки 3-4 рази на день.	
Збір №97 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Кореневища пирію звичайного	20,0
Корені солодки голої	20,0
Листки бобівника трилистого	20,0
Листки меліси лікарської	10,0
Листки м'яти перцевої	10,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	10,0
Квітки ромашки лікарської	10,0
Шишки хмелю звичайного	10,0
Плоди кмину звичайного	10,0
Плоди фенхелю звичайного	10,0
2 столових ложки суміші заварюють 2 склянками окропу, настоюють, проціджують і вживають по 1 /2 склянки уранці та увечері.	

4.9. Збори при порушенні сну у поєднанні з серцевосудинними захворюваннями, які супроводжуються прискоренням серцевих скорочень і підвищенням артеріального тиску

При цьому можливе застосування фітокомпозицій №98-107.

- Збір №98** Заспокійливий чай по Е. А. Шассу
Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	10,0
Плоди кропу городнього	10,0
Плоди кмину звичайного	10,0
- Столову ложку суміші заливають склянкою окропу, настоюють до охолодження в щільно закритому посуді, проціджують і в теплому вигляді повільно п'ють по півсклянки 3 рази на день за 30 хв. до їжі. Останній прийом за годину перед сном.
- Збір №99** Кореневища з коренями валеріани
Кореневища з коренями валеріани	20,0
Кореневища синюхи блакитної	20,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	20,0
Квітки ромашки лікарської	30,0
Квітки глоду криваво-червоного	30,0
- 2 чайні ложки суміші настоюють протягом години в 200 мл окропу, проціджують і вживають по 1-2 столових ложки 2-3 рази на день до їжі і 3-4 столові ложки на ніч.
- Збір №100** Кореневища з коренями валеріани
Кореневища з коренями валеріани	20,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	20,0
Трава деревію звичайного	10,0
Квітки календули лікарської	10,0
Плоди анісу звичайного	10,0
- Столову ложку суміші беруть на склянку настою і вживають по 1/2 склянки уранці та увечері перед сном.
- Збір №101** Кореневища з коренями валеріани
Кореневища з коренями валеріани	6,0
Шишки хмелю звичайного	3,0
- Суміш заливають 250 мл окропу (одна доза), настоюють протягом години, проціджують і вживають до 2 доз на день за 15 хв. до вживання їжі уранці та увечері.
- З цієї суміші можна приготувати холодний настій. Суміш настоюють протягом 12 годин, проціджують і вживають по 1-2 склянки до їжі уранці та увечері.
- Збір №102** Кореневища з коренями валеріани
Кореневища з коренями валеріани	20,0
Трава меліси лікарської	20,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	40,0
Трава сухоцвіту багнового	50,0
Квітки глоду криваво-червоного	30,0
Квітки календули лікарської	20,0
Плоди шипшини травневої	10,0
- Столову ложку суміші беруть на склянку настою, який вживають по 1/3-1/2 склянки в теплому вигляді 3-4 рази на день при безсонні, аритмії, серцебитті, нервовому роздратуванні.
- Збір №103** Кореневища з коренями валеріани
Кореневища з коренями валеріани	15,0
Трава деревію звичайного	45,0
Листки меліси лікарської	15,0
Листки м'яти перцевої	15,0
- Столову ложку суміші беруть на склянку настою і вживають по півсклянки при безсонні і прискореному серцебитті.
- Збір №104** Кореневища з коренями валеріани
Кореневища з коренями валеріани	40,0

Трава горицвіту весняного	10,0
Трава материнки звичайної	10,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	40,0
Трава меліси лікарської	40,0
Трава чебрецю	10,0
Листки конвалії травневої	10,0
Листки м'яти перцевої	10,0
Квітки глоду криваво-червоного	40,0
Квітки лаванди колоскової	10,0
Шишки хмелю звичайного	10,0

3 столові ложки суміші беруть на 300 мл настою, який вживають по півсклянки 3 рази на день при кардіоневрозах і безсонні.

Збір №105 Кореневища з коренями валеріани	3,0
Листки меліси лікарської	3,0
Листки м'яти перцевої	3,0
Суміш заливають 250 мл окропу (одна доза), настоюють протягом години, проціджують і вживають за 15 хв. до їжі 3 рази на день.	

Збір №106 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	30,0
Трава вересу звичайного	20,0
Трава чебрецю	10,0
Трава сухоцвіту багрового	20,0
Листки меліси лікарської	30,0
Квітки глоду колючого	20,0
5 столових ложок суміші заливають 1 л окропу, настоюють протягом 12 годин, проціджують і вживають впродовж доби 4 рази по 2 столових ложки за 30 хв. до їжі. Цей збір ефективний також при алергічних станах.	

Збір №107 Кореневища з коренями валеріани	25,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	25,0
Плоди кмину звичайного	25,0
Плоди фенхелю звичайного	25,0
Готують настій з 10,0 суміші на 200 мл води, розбавляють в ньому столову ложку меду і вживають по 1/2 склянки 2 рази на день при посиленому серцебитті, підвищеному артеріальному тиску і роздратованості.	

4.10. Збори при порушенні сну в поєднанні з шлунково-кишковими і іншими захворюваннями

При порушеннях сну, яке поєднуються з шлунково-кишковими (за типом органоневрозів) і іншими захворюваннями вживають фітокомпозиції №108-121.

Збір №108 Кореневища з коренями валеріани	5,0
Трава вероніки лікарської	5,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	10,0
Трава звіробою звичайного	20,0
Трава чебрецю	10,0
Листки подорожника великого	20,0
Плоди шипшини травневої	20,0

Столову ложку суміші беруть на склянку настою, вживають по 1/4 склянки 3 рази на день.

Збір №109 Кореневища з коренями валеріани	15,0
Трава материнки звичайної	15,0
Трава сухоцвіту багнового	15,0

Столову ложку суміші беруть на склянку настою, який вживають по півсклянки 3 рази на день перед їжею за 30 хв., останній прийом за годину до нічного сну. Не рекомендується одночасний прийом свіжого і кислого молока.

Збір №110 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Листки меліси лікарської	10,0
Листки м'яти перцевої	10,0
Листки подорожника великого	10,0
Корені дягелю лікарського	10,0

Столову ложку суміші заливають 200 мл окропу, настоюють протягом години, проціджують і вживають по 1/3 склянки 3 рази на день (при безсонні, захворюваннях шлунка і жовчних шляхів).

Збір №111 Кореневища з коренями валеріани	30,0
Трава сухоцвіту багнового	30,0
Трава деревію звичайного	10,0
Листки бобівника трилистого	15,0
Квітки календули лікарської	20,0
Квітки ромашки лікарської	20,0
Плоди шипшини травневої	50,0

Столову ложку суміші беруть на склянку настою, який вживають по 1/2-1/3 склянки в теплому вигляді 3-4 рази на день (при безсонні, нервових спазмах шлунка, нервовому збудженні).

Збір №112 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Корені кульбаби лікарської	15,0
Корені цикорію звичайного	15,0
Листки бобівника трилистого	15,0
Листки меліси лікарської	15,0
Листки м'яти перцевої	15,0
Трава сухоцвіту багнового	40,0
Квітки календули лікарської	30,0
Квітки ромашки лікарської	10,0
Плоди кмину звичайного	10,0
Плоди шипшини травневої	50,0

Приготування і прийом, як попереднього збору (при безсонні, захворюваннях шлунка і жовчних шляхів).

Збір №113 Кореневища з коренями валеріани	30,0
Листки м'яти перцевої	20,0
Трава бурачника лікарського	20,0
Трава очного цвіту польового	20,0
Трава материнки звичайної	20,0
Трава чистецю байкальського	10,0

З столових ложки суміші беруть на 1 л окропу, який вживають по 100 мл 6 разів на день.

Збір №114	Кореневища з коренями валеріани	25,0
	Корені солодки голої	25,0
	Листки м'яти перцевої	25,0
	Трава чебрецю	25,0
	Квітки ромашки лікарської	25,0
	Плоди фенхелю звичайного	25,0
	Столову ложку суміші беруть на склянку окропу, настоюють 30 хв. вживають по півсклянки уранці і по склянці на ніч.	
Збір №115	Кореневища з коренями валеріани	20,0
	Вся рослина суниці лісової	20,0
	Трава звіробою звичайного	20,0
	Листки меліси лікарської	20,0
	Листки м'яти перцевої	20,0
	Квітки глоду колючого	20,0
	Квітки конвалії травневої	20,0
	2 столових ложки суміші беруть на 800 мл настою. Вживають по 100 мл 6 разів на день при важкому нервовому потрясінні з розвитком серцевої слабкості; рекомендується психічнохворим.	
Збір №116	Кореневища з коренями валеріани	20,0
	Квітки ромашки лікарської	20,0
	Листки м'яти перцевої	20,0
	Плоди фенхелю звичайного	20,0
	Плоди кмину звичайного	20,0
	2 столових ложки суміші заливають 500 мл окропу, настоюють 2-3 години, проціджують, вживають по склянці з ложкою меду 2 рази на день.	
Збір №117	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Трава звіробою звичайного	10,0
	Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	10,0
	Трава чебрецю	5,0
	Листки ожини сизої	30,0
	Плоди шипшини травневої	35,0
	Готують з 20,0 суміші 200 мл настою, в якому розводять столову ложку меду, вживають по 1/2 склянки 2-3 рази на день.	
Збір №118	Кореневища з коренями валеріани	30,0
	Квітки ромашки лікарської	45,0
	Плоди кмину звичайного	75,0
	Приготування і вживання, як у попередньому випадку.	

У США при стресових ситуаціях, викликаних перевтомою і нервовим напруженням, приймають капсули з суміші порошків фітокомпозиції №119 і 120, які володіють снодійними властивостями.

Збір №119 Кореневища з коренями валеріани,
Корені шоломниці бококріткової,
Корені клопогону гронавидного,
Шишки хмелю звичайного,
Плоди перцю каєнського.

Збір №120 Кореневища з коренями валеріани,
Корені шоломниці бококріткової,

Шишки хмелю звичайного.

В Австрії готують крафт-пакети «Квізда», які є заспокійливим збором №121:

Збір №121 Кореневища з коренями валеріани	30,0
Листки меліси лікарської	20,0
Листки м'яти перцевої	20,0
Трава звіробою звичайного	20,0
Квітки помаранчі	9,0
Ментол	0,3

Повну чайну ложку суміші заливають склянкою окропу в закритому посуді, настоюють 10 хв., проціджують і щодня вживають по одній склянці і більше залежно від потреби, за бажання підсолоджуючи.

Як допоміжний засіб при безсонні (особливо у жінок) можна рекомендувати валеріанові ванни. При цьому 5-6 жмень подрібнених кореневищ з коренями кип'ятять при слабкому вогні з 1 л води протягом 15-20 хв., проціджують, вливають у ванну, наповнену водою, температура якої на 5-15°C вища, ніж температура тіла, лежать в ній протягом 10 хв. Така ванна, окрім поліпшення сну, знижує артеріальний тиск, зменшує число серцевих скорочень, заспокоює.

Іноді для того, щоб заснути, досить прийняти перед сном теплу ванну, в яку додають трохи настоянки валеріани. Ванна має бути приємно теплою, у жодному випадку не гарячою і обов'язково нетривалою, не більше 10-12 хв., оскільки тривале перебування в ній може призвести до безсоння.

При безсонні, викликаному фізичною перевтомою, корисна тепла ванна для ніг, до якої додають настоянки або настої з суміші рівних кількостей кореневищ з коренями валеріани, траву буркуну лікарського, меліси лікарської, чебрецю.

При безсонні поміщають під подушку або біля голови подушечку для сну, для приготування якої беруть фітокомпозиції №122 і 123.

Збір №122 Кореневища з коренями валеріани	15,0
Трава меліси лікарської	15,0
Трава звіробою звичайного	15,0
Трава котячої м'яти справжньої	15,0
Квітки ромашки лікарської	15,0
Шишки хмелю звичайного	15,0

Збір №123 Кореневища з коренями валеріани	100,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	100,0
Трава чебрецю	100,0
Листки м'яти перцевої	100,0
Шишки хмелю звичайного	100,0

При порушенні сну корисний валеріановий мед.

Заспокійливі і снодійні властивості має медово-валеріанова вода: в 100 або 200 мл теплої кип'яченої води розчиняють чайну або столову ложку відповідно липового, буркунового, вересового або різнотравного меду, додають 15-30 крапель настоянки або столову ложку мацерату валеріани і випивають на ніч.

4.11. Гіперсомнії

Курси лікування гіперсомнії індивідуальні. При фітотерапії ефект зазвичай настає протягом перших двох тижнів застосування тієї або іншої фітокомпозиції, проте її прийом необхідно продовжувати без перерви не менше ніж 2-3 місяці. У подальшо-

му можливе застосування фітокомпозиції курсами по 2-3 місяці з перервами в 30-14 днів впродовж 1-1,5 років.

Прикладом складної фітокомпозиції при гіперсомнії, складовою частиною якої є кореневища з коренями валеріани являється збір №124.

Збір №124 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Корені лопуха великого	10,0
Корені солодки голої	10,0
Трава материнки звичайної	10,0
Трава рутки лікарської	10,0
Трава лаванди колоскової	10,0
Трава полину звичайного	10,0
Трава чебрецю звичайного	10,0
Трава череди трироздільної	10,0
Трава чистотілу великого	10,0
Трава глухої кропиви білої	10,0
Листки ожини сизої	10,0
Листки калини звичайної	10,0
Листки головатня звичайного	10,0
Квітки цмину піскового	10,0
Квітки глоду криваво-червоного	10,0
Шишки хмелю звичайного	10,0
Плоди кмину звичайного	10,0

6,0 порошкової суміші заливають 350 мл окропу, нагрівають, але не кип'ятять, на водяному огрівнику 15 хв., настоюють в теплі 2 години, проціджують, вживають по 50 мл 5-6 разів на день за 30 хв. до вживання їжі, останній раз перед сном.

Фітокомпозиції, до складу яких входять кореневища з коренями валеріани, наприклад №46-97, застосовують профілактично в періоди гіперсомнії для полегшення протікання попереднього безсоння.

4.12. Парасомнії

Порушення сну за типом парасомнії діляться на рухові, психічні, вегетативні і пов'язані з порушенням гуморальної регуляції.

4.12.1. Рухові парасомнії

Рухові парасомнії включають сноходіння, сноговоріння, під час сну скреготіння або поклацання зубами, розгойдування голови або тулуба під час сну, періодично стереотипні рухи ніг, що повторюються уві сні, нічний параліч (при пробудженні, при повній ясності свідомості людина не в змозі здійснити який-небудь рух протягом декількох секунд або хвилин).

Валеріана і її збори показані при всіх видах рухових парасомній. У цих випадках використовують фітокомпозиції, що рекомендуються для лікування інтрасомнічних розладів.

4.12.2. Психічні парасомнії

Психічні парасомнії можуть протікати за типом нічних жахів, страхітливих сновидінь і феномену тривалої сплутаної свідомості після пробудження. Нічні жахи

відрізняються від страхітливих сновидінь тим, що при інших негативні сюжетні композиції направлені проти свого «я», своєї особи. Феномен тривалої сплутаної свідомості після пробудження часто називається сонним сп'янінням. Людина поволі переходить від сну до безсоння, не одразу усвідомлює, де знаходиться, загальмована, не орієнтована у часі.

Валеріану і фітокомпозиції, складовою частиною яких вона є, можна рекомендувати при нічних жахах та страхітливих сновидіннях.

При сонному сп'янінні фітолікування з застосуванням валеріани краще не проводити або проводити з великою обережністю.

4.12.3. Вегетативні парасомнії

З вегетативних парасомній найбільший інтерес стосовно фітокомпозицій з валеріаною представляє нічний енурез. Вважається, що у віці після 3-х років дитина повинна контролювати нічне сечовипускання. В більшості випадків випускання сечі відбувається в першу половину ночі при глибокому сні. Під час сечовипускання глибока сну зменшується, дитина може прокинутися. Розрізняють первинний і вторинний енурез. Первинний продовжується з раннього дитячого віку, а вторинний - можливе відновлення енурезу через декілька років після його припинення в ранньому дитячому віці. Вторинний нічний енурез може бути результатом найрізноманітніших захворювань, зокрема, сечостатевої системи, неврозів, епілепсії, цукрового і нецукрового діабету та ін. У хлопчиків енурез зустрічається частіше, ніж у дівчаток.

Фітокомпозиції, які рекомендуються №125-131 ефективні при невротичному енурезі.

Збір №125 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава звіробою звичайного	10,0
Трава грициків звичайних	10,0
Трава шавлії лікарської	10,0
Плоди кропу городнього	10,0
10,0 суміші заливають 250 мл окропу, нагрівають на водяному огрівнику 10 хв., настоюють у термосі 3 години, проціджують, вживають, додаючи мед або цукор, по 40 мл 4 рази на день перед їжею.	
Збір №126 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава медунки лікарської	10,0
Трава грициків звичайних	10,0
Трава деревію звичайного	10,0
Листки ожини сизої	10,0
Листки шавлії лікарської	10,0
Плоди шипшини травневої	10,0
Приготування та вживання, як і попереднього збору.	
Збір №127 Кореневища з коренями валеріани	5,0
Трава звіробою звичайного	5,0
Трава золототисячника зонтичного	5,0
Трава споришу звичайного	5,0
Трава льонка звичайного	5,0
Трава медунки лікарської	5,0
Трава парила звичайного	5,0
Листки шавлії лікарської	5,0

Плоди шипшини травневої	5,0
Приготування і вживання, подібно збору №125. Рекомендується дітям старше 8 років.	
Збір №128 Кореневища з коренями валеріани	5,0
Трава льонка звичайного	5,0
Трава чебрецю	5,0
Листки ожини сизої	5,0
Листки кропиви дводомної	5,0
10,0 суміші заливають 250 мл окропу, кип'ячать 3 хвилини, настоюють в теплом місці 2 години, проціджують, вживають по 1/4 склянки 3 рази на день перед їжею.	
Збір №129 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава звіробою звичайного	10,0
Трава золототисячника зонтичного	10,0
Трава споришу звичайного	10,0
Листки берези повислої	10,0
Листки м'яти перцевої	10,0
Квітки ромашки лікарської	10,0
Плоди анісу звичайного	10,0
Плоди кропу городнього	10,0
Плоди шипшини травневої	10,0
Приготування та спосіб вживання, як і попереднього збору.	
Збір №130 Кореневища з коренями валеріани	30,0
Трава материнки звичайної	30,0
Трава звіробою звичайного	30,0
Трава золототисячника зонтичного	30,0
Столову ложку суміші беруть на склянку настою, який вживається по півсклянки 3 рази на день за 30 хв. до їжі при нічному нетриманні сечі на тлі невротичних реакцій.	
Збір №131 Кореневища з коренями валеріани	5,0
Трава звіробою звичайного	5,0
Трава грициків звичайних	5,0
Трава париля звичайного	5,0
Трава деревію звичайного	5,0
Трава чебрецю	5,0
Листки брусниці звичайної	5,0
Листки ожини сизої	5,0
Листки приворотня звичайного	5,0
Квітки арніки гірської	5,0
Квітки ромашки лікарської	5,0
Плоди кропу городнього	5,0
Плоди шипшини травневої	5,0
Приготування і прийом, як збору №125. Рекомендується дітям старше 8 років.	

До їжі слід частіше додавати ягоди брусниці, чорниці, калини, плоди і траву анісу, вівса, кропу. У зв'язку з чим можна до складу фітокомпозицій при енурезі разом з валеріаною, звіробоєм, брусницею вводити також насіння і траву кропу, петрушки, анісу і інших селерових. Як приклад можуть бути фітокомпозицій №132-135.

Збір №132 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава остудника голого	20,0
Трава звіробою звичайного	25,0
Трава (плоди) кропу городнього	25,0
2 столові ложки суміші заливають 0,5 л окропу в термосі, настоюють в межах години, проціджують, вживають по 150 мл 3 рази на день, підсолоджуючи медом.	
Збір №133 Кореневища з коренями валеріани	15,0
Листки і ягоди брусниці	15,0
Трава звіробою звичайного	15,0
Плоди анісу звичайного	7,5
Плоди(трава) кропу городнього	7,5
3 столові ложки суміші заливають 500 мл води, доводять до кипіння, нагрівають на водяному огрівнику 10 хв., проціджують, вживають по 150 мл 3 рази на день, починаючи з 16 години і до відходу до сну.	
Збір №134 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава звіробою звичайного	10,0
Трава грициків звичайних	10,0
Листки бобівника трилистого	10,0
Листки шавлії лікарської	10,0
Плоди кропу городнього	10,0
10,0 порошкової суміші заливають 300 мл окропу, нагрівають на водяному огрівнику 15 хв., настоюють в теплі 2 години, проціджують і вживають по 40-50 мл 4-5 разів на день після їжі.	
Збір №135 Кореневища з коренями валеріани	15,0
Корені солодки голої	15,0
Трава вересу звичайного	15,0
Трава чебрецю	15,0
Трава кропу городнього	15,0
Листки ожини сизої	15,0
Листки кропиви дводомної	15,0
Квітки календули лікарської	15,0
Приготування і прийом, як попереднього збору.	

Фітотерапія енурезу ефективна по наступних двох схемах:

1. Тривалі курси лікування можна проводити протягом 2,5-3 місяців з перервами в 10-14 днів і обов'язковою заміною однією фітокомпозиції іншою.
2. Короткі курси лікування фітокомпозиціями можливі протягом 2-3 тижнів з перервами в один тиждень. Заміну однієї фітокомпозиції іншою слід проводити кожні 3-4 місяці.

Комплексне лікування триває до отримання повного результату і подальшого його закріплення впродовж 3-4 місяців.

4.13. Неврози

4.13.1. Неврастенія. Гіперстенічна стадія

При гіперстенічній стадії показані прості і складні фітокомпозиції. Траволікування починають з фітокомпозицій №136-138 складного складу.

Збір №136 Кореневища з коренями валеріани	10,0
--	------

Корені кульбаби лікарської	10,0
Бульба зозулинця плямистого	10,0
Вся рослина суніці лісової	10,0
Трава вересу звичайного	10,0
Трава буркуну лікарського	10,0
Трава рути запашної	10,0
Трава сухоцвіту багнового	10,0
Листки ожини сизої	10,0
Листки любистку лікарського	10,0
Листки меліси лікарської	10,0
Листки м'яти перцевої	10,0
Листки смородини чорної	10,0
Зелена солома вівса посівного	10,0
Квітки ромашки аптечної	10,0
Шишки хмелю звичайного	10,0
Плоди фенхелю звичайного	10,0

8,0 порошкової суміші заливають 400 мл окропу, нагрівають в закритому посуді на водяному огрівнику 10 хв., витримують в теплі протягом 3 годин, проціджують і вживають в теплом вигляді через 20 хв. після їжі по 1/2-1/3 склянки 3-4 рази на день, останній раз за годину до сну. Увечері можна додати чайну ложку меду.

Збір №137 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Кореневища оману високого	10,0
Вся рослина суніці лісової	10,0
Трава герані лучної	10,0
Трава звіробою звичайного	10,0
Трава кропиви дводомної	10,0
Трава м'яти перцевої	10,0
Трава чебрецю	10,0
Трава чистотілу великого	10,0
Листки зніту вузьколистного	10,0
Листки ожини сизої	10,0
Квітки цмину піскового	10,0
Квітки липи серцелистої	10,0
Плоди анісу звичайного	10,0
Плоди подрібнені шипшини травневої	10,0

10,0 порошкової суміші заливають 350 мл окропу, кип'ятять на малому вогні в закритому посуді 3 хв., витримують в теплі 2 години, проціджують і вживають по 1/4 склянки 3 рази на день в теплом вигляді через 20 хв. після їжі і півсклянки за годину до сну.

Збір №138 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Корені солодки голої	10,0
Трава вербени лікарської	10,0
Трава полину звичайного	10,0
Трава фіалки триколірної	10,0
Трава чебрецю	10,0
Листки зніту вузьколистного	10,0
Квітки цмину піскового	10,0

Квітки ромашки лікарської	10,0
Плоди фенхелю звичайного	10,0
Зерна ячменю звичайного	10,0

10,0 порошкової суміші заливають 400 мл окропу, нагрівають на водяному огрівнику 15 хв., витримують в теплі 2 години, проціджують, вживають в теплом вигляді по 1/2-1/3 склянки 3-4 рази на день, останній раз за годину до сну.

Безперервне траволікування проводять протягом перших 6 місяців, замінюючи одну фітокомпозицію іншою або оновлюючи склад в одній і тій же фітокомпозиції не менше ніж наполовину через кожних 2-2,5 місяці.

Залежно від симптоматики і ефективності лікування склад фітокомпозицій може бути різним. Добові дози регулюють з урахуванням напруженості побутових і виробничих навантажень, наявності стресових ситуацій і реакції на них. Дозу збільшують після перенесеного стресу або перевтоми. Доцільно дози зменшувати в робочі дні, а у вихідні збільшувати. Обов'язкове індивідуальне регулювання прийому кількості настою протягом доби. Воно може бути рівномірним, збільшеним в денні або вечірні години. Тільки через 1,5-2 місяці після досягнення стійкого результату застосовують фітокомпозиції №139-144.

Збір №139 Кореневища з коренями валеріани 10,0

Корені лопуха великого	10,0
Трава вересу звичайного	10,0
Трава меліси лікарської	10,0
Трава синюхи блакитної	10,0
Трава фіалки триколірної	10,0
Листки берези повислої	10,0
Плоди ялівцю звичайного	10,0
Плоди кмину звичайного	10,0

6,0 порошкової суміші заливають 250 мл окропу, нагрівають на водяному огрівнику в закритому посуді 10 хв., витримують в теплі протягом години, проціджують, вживають по 1/4 склянки в теплом вигляді 3 рази на день через 30 хв. після їжі, останній раз за годину до сну.

Збір №140 Кореневища з коренями валеріани 15,0

Кореневища оману високого	15,0
Трава материнки звичайної	15,0
Листки конвалії травневої	15,0
Листки м'яти перцевої	15,0
Листки шавлії лікарської	15,0
Шишки сосни звичайної	15,0

6,0 порошкової суміші заливають 300 мл окропу, кип'ятять в закритому посуді 2 хв., витримують в теплі протягом години, проціджують, вживають за 3-4 прийоми в теплом вигляді після їжі, останній раз за 30 хв. до сну.

Збір №141 Кореневища з коренями валеріани 15,0

Корені цикорію звичайного	15,0
Листки кропиви дводомної	15,0
Листки конвалії травневої	15,0
Квітки липи серцелистої	15,0
Плоди кмину звичайного	15,0
Плоди шипшини травневої	15,0

6,0 порошкової суміші заливають 250 мл окропу, настоюють в термосі протягом години, проціджують, вживають, як і у попередньому випадку.

Збір №142 Кореневища з коренями валеріани	15,0
Трава звіробою звичайного	15,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	15,0
Трава сухоцвіту багнового	15,0
Трава фіалки триколірної	15,0
Трава чистотілу великого	15,0
Плоди подрібнені шипшини травневої	15,0
Приготування і прийом, як приведено вище.	

Збір №143 Кореневища з коренями валеріани	15,0
Трава сухоцвіту багнового	15,0
Листки ожини сизої	15,0
Квітки ромашки лікарської	15,0

5,0 порошкової суміші заливають 300 мл холодної води, витримують 8 годин, доводять до кипіння, але не кип'ятять, в закритому посуді охолоджують, проціджують, вживають по 1/3 склянки 3 рази на день після 15 години, останній раз за 30 хв. до сну. Одночасно приймають ту або іншу настоянку рослин, які володіють нейростимулюючою дією.

Збір №144 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава вероніки лікарської	10,0
Трава буркуну лікарського	15,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	20,0
Трава чебрецю	20,0
Листки ожини сизої	20,0
Листки меліси лікарської	20,0
Листки подорожника великого	30,0
Плоди подрібнені шипшини травневої	30,0

Столову ложку суміші заливають 2 склянками окропу, настоюють 4 години, проціджують, вживають по півсклянки 3-4 рази на день за 20 хв. до їжі при неспокійному сні, підвищеному роздратуванні, швидкій утомленості, мінливості настрою.

4.13.2. Проміжна стадія

Прикладом фітокомпозиції, що використовується на проміжній стадії, до складу якої входять кореневища з коренями валеріани є збір.

Збір №145 Кореневища з коренями валеріани	15,0
Бульби зозулинця плямистого	15,0
Трава фіалки триколірної	15,0
Листки головатня звичайного	15,0
Листки м'яги перцевої	15,0
Квітки цмину піскового	15,0

6,0 порошкової суміші заливають 300 мл окропу, настоюють в термосі 3 години, проціджують, вживають по 100 мл 3 рази на день за 30 хв. до їжі, останній раз перед сном.

4.13.3. Гіпостенічна стадія

Фітолікування гіпостенічної стадії слід починати з фітокомпозицій №146 і №147, які проявляють не тільки седативний, але і тонізуючий ефекти, регулюють діяльність серцево-судинної системи, інших внутрішніх органів, зменшують вегетативні розлади.

Збір №146 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Корені лопуха великого	10,0
Корені солодки голої	10,0
Трава материнки звичайної	10,0
Трава рутки лікарської	10,0
Трава лаванди колоскової	10,0
Трава полину звичайного	10,0
Трава чебрецю звичайного	10,0
Трава череди трироздільної	10,0
Трава чистотілу великого	10,0
Трава глухої кропиви білої	10,0
Листки ожини сизої	10,0
Листки калини звичайної	10,0
Листки головатня звичайного	10,0
Квітки цмину піскового	10,0
Квітки глоду криваво-червоного	10,0
Шишки хмелю звичайного	10,0
Плоди кмину звичайного	10,0
6,0 порошкової суміші заливають 350 мл окропу, нагрівають, але не кип'ятять, на водяному огрівнику 15 хв., витримують в теплі 2 години, проціджують, вживають по 50 мл 5-6 разів на день за 20 хв. до їжі, останній раз перед сном. Після місячного лікування починають прийом уранці і в денний час настоянок або настоїв рослин - психостимуляторів.	
Збір №147 Кореневища з коренями валеріани	25,0
Кореневища лепехи звичайної	10,0
Корені імбирю звичайного	5,0
Трава медунки лікарської	5,0
Трава меліси лікарської	5,0
Трава м'яти перцевої	5,0
Трава полину гіркого	5,0
Трава рути запашної	5,0
Трава деревію звичайного	10,0
Трава чебрецю	10,0
Трава чистотілу великого	10,0
Листки розмарину лікарського	10,0
Листки шавлії лікарської	10,0
Квітки календули лікарської	10,0
Квітки ромашки аптечної	10,0
Плоди ялівцю звичайного	10,0
Плоди шипшини травневої	10,0
Столову ложку суміші беруть на склянку настою, який вживають в теплом вигляді по 1/3-1/2 склянки 3-4 рази на день.	

Іноді при гіпостенічній формі лікувальний ефект досягається в результаті прийому до 17 години фітокомпозиції тонізуючої, а після 17 години заспокійливої дії.

Збір №148 Кореневища з коренями валеріани	15,0
Трава лаванди колоскової	15,0
Трава чебрецю	15,0
Листки м'яти перцевої	15,0
Бруньки сосни звичайної	15,0
Плоди кропу городнього	15,0

3,0 суміші заливають 150 мл окропу, настоюють в термосі 3 години, проціджують, вживають в теплом вигляді в 2 прийоми вечірньої пори.

4.13.4. Валеріанотерапія при неврастенії

Зміцнюючу і заспокійливу дію на нервову систему проявляє запах настоянки або кореневищ з коренями валеріани при щоденному вдиханні його на ніч протягом 15-20 хвилин. Курс лікування має бути не менше одного місяця.

Ефективний також валеріановий чай. Для цього 15,0 офіційної сировини на ніч заливають 200 мл окропу у фарфоровому чайнику, герметично закривають, наступного дня проціджують, додають столову ложку меду і вживають по 30 мл 3 рази на день за 20-30 хв. до їжі. Залежно від самопочуття удень доза може бути декілька знижена, а увечері перед сном збільшена. При неврастенії можливе призначення різних по складності заспокійливих фітокомпозицій №149-198, що залежить від симптоматики.

Збір №149 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Кореневища з коренями синюхи блакитної	10,0
Листки меліси лікарської	10,0

Столову ложку суміші заливають склянкою води, кип'ятять протягом 10 хв., настоюють впродовж 4 годин, вживають по 2 столових ложки 4 рази на день (4-й раз перед сном).

Збір №150 Заспокійливий чай Б. і П. Тайса	
Кореневища з коренями валеріани	40,0
Шишки хмелю звичайного	30,0
Листки м'яти перцевої	15,0
Квітки кенафу	15,0

Суміш настоюють в теплій воді протягом ночі, уранці настій доводять до необхідної температури, проціджують, вживають. Дія чаю винятково для літніх людей, що потребують заспокійливих і серцевих засобів.

Збір №151 Кореневища з коренями валеріани	15,0
Листки м'яти перцевої	15,0
Квітки ромашки лікарської	20,0

Столову ложку суміші заливають 500 мл води, кип'ятять протягом 10 хв., проціджують, вживають по 1/4 склянки 3-4 рази на день.

Збір №152 Кореневища з коренями валеріани	5,0
Шишки хмелю звичайного	5,0
Квітки лаванди колоскової	5,0
Надземна частина пасифлори інкарнатної	5,0
Трава звіробою звичайного	20,0
Листки і квітки глоду криваво-червоного	10,0
Листки малини звичайної	10,0

	Листки меліси лікарської	20,0
	Листки м'яти перцевої	10,0
	Чай з цієї суміші приємний на смак. Він володіє заспокійливою дією. Його вживають увечері або перед сном.	
Збір №153	Кореневища з коренями валеріани	25,0
	Листки бобівника трилистого	25,0
	Листки м'яти перцевої	50,0
	Столову ложку суміші беруть на склянку настою, який вживають увечері по 1-2 склянки.	
Збір №154	Кореневища з коренями валеріани	40,0
	Трава вахти трилистої	20,0
	Квітки буркуну лікарського	10,0
	12,0 суміші заливають 400 мл окропу, настоюють протягом 20 хв., проціджують, вживають по 50 мл 2 рази на день.	
Збір №155	Кореневища з коренями валеріани	20,0
	Корені цикорію звичайного	20,0
	Кореневища перстачу прямостоячого	10,0
	Трава жовтушника розлогого	30,0
	Трава латуку городнього	20,0
	Квітки арніки гірської	10,0
	Шишки хмелю звичайного	10,0
	2 столові ложки суміші беруть на 1,5 л настою, який вживають по 30 мл 7 разів на день при неврастенії з непритомністю.	
Збір №156	Кореневища з коренями валеріани	20,0
	Корені спаржі лікарської	20,0
	Трава конвалії травневої	10,0
	Квітки глоду криваво-червоного	20,0
	Плоди фенхелю звичайного	20,0
	3 столові ложки суміші беруть на 1 л настою, який вживають по 50 мл 6 разів на день при неврозах з нерухомістю на ґрунті захворювання центральної нервової системи.	
Збір №157	Кореневища з коренями валеріани	20,0
	Шишки хмелю звичайного	20,0
	Шкірки апельсину	20,0
	2 чайні ложки суміші заливають склянкою холодної води, кип'ятять 3 хв., настоюють протягом 30 хв. і вживають за 3 прийоми протягом дня.	
Збір №158	Кореневища з коренями валеріани	40,0
	Трава буркуну лікарського	40,0
	Трава материнки звичайної	50,0
	Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	50,0
	Трава чебрецю	50,0
	2 столових ложки суміші беруть на 500 мл настою, вживають по 100 мл 4 рази на день перед їжею.	
Збір №159	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	20,0
	Квітки лаванди колоскової	10,0
	Плоди фенхелю звичайного	10,0
	Плоди кмину звичайного	10,0

Столову ложку суміші беруть на склянку настою, вживають за 3 прийоми протягом дня.

Збір №160	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	40,0
	Трава материнки звичайної	20,0
	Трава сухоцвіту багнового	10,0
	Квітки буркуну лікарського	10,0
	6,0 суміші заливають 300 мл окропу, доводять до кипіння, але не кип'ятять, настоюють протягом 30 хвилин, проціджують, охолоджують, вживають по столовій ложці 3 рази на день, на ніч вживають по 4 столових ложки.	
Збір №161	Кореневища з коренями валеріани	3,0
	Трава вероніки лікарської	4,0
	Трава самосилу гірського	2,0
	Трава деревію звичайного	3,0
	Кора дуба звичайного	5,0
	Суміш заливають 1 л окропу, настоюють 15 хв., проціджують, вживають по столовій ложці 3 рази на день.	
Збір №162	Кореневища з коренями валеріани	25,0
	Листки меліси лікарської	25,0
	Листки м'яти перцевої	20,0
	Шишки хмелю звичайного	10,0
	Квітки апельсину	7,5
	Трава вересу звичайного	5,0
	Пагони омели білої	5,0
	Квітки проскурняка лікарського	2,5
	Столову ложку суміші беруть на склянку настою, вживають по 2-3 склянки в день.	
Збір №163	Кореневища з коренями валеріани	20,0
	Трава деревію звичайного	30,0
	Трава фенхелю звичайного	30,0
	Квітки лаванди колоскової	10,0
	Квітки м'яти перцевої	10,0
	Квітки ромашки лікарської	10,0
	Приготування і прийом, як вказано вище.	
Збір №164	Кореневища з коренями валеріани	20,0
	Трава буркуну лікарського	50,0
	Трава базиліка звичайного	50,0
	Трава хвоща польового	50,0
	Квітки глоду одностовпчикового	50,0
	Квітки лаванди колоскової	50,0
	Квітки маку-самосійки	50,0
	2 столових ложки суміші заливають 500 мл окропу, вживають по столовій ложці 4 рази на день перед їжею.	
Збір №165	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	10,0
	Листки м'яти перцевої	10,0
	Листки бобівника трилистого	10,0

Столову ложку суміші заварюють склянкою окропу, настоюють 30 хв., проціджують, вживають по півсклянки 2-3 рази на день.

Збір №166 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	10,0
Трава деревію звичайного	10,0
Квітки глоду криваво-червоного	10,0

Приготування і прийом, як і попереднього збору.

Збір №167 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	30,0
Трава жовтушника розлогого	10,0
Трава лерхенфельдії звивистої	1,5
Квітки ромашки аптечної	10,0
Квітки буркуну лікарського	10,0
Листки м'яти перцевої	10,0
Плоди глоду криваво-червоного	10,0

6,0 суміші заливають 300 мл окропу, залишають на водяному огрівнику на 20 хв., після чого настоюють протягом 30 хв., проціджують, вживають по 1 -2 столові ложки 3 рази на день. Крім того, можливо наступне приготування: 20,0 суміші заливають 500 мл кип'яченої води кімнатної температури, настоюють протягом доби, проціджують, вживають по 100 мл 3 рази на день.

Збір №168 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Корені цикорію звичайного	10,0
Трава буркуну лікарського	10,0
Трава суниці лісової	10,0
Трава рутки аптечної	10,0
Трава чебрецю	10,0
Трава сону лугового	2,0
Листки розмарину лікарського	10,0
Квітки дивини лікарської	10,0
Шишки хмелю звичайного	10,0
Плоди глоду криваво-червоного	10,0

6,0 суміші заливають 300 мл окропу, кип'ятять протягом 2 хв., на повільному вогні, настоюють впродовж 30 хв., проціджують, охолоджують, вживають по 1 -2 столовій ложці 3 рази на день.

Збір №169 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Трава звіробою звичайного	30,0
Трава деревію звичайного	30,0
Листки меліси лікарської	20,0

Столову ложку суміші заварюють 400 мл окропу, настоюють декілька годин, проціджують, вживають по півсклянки один раз в день, п'ють ковтками.

Збір №170 Кореневища з коренями валеріани	15,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	15,0
Листки меліси лікарської	10,0
Квітки глоду криваво-червоного	10,0

Столову ложку суміші заливають 300 мл киплячої води, настоюють 2 години, проціджують, вживають по 50 мл 3 рази на день перед їжею.

Збір №171 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Корені ясенцю білого	10,0

Пагони омели білої	10,0
Листки меліси лікарської	10,0
Листки горіха волоського	10,0
Столову ложку суміші заливають склянкою окропу, настоюють до охолодження, вживають протягом дня в декілька прийомів.	
Збір №172 Кореневища з коренями валеріани	30,0
Трава звіробою звичайного	30,0
Трава деревію звичайного	30,0
Квітки глоду криваво-червоного	30,0
Плоди глоду криваво-червоного	30,0
Столову ложку суміші заварюють склянкою окропу, настоюють 5-6 годин, проціджують, вживають по 1/4 склянки 4 рази на день за 20-30 хв. до їжі.	
Збір №173 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Шишки хмелю звичайного	10,0
Плоди кропу городнього	10,0
1-2 столові ложки суміші заливають 400 мл окропу, настоюють протягом години, проціджують, вживають по 150 мл уранці та увечері.	
Збір №174 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Листки кропиви дводомної	10,0
Плоди кмину звичайного	10,0
Плоди кропу городнього	10,0
Столову ложку суміші заливають 200 мл окропу, настоюють протягом 10-15 хв., проціджують, вживають по півсклянки 2 рази на день.	
Збір №175 Кореневища з коренями валеріани	15,0
Пагони омели білої	15,0
Листки меліси лікарської	15,0
Листки горіха волоського	15,0
Столову ложку суміші заливають склянкою окропу, настоюють до повного охолодження, проціджують, вживають по 1/4 склянки 3-4 рази на день.	
Збір №176 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Шишки хмелю звичайного	10,0
Листки м'яти перцевої	20,0
Листки бобівника трилистого	20,0
1-2 столові ложки заливають 2 склянками окропу, настоюють 30 хв., проціджують, вживають по півсклянки (100 мл) 2 рази на день (уранці та увечері) за 20-30 хв. до їжі.	
Збір №177 Кореневища з коренями валеріани	15,0
Листки м'яти перцевої	15,0
Столову ложку суміші заливають склянкою окропу, настоюють протягом 15 хв., проціджують, вживають по склянці на ніч.	
Збір №178 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Квітки ромашки лікарської	30,0
Столову ложку суміші настоюють в 400 мл окропу 30 хв, проціджують, вживають по склянці уранці та увечері.	
Збір №179 Кореневища з коренями валеріани	50,0
Шишки хмелю звичайного	50,0
Трава материнки звичайної	30,0
Листки м'яти перцевої	100,0

Приготування, як збору №183, вживають по 1/4 склянки 2 рази на день перед їжею.

Збір №180	Кореневища з коренями валеріани	40,0
	Трава вересу звичайного	20,0
	Листки меліси лікарської	10,0
	Листки м'яти перцевої	10,0
	Столову ложку суміші заливають склянкою окропу, настоюють 30 хв., проціджують, вживають по півсклянки 3 рази на день.	
Збір №181	Кореневища з коренями валеріани	20,0
	Листки м'яти перцевої	20,0
	Шишки хмелю звичайного	10,0
	Приготування і прийом, як збору №182.	
Збір №182	Кореневища з коренями валеріани	15,0
	Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	15,0
	Листки м'яти перцевої	15,0
	Квітки ромашки лікарської	15,0
	Столову ложку суміші заварюють склянкою киплячої води, настоюють протягом 6 годин, проціджують, вживають в теплому вигляді по півсклянки 2-3 рази на день перед їжею.	
Збір №183	Кореневища з коренями валеріани	20,0
	Кора крушини ламкої	20,0
	Квітки ромашки лікарської	20,0
	Листки меліси лікарської	20,0
	Листки м'яти перцевої	20,0
	Шишки хмелю звичайного	20,0
	Столову ложку суміші беруть на склянку відвару, вживають по 1 -2 склянками протягом дня.	
Збір №184	Чай-бальзам Р.І.Ходанова	
	Кореневища з коренями валеріани	30,0
	Корені алтеї лікарської	30,0
	Трава материнки звичайної	10,0
	Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	10,0
	Листки м'яти перцевої	10,0
	Квітки ромашки лікарської	5,0
	Чай (краснодарський, грузинський, китайський або індійський)	250,0
	1-1,5 чайних ложок суміші заварюють склянкою окропу, настоюють протягом 10-15 хв., вживають по склянці 2-4 рази на день.	
Збір №185	Кореневища з коренями валеріани	5,0
	Трава вероніки лікарської	5,0
	Трава чебрецю	5,0
	Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	10,0
	Квітки і листки ожини сизої	15,0
	Трава звіробою звичайного	20,0
	Листки подорожника великого	20,0
	Плоди подрібнені шипшини травневої	20,0
	Столову ложку суміші заварюють 500 мл окропу, настоюють 30 хв., проціджують, вживають по 1,5 склянки 2 рази на день за 10-15 хв. до їжі.	

Збір №186	Кореневища з коренями валеріани	20,0
	Квітки ромашки лікарської	20,0
	Листки м'яти перцевої	10,0
	2 столові ложки суміші заливають склянкою окропу, настоюють 15-20 хв., проціджують, вживають всю дозу протягом дня в декілька прийомів.	
Збір №187	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Плоди кмину звичайного	10,0
	Плоди фенхелю звичайного	10,0
	Квітки лаванди колоскової	10,0
	Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	20,0
	Столову ложку суміші беруть на склянку відвару, вживають тричі на день як заспокійливий і знімаючий спазми засіб.	
Збір №188	Кореневища з коренями валеріани	15,0
	Плоди кмину звичайного	15,0
	Плоди фенхелю звичайного	15,0
	Квітки ромашки лікарської	15,0
	Листки м'яти перцевої	15,0
	2-3 чайні ложки суміші заварюють склянкою гарячої води, настоюють протягом 15 хв., проціджують, вживають теплим по півсклянки 2 рази на день.	
Збір №189	Кореневища з коренями валеріани	30,0
	Корені лопуха павутинового	30,0
	Кореневища синюхи блакитної	15,0
	Вся рослина споришу звичайного	10,0
	Трава звіробою звичайного	10,0
	Трава чебрецю	10,0
	Трава материнки звичайної	10,0
	Листки суниці лісової	5,0
	Листки малини лісової	10,0
	Листки мати-й-мачухи	10,0
	Листки м'яти перцевої	10,0
	Листки собачої кропиви звичайної	10,0
	Листки шавлії лікарської	10,0
	Листки смородини чорної	5,0
	Квітки цмину піскового	1,5
	Квітки волошки синьої	3,0
	Квітки гречки посівної	3,0
	Квітки липи серцелистної	3,0
	Квітки ромашки лікарської	4,0
	Пелюстки троянди домашньої	4,0
	4 столові ложки суміші настоюють протягом ночі з 1 л окропу в термосі, уранці витримують на водяному огрівнику 20-30 хв., проціджують, вживають по 100 мл 2-3 рази на день в гарячому вигляді, як чай, з медом, доливши окропом до 200-250 мл. Дітям дають по 30-50 мл, змішавши з 150 мл окропу. Чай показаний при неврастенії і інших неврозах.	
Збір №190	Кореневища з коренями валеріани	50,0
	Корені кульбаби лікарської	50,0
	Корені вовчуга польового	50,0
	Плоди без насіння шипшини травневої	150,0

Столову ложку суміші заливають 200 мл окропу (одна доза), настоюють протягом 20 хв., проціджують, вживають 2 рази на день по 200 мл як профілактичний засіб при неврастенії, особливо навесні. Ефект посилюється при додаванні 1-2 чайних ложок лимонного соку і за смаком меду. Настій можна приймати постійно з невеликими перервами.

Збір №191 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Корені оману високого	10,0
Корені солодки голої	10,0
Трава звіробою звичайного	10,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	10,0
Трава золототисячника зонтичного	5,0
Квітки календули лікарської	5,0
Квітки конвалії травневої	5,0
Плоди лимонника китайського	7,0

До 2 столових ложок суміші додають 4 столових ложки окропу, щільно закривають, тримають на пару 10 хв., потім заливають 2 склянками окропу, настоюють впродовж 2 годин, проціджують, вживають по 1/4 склянки 2 рази на день після їжі, додаючи за смаком мед. Фітокомпозиція володіє загальнозміцнюючими властивостями і відновлює сили після важкої фізичної і розумової роботи.

Збір №192 Кореневища з коренями валеріани	50,0
Листки суниці лісової	50,0
Листки ожини сизої	50,0
Листки смородини чорної	50,0
Столову ложку суміші заварюють, вживають як чай. Фітокомпозиція проявляє заспокійливу і загальнозміцнюючу дію.	

Збір №193 Кореневища з коренями валеріани	40,0
Кореневища лепехи звичайної	40,0
Корені оману високого	40,0
Корені солодки голої	40,0
Трава буркуну лікарського	30,0
Трава материнки звичайної	25,0
Трава золототисячника зонтичного	15,0
Трава фіалки триколірної	25,0
Трава чебрецю	25,0
Трава череди трироздільної	25,0
Трава приворотня звичайного	30,0
Листки малини лісової	15,0
Листки подорожника великого	15,0
Листки смородини чорної	20,0
Листки шавлії лікарської	15,0
Квітки цмину піскового	10,0
Квітки глоду криваво-червоного	10,0
Квітки волошки синьої	10,0
Квітки гвоздики звичайної	10,0
Квітки гречки посівної	10,0
Квітки липи серцелистої	10,0
Квітки мати-й-мачухи звичайної	10,0

Квітки календули лікарської	10,0
Квітки кульбаби лікарської	10,0
Квітки троянди культурної	10,0
Квітки ромашки лікарської	10,0
Квітки і листки звіробою звичайного	40,0
Кукурудзяні стовбчики з приймочками	40,0

5 столових ложок суміші заварюють на ніч 1,2 л окропу в щільно закритому посуді, уранці витримують на водяному огрівнику 15-20 хв., проціджують, вживають гарячим по 100-200 мл 3 рази на день з медом. Дітям дають по півсклянки 2 рази на день - уранці та увечері.

Напар корисний не тільки при неврастенії, але і інших неврозах. Крім того, при неврастенії можна використовувати фітокомпозиції, які були рекомендовані при порушеннях сну.

4.14. Фітобальнеологія

З давніх часів використовують валеріану для лікувальних і ароматичних ванн, що надають заспокійливий і загальнозміцнюючий ефект. Так, при функціональних захворюваннях нервової системи у дорослих, а також при радикуліті і інших захворюваннях показані двічі на тиждень ванни, для приготування яких беруть фітокомпозицію №194.

Збір №194 Кореневища з коренями валеріани	100,0
Трава чебрецю	100,0
Листки шавлії лікарської	100,0
Квітки календули лікарської	100,0
Квітки ромашки лікарської	100,0

50,0 суміші кип'ятять на слабкому вогні з 2 л води 30 хв. і виливають у ванну.

При неврозах застосовують фітокомпозиції №195-198.

Збір №195 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Трава гісопу лікарського	15,0
Трава полину гіркокого	15,0
Листки берези повислої	30,0
Листки м'яти перцевої	10,0

Суміш заливають 1 л води, готують настій і через 30 хв. його проціджують у ванну з водою. Вона надає заспокійливу дію. Курс лікування - 10 ванн, які краще всього приймати через день.

Збір №196 Кореневища з коренями валеріани	150,0
Бруньки сосни звичайної	150,0
Трава звіробою звичайного	150,0
Трава чебрецю	150,0
Листки буквиці лікарської	150,0
Листки меліси лікарської	150,0
Листки м'яти перцевої	150,0

Ванна заспокоює нервову систему і стимулює обмінні процеси.

Збір №197 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава звіробою звичайного	30,0
Трава лаванди колоскової	30,0

Трава деревію звичайного	10,0
Трава чебрецю	30,0
Листки розмарину лікарського	30,0
Листки м'яти перцевої	40,0
Квітки ромашки лікарської	20,0
Бруньки сосни звичайної	10,0

4 л настою, виготовленого з 6 столових ложок суміші, виливають у ванну, яку краще всього приймати перед сном. На курс - 12-15 ванн по 10 хв. Одночасно вживають фітокомпозицію №198.

Збір №198 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Трава буквиці лікарської	20,0
Трава чистецю байкальського	10,0
Пагони секуринегі напівчагарникової	20,0
Листки м'яти перцевої	10,0
Квітки калини звичайної	20,0
Бульби любки дволистої	20,0

З 6 столових ложок суміші готують 1,5 л настою, який вживають по 100 мл 6 разів на день при неврозах з нервовим виснаженням.

При підвищеній нервовій роздратованості, клімаксі, безсонні, захворюваннях нервової системи показані лікувальні ванни, для приготування яких використовують фітокомпозиції №199-204.

Збір №199 Кореневища з коренями валеріани	50,0
Трава вероніки лікарської	50,0
Трава буркуну лікарського	50,0
Трава меліси лікарської	50,0
Трава м'яти перцевої	50,0
Трава кульбаби лікарської	50,0
Трава сухоцвіту багнового	50,0
Листки подорожника великого	50,0
Квітки ромашки лікарської	50,0
1-2 л настою готують на одну ванну.	

Збір №200 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Трава білозіра болотяного	10,0
Трава буркуну лікарського	10,0
Трава календули лікарської	20,0
Трава меліси лікарської	20,0
Трава сухоцвіту багнового	40,0
Трава полину гіркокого	10,0
Листки ліщини звичайної	10,0
Листки мати-й-мачухи звичайної	10,0
Квітки бузини чорної	50,0
Приготування ванни, як збір №197.	

Збір №201 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Трава барвінку малого	10,0
Трава вересу звичайного	10,0
Трава буркуну лікарського	20,0
Трава сухоцвіту багнового	20,0
Трава чебрецю	10,0

Трава деревію звичайного	10,0
Листки барбарису звичайного	10,0
Листки бобівника трилистого	10,0
Шишки хмелю звичайного	10,0
Приготування, як вказано в зборі №197.	
Збір №202 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Трава вересу звичайного	20,0
Трава буркуну лікарського	20,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	40,0
Трава сухоцвіту багнового	20,0
Трава деревію звичайного	20,0
Зелена солома вівса посівного	40,0
Хвоя сосни звичайної	20,0
Листки подорожника великого	20,0
Квітки арніки гірської	20,0
Приготування, як збір №197.	
Збір №203 Кореневища з коренями валеріани	25,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	50,0
Трава сухоцвіту багнового	50,0
Трава чистотілу великого	25,0
Трава буркуну лікарського	25,0
Трава чебрецю	25,0
Зелена соломи вівса посівного	50,0
Листки берези повислої	25,0
Листки ожини сизої	25,0
Квітки календули лікарської	50,0
Приготування, як збір №197.	
Збір №204 Кореневища з коренями валеріани	30,0
Трава вересу звичайного	30,0
Трава буркуну лікарського	30,0
Трава материнки звичайної	30,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	30,0
Трава сухоцвіту багнового	30,0
Трава деревію звичайного	30,0
Трава кропу городнього	30,0
Листки берези повислої	60,0
Листки смородини чорної	30,0
Квітки липи серцелистої	30,0
Квітки ромашки лікарської	60,0
Шишки хмелю звичайного	30,0
Приготування, як збір №197.	

При судамах показаний прийом кілька разів в день по 5-10 хв. при температурі 37° С ванн, для приготування яких використовують суміш з:

Кореневища з коренями валеріани	150,0
Кореневища лепехи звичайної	100,0
Насіння соняшнику однорічного	50,0

Суміш заливають 2 л води, кип'ятять 10 хв., настоюють 10 хв., проціджують і настій виливають у ванну.

Для заспокійливої і тонізуючої ванни можливе використання не тільки суміші лікарських рослин, але настоянки, або рідкого екстракту валеріани. При цьому у ванну з температурою води 37° С вливають приблизно 50 мл того або іншого галенового препарату. Тривалість ванни складає 10-15 хв. Ємкість, в якій приймають ванну, має бути емальованою або кахельною. Для дорослого беруть на повну ванну 200-250 л води, на сидячу - 20-30 л, на ножну - 10 л; для дитини - до 40 л (залежно від віку). У ванні слід лежати спокійно, розслабивши м'язи і поклавши під голову рушник. При цьому занурюються настільки, щоб вода покривала все тіло, а верхня частина грудей залишалася відкритою.

Лікувальні ванни не слід приймати при пониженому або підвищеному артеріальному тиску, порушенні ритму серця, після обіду, бігу або вживання спиртних напоїв. Неправильний або частий їх прийом може викликати значне погіршення стану, який проявляється головним болем, тахікардією, висипом, безсонням, роздратованістю, відчуттям страху.

4.15. Невроз нав'язливих станів

Невроз нав'язливих станів має велику тенденцію до затяжної течії, тому лікарські форми валеріани і фітозбори з нею можуть призначатися тільки як додатковий засіб до основної терапії. В даному випадку прийнятні збори, які використовуються для лікування неврастенії і депресивного неврозу. Крім того, як заспокійливий засіб, можливо використовувати настоянку по 60 крапель або півчайної ложки в день перед їжею, а також аптечного настою або мацерату з 2 чайних ложок кореневищ з коренями, витриманих 12 годин з склянкою холодної кип'яченої води; їх слід приймати ковтками протягом дня або по столовій ложці через кожні 2 години.

Прикладом дієвої фітокомпозиції при нав'язливому страху, тривозі, ідеї невиліковної хвороби є нижчеприведений збір, який поєднує в собі седативний, анти-депресивний і психостимулюючий ефекти.

Збір №205 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Кореневища лепехи звичайної	10,0
Корені дягелю лікарського	10,0
Зелена солома вівса посівного	10,0
Трава материнки звичайної	10,0
Трава звіробою звичайного	10,0
Трава рути запашної	10,0
Трава синюхи блакитної	10,0
Трава чистотілу великого	10,0
Пагони ефедри хвощової	10,0
Листки зніту вузьколистного	10,0
Листки шавлії лікарської	10,0
10,0 порошковою суміші заливають 0,5 л окропу, нагрівають на водяному огрівнику в закритому посуді 15 хв., витримують в теплі 2 години, проціджують, Вживають по 70-100 мл 4-6 разів на день.	

4.15.1. Фітолікування при істеричному неврозі

Для лікування істерії можна використовувати валеріану і її збори, які рекомендуються для лікування неврастенії, проте є ряд спеціальних фітокомпозицій, наприклад №211-220, розрахованих саме на соматовегетативні, психічні і неврологічні озна-

ки істеричного неврозу. Необхідно відзначити, що глибоко не вивчені фітокомпозицій валеріани з рутою запашною, яка володіє протиспастичними і загальнозміцнюючими властивостями. Окрім істерії, її використовують при головних болях, пов'язаних з спазмами судин головного мозку, психічному маразмі, при епілепсії у дітей.

Збір №206	Кореневища з коренями валеріани	50,0
	Листки рути запашної	50,0
	1/4 склянки суміші, заливають склянкою окропу, настоюють, вживають ковтками протягом дня.	
Збір №207	Кореневища з коренями валеріани	20,0
	Трава рути запашної	20,0
	2 чайні ложки суміші беруть на 200 мл відвару, підсолоджують за смаком медом, вживають по столовій ложці через кожні 2 години.	
Збір №208	Кореневища з коренями валеріани	50,0
	Листки і квітки рути запашної	50,0
	Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	50,0
	3 столові ложки суміші заварюють 500 мл окропу, як чай, витримують на водяному огрівнику 15 хв., проціджують, вживають теплим або гарячим по 1 - 2 склянки протягом дня.	
Збір №209	Кореневища з коренями валеріани	60,0
	Кореневища дягелю лікарського	60,0
	Корені полину звичайного	60,0
	Кора калини звичайної	50,0
	Пагони омели білої	60,0
	Трава рути запашної	10,0
	Столову ложку суміші заливають 500 мл окропу кип'ятять 10 хв; настоюють 20 хв, проціджують, вживають за 4 рази на день через годину після їжи та перед сном.	
Збір №210	Кореневища з коренями валеріани	20,0
	Трава меліси лікарської	20,0
	Трава полину гіркого	15,0
	Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	30,0
	Трава рути запашної	10,0
	Трава сухоцвіту багнового	30,0
	Квітки арніки гірської	35,0
	Листки малини звичайної	15,0
	Листки м'яти перцевої	15,0
	Столову ложку суміші беруть на склянку настою, який вживають в теплом вигляді по 1/3-1/2 склянки 3-4 рази на день.	
	У традиційній медицині при істеричному неврозі використовують також фітокомпозиції №211-215.	
Збір №211	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Молоді пагони омели білої	10,0
	Суміш заливають склянкою кип'яченої води, кип'ятять 5 хв., охолоджують, проціджують, вживають по столовій ложці кілька разів в день.	
Збір №212	Кореневища з коренями валеріани	50,0
	Трава собачої кропиви звичайної	50,0
	Трава деревію звичайного	50,0

Трава вероніки лікарської	50,0
Листки бобівника трилистого	30,0
Молоді пагони омели білої	10,0
2 столових ложки заливають 500 мл окропу, настоюють, вживають по 100 мл 4 рази на день перед їжею.	
Збір №213 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	10,0
Трава сухоцвіту багнового	15,0
Трава чебрецю	10,0
Трава маренки запашної	15,0
Листки ожини сизої	30,0
Суміш заварюють, вживають, як чай, протягом дня.	
Збір №214 Кореневища з коренями валеріани	300,0
Трава горянки великоквіткової	300,0
Сировину валеріани заливають 150 мл 40% спирту, настоюють протягом 4 діб, часто перемішуючи, проціджують і отримують першу рідину. Потім беруть сировину горянки, заливають 900 мл води, настоюють 3 години, витримуючи температуру в межах 70-60° С, нагрівають 2 години, вливають першу рідину, упарюють до 600 мл, доводять спиртом до 1 л, вживають по 30 мл 3 рази на день.	
Збір №215 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Кореневища з коренями синюхи блакитної	10,0
Пагони секуринегі напівчагарникової	20,0
Трава чистецю байкальського	10,0
Листки м'яти перцевої	20,0
Квітки нагідок лікарських	20,0
Столову ложку суміші беруть на 400 мл настою, вживають по 70 мл 7 разів на день при сильній істерії на фоні клімаксу з перебоями роботи серця.	
Слід згадати чисто в історичному аспекті і про фітокомпозицію, що складається з суміші валеріани, часнику, ферули смердючої, яку в стародавньому Єгипті настоювали на червоному вині і малими дозами вживали при істерії.	

4.16. Збори при істеричному блефароспазмі

Збір №216 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Трава перстачу гусячого	20,0
Трава полину гіркого	10,0
Столову ложку суміші беруть на склянку настою, вживають по 1/3 склянки 3 рази на день за годину після їжі.	
Збір №217 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава материнки звичайної	10,0
Трава деревію звичайного	10,0
Бруньки сосни звичайної	20,0
2 чайні ложки суміші заливають склянкою холодної води, кип'ятять 3 хв., настоюють протягом 30 хв. і вживають за 3 прийоми протягом дня, за годину до їжі.	
Збір №218 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	10,0

Листки м'яти перцевої	15,0
Шишки хмелю звичайного	15,0
Приготування як збору №217. Приймають по 1/2 склянки 3 рази на день.	
Збір №219 Кореневища з коренями валеріани	40,0
Трава вересу звичайного	30,0
Листки меліси лікарської	20,0
Листки м'яти перцевої	10,0
Столову ложку суміші заварюють склянкою окропу, настоюють 30 хв., проціджують, вживають по півсклянки 3 рази на день.	

4.17. Збори при істеричних гіперкінезах обличчя, істеричному паралічі, парезах, слабкості в руках і ногах

Збір №220 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Кореневища з коренями синюхи блакитної	10,0
Корені півонії незвичайної	10,0
Трава вересу звичайного	20,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	20,0
Трава сухоцвіту багнового	20,0
3 столових ложки суміші настоюють з 1 л окропу протягом ночі, вживають по 4-6 ковтків через кожну годину протягом дня.	

Збір №221 Кореневища з коренями валеріани	500,0
Кореневища лепехи звичайної	1000,0
Хвоя сосни звичайної	1000,0
Пшеничні висівки	1000,0
Пророслі зерна жита	200,0
Трава череди трироздільної	200,0
Трава чебрецю	200,0
Трава материнки звичайної	100,0
Листки собачої кропиви п'ятилопатевої	100,0
Листки горіха волоського	200,0
Листки вільхи клейкої	200,0
Квітки липи дрібнолистої	100,0
Квітки ромашки лікарської	200,0
Кора берези повислої	100,0
Кора верби звичайної	100,0
Кора дуба черешчатого	100,0
Половину суміші поміщають в марлевий мішечок, кип'ятять 25-30 хв. з 10 л води, вливають у ванну, розводять водою до 37-40° С, лягають в неї, не занурюючи ділянку серця.	

4.18. Збори при істеричному мовчанні і заїканні

Збір №222 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	30,0
Трава сухоцвіту багнового	30,0
Трава вересу звичайного	40,0

4 столові ложки суміші настоюють впродовж 10-12 годин з 1 л окропу в теплом місці, проціджують, вживають протягом дня по 4-5 ковтків через кожну годину.

Збір №223 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Квітки акації білої	25,0
Трава вербени лікарської	30,0
Трава ефедри хвощової	30,0
Трава буркуну лікарського	40,0
Шишки хмелю звичайного	40,0
Листки листовника околопендрового	30,0
Квітки лаванди колоскової	100,0

2 столові ложки заливають 0,5 л окропу, настоюють протягом 2 годин, проціджують, вживають по 100 мл 4 рази на день перед їжею.

Збір №224 Кореневища з коренями валеріани	15,0
Трава вересу звичайного	15,0
Трава собачої кропиви звичайної	15,0
Трава сухоцвіту багнового	15,0
Трава заячої конюшина багатолісної	15,0

Столову ложку суміші настоюють в 500 мл окропу впродовж 8 годин, проціджують, вживають за день в 4-5 прийомів перед їжею і останній раз перед нічним сном.

При істерії вживають також настій, відвар, настоянку, густий екстракт валеріани у вигляді таблеток промислового виробництва. Крім того, вживають по столовій ложці свіжого соку 3 рази на день або по 1/8 склянки 3 рази на день чаю, виготовленого з столової ложки офіційної сировини. Дітям до 3 років дають чай по 1-3 чайних ложки.

4.19. Депресивний невроз

За даними ВОЗ, в даний час близько 350 мільйонів чоловік у всьому світі страждають від депресії, причому 90% з них з різних причин не отримують адекватного лікування. За прогнозами до 2020 року депресія вийде на друге місце в світі по числу захворювань (після серцево-судинних). Спостерігається стрімка тенденція до омоложення депресії: молоді люди які народилися між 1966-1975 роками страждають на це захворювання в 3 рази частіше, ніж ті які народилися в 1956-1965 роках.

При депресивному неврозі можна призначати збори, використовувані при порушеннях сну, при лікуванні неврастенії. Разом з цим є спеціальні фітокомпозиції.

Збір №225 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава вересу звичайного	10,0
Квітки глоду криваво-червоного	10,0
Зелена солома вівса посівного	10,0

7,0 суміші заливають 250 мл окропу, кип'ятять 3 хв., настоюють в термосі 2 години, вживають по півсклянки 4-5 рази на день, останній раз на ніч п'ють подвійну дозу.

Збір №226 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава лаванди колоскової	10,0
Трава меліси лікарської	10,0
Зелена солома вівса посівного	10,0

Столову ложку суміші беруть на склянку настою, який вживають по 100мл 3 рази на день.

Збір №227 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Кореневища дягелю лікарського	10,0
Корені лопуха великого	10,0
Зелена солома вівса посівного	10,0
Трава вербени лікарської	10,0
Трава гісопу лікарського	10,0
Трава лаванди колоскової	10,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	10,0
Листки берези повислої	10,0
Листки бобівника трилистого	10,0
Листки зніту вузьколистного	10,0
Квітки ромашки лікарської	10,0
Плоди лимонника китайського	10,0
Плоди подрібнені шипшини травневої	10,0

8,0 порошковою суміші заливають 0,5 л окропу, нагрівають на водяному огрівнику в закритому посуді 10 хв., настоюють в теплі 3 години, проціджують, вживають в теплом вигляді по 100-200 мл 4-5 разів на день через 20 хв. після їжі, останній раз за годину до сну. За бажання підсолоджують медом або цукром.

Збір №228 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Кореневища дягелю лікарського	10,0
Вся рослина суниці лісової	10,0
Зелена солома вівса посівного	10,0
Трава гравілату міського	10,0
Трава материнки звичайної	10,0
Трава гісопу лікарського	10,0
Трава кропиви дводомної	10,0
Трава меліси лікарської	10,0
Трава полину гіркого	10,0
Трава рути запашної	10,0
Трава чистотілу великого	10,0
Листки берези повислої	10,0
Листки бобівника трилистого	10,0
Листки зніту вузьколистного	10,0
Листки головатня звичайного	10,0
Квітки липи серцелистої	10,0
Квітки татарника звичайного	10,0
Плоди подрібнені шипшини травневої	10,0

8,0 порошковою суміші заливають 0,5 л окропу, нагрівають в закритому посуді на водяному огрівнику 20 хв., настоюють в теплі 3 години, проціджують, вживають так само, як приведено у попередньому випадку.

За даними німецьких дослідників (з книги С. Бретмана «Переміг депресію за допомогою звіробою» 1997), одним з кращих природних антидепресантів є звіробій звичайний, як практично не поступається за активністю препаратам синтетичного походження, але на відміну від них не дає небажаних побічних ефектів. Прикладом

зборів, в яких разом з валеріаною входить трава звіробою і інші види лікарської сировини, є фітокомпозиції №229-232.

Збір №229 Кореневища з коренями валеріани 40,0
Трава звіробою звичайного 40,0
Столову ложку суміші беруть на склянку настою, який вживають уранці замість чаю.

Збір №230 Кореневища з коренями валеріани 10,0
Трава звіробою звичайного 10,0
Трава пасифлори інкарнатної 10,0
Квітки лаванди колоскової 10,0
Шишки хмелю звичайного 10,0
Столову ложку суміші заливають стаканом окропу, настоюють, вживають по 1 столовій ложці 3-4 рази на день до їжі.

Збір №231 Кореневища з коренями валеріани 10,0
Трава звіробою звичайного 10,0
Трава меліси лікарської 10,0
Трава м'яти перцевої 10,0
Листки розмарину лікарського 10,0
Квітки лаванди колоскової 10,0
Шишки хмелю звичайного 10,0
Столову ложку суміші заливають склянку окропу, настоюють протягом години, проціджують, вживають по 1/3 склянки 3 рази на день.

Збір №232 Кореневища з коренями валеріани 10,0
Кореневища патринії середньої 10,0
Трава звіробою звичайного 10,0
Листки бобівника трилистого 10,0
Листки меліси лікарської 10,0
Листки татарника звичайного 10,0
Столову ложку суміші заливають склянкою окропу, настоюють півгодини, проціджують і випивають на ніч.

При депресивному неврозі можливе використання фітокомпозицій, які рекомендуються при гіпостенічній стадії неврастенії.

Траволікування тривале, не менше 8-10 місяців з чергуванням фітокомпозицій кожні 2-2,5 місяці без перерви.

Як тонізуючий і загальнозміцнюючий засіб при депресивному неврозі може бути рекомендована харчова тонізуюча добавка "Мономах" (збір №233) і бальзам "Нарта" (збір №234).

Збір №233 До складу цього збору, окрім кореневищ з коренями валеріани, входять корені женьшеню, трава материнки звичайної, звіробою звичайного, полину гіркого, листки меліси лікарської, м'яти перцевої, бруньки берези і сосни, плоди анісу, коріандру, лимонника китайського, кориці, обліпіхи крушиновидної, перцю червоного, перцю чорного, горобини звичайної, черемхи, шипшини, ялівцю звичайного, ягоди журавлини болотної, кореневища елеутерокока колючого, кора дуба звичайного, горіхи кедрові, мед натуральний.

Збір №234 Збір складається з кореневищ з коренями валеріани, коренів цикорію звичайного, трави водяного перцю, материнки звичайної, звіробою звичайного, полину австрійського, деревію звичайного, чебрецю, листків м'яти перцевої, подорожника великого, шавлії лікарської, квіток гвоздики, плодів коріандру посівного, перцю черво-

ного, кори кориці, кукурудзяних стовпчиків, тирси дубові, пагони аличі, плодів глоду, кизилу, соку аличевого, сливового, яблучного, морсу глоду, кизилу, шипшини і олії троянди. Крім того, при депресивному неврозі, а також маніакально-депресивних психозах призначають препарати валеріани лікарської заводського виробництва.

4.20. Фітолікування при дитячих неврозах

Фітотерапія дитячих неврозів - одна з складових частин комплексного лікування. Її починають з невеликих дозувань і фітокомпозицій з невеликою кількістю вхідних видів сировини. Великі дози можуть викликати парадоксальні реакції у вигляді посилення тривоги, страху, рухового неспокою, слізної примхливості. Лікування слід починати з відварів і настоїв кореневищ з коренями валеріани, поступово додаючи інші види сировини. Так, при всіх видах неврозів у дітей показані фітокомпозиції №235-288.

Збір №235 Кореневища з коренями валеріани	15,0
Листки меліси лікарської	15,0
Зелена солома вівса посівного	15,0
7,0 суміші (у даному зборі і в подальших доза вказана для дітей 10-14-річного віку) заливають 250 мл окропу, кип'ятять 3 хв., настоюють в термосі 2 години, вживають по 1/4 склянки 4-5 разів на день (останній прийом з додаванням меду або цукру на ніч рекомендують в подвійній дозі). Якщо невротичні розлади зберігаються при 1,5-2-тижневому прийомі, то в приведеному зборі слід збільшити дозу валеріани або собачої кропиви в 2-3 рази, залишаючи загальну дозу настою незмінною.	
Збір №236 Кореневища з коренями валеріани	5,0
Трава вересу звичайного	5,0
Трава звіробою звичайного	5,0
Зелена солома вівса посівного	5,0
Приготування і прийом, як збору №235.	
Збір №237 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Кора калини звичайної	20,0
Трава полину гіркокого	20,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	20,0
Листки м'яти перцевої	20,0
Шишки хмелю звичайного	20,0
6,0 суміші заливають 300 мл окропу, кип'ятять 2 хвилини в закритому посуді, витримують в теплі 1,5 години, проціджують, вживають по 1/4 склянки 4-5 разів на день після їжі при неврозах, які супроводжуються судомою.	
Збір №238 Кореневища з коренями валеріани	15,0
Трава звіробою звичайного	15,0
Трава м'яти перцевої	15,0
Трава кропу городнього	15,0
Зелена солома вівса посівного	15,0
Приготування і прийом, як збору №235	
Збір №239 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Вся рослина суниці лісової	10,0
Трава буркуну лікарського	10,0
Трава полину гіркокого	10,0

Трава сухоцвіту багнового	10,0
Трава чебрецю	10,0
Листки берези повислої	10,0
Листки зніту вузьколистного	10,0
5,0 суміші заливають 350 мл окропу, настоюють в термосі 3 години, проціджують, вживають по 1/4 склянки 5-6 разів на день з медом або цукром. Останній прийом має бути за годину до сну.	
Збір №240 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава буркуну лікарського	10,0
Трава лаванди колоскової	10,0
Трава меліси лікарської	10,0
Листки берези повислої	10,0
Листки ожини сизої	10,0
Листки зніту вузьколистного	10,0
Квітки липи серцелистої	10,0
Плоди глоду криваво-червоного	10,0
6,0 суміші заливають 300 мл окропу, настоюють в закритому посуді на водяному огрівнику 10 хв., настоюють в теплі 2 години, проціджують і вживають по 1/4 склянки 4-5 разів на день з медом або цукром за бажанням, останній раз за 1,5 години до сну, особливо при значних порушеннях, проблемах засинання, частому просипанні уночі, при нічних жахах.	
Збір №241 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Корені кульбаби лікарської	10,0
Корені цикорію звичайного	10,0
Трава буркуну лікарського	10,0
Трава материнки звичайної	10,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	10,0
Трава сухоцвіту багнового	10,0
Листки зніту вузьколистного	10,0
Листки меліси лікарської	10,0
Листки м'яти перцевої	10,0
Шишки хмелю звичайного	10,0
Приготування і прийом, як попереднього збору.	
Збір №242 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Корені солодки голої	10,0
Трава вересу звичайного	10,0
Трава буркуну лікарського	10,0
Листки берези повислої	10,0
Листки ожини сизої	10,0
Листки меліси лікарської	10,0
Квітки нагідок лікарських	10,0
Квітки липи серцелистої	10,0
Плоди фенхелю звичайного	10,0
7,0 суміші заливають 350 мл окропу, нагрівають, але не кип'ятять, на водяному огрівнику в закритому посуді 10 хв., настоюють в теплі 1,5 години, проціджують, вживають по 1/4 склянки 4-5 разів на день за 30 хв. до їжі при заїканні в комплексі інших заходів.	
Збір №243 Кореневища з коренями валеріани	10,0

Трава материнки звичайної	10,0
Трава меліси лікарської	10,0
Зелена солома вівса посівного	10,0
Приготування і прийом, як попереднього збору.	
Збір №244 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Пагони малини звичайної	10,0
Трава чебрецю звичайного	10,0
Трава фіалки триколірної	10,0
Листки ожини сизої	10,0
Квітки глоду криваво-червоного	10,0
Плоди кропу городнього	10,0
Приготування і прийом, як збору №242.	
Збір №245 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава материнки звичайної	10,0
Трава полину звичайного	10,0
Листки зніту вузьколистного	10,0
Листки м'яти перцевої	10,0
Квітки цмину піскового	10,0
Квітки нагідок лікарських	10,0
Квітки липи серцелистої	10,0
Плоди шипшини травневої	10,0
7,0 порошкової суміші заливають 250 мл окропу, нагрівають на водяному огрівнику 10 хв., витримують в теплі протягом години проціджують, вжива- ють по 1/4-1/2 склянки 3-4 рази на день після їжі при неврозах з порушення- ми з боку органів травлення.	
Збір №246 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава багна звичайного	0,0
Трава материнки звичайної	10,0
Трава меліси лікарської	10,0
Листки малини лісової	10,0
Квітки ромашки лікарської	10,0
Шишки хмелю звичайного	10,0
5,0 суміші заливають 200 мл окропу, нагрівають на водяному огрівнику 10 хв. настоюють в теплі 30 хв., проціджують, вживають по 1/4 склянки 4 рази на день.	
Збір №247 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава м'яти перцевої	10,0
Трава чебрецю	10,0
Квітки цмину піскового	10,0
Квітки ромашки аптечної	10,0
Плоди кропу городнього	10,0
Плоди шипшини травневої	10,0
Приготування і прийом, як збору №246.	
Збір №248 Кореневища з коренями валеріани	15,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	15,0
Квітки лаванди колоскової	15,0
Плоди кмину звичайного	15,0
Плоди фенхелю звичайного	15,0

7,0 порошкової суміші заливають 350 мл окропу, настоюють в теплі 3 години, проціджують, вживають по 1/4 склянки в теплому вигляді 4-5 разів на день за 30 хв. до їжі при неврозах, які проявляються судомами.

Збір №249	Кореневища з коренями валеріани	15,0
	Трава звіробою звичайного	5,0
	Трава лаванди колоскової	5,0
	Трава м'яти перцевої	5,0
	Листки розмарину лікарського	5,0
	Шишки хмелю звичайного	5,0
	Приготування і прийом, як збору №246.	
Збір №250	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Трава звіробою звичайного	10,0
	Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	10,0
	Зелена солома вівса посівного	10,0
	Квітки ромашки лікарської	10,0
	Плоди кропу городнього	10,0
	Плоди шипшини травневої	10,0
	Приготування і прийом, як збору №246.	
Збір №251	Кореневища з коренями валеріани	5,0
	Квітки ромашки лікарської	5,0
	Корені оману високого	10,0
	15,0 суміші заливають 200 мл холодної води, кип'ятять 15 хв., настоюють протягом години, вживають: з медом до 50 мл 3 рази на день після їжі в теплому вигляді (39- 40°C).	
Збір №252	Кореневища з коренями валеріани	5,0
	Квітки глоду колючого	5,0
	Шишки хмелю звичайного	5,0
	Трава собачої кропиви звичайної	10,0
	2 столових ложки заливають 500 мл окропу, настоюють 2 години в термосі, вживають в другій половині дня від столової ложки до 1/2 склянки.	
Збір №253	Кореневища з коренням валеріани	5,0
	Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	5,0
	Плоди кмину звичайного	5,0
	Квітки лаванди колоскової	10,0
	Приготування, як попереднього збору, вживають по 1/3 склянки 3 рази на день.	
Збір №254	Кореневища з коренями валеріани	15,0
	Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	15,0
	Квітки глоду криваво-червоного	15,0
	Листки меліси лікарської	10,0
	Листки м'яти перцевої	10,0
	Столову ложку суміші заливають 300 мл окропу, настоюють 2 години, вживають від чайної ложки до 1/3 склянки 3 рази на день до їжі.	
Збір №255	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Корені ясенцю пахучого	5,0
	Пагони омели білої	5,0
	Листки меліси лікарської	5,0
	Листки горіха волоського	5,0

2 столові ложки суміші заварюють 500 мл води, проціджують, вживають протягом дня рівними порціями.

Збір №256 Кореневища з коренями валеріани	15,0
Листки бобівника трилистого	30,0
Листки меліси лікарської	30,0
Листки м'яти перцевої	30,0

2 столові ложки суміші заливають 500 мл окропу, настоюють 1-2 години, проціджують, вживають по склянці уранці і увечері.

Збір №257 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Трава буркуну лікарського	20,0
Трава материнки звичайної	25,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	25,0
Трава чебрецю	25,0

2 столові ложки суміші заливають 500 мл окропу, настоюють у термосі 2 години, вживають від столової ложки до півсклянки 3 рази на день перед їжею.

Збір №258 Кореневища з коренями валеріани	15,0
Трава звіробою звичайного	15,0
Шишки хмелю звичайного	15,0

Столову ложку суміші беруть на склянку настою, який дають дітям від 1 року до 3 років 1 чайну ложку, 4-7 років - 1 десертну ложку, 8-14 років - 1-2 столові ложки 3-4 рази на день перед їжею, останній раз перед сном, впродовж 3 тижнів.

Збір №259 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	10,0
Трава сухоцвіту багнового	15,0

Приготування і прийом, як збору №258. Показаний при неврозах у дітей старшого віку, схильних до підвищення кров'яного тиску.

Збір №260 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Шишки хмелю звичайного	10,0
Листки бобівника трилистого	20,0
Листки м'яти перцевої	20,0

Приготування і прийом, як збору №258.

Збір №261 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Квітки глоду криваво-червоного	30,0
Трава материнки звичайної	30,0
Листки м'яти перцевої	10,0

Приготування і прийом, як збору №258.

Збір №262 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	20,0
Трава сухоцвіту багнового	10,0
Квітки глоду колючого	5,0
Кора крушини ламкої	10,0

Приготування і прийом, як збору №258.

Збір №263 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Шишки хмелю звичайного	20,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	30,0
Листки м'яти перцевої	30,0

Із столової ложки суміші готують склянку настою, який залежно від віку дитини вживають від 1 чайної ложки до 1/2 склянки 3 рази на день, останній прийом - перед сном.

При невроті жаху в традиційній медицині рекомендують купати дітей через день у ванні з додаванням 30,0 валеріанового кореня або ж ванни готують з 2 склянок настою валеріани на 10 л води. Температура води у ванні має бути в межах 36 -37°C. Час перебування в ній перший раз складає 5 хвилин, потім час щодня збільшують на 1 хвилину - до 10 хвилин. Курс лікування - 8-10 днів.

Можливе призначення також лікувальної ванни, для приготування якої використовують фітокомпозицію №264.

Збір №264 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава чебрецю	10,0
Листки шавлії лікарської	10,0
Квітки нагідок лікарських	20,0
Квітки ромашки лікарської	30,0

Суміш заливають 3 л окропу, настоюють 30 хв., проціджують і виливають у ванну, яку приймають щодня. Курс лікування 10-15 днів.

Ванни сприятливо діють на нервову систему дитини і нормалізують процеси збудження в корі головного мозку.

При нічних жахах і безсонні корисне вдихання настоянки валеріани або її прийом по 5 - 10 крапель на чайну ложку води 5 разів на день.

При постінфекційних термоневрозах рекомендують проводити протягом 3 тижнів комбіноване лікування відварами трави деревію до їжі і валеріанового кореня після їжі.

У випадках невротичного енурезу краще застосовувати збори №125-135.

Якщо в структурі неврозу в підлітковому періоді домінує розлад настрою, то можна призначати збори №229-230.

У підлітковому періоді, коли клініка неврозів наближається до дорослих, можна призначати ті ж фітокомпозиції, які рекомендуються дорослим, проте з урахуванням віку.

В цілому, фітотерапія неврозів варіює в широких межах і залежить не тільки від клінічних проявів, але і від індивідуальних особливостей пацієнта. При безперервному багатомісячному лікуванні доцільно один збір замінювати на інший, третій, аналогічні по дії (через 1-1,5 місяці).

4.21. Збори при епілепсії

Фітотерапія епілепсії тривала. До складу фітокомпозицій включають ті види лікарської сировини, які володіють протисудомними, заспокійливими, дегідратаційними, снодійними, загальнозміцнюючими властивостями, а також, які діють, як ангіопротектори. Збори з валеріаною застосовують як допоміжний засіб. Через кожен місяць лікування необхідна перерва на 10-15 днів, оскільки при тривалому вживанні одних і тих же фітокомпозицій настає звикання і терапевтична дія слабшає. Прикладом фітокомпозицій при епілепсії, складовою частиною яких є кореневища з коренями валеріани, можуть бути збори №265 - 314

Збір №265 Кореневища з коренями валеріани	15,0
Корені полину звичайного	30,0

Трава собачої кропиви звичайної	15,0
Столову ложку суміші беруть на склянку настою, вживають по півсклянки 3 рази на день.	
Збір №266 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Кірки мандарину	4,0
Суміш заливають 500 мл окропу, настоюють, проціджують, ділять на 12 частин. Рекомендують вживати 6 разів на день.	
Збір №267 Кореневища з коренями валеріани	50,0
Корені півонії незвичайної	50,0
Шишки хмелю звичайного	50,0
Трава хвоща польового	50,0
Трава конвалії травневої	20,0
Квітки липи серцелистої	20,0
Квітки маку-самосійки	20,0
2 столові ложки суміші заливають 500 мл окропу, кип'ятять 5 хв., вживають по 100 мл 4 рази на день перед їжею. Останню дозу приймають перед нічним сном.	
Збір №268 Кореневища з коренями валеріани	40,0
Трава вероніки лікарської	40,0
Трава меліси лікарської	40,0
Пагони омели білої	40,0
Листки мати-й-мачухи	40,0
Столову ложку суміші заливають 500 мл води, кип'ятять 15 хв., настоюють протягом 8 годин (ночі), проціджують, вживають за день в 3 прийоми за 15-30 хв. до їжі.	
Збір №269 Кореневища з коренями валеріани	40,0
Корені оману високого	40,0
Пагони омели білої	40,0
Корені півонії незвичайної	100,0
Трава буквиці лікарської	100,0
Трава материнки звичайної	30,0
Трава хвоща польового	30,0
Квітки липи серцелистої	30,0
Квітки маку-самосійки	30,0
Листки конвалії травневої	20,0
Приготування і прийом, як збору №263.	
Збір №270 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Кореневища з коренями синюхи блакитної	20,0
Корені цикорію звичайного	20,0
Трава вересу звичайного	20,0
Трава материнки звичайної	20,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	20,0
Трава реп'яшка звичайного	20,0
Листки меліси лікарської	20,0
Шишки хмелю звичайного	20,0
4 столові ложки суміші заливають 2 склянками води, кип'ятять 10 хв., настоюють протягом 2 годин, проціджують, вживають по 100 мл 3 рази на день і 4-й раз - 50 мл перед сном.	

Збір №271	Кореневища з коренями валеріани	20,0
	Трава півонії незвичайної	20,0
	Корені чорнокореня лікарського	10,0
	Трава білозіра болотного	10,0
	Трава агалика гірського	20,0
	Трава буквиці лікарської	20,0
	Трава конвалії травневої	20,0
	Трава конюшини повзучої білої	20,0
	Трава дзвоника круглолистого	20,0
	Трава очитку їдкового	10,0
	Трава пасльону солодко-гіркого	10,0
	Листки з іржавими плямами костяниці кам'янистої	20,0
	Квітки пижма звичайного	20,0
	Плоди кропу городього	20,0
	Трава сокирків польових	5,0
	Квітки дурману смердючого	5,0
	Столову ложку суміші заварюють 500 мл окропу, настоюють 30 хв., проціджують, вживають за день в 3 прийоми за 15-30 хв. до їжі. Фітокомпозиція протипоказана дітям.	
Збір №272	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Трава меліси лікарської	10,0
	Трава м'яти перцевої	10,0
	Трава підмаренника справжнього	10,0
	Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	10,0
	Столову ложку суміші беруть на склянку настою, який вживають по половині склянки уранці та увечері.	
Збір №273	Кореневища з коренями валеріани	5,0
	Трава вересу звичайного	20,0
	Трава собачої кропиви звичайної	15,0
	Трава сухоцвіту багнового	15,0
	4 столові ложки суміші настоюють протягом ночі з 1 л окропу, проціджують, вживають протягом дня по 4-5 столових ложок через кожну годину.	
Збір №274	Кореневища з коренями валеріани	25,0
	Корені первоцвіту весняного	25,0
	Квітки лаванди колоскової	25,0
	Листки м'яти перцевої	25,0
	Столову ложку суміші заливають склянкою окропу, настоюють протягом 15-20 хв., проціджують і вживають по 50 - 100 мл 3 рази на день.	
Збір №275	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Трава полину звичайного	10,0
	Трава миколайчиків плосколистих	10,0
	Десертну ложку суміші заливають склянкою окропу, настоюють протягом години, проціджують і вживають по півсклянки 3-4 рази на день після їжі.	
Збір №276	Кореневища з коренями валеріани	20,0
	Трава конвалії травневої	10,0
	Трава м'яти перцевої	10,0
	Трава чебрецю звичайного	10,0
	Плоди анісу звичайного	20,0

Столову ложку суміші заливають склянкою води, кип'ятять одну хвилину, настоюють 30 хв., проціджують і приймають так само, як і у попередньому випадку.

Збір №277 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Корені дягелю лікарського	40,0
Корені півонії незвичайної	30,0
Корені полину звичайного	20,0
Кореневища з коренями синюхи блакитної	10,0
Трава споришу звичайного	20,0
Трава материнки звичайної	20,0
Трава герані лісової	20,0
Трава конюшини лучної	20,0
Трава перстачу гусячого	20,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	20,0
Трава очитку їдкою	10,0
Листки меліси лікарської	20,0
Листки м'яти перцевої	20,0
Листки котячої м'яти справжньої	20,0
Квітки котячої лапки	20,0
Квітки пижма звичайного	20,0
Пелюстки півонії червоної	10,0

Столову ложку суміші заливають 0,5 л окропу, кип'ятять 5 хв., настоюють впродовж 8 годин, проціджують і вживають по 150 мл 3 рази на день за 15-20 хв. до їжі.

Збір №278 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Трава грабельків звичайних	20,0
Трава буркуну лікарського	20,0
Трава материнки звичайної	20,0
Трава вероніки лікарської	20,0
Трава конюшини польової	20,0
Трава полину звичайного	20,0
Трава чортополоху колючого	20,0
Трава чистецю лісового	20,0
Трава заячої конюшини багатолистої	20,0
Листки мати-й-мачухи	20,0
Листки м'яти перцевої	20,0
Квітки липи серцелистої	10,0
Квітки пижма звичайного	10,0
Квітки ромашки аптечної	10,0

Столову ложку суміші заварюють 0,5 л окропу, настоюють 30 хв. і вживають, як і у попередньому випадку.

Збір №279 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Кореневища з кореням синюхи блакитної	20,0
Корені кульбаби лікарської	20,0
Корені полину звичайного	20,0
Корені цикорію звичайного	20,0
Трава буркуну лікарського	20,0
Трава меліси лікарської	20,0

Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	20,0
Трава сухоцвіту багнового	20,0
Трава суховершки звичайної	20,0
Трава глухої кропиви білої	20,0
Квітки нагідок лікарських	20,0
Шишки хмелю звичайного	20,0
Плоди шипшини травневої	50,0
Приготування і прийом, як збору №277.	
Збір №280 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Корені гірчака зміїного	10,0
Корені конвалії травневої	10,0
Корені переступня білого	10,0
Корені півонії незвичайної	10,0
Корені чорнокореня лікарського	10,0
Трава вероніки лікарської	10,0
Трава буквиці лікарської	10,0
Трава материнки звичайної	10,0
Трава конюшини лучної	10,0
Трава перстачу гусячого	10,0
Трава полину звичайного	10,0
Трава синюхи блакитної	10,0
Листки меліси лікарської	10,0
Листки м'яти перцевої	10,0
Пагони омели білої	10,0
Квітки липи серцелистої	10,0
Квітки ромашки аптечної	10,0
Шишки хмелю звичайного	10,0
Плоди кмину звичайного	10,0
Приготування і прийом, як збору №277.	
Збір №281 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Трава материнки звичайної	20,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	20,0
Трава вересу звичайного	10,0
Листки меліси лікарської	10,0
Квітки глоду криваво-червоного	10,0
5 столових ложок суміші заливають 1 л окропу, кип'ятять протягом 10 хв. на слабкому вогні, настоюють 4 години, вживають по 50-100 мл протягом дня і 4-й раз перед сном. Через місяць після початку лікування з фітокомпозицій виключають кореневища з коренями валеріани і замінюють їх на кореневища з коренями синюхи блакитної.	
Збір №282 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Листки мати-й-мачухи	20,0
Трава вероніки лікарської	15,0
Трава меліси лікарської	15,0
Трава полину звичайного	15,0
Молоді пагони з листями омели білої	15,0
1-2 столових ложки суміші заливають 500 мл кип'яченої води, кип'ятять на слабкому вогні 10-12 хв., настоюють 20-30 хв., проціджують, вживають по	

150 мл, додаючи по десертній ложці меду, 3 рази на день. Лікування тривале. Через місяць роблять перерву на 10-15 днів.

Збір №283	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Корені півонії незвичайної	10,0
	Кореневища лепехи звичайної	20,0
	Столову ложку суміші беруть на склянку настою, який вживають по 1/3 склянки 2 рази на день (уранці і в середині дня) за годину після їжі.	
Збір №284	Кореневища з коренями валеріани	15,0
	Квітки календули лікарської	15,0
	Квітки ромашки аптечної	15,0
	Плоди аронії чорноплідної	15,0
	Плоди шипшини травневої	15,0
	Столову ложку суміші заварюють склянкою окропу, кип'ятять 3 хв., настоюють 20 хвилин, проціджують, вживають по півсклянки 3-4 рази на день.	
Збір №285	Кореневища з коренями валеріани	15,0
	Квітучі верхівки полину звичайного	15,0
	Трава вероніки лікарської	15,0
	Трава буркуну лікарського	15,0
	Листки мати-й-мачухи	15,0
	Листки м'яти перцевої	15,0
	Пагони омели білої	15,0
	30,0 суміші заливають 1 л води, щільно закривають, кип'ятять 15 хв., проціджують, вживають по півсклянки 3 рази на день.	
Збір №286	Кореневища з коренями валеріани	10,0
	Корені синюхи блакитної	20,0
	Корені півонії незвичайної	10,0
	Трава підмаренника чіпкого	20,0
	Трава полину гіркого	15,0
	Трава перстачу гусячого	20,0
	Трава чистотілу великого	15,0
	Трава заячої конюшини багатолистої	30,0
	Листки рододендрону золотистого	30,0
	2 столові ложки суміші заливають 500 мл окропу, щільно закривають, настоюють 8 годин в теплому місці, витримують на водяному огрівнику 15 хв., проціджують, вживають по 75-100 мл 5-6 разів на день.	
Збір №287	Кореневища з коренями валеріани	20,0
	Кореневища лепехи звичайної	20,0
	Трава підмаренника звичайного	15,0
	Трава переломника північного	15,0
	Листки грушанки круглолистої	15,0
	Листки костяниці кам'янистої	15,0
	Квітки пижма звичайного	15,0
	Приготування і прийом, як і попереднього збору.	
Збір №288	Кореневища з коренями валеріани	30,0
	Корені оману високого	30,0
	Листки м'яти перцевої	20,0
	Листки меліси лікарської	20,0
	Трава буркуну лікарського	20,0

Трава материнки звичайної	20,0
Трава маренки пахучої	20,0

2 столові ложки суміші заливають 500 мл окропу в термосі, витримують 8-10 годин, проціджують, вживають по 150 мл 3 рази на день за 20-30 хв. до їжі Лікування тривале. При цьому необхідна повна відмова від алкоголю.

Збір №289 Кореневища з коренями валеріани 10,0

Кореневища з коренями синюхи блакитної	10,0
Корені полину звичайного	10,0
Листки рути запашної	10,0
Бруньки бузку звичайного	20,0
Трава татарника колючого	30,0
Квітки ромашки лікарської	10,0
Квітки дивини лікарської	20,0

8 столових ложок суміші беруть на 1 л окропу витримують 8 годин в термосі, проціджують, вживають по 30 мл 6 раз в день. Досить раціональне одночасне призначення прийому настою фітокомпозиції і лікувальної ванни. Крім цього вживають 3 рази на день за 20 хв. до їжі по склянці настою виготовленого із столової ложки з верхом суміші наступного складу:

Кореневища з коренями валеріани	150,0
Корені лопуха великого	150,0
Корені живокосту лікарського	150,0
Трава звіробою звичайного	150,0
Листки горіха волоського	150,0
Листки кропиви дводомної	150,0
Листки меліси лікарської	150,0
Листки рути запашної	150,0
Квітки лаванди колоскової	150,0
Шишки хмелю звичайного	150,0
Кора верби білої	150,0

яку заливають стаканом окропу, настоюють 3 години, проціджують і злегка підігрівають, вживають по склянці 3 рази на день за 20 хв. до прийому їжі.

Ванну приймають з суміші кореневищ лепехи звичайної, бруньок сосни звичайної, плодів ялівцю звичайного, кори верби білої. Ефективність лікування у дітей складає 90-95 %, у дорослих - 65-70%.

При епілепсії рекомендують також вживати 3-4 рази на день перед їжею по столовій ложці відвару з 2 чайних ложок повітряно-сухої офіційної сировини валеріани на склянку гарячої води або аптечної настоянки по 15 крапель 3 рази на день.

Безперечний інтерес для хіміко-фармакологічних досліджень у поєднанні з валеріаною представляє полин звичайний, надземна і підземна частина якого використовується в традиційній медицині при епілепсії, істеричних нападах. Проявляє заспокійливі, загальнозміцнюючі, тонізуючі і особливо протисудомні властивості.

У традиційній медицині при епілепсії через день перед сном готували валеріанові ванни для дітей. При цьому 12 столових ложок кореневищ з коренями заливають 3 л окропу, витримують на водяному огрівнику 15-30 хв., проціджують, віджимають, розводять у ванні до температури 37-40°C і купають дітей протягом 15-17 хв.

При епілепсії також корисний прийом суміші валеріанового соку з іншими соками.

Збір №290 Сік свіжих кореневищ з коренями валеріани	55 мл
Сік свіжих листків кропиви дводомної	70 мл
Сік квіток, листків і плодів глоду	75 мл
Сік свіжих квіток собачої кропиви звичайної	100 мл

Залежно від маси хворого вживають по 1-3 столових ложки суміші соків 5-6 разів на день.

Лікарські форми валеріани ефективні при тривалому і регулярному застосуванні.

На жінок вони надають швидшу і стійкішу дію, ніж на чоловіків.

4.22. Шизофренія

При цьому захворюванні використовують фітокомпозиції №291-293, до складу яких входять кореневища з коренями валеріани.

Збір №291 Кореневища з коренями валеріани	60,0
Листки ожини сизої	80,0
Трава собачої кропиви пятилопатевої	50,0
Трава підмаренника запашного	40,0
Трава сухоцвіту багнового	40,0
Трава чебрецю	30,0

3 столові ложки суміші заварюють 500 мл окропу як чай, витримують 15 хв. на водяному огрівнику, проціджують, вживають по склянці 2-3 рази на день з медом.

Збір №292 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Трава материнки звичайної	30,0
Трава меліси лікарської	30,0
Трава собачої кропиви пятилопатевої	30,0
Трава чебрецю	30,0
Корені цикорію звичайного	30,0

3 столових ложки суміші заливають 2 склянками води, кип'ятять 10 хв., настоюють протягом години, проціджують, вживають по 100 мл 3 рази на день при шизофренії у стадії ремісії.

Збір №293 Кореневища з коренями валеріани	50,0
Трава огірочника лікарського	20,0
Трава суниці лісової	20,0
Трава материнки звичайної	20,0
Трава очного цвіту	20,0
Листки барбарису звичайного	20,0
Листки конвалії травневої	20,0
Листки меліси лікарської	20,0
Листки м'яти перцевої	20,0
Трава чистецю байкальського	10,0
Квітки глоду колючого	20,0

2 столові ложки суміші беруть на 1 л настою, який вживають по 100 мл 7 разів на день. Одночасно в 3 прийоми вживають 500 мл відвару, виготовленого з 30,0 кореня лопуха.

4.23. Хронічний алкоголізм

4.23.1. Валеріана - засіб, який зменшує потяг до алкоголю

Як засіб, що зменшує потяг до алкоголю, валеріана застосовується на ранніх етапах розвитку захворювання.

Важливо при лікуванні не тільки підсилити захисні механізми організму, але і ослабити або ліквідувати нав'язливе бажання випити спиртне. Певною мірою досягненню цього сприяють фітокомпозиції №294-295.

Збір №294 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Корені і трава кульбаби лікарської	10,0
Кореневища і корені шавлю кучерявого	20,0
Трава золототисячника звичайного	10,0
Трава чебрецю	20,0
Трава череди трироздільної	10,0

Збір настоюють в закритому посуді 1,5-2 години, вживають по 1/2 склянки 3-4 рази на день.

Збір №295 Кореневища з коренями валеріани	30,0
Трава дубровника гірського	30,0
Трава дубровника звичайного	30,0
Трава майорану садового	30,0
Трава підмаренника справжнього	30,0
Трава чаберу садового	30,0
Трава чебрецю	30,0
Листки і квітки нагідок лікарських	30,0
Квітки глоду колючого	30,0

10,0 суміші заливають 1л окропу, кип'ятять півхвилини, охолоджують, проціджують, розчиняють 8 столових ложок меду, вживають по 100 мл 3 рази на день до і після їжі. Крім того, після їжі або під час її приймають столову ложку оливкової олії.

Курс лікування триває 2 місяці, після місячної перерви його можна відновити.

4.23.2. Валеріана - засіб, який знімає або полегшує синдром похмілля

Ефективніше валеріана і особливо збори, до складу яких входять кореневища з коренями, використовуються як засіб, який знімає або полегшує синдром похмілля. Якщо в структурі синдрому стриманості домінує поганий настрій, тривога, схильність до роздратування, порушення сну, коливання артеріального тиску і іншим вегетативні прояви, можна рекомендувати фітокомпозиції №296-298.

Збір №296 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава материнки звичайної	10,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	20,0
Трава чебрецю	20,0
Квітки, листки ожини сизої	30,0
Плоди шипшини травневої	40,0

5-6,0 суміші заварюють 800 мл окропу, настоюють протягом 30 хв., проціджують, вживають по 1-1,5 столових ложки 3 рази на день.

Збір №297 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Квітки липи серцелистної	10,0
Листки смородини чорної	10,0

Листки м'яги перцевої 20,0

Столову ложку суміші беруть на 1 склянку настою, який вживають по 1 склянці 2 рази на день, - уранці та увечері.

Збір №298 Кореневища з коренями валеріани 10,0

Квітки ромашки лікарської 10,0

Квітки деревію звичайного 15,0

Шишки хмелю звичайного 10,0

Плоди фенхелю (кропу) 10,0

Листки м'яги перцевої 20,0

4 столові ложки суміші залити окропом в термосі, настояти протягом 10-12 годин, вживати по 2 столових ложки 3 рази на день.

Фітокомпозиція №298 рекомендується також і при похмільному синдромі, який протікає з болями в області серця і набряками.

4.23.3. Валеріана - засіб, що викликає аверсивну реакцію і знімає психози

Валеріана і збори, які її включають, практично малоефективні самі по собі як засоби, що викликають аверсивну реакцію і знімають психози. Проте збори №295-298 можна використовувати як допоміжні для посилення основної медикаментозної терапії.

4.23.4. Валеріана як засіб для протверезення

Використання зборів з валеріаною для протверезення вивчене мало і результати спірні. Проте, враховуючи особливості дії валепотріатів, є доцільним прийом препаратів валеріани заводського, домашнього і аптечного виготовлення до прийому алкоголю. З цією ж метою слід використовувати і фітокомпозицію №299.

Збір №299 Кореневища з коренями валеріани 60,0

Кореневища лепехи звичайної 30,0

Корені лопуха великого 50,0

Корені кульбаби лікарської 20,0

Трава гречки посівної 40,0

Трава буркуну лікарського 80,0

Трава материнки звичайної 40,0

Трава звіробою звичайного 50,0

Трава собачої кропиви п'ятилопатевої 40,0

Трава чебрецю 60,0

Листки суниці лісової 60,0

Листки кропиви дводомної 20,0

Листки мати-й-мачухи 20,0

Листки м'яги перцевої 80,0

Листки подорожника великого 20,0

Листки смородини чорної 30,0

Листки шавлії лікарської 40,0

Квітки цмину піскового 90,0

Квітки волошки синьої 80,0

Квітки липи серцелистної 80,0

Квітки ромашки лікарської 80,0

Пелюстки троянди домашньої 60,0

4 столові ложки суміші запарюють на ніч 1,2 л окропу в щільно закритому посуді, в теплі витримують на водяному огрівнику 15-20 хв., проціджують, віджимають, вживають по 75-100 мл 3 рази на день гарячим або теплим з медом впродовж 1-2 місяців, роблячи невеликі перерви.

В цілому застосування фітотерапії при лікуванні алкоголізму має бути тривалим і регулярним. При знятті похмільного синдрому виправдана заміна одного збору на інший, третій, оскільки після закінчення декількох днів прийому може наступити адаптація і у зв'язку з цим зниження ефекту, яке пов'язане з специфікою обмінних процесів у осіб, страждаючих хронічним алкоголізмом.

4.24. Вертеброгенна невралгія

Найчастіше зустрічається вертеброгенна невралгія шийного, грудного, поперекового, крижового відділу хребта. У цих випадках призначають нижче приведену фітокомпозицію, яка включає наступні види сировини:

Збір №300 Кореневища з коренями валеріани	15,0
Корені дягелю лікарського	15,0
Кора крушини ламкої	15,0
Шишки хмелю звичайного	15,0
Пагони омели білої	15,0
Листки берези повислої	15,0

Столову ложку суміші беруть на склянку настою, який вживають 3 рази на день за 30 хв. до їжі.

В традиційній медицині рекомендують накладати у вигляді компресу на хворе місце по ходу хребта серветку, змочену настоянкою валеріани.

4.25. Невралгія трійчастого нерва

Фітокомпозиції, до складу яких входять кореневища з коренями валеріани, дієві тільки тоді, коли болі продовжуються після ліквідації основного запального процесу, що приводить до розвитку невралгії (збори №300а-303).

Збір №300а Кореневища з коренями валеріани	10,0
Кореневища дягелю лікарського	10,0
Трава звіробою звичайного	20,0
Листки берези повислої	20,0
Листки м'яги перцевої	10,0

Столову ложку суміші беруть на склянку настою, який вживають по 1/2 склянки 2-3 рази на день за 30 хв. до їжі.

Збір №301 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Корені лопуха великого	10,0
Листки мучниці звичайної	10,0
Квітки ромашки лікарської	10,0

Столову ложку суміші беруть на склянку настою, який вживають по 1/2 склянки 3 рази на день за годину після їжі.

Збір №302 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Кореневища дягелю лікарського	10,0
Листки берези повислої	10,0
Листки меліси лікарської	10,0
Листки м'яги перцевої	10,0

Трава звіробою звичайного	20,0
Квітки ромашки лікарської	10,0

Столову ложку суміші беруть на склянку настою, який вживають по 1/2 склянки 2-3 рази на день за 30 хв. до їжі.

Збір №303 Кореневища з коренями валеріани 50,0

Трава буркуну лікарського	50,0
Трава буквиці лікарської	50,0
Листки меліси лікарської	50,0
Квітки лаванди колоскової	50,0
Квітки первоцвіту весняного	100,0

2 столові ложки суміші заливають 500 мл окропу, настоюють 2 години, вживають по 1/2 склянки перед їжею.

4.26. Неврити

Фітотерапія при невритах носить допоміжний характер.

При невритах показана фітокомпозиція №304.

Збір №304 Кореневища з коренями валеріани 30,0

Корені лопуха великого	50,0
Корені вовчуга польового	100,0
Трава буркуну лікарського	30,0
Трава грициків звичайних	30,0
Трава деревію звичайного	30,0
Листки мучниці звичайної	30,0

2 столових ложки суміші заливають 500 мл окропу, кип'ятять 5 хв., вживають по 100 мл 4 рази на день перед їжею.

Для місцевої дії використовують настоянку з 100,0 свіжих квіток татарника колючого, який настоюють з 1 л гірничного спирту протягом 20 днів.

4.27. Паркінсонізм

При паркінсонізмі призначають по 25-30 крапель настоянки валеріани 3 рази на день.

При акінетичній формі паркінсонізму рекомендують збір №305.

Збір №305 Кореневища з коренями валеріани 15,0

Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	15,0
Трава вересу звичайного	60,0
Трава сухоцвіту багнового	45,0

4 столові ложки суміші настоюють протягом ночі з 1 л окропу, вживають протягом дня по 4-5 ковтків через кожну годину.

При тремтливому паркінсонізмі показані фітокомпозиції №306-307.

Збір №306 Кореневища з коренями валеріани 10,0

Корені полину звичайного	10,0
Шишки хмелю звичайного	10,0
Листки кропиви дводомної	20,0

Столову ложку суміші беруть на склянку настою, вживають за 2 прийоми протягом дня за годину після їжі.

Збір №307 Корені кульбаби лікарської 30,0

Трава материнки звичайної	50,0
Трава буркуну лікарського	30,0

Трава золототисячника зонтичного	30,0
Трава первоцвіту весняного	40,0
Трава підмаренника запашного	40,0
Трава рути запашної	30,0
Трава сухоцвіту лісового	40,0
Пагони омели білої	40,0
Листки бобівника трилистого	50,0
Квітки глоду колючого	50,0
Листки меліси лікарської	100,0

До 2 столових ложок суміші додають по чайній ложці кореневищ з коренями валеріани і плодів анісу звичайного, заливають 0,5 л води, настоюють на водяному огрівнику 10 хв., вживають по 75 мл до їжі.

При формах паркінсонізму, які протікають з ригідністю м'язів, призначають фітокомпозиції №308-309.

Збір №308 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава материнки звичайної	10,0
Трава деревію звичайного	10,0
Столову ложку суміші беруть на склянку настою, вживають по 1/2 склянки 3 рази на день перед їжею.	

Збір №309 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Корені полину звичайного	20,0
Трава звіробою звичайного	10,0
Листки м'яти перцевої	10,0
Столову ложку суміші заливають склянкою окропу, настоюють 30 хв., проціджують, вживають по столовій ложці 3 рази на день до їжі.	

4.28. Хорея. Арахноїдит. Менінгіт. Енцефаліт.

У традиційній медицині різні лікарські форми валеріани використовують при хорей. При арахноїдиті, менінгіті і енцефаліті п'ють валеріановий настій, а на уражене місце з зовнішнього боку втирають в шкіру голови 2-3 рази на день концентрований екстракт кореня родовика лікарського. Лікування тривале.

При цих же захворюваннях можливе використання фітокомпозицій №310-311.

Збір №310 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Корені півонії незвичайної	20,0
Трава конюшини рівнинної	20,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	10,0
Молоді пагони з листками омели білої	20,0
Шишки хмелю звичайного	10,0
Квітки бузку звичайного	10,0
2 столові ложки суміші заливають 0,5 л окропу в термосі, витримують 8-10 годин, проціджують, вживають по 150 мл 3 рази на день за 20-30 хв. до їжі.	
Збір №311 Кореневища з коренями валеріани	15,0
Корені полину звичайного	30,0
Корені синюхи блакитної	15,0
Трава материнки звичайної	30,0
Трава гречки посівної	30,0
Трава дзвінця великого	30,0

Приготування і прийом, як попереднього збору.

Збір №312 Кореневища з коренями валеріани	15,0
Кореневища синюхи блакитної	15,0
Трава материнки звичайної	40,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	40,0
Трава маренки пахучої	15,0
Листки зніту вузьколистного	15,0
Листки меліси лікарської	15,0
Листки м'яти перцевої	15,0

Приготування, як збору №303, вживають за день в 4 прийоми за 15-30 хв. до їжі і перед сном при хорей.

При головних болях при арахноїдиті показана фітокомпозиція №313.

Збір №313 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Трава хвоща польового	10,0
Трава материнки звичайної	30,0
Трава меліси лікарської	30,0

Столову ложку суміші заливають склянкою окропу, нагрівають на водяному огрівнику 15 хв., настоюють 1,5 години проціджують, вживають: діти до 3 років 1 десертну ложку, 4-7 років - 1-2 столових ложки, 8-14 років - 1/2 склянки 3-4 рази на день до їжі протягом 3 тижнів.

4.29. Паралічі і парези

Паралічі і парези можуть бути наслідком запальних захворювань центральної нервової системи, пухлини, травми і судинних порушень (інсульту). При них показані фітокомпозиції №314-317.

Збір №314 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Плоди глоду криваво-червоного	50,0
Плоди подрібнені шипшини травневої	10,0

Столову ложку суміші заливають склянкою окропу, кип'ятять 5 хв., настоюють протягом години, проціджують, вживають по півсклянки 3 рази на день.

Збір №315 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Корені полину звичайного	30,0
Трава звіробою звичайного	20,0
Трава буркуну лікарського	20,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	20,0
Трава сонну розлогого	10,0

Столову ложку суміші заливають склянкою води, кип'ятять 10 хв., настоюють 20 хв., проціджують, вживають в 3-4 прийоми до їжі протягом дня.

Збір №316 Кореневища з коренями валеріани	20,0
Кореневища лепехи звичайної	10,0
Трава материнки звичайної	10,0
Трава звіробою звичайного	10,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	10,0
Квітки глоду криваво-червоного	10,0

Суміш заливають 200 мл горілки, настоюють в теплом місці 10 днів, вживають по 30 крапель 3-4 рази на день.

Збір №317 Кореневища з коренями валеріани	10,0
--	------

Кореневища лепехи звичайної	10,0
Кореневища оману високого	10,0
Корені лопуха великого	10,0
Трава звіробою звичайного	10,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	10,0
Трава сухоцвіту топяного	10,0
Трава деревію звичайного	10,0
Трава хвоща польового	10,0
Трава череди трироздільної	10,0
Трава чистотілу великого	10,0
Листки конвалії травневої	10,0
Листки м'яти перцевої	10,0
Листки подорожника великого	10,0
Квітки глоду криваво-червоного	10,0
Квітки цмину піскового	10,0
Квітки нагідок лікарських	10,0
Чаги	10,0
Плоди гречки посівної	10,0
Плоди вівса посівного	10,0
Пшоно	10,0
Соя	10,0

Суміш поміщають на 1/3 в 0,5-літрові пляшки, заливають доверху соняшниковою олією, ставлять в тепле і темне місце, щодня збовтують. Через 2 місяці настоювання зливають в одну ємкість, доводять до температури 60 °С, але не кип'ятять, знову розливають в пляшки і настоюють в теплому місці протягом місяця. Через 3 місяці суміш втирають через день в паралізовані кінцівки, залишаючи на ніч на тілі. Через 20 днів роблять перерву на 10 днів. Курс лікування складають 3 подібних цикли, після нього роблять перерву на півроку. Потім курс можна повторити.

4.30. Дитячий церебральний параліч

При паралічах і парезах, особливо з підвищеним м'язовим тонусом ніг, показана фітокомпозиція №318

Збір №318 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Корені полину звичайного	20,0
Трава звіробою звичайного	10,0
Листки м'яти перцевої	10,0

Столову ложку суміші заливають склянкою окропу, настоюють 30 хв., проціджують, вживають по столовій ложці 3 рази на день до їжі.

4.31. Остеохондроз хребта

Остеохондроз хребта - ураження міжхребетних дисків і суміжних з ними тіл хребців. У періоди загострення рекомендують фітокомпозиції №319 і №320.

Збір №319 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Кореневища гірчака зміїного	10,0
Вся рослина суниці лісової	10,0
Бруньки сосни звичайної	10,0

Кора верби білої	10,0
Трава чистотілу великого	10,0
Квітки бузини чорної	10,0
Квітки ромашки лікарської	10,0
Листки берези повислої	10,0

8,0 подрібненої суміші заливають 400 мл окропу, нагрівають на водяному огрівнику в закритому посуді 10 хв., настоюють в теплі 2 години, проціджують, вживають в теплом вигляді 3-4 рази на день через 30 хв. після їжі.

Збір №320 Кореневища з коренями валеріани	10,0
Корені оману високого	10,0
Кореневища дягелю лікарського	10,0
Корені кульбаби лікарської	10,0
Пагони пасльону чорного	10,0
Трава вересу звичайного	10,0
Трава буркуну лікарського	10,0
Трава фіалки триколірної	10,0
Листки берези повислої	10,0
Листки бобівника трилистого	10,0
Листки м'яти перцевої	10,0
Трава реп'яшка звичайного	10,0
Приготування і прийом, як попереднього збору.	

4.32. Фітоаплікації (компреси)

В традиційній медицині використовують фітоаплікації.

При травматичних енцефалопатіях, наслідках черепномозкових травм з руховими порушеннями фітоаплікації призначають у вигляді комірив на шийну рефлексогенну зону (38-42°C з експозицією 15-20 хв. через день або два підряд, на третій - перерва). При цьому показана фітокомпозиція №321, до складу якої входять кореневища з коренями валеріани.

Збір №321 Кореневища з коренями валеріани	40,0
Трава барвінку малого	50,0
Трава сухоцвіту топяного	60,0
Трава кропу городнього	20,0
Трава чистотілу великого	20,0
Листки суниці лісової	40,0
Листки подорожника великого	40,0
Листки проскурняка лікарського	30,0
Квітки нагідок лікарських	40,0
Кукурудзяні стовпчики з приймочками	30,0

При енцефаліті, арахноенцефаліті, менінгіті, менінгоенцефалітах, інфекційно-токсичному мієліті, спинальних обмеженнях, арахноїдитах позитивний ефект дають фітокомпозиції №322-323.

Збір №322 Кореневища з коренями валеріани	30,0
Трава барвінку малого	50,0
Трава буркуну лікарського	30,0
Трава собачої кропиви п'ятилопатевої	30,0

Трава сухоцвіту багнового	60,0
Трава череди трироздільної	30,0
Трава чистотілу великого	30,0
Листки берези повислої	30,0
Листки груші дикої	30,0
Квітки ромашки лікарської	40,0
Збір №323 Кореневища з коренями валеріани	40,0
Трава барвінку малого	40,0
Трава кульбаби лікарської	40,0
Трава льону посівного	30,0
Трава сухоцвіту топяного	40,0
Кореневища оману високого	50,0
Трава фіалки триколірної	30,0
Листки ліщини звичайної	30,0
Листки шавлії лікарської	20,0
Квітки арніки гірської	30,0
Квітки цмину піскового	40,0

Фітоаплікації застосовують у вигляді комірив на уражені сегменти спинного мозку (температура комірив 38 - 42°C, на уражені сегменти 40-42°C з експозицією 15-20 хв. через день або два підряд, на третю перерва). Одночасно призначають сечогінний збір і у вільні дні лікувальні ванни.

Фітоаплікації протипоказані при загостреннях хвороби, запаленні, станах, які супроводжуються недостатністю кровообігу, туберкульозі, хворобах крові, кроветворних органів, доброякісних і злоякісних новоутвореннях і після їх видалення, гарячкових станах, психозах, неврозах.

5. РЕЄСТР РОСЛИННОГО СВІТУ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «ХОРТИЦЯ»

Назва українська	Назва російська	Назва латинська	Життєва форма	Цвітіння або спороношення	Флороцено-тична група (підгрупа)
Відділ Хвощеподібні	Отдел Хвощеобразные	Equisetophyta			
<i>Клас Хвощевидні</i>	<i>Класс Хвощевидные</i>	<i>Equisetopsida.</i>			
<i>Ряд Хвощі</i>	<i>Порядок Хвощи</i>	<i>Equisetales</i>			
РОДИНА ХВОЩОВІ	СЕМЕЙСТВО ХВОЩЕВЫЕ	EQUISETACEAE.			
Рід Хвощ	Род Хвощ	Equisetum L.			
1. Х. річковий	Х. речной	E. fluviatile L.	ц	III-IV	Б
2. Х. польовий	Х. полевой	E. arvense L.	ц	III-IV	Луп+Лус+Лб
Відділ Папоротеподібні	Отдел Папоротникообразные	<i>Polytriodiophyta</i>			
<i>Клас Папоротевидні</i>	<i>Класс Папоротниковидные</i>	<i>Polytriodiopsida.</i>			
Ряд Багатоніжки	<i>Порядок Многоножки</i>	<i>Polytriodiales</i>			
РОДИНА БЕЗЦИТНИКОВІ	СЕМЕЙСТВО КОЧЕДЬЖНИКОВЫЕ	ATHYRIACEAE			
Рід Вудсія	Род Вудсия	Woodsia R. Br.			
3. В. альпійська	В. альпийская	W. alpina Bolt.	ц	VIII-IX	Лп
Рід Безцитник	Род Кочедыжник	Athyrium Roth			
4. Б. жіночий	К. женский	A. felix-femina (L.) Roth			Лб
Рід Пухирник	Род Пузырник	Cystopteris			
5. П. ломкий	П. ломкий	C. fragilis (L.) Bernh.	ц	VII-VIII	Лб
РОДИНА ЩИТНИКОВІ	СЕМЕЙСТВО ЩИТОВНИКОВЫЕ	ASPIDACEAE			
Рід Щитник,	Род Щитовник	Dryopteris Adans.			
<i>Чоловіча папороть</i>					

6.	Щ. чоловічий Ряд Сальвіній РОДИНА САЛЬВІНІЄВІ Рід Сальвінія С. плаваюча	Щ. мужской Порядок Сальвинии СЕМЕЙСТВО САЛЬВИНИЕВЫЕ Род Сальвиния С. плавающая	D. filix-mas (L.) Schott Sabinales SALVINIACEAE Salvinia Sequier S. natans (L.) All.			Л16
7.	Відділ Голонасінні Клас Хвойні Ряд Тисові РОДИНА ТИСОВІ Рід Тис Т. негній-дерево Ряд Сосни РОДИНА СОСНОВІ Рід Ялина, Смерека (форма срібляста та голуба) Я. сиза Я. східна Рід Сосна С. Палласова, С. кримська С. Банкса С. Сосновського С. звичайна РОДИНА КИПАРИСОВІ Рід Туя	Отдел Голосеменные Класс Хвойные Порядок Тисы СЕМЕЙСТВО ТИСОВЫЕ Род Тис Т. ягодный Порядок Сосны СЕМЕЙСТВО СОСНОВЫЕ Род Ель Е. колочая Е. сизая Е. восточная Род Сосна С. Палласова С. Банкса С. Сосновского С. Обыкновенная СЕМЕЙСТВО КИПАРИСОВЫЕ Род Туя	Pinophyta (Gymnospermae) Pinopsida (Coniferae) Taxales TAXACEAE Taxus L. T. baccata L. Pinales PINACEAE Picea A. Dietr. P. pungens Engelm. P. glauca (Moench) Voss. P. orientalis (L.) Link. Pinus L. P. pallasiana D. Don. P. banksiana Lamb. P. sosnowskyi Nakai P. sylvestris L. CUPRESSACEAE Thuja L.	∃	VIII-IX	B
8.						Ак
9.				£	V	Ак
10.				£	V	Ак
11.				£	V	Ак
12.				£	V	Ак
13.				£		Ак
14.				£		Ак
15.				£	V	Ак

16.	Т. західна	Т. западная	Т. occidentalis L.	Ў	V	Ак
	Рід Річковий кедр	Род Речной кедр	Libocedrus Endl.			
17.	Р. к. каліфорнійський	Р. к. каліфорнійський	L. decurrens Torr.	£		Ак
	Рід Кипарис	Род Кипарис	Cupressus L.			
18.	К. плакучий	К. плакучий	C. funebris Endl.	£		Ак
	Рід Кипарисовик	Род Кипарисовик	Chamaecyparis Spach			
19.	К. Лавсона	К. Лавсона	C. lawsoniana (Murr.) Parl.	£	IV- V	Ак
	Рід Яловець	Род Можжевельник	Juniperus L.			
20.	Я. звичайний	М. обыкновенный	J. communis L.	Ў	IV- V	Ак
21.	Я. козачий	М. казацкий	J. sabina L.	Ў	V	Ак
22.	Я. віргінський	М. виргинский	J. virginiana L.	Ў	IV- V	Ак
	Клас Гнетові	Класс Гнетовые	Gnetopsida			
	Ряд Хвойники	Порядок Хвойники	Ephedrales			
	РОДИНА ХВОЙНИКОВІ	СЕМЕЙСТВО ХВОЙНИКОВЫЕ	EPHEDRACEAE			
	Рід Ефедра	Род Хвойник, Эфедра	Ephedra L.			
23.	Е. двоколюскова	Х. двуколюсковый, кузьмичева трава	E. distachya L.	Ў	VI- VIII	Пг
	Відділ Покритонасінні	Отдел Покрытосеменные	Magnoliophyta (Angiospermae)			
	Клас Двудольні	Класс Двудольные	Magnoliopsida (Dicotyledones)			
	Ряд Хвилівникові	Порядок Кирказоцветные	Aristolochiales			
	РОДИНА ХВИЛІВНИКОВІ	СЕМЕЙСТВО КИРКАЗОКОВЫЕ	ARISTOLOCHIACEAE			
	Рід Хвилівник	Род Кирказон	Aristolochia L.			
24.	Х. звичайний	К. ломоносовидный	A. clematitidis L.	ц	VI-VIII	Лб+Лп+Пг+Ст
	Ряд Лататтеї	Порядок Кувшиноцветные	Nymphaeales			
	РОДИНА ЛАТАТТЕВІ	СЕМЕЙСТВО КУВШИНКОВЫЕ	NYMPHAEACEAE			
	Рід Лагатя	Род Кувшинка	Nymphaea L.			
25.	Л. біле	К. белая	N. alba L.	ц	VI-VIII	В
	Рід Глечики	Род Кубышка	Nuphar L.			
26.	Г. жовті	К. желтая	N. lutea (L.) Smith.	ц	VI-VIII	В
	РОДИНА КУШИРОВІ	СЕМЕЙСТВО РОГОЛИСТНЫЕ	СERATORNYLLACEAE			

	<i>Рід Кушир</i>	Род Роголистник	Ceratophyllum L.			
27.	К. донський	Р. донський	<i>C. tanaiticum</i> Sapieg/	<i>ц</i>	V	B
28.	К. підводний	Р. підводний	<i>C. submersum</i> L.	<i>ц</i>	VI-IX	B
29.	К. плоскоостий	Р. плосколистний	<i>C. platyasanthum</i> Cham.	<i>ц</i>	VI-IX	B
30.	К. темно-зелений	Р. темнозелений	<i>C. demersum</i> L.	<i>ц</i>	VI-IX	B
	Ряд . Жовтецевоцвіті	Порядок Лютикоцвітєвіє	Ranunculales			
	РОДИНА ЖОВТЕЦЕВІ	СЕМЕЙСТВО ЛЮТИКОВЫЕ	RANUNCULACEAE			
	<i>Рід Калужниця</i>	Род Калужниця	Caltha L.			
31.	К. болотна	К. болотная	<i>C. palustris</i> L.	<i>ц</i>	IV-V	B+B
	Рід Чорнушка	Род Чернушка	Nigella L.			
32.	Ч. нив'яна	Ч. пашенная	<i>N. segetalis</i> Bieb.	Э	V-VI	ЛБ+Ли
33.	Ч. польова	Ч. полевая	<i>N. arvensis</i> L.	Э	VI-VIII	Ac
	Рід Орлики	Род Водосбор	Aquilegia L.			
34.	О. звичайні	В. обыкновенный	<i>A. vulgaris</i> L.	<i>ц</i>	V-VII	Ли
	Рід Сокирки	Род Сокирки	Consolida (DC.) S.F. Gray			
35.	С. вологісті	С. метельчатые	<i>C. paniculata</i> (Host.) Schur.	Э	V-VII	Ли+Ac
36.	С. східні	С. восточные	<i>C. orientalis</i> (J.Gay) Schroding.	Э	V-VII	Ac
37.	С. Аякса	С. Аякса	<i>C. ajacis</i> (L.) Schur.	Э	VI-VII	Ли+Ac
	Рід Анемона	Род Ветренница	Anemone L.			
38.	А. жовтецева	В. лютичная	<i>A. ranunculoides</i> L.	<i>ц</i>	IV-V	ЛБ+Лус
	Рід Сон	Род Прострел	Pulsatilla Mill.			
39.	С. чорніючий	П. чернеющий	<i>P. nigricans</i> Störck	<i>ц</i>	IV-V	Ср+Спс+Сп
	Рід Ломиніс	Род Ломонос	Clematis L.			
40.	Л. цілолистий	Л. цельнолистный	<i>C. integrifolia</i> L.	<i>ц</i>	VI-VII	ЛБ+Лус
41.	Л. Жакмана	Л. Жакмана	<i>C. jakmannii</i> Moore	<i>ц</i>	V-VII	Ac
42.	Л. прямий	Л. прямой	<i>C. recta</i> L.	<i>ц</i>	V-VI	ЛБ+Лус
	Рід Мишачий хвіст	Род Мышехвостник	Myosurus L.			
43.	М. х. малий	М. малый	<i>M. minimus</i> L.	Э	IV-V	Сл+Спс+Сп
	Рід Пішкя	Род Чистяк	Ficaria Guett.			
44.	П. степова	Ч. степной	<i>F. stepporum</i> P. Smirn.	<i>ц</i>	III-IV	Сл+Спс+Сп

45.	П. калужниціцелиста	Ч. калужниціцелистий	Ф. calthifolia Reichenb.	ц	III-V	ЛБ+Лус
	Рід Реп'яшок	Род Рогоглавник	Ceratoccephala Moench			
46.	Р. яйцевидний	Р. яйцевидний	C. testiculata (Crantz) Bess.	Э	III-V	Ас
	Рід Воляний жовтець	Род Воляний лютик	Batrachium (DC.) S.F. Gray			
47.	В. ж. волосистий	В.л. волосистий	B. trichophyllum (Chaix) Bosch	ц	VI-VIII	В+Б
48.	В. ж. розчепрений	В.л. расходящийся	B. divaricatum (Schrank) Schur	ц	VI-IX	В+Б
	Рід Жовтець	Род Лютик	Ranunculus L.			
49.	Ж. багатолістий	Л. многолиственный	R. polyphyllus Waldst. et Kit.ex Willd.	ц	VI-VII	Б
50.	Ж. огруйний	Л. ядовитый	R. sceleratus L.	Э	V-IX	Луп
51.	Ж. повзучий	Л. ползучий	R. repens L.	ц	V-VIII	Луп
52.	Ж. пірійський	Л. иллирийский	R. illyticus L.	ц	IV-VI	Лус+ЛБ
53.	Ж. гостронасінний	Л. остроплодный	R. oxyspermus Willd.	ц	IV-V	Сл+Лус+ЛБ+Сп
54.	Ж. стоповидний	Л. стоповидный	R. pedatus Waldst. et Kit.	ц	V-VI	Луп
55.	Ж. багатоквітковий	Л. многоцветковый	R. polyanthemos L.	ц	VI-VII	Лус+ЛБ+Луп
56.	Ж. їдкий	Л. едкий	R. acris L.	ц	V-VII	Лус+ЛБ+Луп+Лп
	Рід Рутвіця	Род Василістник	Thalictrum L.			
57.	Р. жовта	В. желтый	T. flavum L.	ц	VI-VII	Сл+Сп+Лус+Луп+Лп
58.	Р. смердюча	В. вонючий	T. foetidum L.	ц	VI-VII	Сп
59.	Р. проста	В. простой	T. simplex L.	ц	VI-VII	Лус+Сп+Луп+ЛБ
60.	Р. мала	В. малый	T. minus L.	ц	VI-VII	Сл+Лус+Луп+Л
61.	Р. звивиста	В. извилистый	T. flexuosum Bernh. ex Reichenb.	ц	VI-VII	Лус+Сп+Сл+Лп
	Рід Горіцивіт	Род Горіцивет	Adonis L.			
62.	Г. весняний	Г. весенний	A. vernalis L.	ц	IV-V	Ср+Ак
63.	Г. волзький	Г. волжский	A. wolgensis Stev.	ц	IV-V	Ак
64.	Г. літній	Г. летний	A. aestivales L.	Э	IV-V	Ак
	РОДИНА БАРБАРИСОВІ	СЕМЕЙСТВО БАРБАРИСОВЫЕ	BERBERIDACEAE			
	Рід Барбарис	Род Барбарис	Berberis L.			
65.	Б. звичайний	Б. обыкновенный	B. vulgaris L.	ђ	V-VI	ЛБ+Сп+Ак
	Рід Магонія	Род Магония	Magonia Nutt.			
66.	М. падуболиста	М. падуболистная	M. aquifolium Nutt.	ђ	V	Ак
	Ряд Макоцеїті	Порядок Макоцеєтніє	Paraverales			

	РОДИНА МАКОВІ	СЕМЕЙСТВО МАКОВЫЕ	PARAVERACEAE		
	Рід Чистотіл	Род Чистотел	Chelidonium L.		
67.	Ч. великий	Ч. большой	C. majus L.	ц	IV-IX Ли+Лус
	Рід Мачок	Род Мачок	Glaucium Mill.		
68.	М. рогагий	М. рогагий	G. corniculatum (L.) J. Rudolph	Э⊕	V-VII Спс+Ас
69.	М. жовтий	М. желтый	G. flavum Crantz	Э⊕	V-VII Ас
	Рід Мак	Род Мак	Rapaver L.		
70.	М. східний	М. восточный	P. orientale L.	ц	V-VI Ас
71.	М. дикий	М. самосейка	P. rhoeas L.	Э	V-VIII Спс+Ас
	Рід Ешольція	Род Эшольция	Escholzia Cham.		
72.	Е. каліфорнійська	Э. калифорнийская	E. californica Cham.	Э	V-IX Ас
	РОДИНА РУТКОВІ	СЕМЕЙСТВО ДЫМЯНКОВЫЕ	FUMARIACEAE		
	Рід Ряс	Род Хохлатка	Corydalis Vent.		
73.	Р. Пачоського	Х. Пачоского	C. paczoskii N. Busch	ц	III-IV Лб+Лус
74.	Р. ущільнений	Х. уплотненная	C. solida (L.) Clairv.	ц	III-IV Лб
75.	Р. Маршалла	Х. Маршалла	C. marschalliana Pers.	ц	III-IV Лб
76.	Р. порожнистий	Х. полая	C. cava (L.) Schweigg. et Koerte	ц	IV-V Лб
	Рід Рутка	Род Дымянка	Fumaria L.		
77.	Р. лікарська	Д. лекарственная	F. officinalis L.	Э	IV-VIII Ас
78.	Р. Вайяна	Д. Вайяна	F. vaillantii Loisel.	Э	IV-VII Ас
	Ряд Гаммелідоцїмі	Порядок Гаммелидоцветные	Hamamelidales		
	РОДИНА ПЛАТАНОВІ	СЕМЕЙСТВО ПЛАТАНОВЫЕ	Platanaceae		
	Рід Платан	Род Платан	Platanus L.		
79.	П. західний	П. западный	P. occidentalis L.	£	V Ас+Ли
	Ряд Крапивоцїмі	Порядок Крапивоцветные	Urticales		
	РОДИНА В'ЯЗОВІ	СЕМЕЙСТВО ВЯЗОВЫЕ	ULMACEAE L.		
	Рід В'яз	Род Вяз, Ильм	Ulmus L.		
80.	В. гладкий	В. гладкий	U. laevis Pall.	£	III-V Лп+Ли
81.	В. голий, В. гірський	В. голый, В. горный	U. glabra Huds.	£	IV-V Лп+Ли
82.	В. граболистий	В. граболистый, берест	U. sarpinifolia Rupp. ex G. Suckow	£	III-IV Лб+Ли

	РОДИНА ШОВКОВИЦЕВІ	СЕМЕЙСТВО ТУТОВЫЕ	MORACEAE			
	Рід Шовковиця	Род Шелковица (Тут)	Morus L.			
83.	Ш. чорна	Ш. белая	M. alba L.	£	V-VI	Ак+Ли
84.	Ш. біла	Ш. черная	M. nigra L.	£	V-VI	Ак+Ли
	РОДИНА КОНОПЛІВІ	СЕМЕЙСТВО КОНОПЛЕВЫЕ	CANNABINACEAE			
	Рід Хмель	Род Хмель	Humulus L.			
85.	Х. звичайний	Х. обыкновенный	H. lupulus L.	h	VII-VIII	Лб+Лп
	Рід Коноплі	Род Конопля	Cannabis L.			
86.	К. рудеральні	К. рудеральная	C. ruderalis Janisch.	Э	VI-VII	Ас
	РОДИНА КРОПИВІ	СЕМЕЙСТВО КРАПИВНЫЕ	URTICACEAE			
	Рід Кропива	Род Крапива	Urtica L.			
87.	К. жалка	К. жгучая	U. urens L.	Э	V-IX	Ли
88.	К. кївська	К. киевская	U. kioviensis Rogov.	⊕	VI-IX	Лп
89.	К. дводома	К. двудомная	U. dioica L.	ц	V-IX	Лб+Лус
	Ряд Букоціті	Порядок Букоцветные	Fagales			
	РОДИНА БУКОВІ	СЕМЕЙСТВО БУКОВЫЕ	FAGACEAE			
	Рід Дуб	Род Дуб	Quercus L.			
90.	Д. звичайний	Д. обыкновенный	Q. robur L.	£	IV-V	Лб+Лп
	Ряд Березоціті	Порядок Березовые	Betulales			
	РОДИНА БЕРЕЗОВІ	СЕМЕЙСТВО БЕЗЕЗОВЫЕ	BETULACEAE			
	Рід Береза	Род Береза	Betula L.			
91.	Б. дніпровська	Б. днепровская	B. borysthonica Klok.	£	IV-V	Спс+Ак
92.	Б. повисла, Б. бородавчата	Б. повислая, Б. бородавчатая	B. pendula Roth., B. verrucosa Ehrh.	£	IV-V	Ак
	РОДИНА ЛІЩИНОВІ	СЕМЕЙСТВО ЛЕЩИНОВЫЕ	CORYLUS L.			
	Рід Ліщина	Род Лещина	Corylus L.			
	Ряд Горіхоціті	Порядок Орехоцветные	Juglandales			
	РОДИНА ГОРІХОВІ	СЕМЕЙСТВО ОРЕХОВЫЕ	JUGLANDACEAE			
	Рід Горіх	Род Орех	Juglans L.			
93.	Г. грецький	О. грецкий	J. regia L.	£	IV-V	Ак
	Ряд Гезоциціті	Порядок Гезоцицветные	Caryophyllales			
	РОДИНА НІКТАГІНОВІ	СЕМЕЙСТВО НОЧЕЦЕТНЫЕ	NYCTAGINACEAE			

	Рід Мірабіліс	Род Мирабилис	Myrabilis L.			
94.	М. ялапа	М. ялапа (<i>красивая</i>)	М. jalapa L.	ц	VII-IX	Ак
	РОДИНА МОЛЮГОВІ	СЕМЕЙСТВО МОЛЮГОВЫЕ	MOLLUGINACEAE			
	Рід Молого	Род Моллого	Mollugo L.			
95.	М. дрібненька	М. маленькая	М. cerviana (L.) Ser.	Э	VI-VIII	Сл+Ас
	РОДИНА ПОРТУЛАКОВІ	СЕМЕЙСТВО ПОРТУЛАКОВЫЕ	PORTULACACEAE			
	Рід Портулак	Род Портулак	Portulaca L.			
96.	П. городній	П. огородний	P. oleracea L.	Э	IV-IX	Ас
	РОДИНА ГВОЗДИЧНІ	СЕМЕЙСТВО ГВОЗДИЧНЫЕ	CARYOPHYLLACEAE			
	Рід Зірочник	Род Звездчатка	Stellaria L.			
97.	З. ланцетовидний	З. ланцетовидная (<i>лесная</i>)	S. holostea L.	ц	IV-VI	Лб+Лус
98.	З. злаковидний	З. злачная (пьяная трава)	S. graminea L.	ц	V-VII	Сл+Лус
99.	З. середній	З. средняя	S. media (L.) Vill.	Э⊕	III-X	Ас
	Рід Слабник	Род Мягковолосник	Myosoton Moench			
100.	С. водяний	М. водяной	M. aquaticum (L.) Moench	ц	VI-IX	Ас
	Рід Роговик	Род Ясколка	Cerastium L.			
101.	Р. дібровний	Я. дубравная	C. nemorale Bieb.	Э	V-VI	Лб+Лус
102.	Р. круглолистий	Я. круглолистная	C. rotundatum Schur	Э	IV-VI	Сл+Ли
103.	Р. Шмальгаузена	Я. Шмальгаузена	C. schmalhauseni Pasz.	Э	IV-V	Сп
104.	Р. несправжньоболгарський	Я. ложноболгарская	C. pseudobulgaticum Klok.	Э	IV-V	Слс+Пг
	Рід Костянець	Род Костенец	Holosteum L.			
105.	К. зонтичний	К. зонтичный	H. umbellatum L.	Э	III-V	Слс
	Рід Моховинка	Род Мшанка	Sagina L.			
106.	М. лежача	М. лежачая	S. procumbens L.	ц	V-IX	Сл+Слс+Луп
	Рід Еремогоне	Род Эримогоне	Erenogone Fenzl.			
107.	Е. жорстка	Э. жесткая	E. rigida (Bieb.) Fenzl	ц	VI-VII	Сл+Сл+Пг
108.	Е. Біберштейна	Э. Биберштейна	E. biebersteinii (Schlecht.) Holub	ц	V-VII	Слс+Сл+Сл
109.	Е. борова	Э. борова	E. pineticola (Klok.) Klok	ц	VI	Ли
110.	Е. лучностепова	Э. луговостепная	E. micradenia (P. Smirn.) Ikonn.	ц	V-VII	Лус+Лб
	Рід Остудник	Род Грыжник	Herniaria L.			
111.	О. багатощобний	Г. многобрачный	H. polygama J.Gay.	Э	VI-IX	Сл+Ас

112.	О. чорноморський	Г. чорноморський	Н. euxina Klok.	Э	VI-IX	Сп
113.	О. голий	Г. голий	H. glabra L. (H. suavis Klok.)	Э	VI-VIII	Спс+Сп
114.	О. Бессера	Г. Бессера	H. besseri Fisch. ex Hornem.	ц	VI-VII	Спс
115.	Рід Віскарія	Род Смолка	Viscaria Bernh.	Э	V-VII	Ас
	В. звичайна	С. обыкновенная	V. vulgaris Bernh.			
	Рід Смілка	Род Смолевка	Silene L.			
	С. лежача	С. стелючащаяся	S. procumbens Murr.	ц	VI-VIII	Луп
117.	С. приземкувата	С. приземистая	S. supina Bieb.	ц	VI-VII	Сп+Спс+Лус
118.	С. вилчаста	С. вильчатая	S. dichotoma Ehrh.	Э⊕	VI-VIII	Ас
119.	С. зеленувата	С. зеленая	S. chloranta (Willd.) Ehrh.	ц	VI-VIII	Сп+Спс+Пг+Лп
120.	С. багатоквіткова	С. многоцветковая	S. multiflora (Waldst. et Kit.) Pers.	ц	VI-VII	Сп+Спс+Пг
121.	С. татарська	С. татарская	S. tatarica (L.) Pers.	ц	VI-VIII	Лус
	Рід Ушанка	Род Ушанка	Ofites Adans.			
122.	У. дніпровська	У. днепровская	O. borysthena (Grun.) Klok.	⊕	V-VI	Сп+Спс+Лус
123.	У. середня	У. средняя	O. media (Litv.) Klok.	⊕	V-VI	Спс+Спг+Пг
124.	У. волзька	У. волжская	O. wolgensis (Hornem) Grossh.	⊕	VI-VII	Сп+Спс
125.	У. піднесена (херсонська)	У. возвышенная (У.херсонская)	O. exaltata (Friv.) Holub	⊕	V-VII	Сп+Лус
126.	У. азовська	У. азовская	O. maotica Klok.	⊕	V-VII	Сп+Спс
	Рід Коронарія	Род Коронария, Горицвет	Coronaria Guett.			
127.	К. зозуляча, зозулин цвіт	К. кукушкина	C. flos-cuculi (L.) A. Br.	ц	VI-VIII	Лп
	Рід Елзанта	Род Элизанте	Elisanthe (Fenzl) Reichenb.			
128.	Е. клейка	Э. липкая	E. viscosa (L.) Rupr.	Э⊕	VI-VIII	Луп+Ас
129.	Рід Куколиця	Род Дрема	Melandrium Roehl.	⊕	V-VII	Ас
	К. біла	Д. білая	M. album (Mill.) Garcke			
	Рід Дутень	Род Волдырник	Cucubalus L.			
130.	Д. ягідний	В. ягодный	C. baccifer L.	ц	VI-VIII	Ас
	Рід Лещія	Род Качим, Гисолобка	Gypsophila L.			
131.	Л. волотиста	К. метельчатый	G. paniculata L.	ц	VI-VII	Лб+Лус+Ас
	Рід Псамофіліела	Род Псамофиллиелла	Psammophiliella Ikonn.			
132.	П. мурова	П. постенная	P. muralis (L.) Ikonn.	Э	VI-IX	Ас
	Рід Стоголовник	Род Тысячеголов	Vaccaria N.M. Wolf			

133.	С. посівний	Т. посевной	<i>V. segetalis</i> Garcke	Э	V-VIII	Ac
	Рід Гвоздика	Род Гвоздика	Dianthus L.			
134.	Г. Андржійовського	Г. Андржівського	<i>D. andrzejowskianus</i> (Zapal.) Kulez.	ц	VI-VII	Сп+Сп+Луп
135.	Г. плоскозуба	Г. плоскозубчатая	<i>D. platyodon</i> Klok.	ц	VI-IX	Сп
136.	Г. розчепірена	Г. растопыренная	<i>D. squarrosus</i> Bieb.	ц	VI-VII	Спс+Сп
137.	Г. дельтовидна	Г. дельтовидная, Г. травянка	<i>D. deltoides</i> L.	ц	VI-IX	Сл+Лус
138.	Г. азоська	Г. азовская	<i>D. maefoticus</i> Klok.	ц	VI-VIII	Спс+Сп
139.	Г. вугільна	Г. угольная	<i>D. carbonatus</i> Klok.	ц	VI-VIII	Сл+Лус
140.	Г. польова	Г. полевая	<i>D. campestris</i> Bieb.	ц	VI-IX	Лб+Лус
	Рід Мильнянка	Род Мильнянка	Saponaria L.			
141.	М. лікарська	М. лекарственная	<i>S. officinalis</i> L.	Э ц	VI-IX	Ac+Ac
	РОДИНА ЩИРИЦЕВІ	СЕМЕЙСТВО ЩИРИЦЕВЫЕ, АМАРАНТОВЫЕ	AMARANTHACEAE			
	Рід Щириця	Род Щирица, Амарант	Amaranthus L.			
142.	Щ. синювата	Щ. синеватая	<i>A. lividus</i> L.	Э	VII-IX	Ac
143.	Щ. зігнута	Щ. согнутая	<i>A. deflexus</i> L.			Ac
144.	Щ. біла	Щ. белая	<i>A. albus</i> L.	Э	VII-X	Ac
145.	Щ. лободовидна	Щ. жминдовидная	<i>A. blitoides</i> S. Wats.	Э	VI-VIII	Ac
146.	Щ. загнута	Щ. запрокинутая	<i>A. retroflexus</i> L.	Э	VI-VIII	Ac
	РОДИНА ЛОБОДОВІ	СЕМЕЙСТВО МАРЕВЫЕ	CHENOPODIACEAE			
	Рід Наземка	Род Хрущявник	Polycnemum L.			
147.	Н. велика	Х. большой	<i>P. majus</i> A. Br.	Э	VII-IX	Спс+Лус
	Рід Буряк	Род Свекла	Beta L.			
148.	Б. звичайний	С. обыкновенная	<i>B. vulgaris</i>	Э ⊕	V-VI	Ac
	Ріл Лобода	Род Марь	Chenopodium L.			
149.	Л. Доброго Генриха	М. Доброго Генриха	<i>C. bonus-henricus</i> L.	ц	V-VIII	Ac
150.	Л. запашна	М. душистая	<i>C. botrys</i> L.	Э	VII-IX	Ac
151.	Л. багатоліста	М. многолистная	<i>C. foliosum</i> Aschers.	Э	VI-VIII	Ac+Сп
152.	Л. сиза	М. сизая	<i>C. glaucum</i> L.	Э	VII-X	Ac
153.	Л. червона	М. красная	<i>C. rubrum</i> L.	Э	VII-IX	Ac
154.	Л. гібридна	М. гибридная	<i>C. hybridum</i> L.	Э	VII-IX	Ac

155.	Л.багатонасінна	М. многосемянная		<i>C. polyspernum L.</i>	Э	VII-IX	Ас
156.	Л. міська	М. городская		<i>C. urbicum L.</i>	Э	VI-IX	Ас
157.	Л. бурякова	М. свекольная		<i>C. betaceum Andrz...</i>	Э	VIII-IX	Ас
158.	Л. смердоча	М. воночая		<i>C. vulvaria L.</i>	Э	VII-IX	Ас
159.	Л. біла	М. белая		<i>C. album L.</i>	Э	VII-IX	Ас
	Рід Лугига	Род Лебеда		Atriplex L.			
160.	Л. садова	Л. садовая		<i>A. hortensis L.</i>	Э	VI-IX	Ас
161.	Л. розлога	Л. раскидистая		<i>A. patula L.</i>	Э	VII-IX	Ас
	Рід Устели-поле	Род Рогач, Устели-поле, Эбелек		Ceratocarpus L.			
162.	У. піскове	Р. песчаный		<i>C. arenarius L.</i>	Э	V-IX	Ас
	Рід Віничья	Род Кохия, Изень		Kochia Roth			
163.	В. сланке	К. стелющаяся, изень, прутняк		<i>K. prostrata (L.) Schrad.</i>	h	VII-IX	Сл
164.	В. справжнє	К. веничная		<i>K. scoparia (L.) Schrad.</i>	Э	VII-IX	Ас
	Рід Верблюдка	Род Верблюдка		Corispermum L.			
165.	В. дніпровська	В. днепровская		<i>C. borysthenticum Andrz.</i>	Э	VIII-IX	Луп
166.	В. близькученька	В. блестященькая		<i>C. nitidulum Klok.</i>	Э	VII-VIII	Луп
	Рід Курай	Род Солянка		Salsola L.			
167.	К. іберійський	С. иберийская		<i>S. iberica Semmen et Pau</i>	Э	VII-IX	Ас
	Ряд Грецькоцвіті	Порядок Грецькоцвітєвє		Polygonales			
	РОДИНА ГРЕЧКОВІ	СЕМЕЙСТВО ГРЕЧИШНЫЕ		POLYGONACEAE			
	Рід Щавель	Род Щавель		Rumex L.			
168.	Щ. горобиний	Щ. воробьиный		<i>R. acetosella L.</i>	ц	V-VIII	Сл+Слс+Сл+Луп
169.	Щ. кислий	Щ. кислый		<i>R. acetosa L.</i>	ц	VII-VIII	Луп
170.	Щ. пірамідальний	Щ. пирамидальный		<i>R. thyrsiflorus Fingerh.</i>	ц	VII-IX	Луп
171.	Щ. український	Щ. украинский		<i>R. ucrainicus Fisch. ex Spreng.</i>	ц	VI-VII	Луп
172.	Щ. кривавий	Щ. кровавый		<i>R. sanguineus L.</i>	ц	IV-V	Луп
173.	Щ. кінський	Щ. конский		<i>R. confertus Willd.</i>	ц	V-VI	Луп
174.	Щ. прибережний	Щ. прибрежный		<i>R. hydroloparathum Huds.</i>	ц	VII-VIII	Луп
175.	Щ. курчавий	Щ. курчавый		<i>R. crispus L.</i>	ц	VI-VIII	Ас
	Рід Гірчак, Спориш	Род Гореч		Polygonum L.			

176.	Г. березковидний, витка гречка березковидна	Г. вьюнковый	Р. convolvulus L.	Э	VI-X	Ac
177.	Г. зміїний, ракові шийки, змійовик	Г. Змеиный, змеиный корень, рачьи шейки	Р. bistorta L.	ц	V-VI	Луп
178.	Г. земноводний	Г. земноводный	Р. amphibium L.	ц	VI-VIII	Б
179.	Г. почечуйний	Г. почечуйный	Р. persicaria L.	Э	VI-IX	Луп
180.	Г. бузький	Г. бутекий	Р. hypanicum Klok.	Э	VI-VIII	Луп
181.	Г. запорізький	Г. запорожский	Р. zarogoviense Klok.	Э	VI-IX	Луп
182.	Г. Андржесвського	Г. Андржесевского	Р. andrzejowskianum Klok.	Э	VI-IX	Луп
183.	Г. вологистий	Г. метельчатый	Р. paniculatum Andrz.	Э	VI-IX	Луп+Б
184.	Г. перцевий, водяний перець	Г. перечный	Р. hydropper L.	Э	VI-X	Луп+Лп+Б
185.	Г. малий	Г. малый	Р. minus Huds.	Э	VI-IX	Луп+Б+ Ac
186.	Г. звичайний, с. звичайний	Г. птичий	Р. aviculare L.	Э	V-X	Ac
187.	Г. пісковий	Г. песчаный	Р. arenarium Waldst. et Kit.	Э	VI-IX	Луп+Лп
	Ряд Кермекоцвітi	Порядок Свинчаткоцветные	Plumbaginaceae			
	РОДИНА КЕРМЕКОВI	СЕМЕЙСТВО КЕРМЕКОВЫЕ	LIMONIACEAE			
	Рід Гоніолімон	Род Гониолимон	Goniolimon Boiss.			
188.	Г. злаколистий	Г. злаколистный	G. graminifolium (Ait.) Boiss.	ц	VI-VII	Слс
	Рід Кермек	Род Кермек	Limonium Mill.			
189.	К. широколистий	К. широколистный	L. platyphyllum Lincz.	ц	VI-VIII	Сп
190.	К. сарептський	К. сарептский	L. sareptanum (A. Beck.) Gams.	ц	VI-IX	Сл+Слп+Лп+Ac
191.	К. перетинчастий	К. перепончатый	L. membranaceum (Czern.) Klok.	ц	VI-IX	Сл+Слс+Сл
	Ряд Піонісцвітi	Порядок Пионоцветные	Raeoniales			
	РОДИНА ПІВОНIСВI	СЕМЕЙСТВО ПИОНОВЫЕ	RAEONACEAE			
	Рід Півонія	Род Пион	Raeonia L.			
192.	П. тонколиста	П. тонколистный	Р. tenuifolia L.	ц	IV-V	Ак
	Ряд Чайоцвітi	Порядок Чаецветные	Theales			
	РОДИНА ЗВІРОБIЙНI	СЕМЕЙСТВО ЗВЕРОБОЙНЫЕ	HYPERICACEAE			
	Рід Звіробій	Род Звербой	Hypericum L.			
193.	З. звичайний	З. продырявленный, З. обыкновенный	Н. perforatum L.	ц	VI-VIII	Лп+Слп+Лб+Лп
	Ряд Фіалкоцвітi	Порядок Фиалкоцветные	Violales			
	РОДИНА ФІАЛКОВI	СЕМЕЙСТВО ФИАЛКОВЫЕ	Violaceae			

	Рід Фіалка	Род Фиалка	Viola L.			
194.	Ф. триколірна	Ф. тріхцвітня	<i>V. tricolor L.</i>	☉	VI-VIII	Лб+Лус+Ли+Сг
195.	Ф. ранкова	Ф. утрєння	<i>V. matutina Klok.</i>	☉☉	V-VIII	Лб+Лус+Ли
196.	Ф. польова	Ф. полевая	<i>V. arvensis Murr.</i>	☉☉	IV-IX	Ли+Ас
197.	Ф. німська	Ф. німская	<i>V. nemausensis Jord.</i>	☉	III-IV	Сг+Пг+Лб+Ллус
198.	Ф. Лавренка	Ф. Лавренко	<i>V. lavrenkoana Klok.</i>	☉	V-VI	Сг+Сл
199.	Ф. запашна	Ф. душистая	<i>V. odorata L.</i>	ц	IV-V	Лб+Лус+Ли
200.	Ф. приємна	Ф. приятная	<i>V. suavis Vieb.</i>	ц	IV-V	Лб+Лус+Сп
201.	Ф. двозначна	Ф. сомнительная	<i>V. ambigua Waldst. et Kit.</i>	ц	IV-V	Сг+Сл+Лус
202.	Ф. шершава	Ф. опушенная	<i>V. hirta L.</i>	ц	IV-V	Лб+Лус+Ли
203.	Ф. піскова	Ф. песчаная	<i>V. arenaria DC.</i>	ц	IV-V	Лб+Сп
204.	Ф. собача	Ф. собачья	<i>V. canina L.</i>	ц	IV-VI	Сл+Сг+Ли
	Ряд Стристоцвітні	Порядок Стристоцветные	Passiflorales			
	РОДИНА ГАРБУЗОВІ	СЕМЕЙСТВО ТЫКВЕННЫЕ	CUCURBITACEAE			
	Рід Переступень	Род Переступень	Bryonia L.			
205.	П. білий	П. белый	<i>B. alba L.</i>	ц	VI-VII	Лб+Лус+Ак
	Рід Кавун	Род Арбуз	Citrullus Schrad.			
206.	А. звичайний	А. обыкновенный	<i>C. lanatus (Thunb.) Matsum et Nakai</i>	☉	VI-VII	Ак
	Рід Диня	Род Дыня	Melo Mill.			
207.	Д. посівна, Д. звичайна	Д. посевная	<i>M. sativus Sager. Ex M. Roem.</i>	☉	V-VIII	Ак
	Рід Огірок	Род Огурец	Cucumis L.			
208.	О. посівний	О. посевной	<i>C. sativus L.</i>	☉	V-VII	Ак
	Рід Гарбуз	Род Тыква	Cucurbita L.			
209.	Г. волоський	Т. крупная	<i>C. maxima Duch.</i>	☉	VI-VIII	Ак
210.	Г. звичайний	Т. обыкновенная	<i>C. pepo L.</i>	☉	VI-VIII	Ак
	Ряд Каперцецвітні	Порядок Каперсоцветные	Capparales			
	РОДИНА ХРЕСТОЦВІТІ, КАПУСТЯНІ	СЕМЕЙСТВО КРЕСТОЦВЕТНЫЕ, КАПУСТНЫЕ	BRASSICACEAE (CRUCIFERAE)			
	Рід Капуста	Род Капуста	Brassica L.			
211.	К. городня	К. огородная	<i>B. oleracea L.</i>	☉	V-VI	Ак
212.	К. польова	К. полевая	<i>B. campestris L.</i>	☉	V-VII	Ас
213.	Грчиця чорна	Горчица черная	<i>B. nigra (L.) Koch</i>	☉	VI-VIII	Ас

214.	Г. сарептська	Г. сарептська	В. juncea (L.) Czern.	Э	V-VI	Ак
	Рід Гірчича	Род Горчица	Sinapis L.			
215.	Г. польова	Г. польова	S. arvensis L.	Э	VI-VIII	Ас+Ли
	Рід Рогачка	Род Рогач	Erucastrum C. Presl			
216.	Р. хреновидна	Р. хреновидний	E. armoracoides (Czern. ex Trucz) Cruchet	⊕	V-VI	Ас
	Рід Дворядник	Род Дворядка	Diptotaxis DC.			
217.	Д. тонколистий	Д. тонколистная	D. tenuifolia (L.) DC.	ц	VI-VII	Ас
	Рід Кагран	Род Кагран	Crambe L.			
218.	К. понтійський	К. понтический	C. pontica Stev. ex Rupr.	ц	V-VI	Ак+Ас
219.	К. татарський	К. татарский	C. tataria Sebeok.	ц	V-VI	Ак
	Рід Конрінгія	Род Конрингия	Congringia Adans.			
220.	К. східна	К. восточная	C. orientalis (L.) Dumort.	Э	V-VI	Ас
	Рід Хрінниця	Род Клоповник	Lepidium L.			
221.	Х. польова	К. полевой	L. campestre (L.) R. Br.	Э⊕	V-VI	Ас
222.	Х. проризанлиста	К. пронзеннолистный, к. разнолистный	L. perfoliatum L.	Э⊕	V-VI	Ас
223.	Х. смердоча	К. мусорный	L. ruderale L.	Э⊕	V-VIII	Ас
	Рід Кардарія	Род Кардария	Cardaria Desv.			
224.	К. крупковина	К. крупковидная	C. draba (L.) Desv.	ц	V-VI	Ас
	Рід Вайда	Род Вайда	Isatis L.			
225.	В. фарбувальна	В. красильная	I. tinctoria L.	⊕	V-VII	Ас
	Рід Талабан	Род Ярутка	Thlaspi L.			
226.	Т. польовий	Я. польова	T. arvense L.	Э	IV-VII	Ас
	Рід Грицики	Род Пастушьа сумка	Capsella Medik.			
227.	Г. звичайні	П.с. обыкновенная	C. bursa-pastoris (L.) Medik.	Э	IV-IX	Ас
	Рід Евклідій	Род Крепкоплодник	Euclidium R. BR.			
228.	Е. сірійський	К. сирийский	E. syriacum (L.) R. BR.	Э	V-VI	Ас
	Рід Несля	Род Несля	Neslia Desv.			
229.	Н. вологиста	Н. метельчатая	N. paniculata (L.) Desv.	Э	VI-VII	Ас
	Рід Свербіга	Род Свербига	Bunias L.			
230.	С. східна	С. восточная	B. orientalis L.	Э	V-VII	Ас

	Рід Аврiнія	Род Ауриния	Aurinia Desv.			
231.	А. скельна	А. скальная	<i>A. saxatilis</i> (L.) Desv.	ц	IV-V	Сп+Спс
	Рід Бурачок	Род Бурачок	Alyssum L.			
232.	Б. муровий	Б. стеной	<i>A. murale</i> Waldst. et Kit.	ц	V-VI	Сп
233.	Б. савранський	Б. савранський	<i>A. savranicum</i> Andz. ex Bess.	ц	V-VI	Спс
234.	Б. покручений	Б. извилистий	<i>A. tortuosum</i> Waldst. et Kit.	ц	V-VI	Сп+Спс
235.	Б. носатий	Б. носатий	<i>A. tostratum</i> Stev.	⊕	V-VI	Сп+Сл+Лус+Ас
236.	Б. чашечковий	Б. чашечний	<i>A. calycinum</i> L.	Ξ	IV-VI	Сп
237.	Б. дрібний	Б. маленький	<i>A. minutum</i> Schlecht. ex DC.	Ξ	IV-V	Сп+Сг
238.	Б. пустельний	Б. пустельний	<i>A. desertorum</i> Stapf.	Ξ	IV-V	Сп+Спс+Ас
239.	Б. шорсткий	Б. шершавий	<i>A. hirsutum</i> Bieb.	Ξ	IV-V	Ас
	Рід Гикавка	Род Икотник	Berberoa DC.			
240.	Г. сіра	И. серый	<i>B. incana</i> (L.) DC.	Ξ	V-X	Ас
	Рід Жеруха	Род Сердечник	Cardamine L.			
241.	Ж. дрібноцвіта	С. мелкоцветный	<i>C. parviflora</i> L.	Ξ	V-VII	Луп
242.	Ж. гірка	С. горький	<i>C. amara</i> L.	ц	V-VI	Луп
	Рід Суриція	Род Сурепка	Barbarea R. Br.			
243.	С. пряма	С. прямая	<i>B. stricta</i> Andrzej.	Ξ	V-VI	Луп
244.	С. дуговидна	С. дуговидная	<i>B. arcuata</i> (Opiz. ex J. et C. Prest) Reichenb.	⊕	IV-V	Луп
	Рід Гусимець	Род Резуха	Arabis L.			
245.	Г. прямий	Р. прямая	<i>A. recta</i> Vill.	ц	IV-V	Сп
	Рід Кардамінописис	Род Кардаминописис	Cardaminopsis (C. A. Mey) Hayek			
246.	К. пісковий	К. песчаный	<i>C. arenosa</i> (L.) Hayek	⊕	IV-VI	Сл
	Рід Пужник	Род Башенниця	Turritis L.			
247.	П. голій	Б. голая	<i>T. glabra</i> L.	Ξ⊕	V-VI	Сп+Сл+Лус
	Рід Водяний Хрін	Род Жерушник	Rorippa Scop.			
248.	В. х. австрійський	Ж. австрийский	<i>R. austriaca</i> (Crantz) Bess.	ц	V-VII	Луп
249.	В. х. простертий	Ж. простертый	<i>R. prostrata</i> J.P. Bergeret (Schinz) et Thell	ц	V-VIII	Луп+Б
250.	В. х. земноводний	Ж. земноводный	<i>R. amphibia</i> (L.) Bess	ц	V-VII	Б
251.	В. х. короткоплодний	Ж. короткоплодный	<i>R. brachycarpa</i> (C.A. Mey.) Hayek	ц		Лп
252.	В. х. лісовий	Ж. лесной	<i>R. sylvestris</i> (L.) Bess.		V-VIII	Лп

	Рід Крупка	Род Крупка	Draba L.			
253.	К. дібровна	К. перелесковая	<i>D. nemorosa</i> L.		IV-VI	Лб+Лус+Ас
	Рід Веснянка	Род Веснянка	Erophila DC.			
254.	В. весняна	В. весенняя	<i>E. verna</i> (L.) Bess.	☉	III-IV	Спс+Сп+Сл+Лус
	Род Лакфіоль	Род Лакфіоль	Cheiranthus L.			
255.	Л. звичайна	Л. обыкновенный	<i>C. Cheiri</i> L.	ц	VII-IX	Ак
	Рід Левкой	Род Левкой	Matthiola R. BR.			
256.	Л. однорічний	Л. однолетний	<i>M. annua</i> (L.) Swett	☉	VII-IX	Ак
257.	Л. довгопелюстковий	Л. длиннопестковый, матиола	<i>M. longipetala</i> (Vent.) DC.	☉	VI-VII	Ак
	Рід Хориспора	Род Хориспора	Chorispора R. Br. ex DC.			
258.	Х. ніжна	Х. нежная	<i>C. tenella</i> (Pall.) DC.	☉	IV-V	Ас
	Рід Вечорниця	Род Вечерница	Hesperis L.			
259.	В. плакучі	В. печальная	<i>H. tristis</i> L.	☉	IV-V	Лб+Лус
	Рід Сиренія	Род Сирения	Syrenia Andrз.			
260.	С. сиза	С. сизая	<i>S. cana</i> (Pill. Et Mitt.) Neill.	☉	V-VI	Слс
	Рід Жовтушник	Род Желтушник	Erysimum L.			
261.	Ж. розчеплений	Ж. выгрызенный	<i>E. repandum</i> L.	☉	IV-V	Ас
262.	Ж. білоцвітій	Ж. белоцветный	<i>E. Fedtsch.</i>	☉	V-VI	Сп+Слс
263.	Ж. розлогий	Ж. раскидистый	<i>E. diffusum</i> Ehrh	☉	V-VI	Сп
264.	Ж. лакфіолевидний	Ж. лакфеолевидный	<i>E. cheiranthoides</i> L.	☉	V-VIII	Ас
	Рід Сухоребрик	Род Гулявник	Sisymbrium L.			
265.	С. лікарський	Г. лекарственный	<i>S. officinale</i> (L.) Scop.	☉	V-IX	Ас
266.	С. високий	Г. высокий	<i>S. altissimum</i> L.	☉	V-VII	Ас
267.	С. Льозелів	Г. Лезеля	<i>S. loeselii</i> L.	☉	V-VIII	Ас
	Рід Різущка	Род Резущка	Arabis DC.) Heynh.			
268.	Р. Таля	Р. Таля	<i>A. thaliana</i> (L.) Heynh.	☉	IV-VI	Пг+Ас
	Рід Кудрявець	Род Дескурайния	Descurainia			
269.	К. Софії	Д. Софьи	<i>D. sophia</i> (L.) Webb ex Prantl	☉	V-IX	Ас
	РОДИНА РЕЗЕДОВІ	СЕМЕЙСТВО РЕЗЕДОВЫЕ	RESEDACEAE			
	Рід Резеда	Род Резеда	Reseda L.			
270.	Р. жовта	Р. желтая	<i>R. lutea</i> L.	☉	VI-VIII	Сп+Ли+Ас

271.	Р. жовтенька <i>Ряд Тамариксоцїті</i> РОДИНА ТАМАРИКСОЦІТІ Рід Тамарикс Т. стрункий	Р. желтенькая <i>Порядок Гребенщиковые</i> СЕМЕЙСТВО ГРЕБЕНЩИКОВЫЕ	R. luteola L. <i>Tamaricales</i> Тамарикасєє		V-VII	Пг
272.	<i>Ряд Вербоцїті</i> РОДИНА ВЕРБОВІ Рід Верба В. тригичинкова В. ламка В. біла В. вавілонська В. гостролиста, в. червона, шелюга	Род Гребенщик Г. стройний <i>Порядок Ивоцветные</i> СЕМЕЙСТВО ИВОВЫЕ	Т. gracilis Willd. <i>Salicales</i> SALICACEAE Salix L. S. triandra L. S. fragilis L. S. alba L. S. babylonica L. S. acutifolia Willd.	ђ £	V-VI	Ак
273.	В. пурпурова	И. пурпурная	S. purpurea L.	ђ	III-V	Лп
274.	В. прутювидна	И. корзиночная	S. viminalis L.	ђ	III-V	Лп
275.	В. розмаринолиста	И. розмаринолистная	S. rosmarinifolia L.	ђ	III-V	Лп
276.	В. попеяста	И. пепельная	S. cinerea L.	ђ	III-V	Лп
277.	Рід Тополя Т. Болле, т. самаркандська Т. біла Осіка Т. чорна, осокір Т. пірамідальна Т. сива	Род Тополь Т. Болле Т. белый Осіка Т. черный, осокорь Т. пирамидальный Т. беловатый	Populus L. P. boleana Lauche P. alba L. P. tremula L. P. nigra L. P. italica (DuRoi) Moench P. candicans Ait.	£ £ £ £ £ £	III-V III-V III-V IV IV-V IV	Ак Ак ? Ак Лп+Ак Ак Ак
278.	<i>Ряд Вербоцїті</i> РОДИНА ПЕРВОЦІТІ Рід Вербозїлля В. лучне В. звичайне	<i>Порядок Первоцветные</i> СЕМЕЙСТВО ПЕРВОЦЕТНЫЕ	<i>Primulales</i> PRIMULACEAE Lysimachia L. L. nummularia L. L. vulgaris L.			
288.		В. монетчатый, луговой чай		ц	VI-VIII	Лб+Лп+Луп+Б
289.	<i>Ряд Мальвоцїті</i> РОДИНА ЛИПОВІ Рід Ліпа Л. серделиста	<i>Порядок Мальвоцветные</i> СЕМЕЙСТВО ЛИПОВЫЕ	<i>Malvales</i> TIALACEAE Tilia L. T. cordata Mill.	ц £	VI-VIII VI-VII	Луп+Б Ак
290.		Л. серделистная		£	VI-VII	Ак

	РОДИНА МАЛЬВОВІ	СЕМЕЙСТВО, МАЛЬВОВЫЕ ПРОСВИРНІКОВЫЕ	MALVACEAE			
291.	Рід Калачики, Мальва К. маленький	Род Просвирник П. маленький	Malva L. M. pusilla Smith	Э	VI-X	Ac
292.	К. непомітні	П. пренебреженный	M. neglecta	ц	VI-IX	Ac
293.	Рід Лаватера Л. торінгська	Род Хатъма Х. торигская	Lavatera L. L. thuringiaca	ц	VII-IX	Лп
294.	Рід Рожа Р. рожева	Род Шток-роза Ш.р. розовая	Alcea L. A. rosea L.	ц	VII-IX	Ac
295.	Рід Алгея А. лікарська	Род Алгей А. лекарственный	Althaea L. A. officinalis L.	ц	VI-IX	Луп+Ac
296.	Рід Гібіск Г. трійчастий	Род Гибискус Г. тройчатый	Hibiscus L. H. trionum L.	Э	VII-VIII	Ac
	Ряд Молочаєвіті	Порядок Молочаєцветные	Euphorbiales			
	РОДИНА САМШИТОВІ	СЕМЕЙСТВО САМШИТОВЫЕ	BUXACEAE			
297.	Рід Самшит С. вічнозелений	Род Самшит С. вечнозеленый	Buxus L. B. sempervirens L.	£ ђ	III-IV	Ac
	РОДИНА МОЛОЧАЙНІ	СЕМЕЙСТВО МОЛОЧАЙНЫЕ	EURHORBIACEAE			
298.	Рід Секурнега С. кушиста	Род Секурнега С. Полукустарниковая, ветвистоцветная	Securinea Comm. ex Juss. S. suffruticosa (Pall.) Rehd.	ђ	VI	Ac
299.	Рід Рицина Р. звичайна	Род Клещевина К. обыкновенная	Ricinus L. R. communis L.	Э	VIII	Ac
300.	Рід Молочай М. болотяний	Род Молочай М. болотный	Euphorbia L. E. palustris L.	ц	V-VI	Луп+Б
301.	М. хрящуватий	М. хрящеватый	E. glareosa Pall. ex Bieb.	ц	V-VI	Слс+Сл
302.	М. Сегерів	М. Сегиров	E. seguierana Neck.	ц	V-VII	Сл+Слс+Сл+Пр
303.	М. стеловий	М. стелной	E. streposa Zoz	ц	VI-VII	Сл+Слс+Ac
304.	М. кипарисовидний	М. кипарисовидный	E. cyparissias L. Saxifragales	ц	V-VI	Сл
	Ряд Ломикаменевоцвіті	Порядок Камнеломкоцветные	GROSSULARIACEAE			
	РОДИНА АГРУСОВІ	СЕМЕЙСТВО КРЪЖОВНИКОВЫЕ	Ribes L.			
305.	Рід Смородина, порічки С. Чорна	Род Смородина С. черная	Ribes L. R. nigrum L.	ђ	V-VI	Ac
306.	С. червона, п. червоні	С. красная	R. rubrum L.	ђ	V-VI	Ac

307.	С. золотиста	С. золотистая	Р. aureum Pursh	ҥ	V	Ак
	Рід Агрис	Род Крыжовник	Grossularia Mill.			
308.	А. відхилений	К. отклоненный	G. reclinata (L.) Mill.	ҥ	V-VI	Ак
	РОДИНА ГОРТЕНЗІЄВІ	СЕМЕЙСТВО ГОРТЕНЗИЕВЫЕ	HYDRANGEACEAE			
	Рід Дейція	Род Дейция	Deutzia Thunb.			
309.	Д. шоретка	Д. шероховата	D. scabra Thunb.	ҥ	VI-VII	Ак
	Рід Садовий жасмін	Род Чубушник	Philadelphus L.			
310.	С.ж. звичайний	Ч. обыкновенный	P. coronarius L.	ҥ	VI	Ак
	РОДИНА ТОВСТОЛИСТІ	СЕМЕЙСТВО ТОЛСТЯНКОВЫЕ	CRASSULACEAE			
	Рід Молоділо	Род Молоділо, Живучка	Sempervivum L.			
311.	М. руське	М. русское	S. ruthenicum Schnittsp. et C. B. Lehmann	ц	VII-VIII	Сп+Спс
	Рід Очиток, Заяча капуста	Род Очиток	Sedum L.			
312.	О. Рупрехта, о. звичайний, з.к. звичайна	О. Рупрехта, о. обыкновенный, заячья капуста	S. rupestris (Jalas) Omelez.	ц	VII-VIII	Сп+Спс+Дус+Лб
313.	О. їдкий	О. едкий	S. acre L.	ц	V-VII	Сп+Спс
	РОДИНА ЛОМКАМЕНЕВІ	СЕМЕЙСТВО КАМНЕЛОМКОВЫЕ	SAXIFRAGACEAE			
	Рід Бадан	Род Бадан	Bergenia Moench			
314.	Б. товстолистий	Б. толстолистный	B. crassifolia (L.) Fritsch	ц	V-VI	Ак
	Ряд Розоцвіті	Порядок Розоцветные	Rosales			
	РОДИНА РОЗОВІ	СЕМЕЙСТВО РОЗОВЫЕ	Rosaceae			
	Рід Пухироплідник	Род Пузыреплодный	Physocarpus (Cambess.) Maxim.			
315.	П. калінолистий	П. калинолистный	Ph. Opulifolius (L.) Maxim.	ҥ	V	Ак
	Рід Таволга	Род Таволга	Spiraea L.			
316.	Т. Зверобоелиста	Т. зверобоелистная	S. hypericifolia L.	ҥ	V-VI	Сп + Ак
317.	Т. зарубчаста	Т. городчатая	S. crenata L.	ҥ	V-VI	Сп
	Рід Горобинник	Род Рябинник	Sorbaria (Ser. ex DC.) A. Br.			
318.	Г. горобинолистий	Р. рябинолистный	S. sorbifolia (L.) A. Br.	ҥ	VI-IX	Ак
	Рід Кизильник	Род Кизильник	Cotoneaster Medik.			
319.	К. чорноплідний	К. черноплодный	C. melanocarpus Fisch. ex Blytt	ҥ	V-VI	Сп
320.	К. цлюкрай	К. цельнокрайный	C. integerrimus Medik.	ҥ	V-VI	Ак
	Рід Айва	Род Айва	Cydonia Mill.			
321.	А. довгаста	А. удлинная	C. oblonga Mill.	ҥ	V-VI	Ак
	Рід Груша	Род Груша	Pyrus L.			

322.	Г. звичайна	Г. обыкновенная	Р. communis L.	h	IV-V	Ак+Лб
	Рід Яблуня	Род Яблоня	Malus Mill.			
323.	Я. домашня	Я. домашняя	M. domestica Borkh.	h	IV-V	Ак
324.	Я. рання	Я. ранняя	M. praecox (Pall.) Borkh.	h	IV-V	Ак
325.	Я. ягідна	Я. ягодная	M. baccata (L.) Borkh.	h	V	Ак
	Рід Горобина	Род Рябина	Sorbus L.			
326.	Г. домашня	Р. домашняя	S. domestica L.	h	V	Ак
	Рід Ірга	Род Ирга	Amelanchier Medik.			
327.	І. канадська	И. канадская	A. canadensis (L.) Medik.	h	V	Ак
	Рід Глід	Род Боярышник	Crataegus L.			
328.	Г. криваво-червоний	Б. кровавокрасный	C. sanguinea Pall.	h	V-VI	Ак
329.	Г. п'ятистовпчиковий	Б. пятистолбиковый	C. pentagyna Waldst. et Kit.	h	V-VI	Лб+Лус
330.	Г. дрібнолистий	Б. мелколистный	C. microphylla C. Koch	h £	V-VI	Сп+Спс
331.	Г. кривочашечковий	Б. кривочашечковый	C. curvisepala Lindm.	h £	VI	Лб+Лус
332.	Г. Попова	Б. Попова	C. popovii Chrshan.	h	V	Лб+Лус
333.	Г. заокруглений	Б. закругленный	C. subrotunda Klok.	h £	V	Лб+Лус
334.	Г. гладенький	Б. гладкооднопестичный	C. leiomonogyna Klok.		V-VI	Лб+Лус
335.	Г. одноматочковий	Б. однопестичный	C. monogyna Jacq.	h £	VI	Лб+Лус
336.	Г. обманливий	Б. обманчивый	C. fallacina Klok.	h	V	Лб+Лус
	Рід Ожина	Род Ежевика, Малина	Rubus L.			
337.	Малина	М. обыкновенная	R. idaeus L.	h	V-VI	Ак
338.	О. сиза, о. звичайна	Е. сизая	R. caesius L.	h	VI-VIII	Лп+Лб
	Рід Суниця	Род Земляника	Fragaria L.			
339.	С. зелені, полуниця	З. зеленая, полуница	F. viridis Duch.	ц	V-VI	Сл+Лус+Лб
340.	С. рівнинні	З. равнинная	F. campestris Stev.	ц	V-VI	Лус+Лб
341.	С. садові	З. садовая, ананасная	F. ananassa Duch.	ц	V-VI	Ак
	Рід Перстач	Род Лапчатка	Potentilla L.			
342.	П. білий	Л. белая	P. alba L.	ц	V-VI	Ак
343.	П. гусячий, гусяча лапка	Л. гусячая	P. anserina L.	ц	V-VII	Лп+Луп+Лус
344.	П. повзучий	Л. ползучая	P. reptans L.	ц	VI-VII	Лп+Лус+Луп+Сл
345.	П. пісковий	Л. песчаная	P.	ц	IV-V	Спс+Сл+Сп
346.	П. розлогий	Л. раскидистая	P. patula Waldst.	ц	VI-VII	Лб+Лус+Сл+Пг
347.	П. простертий	Л. распростертая	P. humifusa Willd. ex Schlecht.	ц	VI-VIII	Лб+Лус+Спс+Ли
348.	П. сріблястий	Л. серебристая	P. argentea L.	ц	VI-VII	Пг+Сл+Сп+Лус
349.	П. неблискучий	Л. неблестящая	P. impolita Wahltenb.	ц	VII-VIII	Сл+Сл+Спс

350.	П. сивуватий	Л. седоватая	<i>P. canescens</i> Bess.	VI-VIII	Сп+Спс+Сл
351.	П. пірамідоквітковий	Л. пирамидоцветковая	<i>P. thyrsoiflora</i> Huels. ex Zimmeter	VI-VII	Сп+Спс+Лус+Ас
352.	П. лежачий	Л. лежачая	<i>P. supina</i> L.	VI-VIII	Лус+Лб+Лп+Ак
353.	П. опушений	Л. волосистая	<i>P. pillosa</i> Willd.	VI-VII	Сл+Лус+Спс
354.	П. темний	Л. темная	<i>P. obscura</i> Willd.	VI-VIII	Сп+Спс+Ст
	Рід Гравілат	Род Гравилат	Geum L.		
355.	Г. міський	Г. городской	<i>G. urbanum</i> L.	V-VII	Лус+Лб+Ли
	Рід Гадючник	Род Лабазник	Filipendula Mill.		
356.	Г. звичайний	Л. обыкновенный	<i>F. vulgaris</i> Moench	V-VII	Лус+Сл+Луп
357.	Г. оголений	Л. обнаженный	<i>F. denudata</i> (J. et C. Prest) Fritsch	VI-VII	Лус+Луп
	Рід Парило	Род Релейничек	Agrimonia L.		
358.	П. звичайне	Р. лекарственный	<i>A. eupatoria</i> L.	VI-VIII	Сп+Сл+Луп+Лб+Ли
	Рід Чорноголовник	Род Черноголовник	Poterium L.		
359.	Ч. багатощолобний	Ч. многобрачный	<i>P. polygamum</i> Waldst. et Kit.	V-VII	Лус+Сл+Сп+Лб
	Рід Шипшина, Троянда	Род Шиповник, Роза	Rosa L.		
360.	Т. зморшуквата	Р. морщинистая	<i>R. rugosa</i> Thunb.	VI-X	Ак
361.	Т. багатоквіткова	Р. многоцветковая	<i>R. multiflora</i> Thunb.	VI	Ак
362.	Ш. найколючіша	Ш. колочейший	<i>R. spinosissima</i> L.	V-VI	Сп+Спс+Лус+Лб
363.	Т. століста	Р. столитная	<i>R. centifolia</i> L.	VI-VII	Ак
364.	Т. дамаська	Р. дамасская	<i>R. damascena</i> Mill.	VI-VII	Ак
365.	Т. біла	Р. белая	<i>R. alba</i> L.	VI	Ак
366.	Ш. горенківська	Ш. горенковский	<i>R. gorenkensis</i> Bess.	V-VI	Сп+Спс+Лус+Лб
367.	Ш. гравнева	Ш. майский	<i>R. majalis</i> Herrm.	(V) VI-VII	Лб+Лус+Сп
368.	Ш. українська	Ш. украинский	<i>R. ucrainica</i> Chrshan.	V-VI	Сп+Лус+Лб
369.	Ш. карликова	Ш. карликовый	<i>R. pugnaea</i> Bieb.	V-VI	Сп+Спс
370.	Ш. гвоздична	Ш. гвоздичный	<i>R. caryophyllacea</i> Bess.	V-VII	Сп+Лус+Лб+Ли
371.	Ш. піскова	Ш. песчаный	<i>R. psammophila</i> Chrshan.	VI	Спс+Сп
372.	Ш. Бордзіловського	Ш. Бордзиловского	<i>R. bordzilowskii</i> Chrshan.	V-VI	Спс+Сп
373.	Ш. Литвинова	Ш. Литвинова	<i>R. litvinovii</i> Chrshan.	V-VII	Спс+Сп
374.	Ш. Лоначевського	Ш. Лоначевского	<i>R. lonaezevskii</i> Dubovik	V-VI	Спс+Сп
375.	Ш. чагарникова	Ш. кустарниковый	<i>R. dumalis</i> Bechst.	VI-VII	Спс+Сп+Ли
376.	Ш. азоська	Ш. азовский	<i>R. maeotica</i> Dubovik	V-VI	Сп+Спс
377.	Ш. собача	Ш. собачий	<i>R. canina</i> L.	V-VI	Лб+Лус+Ли
378.	Ш. кам'яниста	Ш. каменистый	<i>R. lapidosa</i> Dubovik	V-VI	Сп+Спс+Лус+Лб

	Рід Миндаль	Род Миндаль	Amgdalus L.			
379.	М. степовий, бобчук	М. степной, бобовник	<i>A. nana L.</i>	h	IV-V	Спс+Сп
380.	М. звичайний	М. обыкновенный	<i>A. communis L.</i>	£	IV-V	Ак
	Рід Персик	Род Персик	Persica Mill.			
381.	П. звичайний	П. обыкновенный	<i>P. vulgaris Mill.</i>	£	IV	Ак
	Рід Абрикос	Род Абрикос	Armeniaca Scop.			
382.	А. звичайний	А. обыкновенный	<i>A. vulgaris Lam.</i>	h	III-IV	Ак
	Рід Слива	Род Слива	Prunus L.			
383.	С. колоча, терен колочий	С. колочая, терн	<i>P. spinosa L.</i>	h	IV-V	Сп+ЛБ
384.	С. домашня	С. домашняя	<i>P. domestica L.</i>	h £	IV-V	Ак
385.	С. розлога, алича	С. растопырренная, алыча	<i>P. divaricata Ledeb.</i>	h £	III-IV	Ак
	Рід Вишня	Род Вишня	Cerasus L.			
386.	В. антипка, в. магалєбська	В. антипка, магалєбка	<i>C. mahaleb (L.) Mill.</i>	h	V-VI	Ак
387.	В. кушова, в. степова	В. кустарниковая	<i>C. fruticosa (Pall.) Woron.</i>	h	IV-V	ЛБ+Лус
388.	Черешня	Черешня	<i>C. avium (L.) Moench</i>	h	IV-V	Ак
389.	В. Звичайна	В. обыкновенная	<i>C. vulgaris Mill.</i>	£ h	IV-V	Ак
	Рід Черемха	Род Черемуха	Padus Mill.			
390.	Ч. звичайна	Ч. обыкновенная	<i>P. avium Mill.</i>	h	IV-VI	Ак+Ли
391.	Ч. пізня	Ч. поздняя	<i>P. serotina (Ehrh.) Ag.</i>	h	V-VI	Ак
392.	Ч. віргінська	Ч. виргинская	<i>P. virginiana (L.) Roem.</i>	h	IV-V	Ак
	Ряд Бобоцвітi	Порядок Бобоцветные	Fabales			
	РОДИНА ЦЕЗАЛЬПІНСЬВІ	СЕМЕЙСТВО ЦЕЗАЛЬПИНИЕВЫЕ	CAESALPINIACEAE			
	Рід Церцис	Род Церцис	Cercis L.			
393.	Ц. європейський, ц. стручковий	Ц. европейский, нудино дерево	<i>C. siliquastrum L.</i>	h	IV-V	Ак
	Рід Гледичія	Род Гледичия	Gleditsia L.			
394.	Г. звичайна	Г. обыкновенная, г. трехколочковая	<i>G. triacanthos L.</i>	£	V-VI	Ак+Ли
	Рід Бундук	Род Бундук, Гимнокладус	Gymnocladus L.			
395.	Б. дводомний	Б. двудомный	<i>G. dioica (L.) C. Koch.</i>	h	VI	Ак
	РОДИНА БОБОВІ	СЕМЕЙСТВО БОБОВЫЕ				
	Рід Люпин	Род Люпин	Lupinus L.			
396.	Л. багатолістий	Л. многолистный	<i>L. polyphyllus Lindl.</i>	ц	V-VII	Ак
397.	Л. багаторічний	Л. многолетний	<i>L. perennis L.</i>	ц	V-VII	Ак

398.	Л. білий	Л. белый		Л. albus L.		VI-VII	Ак
	Рід Віничник	Род Метельник, Іспанський дрок		Spartium L.			
399.	В. прутівидний	М. прутьевидный, испанский дрок		S. junceum L.	ђ	V-VII	Ак
	Рід Дрік	Род Дрок		Genista L.			
400.	Д. притиснутий	Д. прижатый		G. depressa Bieb.	ђ	VI-VII	Сп
401.	Д. красивий	Д. красивый		G. tinctoria L.	ђ	VI-VII	Сп+Лус+Лб
	Рід Золотий дощ	Род Бобовник		Laburnum Medik.			
402.	Золотий дощ звичайний	Б. анагролистный		L. anagyroides Medik.	£ђ	IV-VI	Ак
	Рід Зіновать, Рокитник	Род Ракитник		Chamaecytisus Link			
403.	З. дніпровська	Р. днепровский		C. borysthenicus (Grun.) Klaskova	ђ	V-VI	Спс+Луп
404.	З. руська	Р. русский		C. ruthenicus (Fisch. ex Woloszcz.) Klaskova	ђ	VI-VIII	Сл+Лус+Лб+Спс
	Рід Вовчуг	Род Стальник		Ononis L.			
405.	В. польовий	С. полевой		O. arvensis L.	ц	VI-VIII	Сл+Лу
	Рід Люцерна	Род Люцерна		Medicago L.			
406.	Л. хмелевидна	Л. хмелевидная		M. lupulina L.	Э☉	V-VIII	Лу+Ас
407.	Л. тендерська	Л. тендерская		M. tenderiensis Opperm. ex Klok.	ц	VI-VIII	Ас
408.	Л. румунська	Л. румынская		M. romanica Prod.	ц	V-VIII	Лус+Сл+Сп+Пг
409.	Л. Котова	Л. Котова		M. kotovii Wissjul.	ц	V-VIII	Лус
410.	Л. посівна	Л. посевная		M. sativa L.	ц	V-VII	Ак
411.	Л. маленька	Л. маленькая		M. minima (L.) Bartalini	Э☉	IV-V	Спс+Сп
	Рід Буркун	Род Донник		Melilotus Mill.			
412.	Б. лікарський	Д. лекарственный		M. officinalis (L.) Pall.	☉	VI-VIII	Ас
413.	Б. білий	Д. белый		M. albus Medik.	☉Э	VI-VII	Ас+Ли
	Рід Коношина	Род Клевер		Trifolium L.			
414.	К. рівнинна	К. полевой		T. campestre Schreb.	Э	IV-VII	Сп+Спс+Пг+Луп
415.	К. сунцевидна	К. земляничный		T. fragiferum L.	ђ	V-IX	Сл+Сп+Луп
416.	К. гірська	К. горный		T. montanum L.	ц	VI-VIII	Лус+Сл
417.	К. мінлива	К. изменчивый		T. ambiguum Bieb.	ц	V-VII	Лус+Луп
418.	К. повзуча, к. біла	К. ползучий		T. repens L.	ц	V-IX	Сл+Луп
419.	К. блідо-жовта	К. бледно-желтый		T. ochroleucon Huds.	ц	V-VII	Лус+Сл+Сп+Луп
420.	К. лучна	К. луговой		T. pratense L.	ц	V-VII	Сл+Лус+Луп
421.	К. дніпровська	К. днепровский		T. borysthenicum Grun.	ц	VI-VII	Сл+Лус+Луп

422.	К. середня	К. средний	T. medium L.	ц	VI-VII	Лус+Лб
423.	К. польова	К. пашенный	T. arvense L.	Э	V-VIII	Лус+Луп
424.	Рід Лядвенець	Род Лядвинец	Lotus L.			
424.	Л. український	Л. украинский	L. ucrainicus Klook.	ц	VI-IX	Лус+Луп
425.	Л. польовий	Л. полевой	L. arvensis Pers.	ц	VI-IX	Лус+Лб+Ли
426.	Рід Аморфа	Род Аморфа	Amorpha L.			
426.	А. кушова	А. кустарниковая	A. fruticosa L.	ђ	VI-VII	Ак
427.	Рід Козлятник	Род Козлятник	Galega L.			
427.	К. лікарський	К. лекарственный	G. officinalis L.	ц	VI-VIII	Луп+Ак
428.	Рід Вістерія	Род Вистерия, Глициния	Wisteria Nutt.			
428.	В. китайська	В. китайская	W. sinensis (Sims) Sweet	ђ	IV-VI	Ак
429.	Рід Робінія	Род Робиния	Robinia L.			
429.	Р. звичайна, біла акація	Р. лжеакация, белая акация	R. pseudoacacia L.	£	V-VI	Ак
430.	Рід Міхурник	Род Пузырник	Colutea L.			
430.	М. деревовидний	П. деревовидный	C. arborescens L.	ђ	V	Ак
431.	Рід Карагана	Род Карагана	Saragana Lam.			
431.	К. дерев'яниста	К. древовидная	C. arborescens Lam.	£ђ	V-VI	Ак
432.	Рід Астрагал	Род Астрагал	Astragalus L.			
432.	А. бороженчастий	А. бороздчатый	A. sulcatus L.	ц	VI-VII	Лус+Сп+Спс+Пг
433.	А. шерстистокувітковий	А. шерстистоцветковый	A. dasyanthus Pall.	ц	VI-VIII	Сл+Лус
434.	А. пухнастокувітковий	А. пушистоцветковый	A. pubiflorus DC.	ц	V-VI	Спс+Лус
435.	А. нутовий	А. нутовый	A. cicor L.	ц	VI-VII	Сл+Сп+Лус+Пг
436.	А. солодколистий	А. сладколистный	A. glycyphyllos L.	ц	VI-VIII	Лус+Лб
437.	А. австрійський	А. австрийский	A. austriacus Jacq.	ц	VI-VIII	Спс+Сл
438.	А. еспарцетний	А. эспарцетный	A. onobrychis L.	ц	VI-VII	Сл+Сп+Луп+Пг
439.	А. ріжковий	А. рожковый	A. corniculatus Bieb.	ц	IV-V	Сл+Спс+Лус
440.	А. мінливий	А. изменчивый	A. varius S. G. Gmel.	ц	V-VIII	Сл+Лус+Лб+Ли+Пг
441.	Рід Гострокільник	Род Остролодочник	Oxytropis DC.			
441.	Г. волосистий	О. волосистый	O. pilosa (L.) DC.	ц	V-VII	Сл+Спс
442.	Рід Солодка	Род Солодка	Glycyrrhiza L.			
442.	С. гола	С. голая	G. glabra L.	ц	VI-VII	Ак
443.	Рід В'язіль	Род Вязель	Coronilla L.			
443.	В. барвистий	В. пестрый	C. varia L.	ц	V-IX	Лб+Луп+Сп+Сл

	Рід Еспарцет	Род Эспарцет	Onobrychis Mill.			
444.	Е. донський	Э. донской	<i>O. tanaitica</i> Spreng.	ц	V-VII	Сл
	Рід Горошок	Род Горошек, Вика	Vicia L.			
445.	Г. пухнатий	Г. опушенный	<i>V. pilosa</i> Bieb.	Э	IV-V	Пл+Лп
446.	Г. волохатий	Г. мохнатый	<i>V. villosa</i> Roth	Э⊕	V-VII	Лус+Спл+Спс+Лб+Лп и
447.	Г. мишачий	Г. мышинный	<i>V. cracca</i> L.	ц	V-VII	Лус+Лб+Сл
	Рід Чина	Род Чина	Lathyrus L.			
448.	Ч. запаша, запашний горошок	Ч. душистая	<i>L. odoratus</i> L.	Э	VI-IX	Ак
449.	Ч. лучна	Ч. луговая	<i>L. pratensis</i> L.	ц	VI-VII	Лус+Лп
450.	Ч. Бульбиста	Ч. клубненосная	<i>L. tuberosus</i> L.	ц	V-VII	Лус
	Рід Горох	Род Горох	Pisum L.			
451.	Г. посівний	Г. посевной	<i>P. sativum</i> L.	Э	VI-VII	Ак
	Рід Соя	Род Соя	Glycine Willd.			
452.	С. кульгурна	С. культурная	<i>G. max</i> (L.) Merr.	Э	VII-VIII	Ак
	Рід Квасоля	Род Фасоль	Phaseolus L.			
453.	К. вогняно-червона	Ф. огненно-красная	<i>P. coccineus</i> L.	Э	VII-VIII	Ак
454.	К. звичайна	Ф. обыкновенная	<i>P. vulgaris</i> L.	Э	V-VII	Ак
	Ряд Миртоцимі	Порядок Миртоцветные				
	РОДИНА ПЛАКУНОВІ	СЕМЕЙСТВО ДЕРБЕННИКОВЫЕ	LYTHRACEAE			
	Рід Щебрик	Род Бутерлак	Peplis L.			
455.	Щ. звичайний	Б. портулаковидный	<i>P. portula</i> L.	Э	VI-VII	Лп+Сл
	Рід Мілендорфія	Род Милдендорфия	Middendorfia Trautv.			
456.	М. дніпровська	М. днепроовская	<i>M. borysthena</i> (Bieb. ex Schrank) Trautv.			Лп
	Рід Плакун	Род Дербенник	Lythrum L.			
457.	П. прутювидний	Д. лозный	<i>L. virgatum</i> L.	ц	VI-VIII	Б+Лп
458.	П. верболистий	Д. иволистный, плакун-трава	<i>L. salicaria</i> L.	ц	VI-IX	Лп
	РОДИНА ОНАГРОВІ	СЕМЕЙСТВО КИПРЕЙНЫЕ	ONAGRACEAE			
	Рід Зніт	Род Кипрей	Epilobium L.			
459.	З. рожевий	К. розовый	<i>E. roseum</i> Schteb.	ц	VI-IX	Б
	Рід Хамерій, Іван-чай	Род Хамерий	Chamaerion (Rafin.) Rafin.			

460.	Х. вузьколистий	Х. узколистный	С. angustifolium (L.) Holub		VI-IX	Лус+Лб
	Рід Енотера	Род Энотера, Ослиник, Ночная свеча	Oenothera L.	<i>ц</i>		
461.	Е. дворічна	Э. двулетняя	O. biennis L.	⊕	VI-IX	Ас
	РОДИНА ВОДЯНОГОРІХОВІ	СЕМЕЙСТВО ВОДЯНОРЕХОВЫЕ	TRAPACEAE			
	Рід Воляний горіх	Род Водяной орех	Trapa L.			
462.	В. о. дніпровський	В. о. днепровский	T. borysthena V. Vassil.	∃	V-VI	В
	Ряд Водяносонкоцвітi	Порядок Хвостникоцветные	Hippuridales			
	РОДИНА СТОЛІСНИКОВІ	СЕМЕЙСТВО СЛАНЮГОДНИКОВЫЕ	HALORAGACEAE			
	Рід Водоперця	Род Уруть	Myriophyllum L.			
463.	В. кильчаста	У. мутовчатая	M. verticillatum L.	<i>ц</i>	VI-IX	В
	РОДИНА ВОДЯНОСОСОНКОВІ	СЕМЕЙСТВО ХВОСТНИКОВЫЕ	Hippuridaceae			
	Рід Воляна сосонка	Род Хвостник, Водяная сосенка	Hippuris L.			
464.	В. с. ланцетолиста	Х. ланцетный	H. lanceolata Retz.	<i>ц</i>	VI-VIII	В+Б
	Ряд Рутцеїтi	Порядок Рутцеитные	Rutales			
	РОДИНА ФІСТАШКОВІ	СЕМЕЙСТВО ФИСТАШКОВЫЕ (СУМАХОВЫЕ)	ANACARDIACEAE			
	Рід Скумпія	Род Скумпия	Cotinus Mill.			
465.	С. звичайна, рай-дерево	С. кожевенная, париковое дерево	C. coggugria Scop.	£ h	V-VII	Ак
	Рід Сумах	Род Сумах	Rhus L.			
466.	С. коротковолосий, оцетове дерево	С. пушистый, с. оленерогий, укусное дерево	R. typhina L.	£	VI	Ак+Ли
	Рід Токсикодендрон	Род Токсикодендрон	Toxicodendron Mill.			
467.	Т. укорінливий, т. отруйний	Т. укореняющийся, ядовитый	T. radicans (L.) O. Kunze	h	VI-VII	Ак
	РОДИНА СИМАРУБОВІ	СЕМЕЙСТВО СИМАРУБОВЫЕ	SIMAROUBACEAE			
	Рід Айланг	Род Айланг	Ailanthus Desf.			
468.	А. найвищий, китайський ясень	А. высочайший	A. altissima (Mill.) Swingle	£	VI-VII	Ак+Ли
	РОДИНА РУТОВІ	СЕМЕЙСТВО РУТОВЫЕ	RUTACEAE			
	Рід Рута	Род Рута	Ruta L.			
469.	Р. пахуча	Р. садовая	R. hortensis Mill.	h	VI-VII	Ак
	Рід Птелея	Род Птелея	Ptelea L.			

470.	П. трилистна	П. трилистная	Р. trifoliata L.	ц	IV-VII	Ак+Ли
	<i>Ряд Sapindocvitі</i>	<i>Порядок Sapindoцветные</i>	<i>Sapindales</i>			
	РОДИНА КЛЕНОВІ	СЕМЕЙСТВО КЛЕНОВЫЕ	АСЕРАСЕАЕ			
	Рід Клен	Род Клен	Acer L.			
471.	К. ясенелистий	К. ясенелистный	A. negundo L.	£	IV-V	Лп+Ли+Ак
472.	К. татарський, чорноклен	К. татарский, черноклен	A. tataricum L.	£	V-VI	Лб+Ли
473.	К. гінала, к. прирiчковий	К. гиннала, к. приречный	A. ginnala Maxim.	£ ђ	VI	Ак+Ли
474.	К. гостролистий, к. звичайний	К. остролистный	A. platanoides L.	£ ђ	IV-V	Ак+Ли
475.	К. польовий	К. полевой	A. campestre L.	£	IV-V	Лб+Ли+Ак
476.	К. цукристий	К. сахарный	A. saccharinum L.	£	IV-V	Ак
	РОДИНА ГІРКОКАШТАНОВІ	СЕМЕЙСТВО КОНСКОКАШТАНОВЫЕ	HIPPOCASTANACEAE			
	Рід Гiркокаштан	Род Конский каштан	Aesculus L.			
477.	Г. звичайний	К.к. обыкновенный	A. hippocastanum L.	ђ	V	Ак
	<i>Ряд Геранієвіті</i>	<i>Порядок Гераниецветные</i>	<i>Geraniales</i>			
	РОДИНА ЛЬОНОВІ	СЕМЕЙСТВО ЛЕОНОВЫЕ	LINACEAE			
	Рід Лiон	Род Лен	Linum			
478.	Л. австрійський	Л. австрийский	L. austriacum L.	ц	VI-VII	Сп+Спс+Пг
479.	Л. багаторічний	Л. многолетний	L. perenne L.	ц	V-VII	Лус+Сл+Сп
	РОДИНА ПАРОЛИСТОВІ	СЕМЕЙСТВО ПАРНОЛИСТНИКОВЫЕ	ZYGORHYNALLACEAE			
	Рід Якірці	Род Якорцы	Tribulus L.			
480.	Я. сланкі	Я. стелющиеся	T. terrestris L.	Э	VI-VIII	Сп+Спс+Лус+Ли+Лб
	РОДИНА ГЕРАНІЄВІ	СЕМЕЙСТВО ГЕРАНИЕВЫЕ	GERANIACEAE			
	Рід Герань, Журавель	Род Герань	Geranium L.			
481.	Г. Робертова	Г. Роберта	G. robertianum L.	Э	VI-IX	Сп+Лус+Лб
482.	Г. маленька	Г. мелкая	G. pusillum L.	Э	IV-IX	Лб+Ли+Ас
483.	Г. м'яка	Г. мягкая	G. mille L.	Э	IV-IX	Ас
	Рід Грабельки	Род Журавельник, Анстник	Erodium L'Her.			
484.	Г. звичайні, буськи	Ж. цикутовый	E. cicutarium (L.) L'Her.	Э	V-VIII	Спс+Сп+Сл+Пг
485.	Г. довгодзьобові	Ж. аистовый	E. ciconium (L.) L'Her.	Э	III-VI	Сл+Лус+Луп+Сл
	РОДИНА КРАСОЛЕВІ	СЕМЕЙСТВО НАСТУРЦИЕВЫЕ	TROPAEOLACEAE			

	Рід Красоля, Настурція	Род Капуцин, Настурция	Тропаеолум L.			
486.	К. велика, н. велика РОДИНА БАЛЬЗАМІНОВІ	К. большая, н. большая СЕМЕЙСТВО БАЛЬЗАМИНОВЫЕ	T. majus L.	Э	VI-X	Ак
	Рід Розрив-трава	Род Недотрога, Бальзамин	Impatiens L.			
487.	Р.т. садова, бальзамін	Н. садовая, Б. садовый	I. balsamina L.	Э	VI-VIII	Ак
488.	Р.т. звичайна	Н. обычная	I. noli-tangere L.	Э	VII-VIII	Б
	Ряд Китяткоцвітi	Порядок Истодоцветные	Polygalales			
	РОДИНА КИТЯТКОВІ	СЕМЕЙСТВО ИСТОДОВЫЕ	POLYGALACEAE			
	Рід Китятки	Род Истод	Polygala L.			
489.	К. подільські	И. подольский	P. podolica DC.	ц	V-VI	Луг+ЛБ
490.	К. чубаті	И. хохлатый	P. comosa Schkuhr.	ц	V-VI	Луг
	Ряд Дереноцвітi	Порядок Кизиловцевые	Cornales			
	РОДИНА ДЕРЕНОВІ	СЕМЕЙСТВО КИЗИЛОВЫЕ	CORNACEAE			
	Рід Свидина	Род Свидина	Swida Opiz			
491.	С. паросткова	С. отпрысковая	S. stolonifera (Michx.) Rydb.	ђ	V-VI	Ак
	Ряд Аралицевітi	Порядок Аралицевые	Araliales			
	РОДИНА АРАЛІСВІ	СЕМЕЙСТВО АРАЛИЕВЫЕ	ARALIACEAE			
	Рід Плющ	Род Плющ	Hedera L.			
492.	П. звичайний, прочитан	П. обыкновенный	H. helix L.	ђ	IX-X	Ак
	РОДИНА ЗОНТИЧНІ	СЕМЕЙСТВО ЗОНТИЧНЫЕ	ARIACEAE (UMBELLIFERAE)			
	Рід Миколайчики	Род Синеголовник	Eryngium L.			
493.	М. плоскі	С. плосколистный	E. planum L.	ц	VI-VII	Сл+Луг+Спс+Пг+Л и
494.	М. польові	С. полевой	E. campestre L.	ц	VI-VII	Сл+Спг+Спс+Л и
	Рід Бугиля	Род Купыр	Anthriscus Pers.			
495.	Б. лісова	К. лесной	A. sylvestris (L.) Hoffm.	ц	VI-VII	ЛБ+Л и
496.	Б. довгоносикова	К. длинноносиковый	A. longirostris Bertol.	Э	VI-VII	ЛБ+Луг+Ас
	Рід Ториліс	Род Торилис	Torilis Adans.			
497.	Т. український	Т. украинский	T. ucrainica Spreng.	Э	V-VI	ЛБ+Луг+Пг
	Рід Коріандр	Род Кориандр, Кишнец	Coriandrum L.			
498.	К. посівний	К. посевной	C. sativum L.	Э	VI-VII	Ак
	Рід Болиголов	Род Болиголов	Conium L.			

499.	Б. плямистий Рід Селера С. пахуча	Б. пятнистый Род Сельдерей С. пахучий	<i>C. maculatum</i> L. Apium L. <i>A. graveolens</i> L.	⊕ ⊕⊖	V-IX VII-VIII	ЛБ+Ли Ак
500.	Рід Петрушка П. кучерява, п. городня	Род Петрушка П. кудрявая	Petroselinum Hill <i>P. crispum</i> (Mill.) A. W. Hill	⊖	VI-VII	Ак
501.	Рід Різак Р. звичайний	Род Різак Р. обыкновенный	Falcaria Fabr. <i>F. vulgaris</i> Bernh.		V-VII	Лус+ЛБ+Ли
502.	Рід Кмин К. звичайний	Род Тмин Т. обыкновенный	Carum L. <i>C. carvi</i> L.	⊖	VI-VII	Ак
503.	Рід Бедринець Б. ломикаменевий	Род Бедренець Б. камнеломковий	Pimpinella L. <i>P. saxifrage</i> L.	⊖	VI-VIII	Сп+Слс+Пг
504.	Рід Аніс А. звичайний	Род Аніс А. обыкновенный	Anisum Hill <i>A. vulgare</i> Gaertn.	⊖	VI-VII	Ак
505.	Рід Вех В. широколистяний	Род Поручейник П. широколистяний	Sium L. <i>S. latifolium</i> L.	⊖	VI-VIII	Луп+Б
506.	Рід Жабриця Ж. звивиста	Род Жабриця Ж. извилистая	Seseli L. <i>S. tortuosum</i> L.	⊖	VII	Сл+Луп+Лус
507.	Рід Омег О. водяний	Род Омежник О. водяной	Oenanthe L. <i>O. aquatica</i> (L.) Poir.	⊖	VI-VIII	Луп+Б
508.	Рід Фенхель Ф. звичайний	Род Фенхель Ф. обыкновенный	Foeniculum Mill. <i>F. vulgare</i> Mill.	⊖⊕	VI-VIII	Ак
509.	Рід Стожильник С. сумнівний	Род Жгун-корень, Стожильник Ж-к. сомнительный	Cnidium Cuss. <i>C. dubium</i> (Schkuhr) Thell.	⊖⊕	VI-VIII	Луп
510.	Рід Морквіник М. лучний	Род Морковник М. луговой	Silaum Mill. <i>S. silaus</i> (L.) Schinz et Thell.	⊖	VII-IX	Луп
511.	Рід Любисток Л. Лікарський	Род Любисток Л. лекарственный	Levisticum Hill. <i>L. officinalis</i> Koch	⊖	VI-VII	Ак
512.	Рід Смовдь С. піскова	Род Горичник Г. песчаный	Peucedanum L. <i>P. arenarium</i> Waldst. et Kit.	⊖	VII-VIII	Сп
513.	Рід Кріп К. пахучий	Род Укроп У. пахучий	Anethum L. <i>A. graveolens</i> L.	⊖	VI-VIII	Слс+Сл+Лус
514.				⊖	V-VIII	Ак
515.				⊖	V-VIII	Ак

	Рід Пастернак	Род Пастернак	Pastinaca L.			
516.	П. посівний	П. посевной	P. sativa L.	⊕	V-I-VII	Ак
	Рід Борщівник	Род Борщевик	Heracleum L.			
517.	Б. сибірський	Б. сибирский	H. sibiricum L.	ц	V-I-VII	Лб+Лус+Сл
	Рід Морква	Род Морковь	Daucus L.			
518.	М. дика	М. дикая	D. carota L.	⊕	V-I-VII	Лус+Сл+Пг+Луп
519.	М. посівна	М. посевная	D. sativus (Hoffm.) Roehl.	⊕	V-I-VII	Ак
	Ряд Бруслиноцїті	Порядок Бересклетоцветные	Celastrales			
	РОДИНА БРУСЛИНОВІ	СЕМЕЙСТВО БЕРЕСКЛЕТОВЫЕ	CELASTRACEAE			
	Рід Бруслина	Род Бересклет	Euonymus L.			
520.	Б. бородавчаста	Б. бородавчатый	E. verrucosa Scop.	ђ	V-VI	Лб+Лус+Луп
521.	Б. європейська	Б. европейский	E. europaea L.	ђџ	V-VI	Лб+Лус+Ак
	Ряд Жостероцїті	Порядок Крушиноцветные	Rhamnales			
	РОДИНА ЖОСТЕРОВІ	СЕМЕЙСТВО КРУШИНОВЫЕ	RHAMNACEAE			
	Рід Крушина	Род Крушина	Frangula Mill.			
522.	К. ламка	К. ломкая, к. ольховидная	F. alnus Mill.	ђ	V-VI	Лп
	Рід Жостір	Род Жостер	Rhamnus L.			
523.	Ж. проносний	Ж. слабительный	R. cathartica L.	ђџ	V-VI	Лб+Лус+Сл+Сп+Сл+Сл
	РОДИНА ВІНОГРАДНІ	СЕМЕЙСТВО ВІНОГРАДНІЕ	VITACEAE			
	Рід Виноград	Род Виноград	Vitis L.			
524.	В. Ізабелла	В. Изабелла	V. labrusca L.	ђ	V-VI	Ак
525.	В. справжній	В. европейский, в. виноносный	V. vinifera L.	ђ	V-VI	Ак
	Рід Дикий виноград	Род Дикий виноград	Parthenocissus Planch.			
526.	Д.в. п'ятилисточковий	Д.в. пятилисточковый	P. quinquefolia (L.) Planch.	ђ	VII-VIII	Ак
	Ряд Санталоцїті	Порядок Санталоцветные	Santalales			
	РОДИНА САНТАЛОВІ	СЕМЕЙСТВО САНТАЛОВЫЕ	SANTALACEAE			
	Рід Льонолистник	Род Ленец	Thesium L.			
527.	Л. польовий	Л. полевой	T. arvense Horvatovszky	ц⊕	V-VI	Сл+Сп+Сг+Луп
	РОДИНА РЕМНЕЦВІТНИКОВІ	СЕМЕЙСТВО РЕМНЕЦВЕТКОВЫЕ, ОМЕЛОВЫЕ	LORANTHACEAE			
	Рід Омела	Род Омела	Viscum L.			
528.	О. біла	О. белая	V. album L.	ђ	III-IV	Ли
	Ряд Маслиноцїті	Порядок Маслиноцветные	Oleales			

	РОДИНА МАСЛИНОВІ	СЕМЕЙСТВО МАСЛИННІЕ	Олеaceae		
	Рід Ясен	Род Ясень	Fraxinus L.		
529.	Я. звичайний	Я. високий	F. excelsior L.	£	IV-V ЛБ+Ли+Ак
	Рід Форзіція	Род Форзиция	Forsythia Vahl		
530.	Ф. плакуча	Ф. свисаюча	F. suspensa (Thunb.) Vahl	ђ	IV-V Ак
	Рід Бузок	Род Сирень	Syringa L.		
531.	Б. угорський	С. венгерська	S. josikaea Jacq. fil.	ђ	V-VI Ак
532.	Б. звичайний	С. обыкновенная	S. vulgaris L.	ђ	V Ак
533.	Б. перський	С. персидська	S. persica L.	ђ	V-VI Ак
	Рід Бірючина	Род Биручина	Ligustrum L.		
534.	Б. звичайна	Б. обыкновенная	L. vulgare L.	ђ	VI-VII Ак
	Рід Жасмин	Род Жасмин	Jasminum L.		
535.	Ж. куцувий	Ж. кустарниковий	J. fruticans L.	ђ	VI-VII Ак
	Ряд Маслинкоцвітні	Порядок Лохоцетные	Elaeagnales		
	РОДИНА МАСЛИНКОВІ	СЕМЕЙСТВО ЛОХОВЫЕ	ELAЕAGNACEAE		
	Рід Обліпха	Родь Облепиха	Hippophae L.		
536.	О. крушиновидна	О. крушиновидная	H. rhamnoides L.	ђ £	V Ак
	Рід Маслинка, Лох	Род Лох	Elaeagnus L.		
537.	М. вузьколиста	Л. узколистный	E. angustifolia L.	ђ £	VI
	Ряд Черсакоцвітні	Порядок Борсянкоцетные	Dipsacales		
	РОДИНА ЖИМОЛОСТЕВІ	СЕМЕЙСТВО ЖИМОЛОСТНЫЕ	CAPRIFOLIACEAE		
	Рід Бузина	Род Бузина	Sambucus L.		
538.	Б. трав'яниста	Б. травянистая	S. ebulus L.	ц	VI-VII Ак
539.	Б. чорна	Б. черная	S. nigra L.	ђ	V-VI ЛБ+Лус+Ли+Ак
540.	Б. червона	Б. красная	S. racemosa L.	ђ	V-VI Ак
	Рід Калина	Род Калина	Viburnum L.		
541.	К. Звичайна	К. обыкновенная	V. opulus L.	ђ	V-VI Ак
	Рід Сніжноягідник	Род Снежноягодник	Symphoricarpos L.		
542.	С. прирічковий	С. приречной	S. rivularis Suksdorf	ђ	VI-IX Ак
	Рід Жимолость	Род Жимолость	Lonicera L.		
543.	Ж. козлиста	Ж. каприфольий	L. caprifolium L.	ђ	V-VI Ак
544.	Ж. татарська	Ж. татарская	L. tatarica L.	ђ	V-VI Ак+Ли
	Рід Вейгела	Род Вейгелия	Weigela Thunb.		
545.	В. рясноцвіта	В. обильноцветущая	W. floribunda (Sieb. Et Zucc.) C. A. Mey.	ђ	V-VI Ак

	РОДИНА ВАЛЕРІАНОВІ	СЕМЕЙСТВО ВАЛЕРИАНОВЫЕ	VALERIANACEAE			
	Рід Мласкавець	Род Валерианелла	Valerianella Mill.			
546.	М. кілястий	В. килевата	V. carinata Loisel.	Э	IV-V	Сп+Спс+Сл+Лус
547.	М. колосковий	В. колосковая	V. locusta (L.) Laterrade	Э	IV-VI	Сл+Лус+Сп+Лл+Лб
548.	М. ребристий	В. ребристая	V. costata (Stev.) Betsche	Э	IV-V	Сл+Лб+Сл+Лл+Лл+Пг
	Рід Валеріана	Род Валериана	Valeriana L.			
549.	В. бульбиста	В. клубненосная	V. tuberosa L.	ц	IV-V	Сл+Лус+Сг+Пг
550.	В. висока, В. болотна	В. высокая, В. болотная	V. exaltata Mikan, V. palustris Kreyer	ц	VI-VII	Лл+Лл+Лл
551.	В. блискуча	В. блестящая	V. nitida Kreyer	ц	VI-VII	Лл+Лл+Сл
552.	В. пагононосна	В. побегоносная	V. stolonifera Czern.	ц	V-VI	Сл+Лус+Лл+Сл+Сл+Ак
	Рід Центрантус	Род Центрантус	Centranthus DC.			
553.	Ц. червоний	Ц. красный	C. ruber (L.) DC.	ц	V-VIII	Ак
	РОДИНА ЧЕРСАКОВІ	СЕМЕЙСТВО ВОРСЯНКОВЫЕ	DIPSACACEAE			
	Рід Сверхбіжниця	Род Короставник	Knautia L.			
554.	С. польова	К. полевой	K. arvensis (L.) Coult.	ц	VI-IX	Лус+Сл+Лб+Лл
	Рід Черсак	Род Ворсянка	Dipsacus L.			
555.	Ч. посівний	В. полевая	D. sativus (L.) Scholl.	Э	VI-VII	Ак
	Рід Скабіоза	Род Скабиоза	Scabiosa L.			
556.	С. українська	С. украинская	S. ucrainica L.	⊕	VI-VIII	Сл+Спс+Сл+Лус+Лл
557.	С. блідо-жовта	С. бледно-желтая	S. ochroleuca L.	⊕ц	VI-VIII	Лус+Лб+Сл+Сл+Спс+Пг
	Ряд Тирлицейні	Порядок Горчавкоцветные	Gentianales			
	РОДИНА БАРВІНКОВІ	СЕМЕЙСТВО КУТРОВЫЕ	AROCYNACEAE			
	Рід Барвінок	Род Барвинок	Vincetoxicum L.			
558.	Б. трав'янистий	Б. травянистый	V. herbacea Waldst. et Kit.	ц	V-VI	Лб+Лус+Сл+Ак
559.	Б. малий	Б. малый	V. minor L.	ц	V-VI	Ак+Лл+Лб
	РОДИНА ЛАСТІВНЕВІ	СЕМЕЙСТВО ЛАСТОВНЕВЫЕ	ASCLEPIADACEAE			
	Рід Обвійник	Род Обвойник	Periploca L.			
560.	О. грецький	О. греческий	P. graeca L.	ђ	V-VI	Ак
	Рід Ваточник	Род Ваточник	Asclepias L.			

561.	В. сирійський Рід Цинахум	В. сирійський Род Цинахум	<i>A. syriaca</i> L. Cynanchum L.	VI-IX	Ак
562.	Ц. гострий Рід Ластовень	Ц. острый Род Ластовень	<i>C. acutum</i> L. Vincetoxicum N.M. Wolf	VI-VII	Сп+Спс+Сг+Лп+Лб
563.	Л. російський	Л. русский	<i>V. rossicum</i> (Kleop.) Barbar.	VI-VII	Лу+Сп+Спс+Ак
564.	Л. розлогий	Л. распростертый	<i>V. laxum</i> (Bartl.) Gren. Et Godr.	V-VII	Сп+Спс+Лп
565.	Л. лікарський РОДИНА ТИРЛИЧЕВІ	Л. лекарственный СЕМЕЙСТВО ГОРЕЧАВКОВЫЕ	<i>V. hirsutinaria</i> Medik. GENTIANACEAE	VI-VII	Лб+Лу+Сг+Спс
566.	Рід Золототисячник З. звичайний	Род Золототысячник З. обыкновенный	Centaureum Hill <i>C. erythraea</i> Rafn	VI-VIII	Лу+Сг+Лу
567.	З. гарний РОДИНА МАРЕНОВІ	З. красивый СЕМЕЙСТВО МАРЕНОВЫЕ	<i>C. pulchellum</i> (Sw.) Druce RUBIACEAE	VI-VIII	Лу+Лп+Сл
568.	Рід Підмаренник П. восьмилістковий	Род Подмаренник П. восьмилыстный	Galium L. <i>G. octonarium</i> (Klok.) Soo	V-VIII	Лу+Сп+Спс+Лп
569.	П. трирогий	П. трехрогий	<i>G. tricornutum</i> Dandy	V-VII	Спс+Сг+Лп
570.	П. чіпкий	П. цепкий	<i>G. aparine</i> L.	V-IX	Лб+Лп+Ас
571.	П. несправжній	П. ложный	<i>G. spurium</i> L.	V-IX	Ас
572.	П. справжній	П. настоящий	<i>G. verum</i> L.	VI-IX	Лу+Лб+Сл+Лу+Лп
573.	П. руський	П. русский	<i>G. ruthenicum</i> Willd.	VI-VIII	Спс+Сп+Лу+Сл+Сг+Лп
574.	П. повстистий	П. войлочный	<i>G. tomentellum</i> Klok.		Спс+Сп
575.	П. дніпровський	П. днепровский	<i>G. borysthenicum</i> Klok.		Лу+Лп
576.	П. м'який	П. мягкий	<i>G. mollugo</i> L.	VI-VIII	Лб+Лп+Лу+Ас
577.	П. білий	П. белый	<i>G. album</i> Mill.	VI	Лу+Сп+Спс+Сг
578.	П. напіводягнений	П. полуодетый	<i>G. semiamictum</i> Klok.	VI-VIII	Сп+Спс+Лу+Лб
579.	П. болотний	П. болотный	<i>G. palustre</i> L.	VI-VIII	Лу+Лп+Лу+Лб
580.	П. здуплолодий	П. вздутоплодный	<i>G. physocarpum</i> Ledeb.	VI-VIII	Лп+Лу+Лп
581.	П. членистий	П. членистый	<i>G. articulatum</i> Lam.	VI-VIII	Лу+Лп+Лу+Лп
582.	П. кільчастий	П. мутовчатый	<i>G. verticillatum</i> Danth.	V-VI	Спс+Сп
583.	П. найбільший Рід Марена	П. наибольший Род Марена	<i>G. maximum</i> G. Moris Rubia L.	VI-VII	Лп

584.	М. татарська	М. татарская	М. татарская	R. tatarica (Trev.) Fr. Schmidt	VI-VIII	Луп
585.	М. красильна	М. красильная	М. красильная	R. tinctorum L.	VI-VII	Ак
	Рід Синюхоцвіт	Ряд Синюхоцветные	Порядок Синюхоцветные	Polemoniales		
	РОДИНА СИНЮХВИ	СЕМЕЙСТВО СИНЮХОВЫЕ		POLEMONIACEAE		
	Рід Синюха	Род Синюха		Polemonium L.		
586.	С. голу́ба	С. голубая	С. голубая	P. saeruleum L.	VI-VII	Ак
	Рід Флокс	Род Флокс		Phlox L.		
587.	Ф. вологистий	Ф. метельчатый	Ф. метельчатый	P. paniculata L.	VIII-IX	Ак
	РОДИНА БЕРЕЗКОВІ	СЕМЕЙСТВО ВЬЮНКОВЫЕ		CONVOLVULACEAE		
	Рід Іпомея, Кручені паничі	Род Ипомея		Ipomoea L.		
588.	І. пурпурова, к.п. пурпурові	И. пурпуровая	И. пурпуровая	I. purpurea (L.) Roth	VI-IX	Ак
589.	І. голу́ба, к.п. голу́бі	И. голубая	И. голубая	I. tricolor Cav.	VII-X	Ак
	Рід Березка	Род Вьюнок		Convolvulus L.		
590.	Б. польова	В. полевой	В. полевой	C. arvensis L.	V-IX	Ас
	Рід Шлегу́ха	Род Повой		Calystegia R. Br.		
591.	П. звичайна	П. заборный	П. заборный	C. sepium (L.) R. Br.	VI-VIII	Лп+Ли
	РОДИНА ПОВИТИЦЕВІ	СЕМЕЙСТВО ПОВИЛИКОВЫЕ		CUSCUTACEAE		
	Рід Повитиця	Род Повиліка		Cuscuta L.		
592.	П. південна	П. южная	П. южная	C. australis R. Br.	VI-VII	Ас+Ли
	РОДИНА ГЕЛІОТРОПОВІ	СЕМЕЙСТВО ГЕЛІОТРОПОВЫЕ		HELICTOTRIPSIACEAE		
	Рід Геліотроп	Род Гелиотроп		Heliotropium L.		
593.	Г. перувіанський	Г. перувианский	Г. перувианский	H. peruvianum L.	V-VIII	Ак
594.	Г. Стевена	Г. Стевена	Г. Стевена	H. stevenianum Andr.	V-VIII	Ас+Лб
	РОДИНА ШОРСТКОЛИСТІ	СЕМЕЙСТВО БУРАЧНИКОВЫЕ		BORAGINACEAE		
	Рід Горобейник	Род Воробейник		Lithospermum L.		
595.	Г. лікарський	В. лекарственный	В. лекарственный	L. officinale L.	IV-VI	Сп+Слс+Лп+Лу+Лб+Ли
	Рід Буглоссоїдес	Род Буглоссоидес		Buglossoides Moench		
596.	Б. польовий	Б. полевой	Б. полевой	B. arvensis (L.) Johnston.	IV-VIII	Лб+Ас
	Рід Громовик	Род Оно́сма		Onosma L.		

597.	Г. напівкрасильний	О. полукрасильная	О. subtinctoria Klok.	⊕	V-VI	Сл+Лус+Луп
598.	Г. дніпровський	О. днепровская	О. borysthonica Klok.	⊕	VI-VIII	Луп
599.	Рід Алкана	Род Алканна	Alkana Tausch			
	А. красива	А. красивая	A. tinctoria (L.) Tausch	ц	V-VII	Ли
	Рід Вошанка	Род Восковник	Cerintho L.			
600.	В. мала	В. малый	C. minor L.	⊕	V-VIII	Сл+Сп
	Рід Синяк	Род Синяк	Echium L.			
601.	С. плямистий	С. пятнистый	E. maculatum L.	⊕	VI-VIII	Лус+Лб+Ли
602.	С. звичайний	С. обыкновенный	E. vulgare L.	⊕	VI-IX	Ас
	Рід Живокіст	Род Окопник	Symphytum L.			
603.	Ж. лікарський	О. лікарственный	S. officinale L.	ц	V-VII	Луп
	Рід Огірочник	Род Огуречная трава	Borago L.			
604.	О. лікарський	О.т. лекарственная	B. officinalis L.	Э	V-VI	Ас
	Рід Воловик	Род Воловик, Ангуаза	Anchusa L.			
605.	В. Гмеліна	В. Гмелина	A. gmelinii Ledeb.	ц	VI-VII	Слс
606.	В. Попова	В. Попова	A. porovii (Gussul.) Dobrocz.	ц⊕	V-VII (VIII)	Ас
	Рід Кривоцвіт	Род Кривоцвет	Lycopsis L.			
607.	К. польовий	К. полевой	L. arvensis L.	Э	VI-VIII	Ас
	Рід Нонея, Куряча сліпога	Род Нонея	Nonea Medik.			
608.	К.с. звичайна	Н.лемно-бурая	N. pulla (L.) DC.	ц	V-VIII	Лус+Лб+Ли
609.	К.с. російська	Н. русская	N. rossica Stev.	ц	V-VI	Лб+Лус+Ли+Ас
	Рід Медунка	Род Медунца	Pulmonaria L.			
610.	М. темна	М. темная	P. obscura Dumort.	ц	IV-V	Лб
	Рід Незабудка	Род Незабудка	Myosotis L.			
611.	Н. дерниста	Н. дернистая	M. caespitosa K.F. Shultz	ц	VI-VII	Луп+Лп
612.	Н. болотна	Н. болотная	M. palustris (L.) L.	ц	V-IX	Лп+Луп
613.	Н. дібровна	Н. дубравная	M. nemorosa Bess.	ц	V-VI	Лп+Луп
614.	Н. Попова	Н. Попова	M. porovii Dobrocz.	ц	V-VI	Лус+Лб
615.	Н. дрібноквіткова	Н. мелкоцветковая	M. Lehmannii	Э⊕	V-VI	Лус+Лб+Лп+Сп
616.	Н. польова	Н. полевая	M. arvensis (L.) Hill	Э⊕	V-VI	Сл+Сл+Лус+Лб+Лп и
617.	Н. галузиста	Н. ветвистая	M. ramosissima Rochel ex Schult.	Э⊕	V-VI	Лус+Лб+Ли

	Рід Липучка	Род Липучка	Lappula Moench			
618.	Л. Розлога	Л. пониклая	L. patula (Lehm.) Menyharth	Э	V-VIII	Стп+Ас
619.	Л. відхилена	Л. оттопыренная	L. squarrosa (Retz.) Dumort.	ЭΘ	V-IX	Стп+Стпс+Лус+Лб+Ас
	Рід Гостриця	Род Асперуга, Острица	Asperugo L.			
620.	Г. лежача	А. простертая	A. procumbens L.	Э	V-VII	Ас
	Рід Рохелія	Род Рохелія	Rochelia Reichenb.			
621.	Р. зігнута	Р. согнутая	R. retorta (Pall.) Lipsky	Э	V-VII	Ас
	Рід Чорнокорінь	Род Чорнокорень	Сыноглоссум L.			
622.	Ч. лікарський	Ч. лекарственный	C. officinale L.	Θ	V-VI	Ли+Лп+Луп+Ас
	Ряд Ранникові	Порядок Норичниковцеві	Scrophulariales			
	РОДИНА ПАСЛЬОНОВІ	СЕМЕЙСТВО ПАСЛЕНОВЫЕ	SOLANACEAE			
	Рід Паслін	Род Паслен	Solanum L.			
623.	Картопля	П. клубненосный, картофель	S. tuberosum L.	ц	VI-VII	Ак
624.	П. чорний	П. черный	S. nigrum L.	Э	VI-IX	Ас
625.	Синій баклажан	П. баклажан	S. melongena L.	Э	VI-VII	Ак
626.	П. солодко-гіркий, глістник	П. сладко-горький	S. dulcamara L.	ц	V-VIII	Лус+Лб+Пг+Лп
	Рід Помідор	Род Помидор	Lycopersicon Mill.			
627.	П. істівний	П. съедобный	L. esculentum Mill.	Э	VI-IX	Ак
	Рід Стручковий перець	Род Стручковый перец	Capsicum L.			
628.	С.п. однорічний	С.п. однолетний	C. annuum L.	Э	VI-VIII	Ак
	Рід Фізалис, Марунка	Род Физалис	Physalis L.			
629.	Ф. звичайний	Ф. обыкновенный	P. alkekengi L.	Θ	VI-VII	Ак
630.	Ф. перуанський, перуанська вишня	Ф. перуанский, перуанская вишня	P. peruviana L.	ц	VI-VIII	Ак
	Рід Повій	Род Лиций, Дереза	Lycium L.			
631.	П. звичайний	Л. обыкновенный	L. barbarum L.	h	VI-IX	Ас
	Рід Блекота	Род Белена	Hyoscyamus L.			
632.	Б. чорна	Б. черная	H. niger L.	Θ	V-X	Ас
	Рід Тютюн	Род Табак	Nicotiana L.			
633.	Т. махорка	Т. махорка	N. rustica L.	Э	VII-VIII	Ак
	Рід Дурман	Род Дурман	Datura L.			

634.	Д. звичайний	Д. обыкновенный	Д. stramonium L.	Э	VI-VIII	Ас
	Рід Нікандра	Род Никандра	Nicandra Adans.			
635.	Н. фізалісовидна	Н. физалисовидная	N. physalodes (L.) Gaertn.	Э	VII-IX	Ак
	Рід Петунія	Род Петунья	Petunia Juss.			
636.	П. гібридна	П. гибридная	P. × hybrida hort.	Э	V-X	Ак
	Рід Язикотруб	Род Языкотруб	Salpiglossis Ruiz et Pav.			
637.	Я. виімчастий	Я. виемчатый	S. sinuata Ruiz et Pav.	Э	VI-VIII	Ак
	РОДИНА. РАННИКОВІ	СЕМЕЙСТВО. ПОРИЧНИКОВЫЕ	SCROPHULARIACEAE			
	Рід Павловнія	Род Павловния	Paulownia Sieb. et Zucc.			
638.	П. пухната	П. пушистая	P. tomentosa (Thunb.) Steud.	£	V	Ак
	Рід Авран	Род Авран	Gratiola L.			
639.	А. лікарський	А. лекарственный	G. officinalis L.	ц	VI-VIII	Сл+Лус+Луп
	Рід Мулянка	Род Лужница	Limosella L.			
640.	М. водяна	Л. водная	L. aquatica L.	Э	VI-IX	Лп+Луп
	Рід Дивина	Род Коровяк	Verbascum L.			
641.	Д. лікарська	К. лекарственный	V. phlomoides L.	⊕	VI-VIII	Сл+Лус+Сп+Слс
642.	Д. ведмежа, Ведмеже вухо	К. обыкновенный, Медвежье ушко	V. thapsus L.	⊕	VI-VII	Сп+Слс+Сг
643.	Д. банатська	К. банатский	V. banaticum Schrad.	⊕	VI-VII	Лп+Луп
644.	Д. борошніста	К. мучнистый	V. lychnitis L.	⊕	-VIII	Сл+Лус+Лб+Лп+Сг
645.	Д. фіолетова	К. фиолетовый	V. phoeniceum L.	ц	V-VII	Сл+Сп+Лус+Пг
646.	Д. тарганяча	К. тараканий	V. blattaria L.	⊕Э	V-VIII	Лп+Луп
	Рід Льонок	Род Льяника	Linaria Mill.			
647.	Л. дроколистий	Л. дроколистная	L. genistifolia (L.) Mill.	ц	VII	Сп+Слс+Лп
648.	Л. солодкий	Л. сладкая	L. dulcis Klok.	ц	VI-IX	Луп+Лп+Лп
649.	Л. звичайний	Л. обыкновенная	L. vulgaris Mill.	ц	VI-VIII	Лп+Сл
650.	Л. Біберштейна	Л. Биберштейна	L. biebersteinii Bess.	ц	VI	Сп+Лп+Луп
651.	Л. азовський	Л. азовская	L. maecotica Klok.	ц	VI-IX	Слс+Сг+Сп+Пг+Сл
	Рід Ротики	Род Львиный зев	Antirrhinum L.			
652.	Р. садові	Л.з. садовый	A. majus L.	Э	VI-IX	Ак
	Рід Ранник	Род Норичник	Scrophularia L.			
653.	Р. вузлуватий	Н. узловатый	S. nodosa L.	ц	V-VIII	Лб+Лус+Сл+Луп
	Рід Вероніка	Род Вероника	Veronica L.			

654.	В. пліщолиста	В. пліщолиста	В. hederaefolia L.	Э⊖	III-V	Сп+Спс+Ли
655.	В. витончена	В. изящная	V. polita Fries	Э⊖	III-X	Сп+Спс+Сл+Лп+Лп
656.	В. меотична	В. меотическая	V. maotica Klok.	ц	VI	Сп+Спс
657.	В. колосиста	В. колосистая	V. spicata L.	ц	V-VII	Лус+Спс+Сл+Луп
658.	В. степова	В. степная	V. steppacea Kotov	ц	VI-VII	Лус+Сп+Спс
659.	В. довголиста	В. длиннолистная	V. longifolia L.	ц	VI-VIII	Луп+Лп
660.	В. трилиста	В. трехлистная	V. triphyllous L.	Э	III-IV	Сп+Спс+Лус+Ли
661.	В. Ділення	В. Дилления	V. dillenii Crantz	Э⊖	IV-VI	Сп+Спс
662.	В. весняна	В. весенняя	V. verna L.	Э⊖	III-VII	Спс+Луп
663.	В. польова	В. полевая	V. arvensis L.	Э	III-IV-IX	Ли
664.	В. рання	В. ранняя	V. praecox All.	Э⊖	III-V	Спс+Сп
665.	В. струмкова	В. поточная	V. beccabunga L.	ц	IV-IX	Б
666.	В. щиткова	В. щитковая	V. scutellata L.	ц	V-IX	Луп+Б
667.	В. грязьова	В. грязевая	V. anagaloides Guss.	ц	V-IX	Лус+Луп+Б
668.	В. дібровна	В. дубравная	V. chamaedrys L.	ц	V-VIII	Лб+Лус+Сл+Сл+Лп
669.	В. лікарська	В. лекарственная	V. officinalis L.	ц	VI-VIII	Лус+Сл+Луп
670.	В. широколиста	В. широколистная	V. teucrium L.	ц	V-VII	Лп+Лус
	Рід Наперстянка	Род Наперстянка	L.			
671.	Н. пурпурова	Н. пурпурная	D. purpurea L.	Э	VII-VIII	Ак
672.	Н. великоцвіта	Н. крупноцветковая	D. grandiflora Mill.	ц	VI-VIII	Ак
	Рід Перестріч	Род Марьянник	Melampyrum L.			
673.	П. гребінчастий	М. гребенчатый	M. cristatum L.	Э	V-VII	Лус
674.	П. гайовий	М. дубравный	M. nemorosum L.	Э	V-VIII	Лп
	Рід Очанка	Род Очанка	Euphrasia L.			
675.	О. гребінчаста	О. гребенчатая	E. pectinata Ten.	Э	VI-IX	Лус+Сл+Лб
	Рід Органта	Род Органта	Orphantha (Benth.) A. Kerner			
676.	О. жовта	О. желтая	O. lutea (L.) A. Kerner ex Wettst.	Э	VII-IX	Сп+Спс+Лус+Сл
	Рід Кравник	Род Зубчатка	Odontites Ludw.			
677.	К. звичайний	З. обыкновенная	O. vulgaris Moench	Э	VII-IX	Лус+Ли+Сл+Луп+Сл
	Рід Дзвінець	Род Погремок	Rhinanthus L.			

678.	Д. весняний	П. весенний	R. vernalis (N. Zing) Schischk. et Serg.	Э	VI-VII	Луп
	Рід Цимбохазма	Род Цимбохазма	Сумбохасма (Endl.) Klok. et Zoz			
679. *	Ц. дніпровська	Ц. дніпровська	C. borysthena (Pall. ex Schlecht.) Klok. et Zoz	ц	VI	Ак
	РОДИНА БІГНОНІЄВІ	СЕМЕЙСТВО БИГНОНИЕВЫЕ	BIGNONIACEAE			
	Рід Кампис	Род Кампис	Campsis Lour.			
680.	К. повзучий	К. повзучий	C. radicans (L.) Seem.	ђ	VII-IX	Ак
	Рід Каталяпа	Род Каталяпа	Catalpa Scop.			
681.	К. бігнонієвидна	К. бігнонієвидна	C. bignonioides Walt.	£	VI-VII	Ак
	РОДИНА ВОВЧКОВІ	СЕМЕЙСТВО ЗАРАЗИХОВЫЕ	OROBANCHACEAE			
	Рід Вовчок, Заразиха	Род Заразиха	Orobancha L.			
682.	В. гіллястий	З. ветвіста	O. ramosa L.	Э	VI-VIII	Спс+Сп+Ли
683.	В. соняшниковий	З. подсолнечная	O. cumana Wallr.	Э⊕	VI-VII	Спс+Ас
684.	В. білий	З. біла	O. alba Steph.		V-VII	Сп+Спс+Ас
	РОДИНА ПУХИРНИКОВІ	СЕМЕЙСТВО ПУЗЫРЧАТКОВЫЕ	LENTIBULARIACEAE			
	Рід Пухирник	Род Пузырчатка	Utricularia L.			
685.	П. звичайний	П. обыкновенная	U. vulgaris L.	ц	VI-IX	В
	РОДИНА ПОДОРОЖНИКОВІ	СЕМЕЙСТВО ПОДОРОЖНИКОВЫЕ	PLANTAGINACEAE			
	Рід Подорожник	Род Подорожник	Plantago L.			
686.	П. шорткєй	П. шероховатий	P. scabra Moench	Э	VI-VII	Ли
687.	П. ланцетолистий	П. ланцетолистный	P. lanceolata L.	ц	IX	Сп+Спс+СГ+Сл
688.	П. великий	П. большой	P. major L.	⊕	VI-IX	Луп+Лус+Спс
689.	П. середній	П. средний	P. media L.	ц	V-VIII	Лус+Ли+Луп+Спс
690.	П. степовий	П. степной	P. stepposa Kuprian.	ц	V-VII	Сп+Спс+Луп
	Ряд Губоцвітє	Порядок Губоцветные	Lamiales			
	РОДИНА ВЕРБЕНОВІ	СЕМЕЙСТВО ВЕРБЕНОВЫЕ	VERBENACEAE			
	Рід Вербена	Род Вербена	Verbena			
691.	В. лікарська	В. лекарственная	V. officinalis L.	ц	VI-X	Лус+Ас
692.	В. гібридна	В. гибридная, в. садова	V. x hybrida hort	Э	VI-IX	Ак

	РОДИНА. ГУБЦОВІТІ	СЕМЕЙСТВО ГУБЦОВЕТНЬОЄ	LAMIACEAE			
	Рід Горлянка	Род Живучка	Ajuga L.			
693.	Г. повзуча	Ж. ползучая	A. reptans L.	ц	V-VI	Лб
694.	Г. женевська	Ж. женевская	A. genevensis L.	ц	IV-VI	Лб+Лус
695.	Г. хіоська	Ж. хіосская	A. chia Schreb.	ц	V-VIII	Сп+Спс+Пг
	Рід Самосил	Род Дубровник	Teucrium L.			
696.-	С. білоповстистий	Д. белошойлочный	T. polium L.	ц	VII-IX	Сп+Пг
697.	С. гайовий	Д. обыкновенный	T. chamaedrys L.	ц	VI-VIII	Сп+Спс+Луп
698.	С. часниковий	Д. чесночный	T. scordium L.	ц	VII-VIII	Луп+Лп+Б
	Рід Шоломниця	Род Шлемник	Scutellaria L.			
699.	Ш. звичайна	Ш. коллаковидный	S. galericulata L.	ц	VI-IX	Луп
700.	Ш. списолиста	Ш. копельистный	S. hastifolia L.	ц	VI-VIII	Луп+Б
	Рід Лаванда	Род Лаванда	Lavandula L.			
701.	Л. Вузьколиста	Л. узколистная	L. angustifolia Mill.	ц	VI-VIII	Ак
	Рід Шандра	Род Шандра	Marrubium L.			
702.	Ш. звичайна	Ш. обыкновенная	M. vulgare L.	ц	VI-VIII	Сп+Спс+Лус
703.	Ш. рання	Ш. ранняя	M. praecox Janka	ц	VI-VIII	Сп+Спс+Ас
	Рід Залізниця	Род Железница	Sideritis L.			
704.	З. гірська	Ж. горная	S. montana L.	Э	VI-VII	Пг+Сп+Ас
	Рід Коляча м'ята	Род Котовник	Nepeta L.			
705.	К.м. справжня	К. кошачий	N. cataria L.	ц	VI-IX	Сп+Лус+Ас
706.	К.м. панноньська	К. паннонский	N. pannonica L.	ц	VI-VIII	Сп+Лус+Ас
	Рід Розхідник	Род Будра	Glechoma L.			
707.	Р. звичайний	Б. плющевидная	G. hederacea L.	ц	VI-VII	Лб+Ли+Луп+Лп+Б
	Рід Змігголовник	Род Змееголовник	Dracoscephalum L.			
708.	З. чебрецевий	З. тимьяноцветный	D. thymiflorum L.	Э	V-VII	Ас
	Рід Суховершки	Род Черноголовка	Prunella L.			
709.	С. звичайні	Ч. обыкновенная	P. vulgaris L.	ц	VI-IX	Лб+Лус+Лп
	Рід Залізник	Род Зопник	Phlomis L.			
710.	З. колочий	З. колочий	P. pungens Willd.	ц	VI-VII	Сп+Спс+Сл+Ст+Луп
711.	З. бульбистий	З. клубненосный	P. tuberosa L.	ц	VI-VII	Лб+Ли+Луп

	Рід Глуха кропива	Род Яснотка	Lamium L.			
712.	Г.к. пурпурова	Я. пурпурная	L. purpureum L.	Э⊕	V-X	Ли+Лб+Ас
713.	Г.к. Пачоського	Я. Пачоского	L. paczoskianum Worosch.	Э	IV-V	Лус+Ас
714.	Рід Когтячий хвіст	Род Горихвост	Chaeturus Willd.			
	К.к. шандровий	Г. шандровий	C. marrubiastrum (L.) Reichenb.	Э⊕	VII-VIII	Ли
	Рід Собача кропива	Род Пустьрник	Leonurus L.			
715.	С.к. п'ятилопатева	П. пятилопастный	L. quinquelobatus Gillb.	ц	VI-IX	Ли
716.	С.к. сизувага	П. сизый	L. glaucescens Bunge	ц	VI-VII	Лус+Ас
717.	С.к. звичайна	П. обыкновенный	L. cardiaca L.	ц	VI-VIII	Лус+Ас
	Рід М'яточник	Род Белокудренник	Ballota L.			
718.	М. бур'яновий	Б. сорный	B. ruderalis Sw	ц	VI-VIII	Ас
	Рід Чистець	Род Чистец	Stachys L.			
719.	Ч. вузьколистий	Ч. узколистный	S. angustifolia Bieb.	ц	VI-VII	Сп+Слс+Пг
720.	Ч. болотний	Ч. болотный	S. palustris L.	ц	VI-VIII	Луп+Б
721.	Ч. лісовий	Ч. лесной	S. sylvatica L.	ц	VI-VII	Лб
722.	Ч. непомітний	Ч. забытый	S. neglecta Klok.	Э⊕	VI-X	Ас
723.	Ч. прямий	Ч. прямой	S. recta L.	ц	VI-IX	Лус+Лб+Пг
	Рід Шавлія	Род Шалфей	Salvia L.			
724.	Ш. кльчаста	Ш. мутовчатый	S. verticillata L.	ц	VI-IX	Ли
725.	Ш. лікарська	Ш. лекарственный	S. officinalis L.	ц	VI-VIII	Ас
726.	Ш. блискуча	Ш. блестящий	S. splendens Ker-Gawl.	ц	VI-IX	Ас
727.	Ш. ефіопська	Ш. эфиопский	S. aethiopsis L.	⊕	V-VII	Лус+Сл+Сп+Пг+Ли
728.	Ш. мускатна	Ш. мускатный	S. sclarea L.	ц	VI-VIII	Ас
729.	Ш. поникла	Ш. поникающий	S. nutans L.	ц	V-VII	Лус+Сл+Спс
730.	Ш. дібровна	Ш. дубравный	S. nemorosa L.	ц	VI-VIII	Лус+Лб+Сп+Пг
731.	Ш. степова	Ш. степной	S. stepposa Shost.	ц	VI-VII	Пг+Луп+Сг
732.	Ш. лучна	Ш. луговой	S. pratensis L.			Лус+Сл+Ли
	Рід Меліса	Род Мелисса	Melissa L.			
733.	М. лікарська	М. лекарственная	S. officinalis L.			Ас
	Рід Гісоп	Род Иссоп	Hyssopus L.			
734.	Г. Лікарський	И. лекарственный	H. officinalis L.	ц	VI-VIII	Ас

	Рід Материнка	Род Душица	Origanum L.			
735.	М. звичайна	Д. обыкновенная	<i>O. vulgare L.</i>	<i>ц</i>	VI-IX	Лус+Сл+Сп
	Рід Чебрець	Род Тимьян	Thymus L.			
736.	Ч. дніпровський	Т. днепровский	<i>T. borysthenicus Klok. et Shost.</i>	<i>ц</i>	VI-VII	Слс
737.	Ч. Палласів	Т. Палассов	<i>T. pallasiensis H. Braun</i>	<i>ц</i>	VI-VII	Слс+Сп
738.	Ч. вапняковий	Т. известковый	<i>T. calcareous Klok. et Shost.</i>	<i>ц</i>	VI-VII	Пг
739.	Ч. Маршаллів	Т. Маршалла	<i>T. marschallianus Willd.</i>	<i>ц</i>	V-VII	Слс+Спг+Лус+Лб
740.	Ч. двовидний	Т. двухформенный	<i>T. dimorphus Klok. et Shost.</i>	<i>ц</i>	V-VII	Пг+Сп+Слс
	Рід Вовконіг	Род Зюзник	Lycopus L.			
741.	В. європейський	З. європейский	<i>L. europaeus L.</i>	<i>ц</i>	VII-IX	Луп+Лус
742.	В. високий	З. высокий	<i>L. exaltatus L. fl.</i>	<i>ц</i>	VII-VIII	Луп+Лп+Б
	Рід М'ята	Род Мята	Mentha L.			
743.	М. кільчаста	М. мутовчатая	<i>M. verticillata L.</i>	<i>ц</i>	VII-VIII	Луп+Лп
744.	М. польова	М. полевая	<i>M. arvensis L.</i>	<i>ц</i>	VI-VIII	Лпг+Луп
745.	М. водяна	М. водяная	<i>M. aquatica L.</i>	<i>ц</i>	VII-VIII	Лпг+Б+Луп
746.	М. перцева, М. холодна	М. перечная	<i>M. piperita L.</i>	<i>ц</i>	VI-VII	Ак
	Рід Ельшольція	Род Эльшольция	Eisholzia Willd.			
747.	Е. в'ійчаста	Э. реснитчатая	<i>E. ciliata (Thunb.) Hufl.</i>	Э	VI-VIII	Ас
	Рід Васильки	Род Базилик	Ocimum L.			
748.	В. справжні	Б. камфорный	<i>O. basilicum L.</i>	Э	VI-IX	Ак
	РОДИНА ВИРИННИЦЕВІ	СЕМЕЙСТВО БОЛОТНИКОВЫЕ	CALLITRICHACEAE			
	Рід Вириниця	Род Болотник, Красноволооска	Callitriche L.			
749.	В. туполідна	Б. туполодный	<i>C. sophera Sendtner</i>	Э	VI-IX	Б
	Ряд Дзвоникоцїні	Порядок Колокольчиковые	Campanulaceae			
	РОДИНА ДЗВОНИКОВІ	СЕМЕЙСТВО КОЛОКОЛЬЧИКОВЫЕ	CAMPANULACEAE			
	Рід Дзвоники	Род Колокольчик	Campanula L.			
750.	Д. сибірські	К. сибирский	<i>C. sibirica L. s. l.</i>	⊕	V-VIII	Лб+Лус
751.	Д. скупчені	К. скупченный	<i>C. glomerata L. s. l.</i>	<i>ц</i>	VI-VIII	Лб+Лус+Сл+Пг+Сп
752.	Д. болонські	К. болонский	<i>C. bononiensis L.</i>	<i>ц</i>	VII-VIII	Лб+Лус+Сп
753.	Д. ріпчастовидні	К. репчатовидный	<i>C. rapunculoides L.</i>	<i>ц</i>	VI-IX	Лус+Лб+Сп
754.	Д. круглолисті	К. круглолистный	<i>C. rotundifolia L.</i>	<i>ц</i>	VII-IX	Лус+Лб

755.	Д. персиколисті	К. персиколистий	C. persicifolia L.	ц	VI-VII	Л16+Лус
756.	Д. ріпчасті	К. репчатий	C. rapunculus L.	⊕	VI-VII	Лус+Л16+Лп
757.	Д. розлогі	К. раскидистий	C. patula L.	⊕	VI-VII	Лп+Луп
	Рід 6. Агалик-трава	Род 6. Букашник	Jasione L.			
758.	А.-т. гірська	Б. горний	J. montana L.	⊕	VI-VIII	Слс
	РОДИНА ЛОБЕЛІЄВІ	СЕМЕЙСТВО ЛОБЕЛІЄВЫЕ	LOBELIACEAE			
	Рід Лобелія	Род Лобелія	Lobelia L.			
759.	Л. садова	Л. садова	L. erinus L.	ц	VI-IX	Ак
	Ряд Астроцвіті	Порядок Астроцветные	Asterales			
	РОДИНА АЙСТРОВІ, СКЛАДНОЦВІТІ	СЕМЕЙСТВО АСТРОВЫЕ, СЛОЖНОЦВЕТНЫЕ	ASTERACEAE			
	Рід Агератум	Род Агератум	Ageratum L.			
760.	А. Гаустона	А. Гаустона	A. houstonianum Mill.	ц	V-IX	Ак
	Рід Сідач	Род Посконник	Eupatorium			
761.	П. конопляний	П. конопляний	E. cannabinum L.	ц	VI-VIII	Лп
	Рід Гринделія	Род Гринделія	Grindelia Willd.			
762.	Г. розчепірена	Г. растопыренная	G. squarrosa (Pursh) Dun.	ц	V-IX (X)	Лп+Ак
	Рід Золотушник	Род Золотарник	Solidago L.			
763.	З. звичайний	З. золотая розга	S. virgaurea L.	ц	VII-IX	Лп
	Рід Айстра	Род Астра	Aster L.			
764.	А. верболиста	А. иволистная	A. salignus Willd.	ц	VIII-IX	Ак
	Рід Солонечник	Род Солонечник	Galatella Cass.			
765.	С. естрагоновидний	С. эстрагоновидный	G. dracunculoides (Lam.) Nees	ц	VIII-IX	Сл+Луп+Лп+Лп
	Рід Кринітарія	Род Криניתария (Грудница)	Crinitaria Cass.(Linosyris Cass.)			
766.	К. звичайна	К. обыкновенная	C. linosyris (L.) Less.	ц	VII-IX	Лус+Сл
767.	К. волохата	К. мохнатая	C. villosa (L.) Grossh.	ц	VIII-X	Сл+Слс+Сг
	Рід Солончакова айстра	Род Триполум	Tripolium Nees			
768.		Т. обыкновенный	T. vulgare Nees	⊕	V-XI	Лус
	Рід Злинка	Род Мелколестник	Erigeron L.			
769.	З. канадська	М. канадский	E. canadensis L.	⊕	VII-XI	Лп+Ак
	Рід Жабник, Грудна травка	Род Жабника	Filago L.			

770.	Ж. польовий	Ж. польовий			<i>F. arvensis</i> L.	∃	VI-VIII	Сп+Спс+Ли+Ас
	Рід 18. Суховіт	Род 18. Сушенна			Gnaphalium L.			
771.	С. багновий	С. топяная			<i>G. uliginosum</i> L.	∃	VI-VIII (X)	В
	Рід Цмин	Род Цмин, Бессмертник			Helichrysum Mill.			
772.	Ц. пісковий	Ц. песчаный			<i>H. arenarium</i> (L.) Moench	ц	VI-IX	Спс+Сп+Сл+Пг
	Рід Оман	Род Девясил			Inula L.			
773.	О. високий	Д. високий			<i>I. helenum</i> L.	ц	VI-VIII	Лус+Сл+Луп+Ак+Лб
774.	О. шершавий	Д. волосистый			<i>I. hirta</i> L.	ц	VI-VII	Луп+Пг+Сл+Лб
775.	О. німецький	Д. германский			<i>I. germanica</i> L.	ц	VI-VII	Лус+Лб
776.	О. британський	Д. британский			<i>I. britannica</i> L.	ц	VI-IX	Ли+Луп
777.	О. мечолистий	Д. мечелистный			<i>I. ensifolia</i> L.	ц	VI-VIII	Сп+Спс+Пг
778.	О. верболистий	Д. иволистный			<i>I. salicina</i> L.	ц	VI-VIII	Лб+Лус
779.	О. шорсткий	Д. шероховатый			<i>I. aspera</i> Poir.	ц	VI-VIII	Спс+Сл+Пг
	Рід Блошниця	Род Блошниця			Pulcaria Gaertn.			
780.	Б. звичайна	Б. обыкновенная			<i>P. vulgaris</i> Gaertn.	∃	VI-IX	Луб+Б
	Рід Черношир	Род Циклахена			Cyclachaena Fresen.			
781.	Ч. нетреболістий	Ц. дурнишничколистная			<i>C. xanthiifolia</i> (Nutt.) Fresen.	ц	VI-IX	Ас+Ли
	Рід Амброзія	Род Амброзія			Ambrosia L.			
782.	А. полинолиста	А. полынолистная			<i>A. artemisiifolia</i> L.	∃	VI-IX	Ас+Ли
	Рід Нетреба	Род Дурнишник			Xanthium L.			
783.	Н. колоча	Д. колочий			<i>X. spinosum</i> L.	∃	VI-IX	Ли+Ас
784.	Н. звичайна	Д. зобовидный			<i>X. strumarium</i> L.	∃	VI-IX	Ас
	Рід Майорці	Род Цинія			Zinnia L.			
785.	М. стрункі	Ц. стройная			<i>Z. elegans</i> Jacq.		VI-X	Ак
	Рід Рудбекія	Род Рудбекія			Rudbeckia L.			
786.	Р. гарна	Р. красивая			<i>R. speciosa</i> Wender.	ц	(VI)VI-IX (X)	Ак
	Рід Ехінацея	Род Ехінацея			Echinacea Moench			
787.	Е. пурпурова	Э. пурпурная			<i>E. purpurea</i> (L.) Moench	ц	VIII-X	Ак
	Рід Соняшник	Род Подсолнечник			Helianthus L.			

788.	С. верболистий	П. иволистний	Н. salicifolius A. Dietr.	ц	VIII-X	Ак
789.	С. однорічний	П. однолетний	H. annuus L.	Э	VI-VII (X)	Ак
790.	С. бульбистий	П. клубненосный, земляная груша, го- пинамбур	H. tuberosus L.	ц	VIII-IX	Ак
	Рід Кореопсис	Род Кореопсис	Coreopsis L.			
791.	К. великоквітковий	К. крупноцветковый	C. grandiflora Hogg ex Sweet	Эц	VI-VIII	Ак
	Рід Жоржина	Род Георгина	Dahlia Cav.			
792.	Ж. периста	Г. перистая	D. pinnata Cav.	ц	VII-IX	Ак
	Рід Черета	Род Черета	Bidens L.			
793.	Ч. поникла	Ч. поникашая	B. cernua L.	Э	VII-VIII	Луб+Б
794.	Ч. променева	Ч. лучистая	B. radiata Thuill.	Э	VI-IX	Луб+Б+Лп
795.	Ч. трироздільна	Ч. трехраздельная	B. tripartita L.	Э	VII-IX	Луб+Б
	Рід Космос	Род Космос	Cosmos Cav.			
796.	К. двічіперистий, К. роздільнолистий	К. двоякоперистый	C. bipinnatus Cav.	Э	VII-X	Ак
	Рід Галінсога, Незабутни- ця	Род Галинсога	Galinsoga Ruiz et Pav.			
797.	Г. в'ійчаста	Г. ресничатая	G. ciliata (Rafin.) Blake	Э	VI-IX	Ас+Лп
	Рід Мадія	Род Мадия	Madia Mol.			
798.	М. посівна	М. посевная	M. sativa Mol.	Э	VII-VIII	Ак
	Рід Гайлардія	Род Гайлардия	Gaillardia Foug.			
799.	Г. гарна	Г. красивая	G. pulchella Foug.	Э⊕	VI-IX	Ак
	Рід Чорнобривці	Род Бархатцы	Tagetes L.			
800.	Ч. прямостоячі, повняки	Б. прямые	T. erecta L.	Э	VII-VIII (IX)	Ак
801.	Ч. розлогі	Б. раскидистые	T. patula L.	Э	VII-IX	Ак
802.	Ч. позначені	Б. отмеченные	T. signata L.	Э	VI-VIII	Ак
	Рід Роман	Род Пуапва	Anthemis L.			
803.	Р. напівфарбувальний	П. полукрасильная	A. subtinctoria Dobrocz.	ц	VI-VIII	Ас

804.	Р. собачий	П. собачья	А. cottula L.	Э	VI-VIII	Ас
805.	Р. польовий	П. полевая	А. arvensis L.	Э	V-IX	Ас+Ли
806.	Р. руський	П. русская	А. ruthenica Bieb.	Э	VII-VIII	Сл+Лус
	Рід Хамамелом	Род Хамамелом	Chaemaemelum Mill.			
807.	Х. римський, римська ромашка	Х. римский	С. nobile (L.) All.	ц	VII-VIII	Ас+Ли
	Рід Чихавка	Род Чихогник	Parnica Mill.			
808.	Ч. звичайна	Ч. обыкновенный	Р. vulgaris D.C.	ц	VII-IX	Ас+Лп
809.	Ч. верболиста	Ч. иволистный	Р. salicifolia (Bess.) Serg.	ц	VII-IX	Луп+Б
810.	Ч. хрящувата	Ч. хрящеватый	Р. cartilaginea (Ledeb.) Ledeb.	ц	VI-IX	Луп
	Рід Деревій	Род Тысячелистник	Achillea L.			
811.	Д. тонколистий	Т. тонколистный	А. leptophylla Bieb.	ц	V-VII	Сл+Спс
812.	Д. дрібноквітковий	Т. мелкоцветковый	А. micrantha Willd.	ц	VIII-IX	Слс+Сл+Сп
813.	Д. блідо-жовтий	Т. бледножелтый	А. ochroleuca Ehrh.	ц	VI-VIII	Сл+Спс
814.	Д. благородний	Т. благородный	А. nobilis L.	ц	VI-IX	Сл+Пг+Лус+Лб
815.	Д. паннонський	Т. паннонский	А. pannonica Scheele	ц	VI-VII	Сл
816.	Д. степовий	Т. степной	А. stepposa Klok. et Krytzka	ц	VI-VIII	Сл+Пг
	Рід Хризантема	Род Хризантема, Златоцвет	Chrysanthemum L.			
817.	Х. увінчана	Х. увенчанная	С. coronarium L.	Э	VI-VIII	Ак
	Рід Хамомила	Род Хамомила	Chamomilla S.F. Gray			
818.	Х. запашна	Х. ароматная	С. suaveolens (Pursh) Rydb.	Э	VI-VIII	Ас+Ли
819.	Х. обдрана, Х. лікарська	Х. ободранная, Х. лекарственная	С. recutita (L.) Rauschert	Э	V-VIII	Ак
	Рід Ромашка	Род Ромашка	Matricaria L.			
820.	Р. Продрявлена, р. непахуча	Р. продырявленная, р. непахучая	М. perforata Merat	Э⊕	V-X	Ас
	Рід Маруна, Піретрум	Род Пиретрум, Ромашник, Поповник	Pyrethrum Zinn			
821.	М. цинерарієлиста, Далматська ромашка	П. цинерариелистный, Далматская ромашка	Р. cinerariifolium Trev.	ц	VI-VII	Ак
822.	М. щиткова	П. щитковый	Р. corymbosum (L.) Scop.	ц	V-VIII	Лб+Лус
	Рід Піжмо	Род Пижма	Tanacetum L.			
823.	П. звичайне	П. обыкновенная, дикая рябинка	Т. vulgare L.	ц	VI-IX	Лус+Лб+Сл+Сп+Ли
824.	П. тисячелисте	П. тысячелистная	Т. millefolium (L.) Tzvel.	ц	(V)VI-IX	Сг

	Рід Полин	Род Польнь	Artemisia L.			
825.	П. однорічний	П. однолетня	<i>A. annua L.</i>	Э	VII-VIII	Ac
826.	П. гіркий	П. горькая	<i>A. absinthium L.</i>	ц	VII-IX	Ac
827.	П. лікарський	П. лікарствена	<i>A. abrotanum L.</i>	h	VII-IX	Сл+Лл+Лус
828.	П. австрійський	П. австрійська	<i>A. austriaca Jacq.</i>	ц	VII-VIII	Лус
829.	П. звичайний	П. обыкновенная	<i>A. vulgaris L.</i>	ц	VII-VIII	Ac+Лл
830.	П. естрагон	П. эстрагон	<i>A. dracunculus L.</i>	ц	VII-IX	Ac
831.	П. мілкий, П. віниковий	П. метельчатая, П. венечная	<i>A. scoparia Waldst. et Kit.</i>	Э⊕	VII-VIII	Ac
832.	П. Черняева	П. Черняева	<i>A. tschernieviana Bess.</i>	h	VII-X	Сл+Лус+Лл+Луп
833.	П. Маршаллів	П. Маршалла	<i>A. marschalliana Spreng.</i>	ц	VIII-IX	Лус+Сл+Слс
834.	П. дніпровський	П. днепроvская	<i>A. dniproica Kluk.</i>	ц	VII-IX	Луп
	Рід Підбіл, Мати-й-мачуха	Род Мать-и-мачеха	Tussilago L.			
835.	П. звичайний, м.-й-м. звичайна	М.-и-м. обыкновенная	<i>T. farfara L.</i>	ц	III-V	Лб+Лл
	Рід Кремена	Род Белокопытник	Petasites Mill.			
836.	К. несправжня	Б. ложный	<i>P. spurius (Retz.) Reichenb.</i>	ц	IV-V	Луб
	Рід Жовтозілля	Род Крестовник	Senecio L.			
837.	Ж. звичайне	К. обыкновенный	<i>S. vulgaris L.</i>	Э	IV-XI	Ac
838.	Ж. весняне	К. весенний	<i>S. vernalis Waldst. et Kit.</i>	Э	IV-IX	Ac
839.	Ж. лучне, Ж. Якова	К. Якова, К. луговой	<i>S. jacobaea L.</i>	ц	VII-IX	Лус+Лл+Луп+Ac
840.	Ж. дніпровське	К. днепроvский	<i>S. borysthenicus (D.C.) Andrz.</i>	ц	VI-IX	Луп+Лус
841.	Ж. татарське	К. татарский	<i>S. tataricus Less.</i>	ц	VII-IX	Б
842.	Рід Нагідки	Род Ноготки, Календула	Calendula L.			
	Н. лікарські	К. лікарствена	<i>C. officinalis L.</i>	Э	VI-IX	Ac
	Рід Головагень	Род Мордовник	Echinops L.			
843.	Г. круглоголовий	М. круглоголовый	<i>E. sphaerocephalus L.</i>	ц	VII-VIII	Лус+Лб
844.	Г. руський	М. обыкновенный	<i>E. ritro L.</i>	ц	VII-IX	Сл+Лус+Лб+Лл
	Рід Безсмертки	Род Сухоцвет, Бессмертник	Xeranthemum L.			
845.	Б. однорічні	С. однолетний	<i>X. annuum L.</i>	Э	VI-IX	Сл+Сл+Ст
	Рід Лопух	Род Лопух	Arctium L.			
846.	Л. справжній	Л. большой, Л. репейник	<i>A. lappa L.</i>	⊕	VI-VIII	Лб+Лл+Ac
847.	Л. павутинистий	Л. войлочный	<i>A. tomentosum Mill.</i>	⊕	VII-IX	Ac+Лл+Сл

	Рід Юринея	Род Наголоватка, Юринея	Jurinea Cass.			
848.	Ю. багатоквіткова	Н. многоцветковая	<i>J. multiflora</i> (L.) B. Fedtsch.	<i>ц</i>	VI-VIII	Ср
849.	Ю. вапнякова	Н. известковая	<i>J. calcarea</i> Klok.	<i>ц</i>	V-VI	Сп+Спс
850.	Ю. тронovidна	Н. кистевидная	<i>J. thyrsoflora</i> Klok.	<i>ц</i>	VI-VIII	Ср+Спс+Сп
851.	Ю. Пачоського	Н. Пачоского	<i>J. pascoskiana</i> Pjijn	<i>ц</i>	VI-VIII	Луп+Сл
852.	Ю. верболиста	Н. иволистная	<i>J. salicifolia</i> Grun.	<i>ц</i>	VI-VIII	Ср+Сп
853.	Ю. харківська	Н. харьковская	<i>J. charcoviensis</i> Klok.	<i>ц</i>	VI-VIII	Сл
	Рід Бюдик	Род Чертополох	Carduus L.			
854.	Б. кучерявий	Ч. курчавый	<i>C. crispus</i> L.	⊕	VII-IX	Лб+Ли+Лус+Ас
855.	Б. Гремера	Ч. Гремера	<i>C. thoermeri</i> Weimm.	⊕	VI-IX	Ли+Ас
856.	Б. акантовидний	Ч. акантовидный	<i>C. acanthoides</i> L.	∃	VIII-IX	Ср+Лус+Ас
857.	Б. гачкуватий	Ч. крючковатый	<i>C. uncinatus</i> Bieb.	⊕	V-VI	Ср
	Рід Осот	Род Бодяк	Cirsium Mill.			
858.	О. звичайний	Б. обыкновенный	<i>C. vulgare</i> (Savi) Ten.	⊕	VI-IX	Ас
859.	О. український	Б. украинский	<i>C. ucrainicum</i> Bess.	⊕	VII-IX	Ср+Лус+Лб+Ас
860.	О. городній	Б. овощной	<i>C. oleraceum</i> (L.) Scop.	<i>ц</i>	VI-IX	Лп+Луп
861.	О. сивий	Б. седой	<i>C. incanum</i> (S.G. Gmel.) Fisch.	<i>ц</i>	VII-IX	Луб+Б
	Рід Татарник	Род Татарник, Онопордум	Onopordum L.			
862.	Т. звичайний	Т. колочий	<i>O. acanthium</i> L.	⊕	VI-VIII	Ас+Ли+Лб
	Рід Серпій	Род Серпуха	Serratula L.			
863.	С. сухоцвітний	С. сухоцветная	<i>S. xeranthemoides</i> Bieb.	<i>ц</i>	V-VI	Ср+Сг+Спс+Сл
864.	С. фарбувальний	С. красильная	<i>S. tinctoria</i> L.	<i>ц</i>	VII-IX	Лус+Лб
	Рід Волошка	Род Василек	Centaurea L.			
865.	В. великопридаткова	В. крупнопридатковый	<i>C. appendicata</i> Klok.	⊕	VII-VIII	Спс
866.	В. короткоголова	В. короткоголовый	<i>C. breviceps</i> Pjijn	⊕	VI-VIII	Лус
867.	В. синя	В. синий	<i>C. cyanus</i> L.	∃	VI-VII	Ас
868.	В. волосистоголова	В. волосистоголовый	<i>C. trichosephala</i> Bieb.	<i>ц</i>	VI-VIII (IX)	Ср+Сл
869.	В. несправжньошкіряста	В. ложнокожистый	<i>C. pseudocrotaceae</i> Dobrocz.	<i>ц</i>	VI-VIII	Ср
870.	В. східна	В. восточный	<i>C. orientalis</i> L.	<i>ц</i>	VI-VIII	Сп+Ср
871.	В. дніпровська	В. днепровский	<i>C. borysthonica</i> Grun.	⊕	VI-IX	Спс+Луп
872.	В. розлога	В. раскидистый	<i>C. diffusa</i> Lam.	⊕	VII-VIII	Ас

	Рід Сафлор	Род Сафлор	Carthamnus L.			
873.	С. красильний	С. красильний	<i>C. tinctorius</i> L.	Э	VII-IX	Ак
874.	Ц. дикий, петрові батоги	Род Цикорій Ц. дикий	Cichorium L. <i>C. intybus</i> L.	ц	VII-IX	Ас
875.	Ц. Празелень П. середня	Род Бородавник Б. середній	Lapsana L. <i>L. intermedia</i> Bieb.	Э⊕	V-IX	Ас
876.	Рід Гіркуша Г. нечуйвітрова	Род Горлоха Г. ястребинкова, Горчак желтый	Picris L. <i>P. hieracioides</i> L.	⊕	VIII-IX	Ас
877.	Рід Козельці К. великі	Род Козлобородник К. большой	Tragopogon L. <i>T. major</i> Jacq.	⊕	V-IX	Лус+Лб+Ли
878.	К. шорстконосокові	К. опушеноносоый	<i>T. dasyrhynchus</i> Artemez.	⊕	VI-VIII	Ср
879.	К. дніпровські	К. днепроовский	<i>T. borystenicus</i> Artemez.	⊕	V-IX	Сл
	Рід Скорзонера, Зміячка	Род Козелец, Скорзонера	Scorzonera L.			
880.	С. м'яка	К. мягкий	<i>S. mollis</i> Bieb.	ц	V-VI	Ср
881.	С. роздільнолиста	К. разрезной	<i>S. laciniata</i> L.	⊕	IV-VIII	Сл+Слс
882.	С. мечолиста	К. мечелистный	<i>S. ensifolia</i> Bieb.	ц	V-VI	Сл
883.	С. стиснута	К. торчащий	<i>S. stricta</i> Hornem.	ц	V-VI	Ср
884.	С. іспанська	К. испанский	<i>S. hispanica</i> L.	ц	V-VII	Ас
	Рід Хондрила	Род Хондрилла	Chondrilla L.			
885.	Х. широколиста	Х. широколистная	<i>C. latifolia</i> Bieb.	ц⊕	VI-VIII	Слс+Сл+Ас
886.	Х. ситниковидна	Х. ситниковидная	<i>C. juncea</i> L.	ц⊕	VII-IX	Сл+Слс
887.	Х. злаколиста	Х. злаколистная	<i>C. graminea</i> Bieb.	⊕	VI-IX	Ас+Ли
	Рід Кульбаба	Род Одуванчик	Taraxacum Wigg.			
888.	К. пізня	О. поздний	<i>T. serotinum</i> (Waldst. et Kit.) Poir.	ц	VII-IX	Лу+Сл+Ас
889.	К. лікарська	О. лекарственный	<i>T. officinale</i> Webb. ex Wigg.	ц	IV-VII	Лу+Сл+Ас
	Рід Жовтий осот	Род Осот	Sonchus L.			
890.	Ж.о. шорсткий	О. шероховатый	<i>S. asper</i> (L.) Hill	Э	VI-X	Ас
891.	Ж.о. польовий	О. полевой	<i>S. arvensis</i> L.	ц	VII-IX	Ас
892.	Ж.о. болотний	О. болотный	<i>S. palustris</i> L.	ц	VII-IX	Б+Луп
	Рід Латук	Род Латук, Молокан	Lactuca L.			
893.	Л. стиснутий	Л. сжатый	<i>L. stricta</i> Waldst. et Kit.	⊕	VI-IX	Лб+Лус
894.	Л. дикий, л. компасний	Л. дикий, л. компасный	<i>L. serriola</i> Torner.	Э⊕	VI-IX	Ас+Ли

	РОДИНА ТРИЗУБЦЕВІ	СЕМЕЙСТВО СИТНИКОВИДНІ	JUNCAGINACEAE		
	Рід Тризубець	Род Триосренник	Triglochin L.		
910.	Т. болотний	Т. болотний	Т. palustre L.	ц	VI-IX B
	РОДИНА РДЕСНИКОВІ	СЕМЕЙСТВО РДЕСТОВЫЕ	РОТАМОГЕТОНАСЕАЕ		
	Рід Рдесник	Род Рдест	Potamogeton L.		
911.	Р. гребінчастий	Р. гребенчатый	Р. pectinatus L.	ц	VI-VIII B
912.	Р. стиснутий	Р. слюснутый	Р. compressus L.	ц	V-VIII B
913.	Р. злаколистий	Р. злаколистный	Р. gramineus L.	ц	V-VIII B
914.	Р. плаваючий	Р. плавающий	Р. natans L.	ц	V-VIII B
915.	Р. блискучий	Р. блестящий	Р. lucens L.	ц	VI-VIII Б+В
916.	Р. пронизанolistий	Р. пронзеннолистный	Р. perfoliatus L.	ц	VII-VIII Б+В
917.	Р. кучерявий	Р. курчавый	Р. crispus L.	ц	VI-VIII Б+В
	РОДИНА РІЗУХОВІ	СЕМЕЙСТВО НАЯДОВЫЕ	NAJADACEAE		
	Рід Різуха	Род Наяда	Najas L.		
918.	Р. велика	Н. большая	N. major All.	Э	VI-IX B
	Рід Каулінія	Род Каулиния	Caulinia Willd.		
919.	К. мала	К. малая	C. minor (All.) Coss. et Germ.	Э	VI-IX B
	Ряд Лілієвіті	Порядок Лилецветные	Liliales		
	РОДИНА ЛІЛІЙНІ	СЕМЕЙСТВО ЛИЛЕЙНЫЕ	Liliaceae		
	Рід Брандушка	Род Брандушка	Bulbocodium L.		
920.	Б. різнокольорова	Б. разноцветная	B. versicolor (Ker-Gawl.) Spreng.	ц	III-IV Сл+Лу+Ср
	Рід Зірочки	Род Гусиный лук	Gagea Salisb.		
921.	З. цибулиноносні	Г.л. луковиченосный	G. bulbifera (Pall.) Salisb.	ц	III-IV С+Лу
922.	З. Шовіца	Г.л. Шовица	G. szovitsii (Lang.) Bess. ex Schult. et fil.	ц	III-IV Ср+Слс+Пг
923.	З. Пачоського	Г.л. Пачоского	G. paczoskii (Zapal.) Grossh.	ц	III-IV Лу+Ср+Пг
924.	З. малі	Г.л. малый	G. minima (L.) Ker-Gawl.	ц	IV-V Лус+Ср+Пг+Слс
925.	З. мохнаті	Г.л. мохнатый	G. villosa (Bieb.) Duby	ц	IV Ср+Ср+Пг
926.	З. азовські	Г.л. азовский	G. maeotica Artemez.	ц	III-IV Ср+Сг
927.	З. українські	Г.л. украинский	G. ucrainica Klok.	ц	IV Ср+Ср+Пг
928.	З. низенькі	Г.л. низенький	G. pusilla (F. W. Schmidt) Schult. et Schult. fil.	ц	III-IV Ср+Ср+Пг
	Рід Тюльпан	Род Тюльпан	Tulipa L.		

929.	Т. дїбровний	Т. дубравний	Т. quercetorum Klok. et Zoz		IV-V	Лб+Лус+Ли+Ср
930.	Т. гранїтний	Т. гранїтний	Т. graniticola (Klok. et Zoz) Klok.	ц	IV-V	Сп+Пг
931.	Т. змїєлистий	Т. змеєлистий	Т. ophiophylla Klok. et Zoz	ц	IV-V	Сп+Пг
	Рїд Рябчик	Род Рябчик	Fritillaria L.			
932.	Р. руський	Р. руський	F. ruthenica Wikstr.	ц	IV-V	Лб+Лус
	Рїд Лілія	Род Лілія	Lilium L.			
933.	Л. біла	Л. чистобіла	L. candidum L.	ц	IV-VII	Ак
	Рїд Пролїска	Род Пролїска	Scilla L.			
934.	П. дволиста	П. дволиста	S. bifolia L.	ц	III-IV	Лб+Лус
935.	П. сибірська	П. сибірська	S. sibirica Haw.	ц	III-IV	Лб+Лус
	Рїд Рястка	Род Птицемлечник	Ornithogalum L.			
936.	Р. Фішера	П. Фішера	O. fischeranum Krasch.	ц	V-VI	Ср
937.	Р. торочкувата	П. бахромчатий	O. fimbriatum Willd.	ц	IV-V	Лб
938.	Р. Гуссона	П. Гуссона	O. gussonei Ten.	ц	IV-V	Лб+Лус+Ср
	Рїд Белевалія	Род Белевалія	Bellevia Lapeyr.			
939.	Б. сарматська	Б. сарматська	B. sarmatica (Pall. ex Georgi) Woronow	ц	V	Ср+Лус
	Рїд Гіацинтик	Род Гіацинтик	Hyacinthella Schur			
940.	Г. Палласів	Г. Палласа	H. pallasiana (Stev.) Losinsk.	ц	IV-1/2V	Ср+Сп+Пг+Спс
941.	Г. блїдий	Г. біловатий	H. leucophaea (C. Koch) Schur	ц	V	Ср
	Рїд Гадюча цибулька	Род Мускари	Muscari Mill.			
942.	Г.ц. занедбана	М. незамеченный	M. neglectum Guss.	ц	IV-V	Ср
	Рїд Конвалія	Род Ландыш	Convallaria L.			
943.	К. звичайна	Л. майський	C. majalis L.	ц	IV-V	Лб+Ак
	Рїд Кулина	Род Кулена	Polygonatum Mill.			
944.	К. багатоквіткова	К. многоцветковая	P. multiflorum (L.) All.	ц	V-VI	Лб+Ак
945.	К. пахуча	К. душистая	P. odoratum (Mill.) Druce	ц	V	Лб+Лус+Ак
	РОДИНА ЦИБУЛЄВІ	СЕМЕЙСТВО ЛУКОВЫЕ	ALLIACEAE			
	Рїд Цибуля, Часник	Род Лук, Чеснок	Allium L.			
946.	Ц. ведмежа, черемша	Л. медвежий, черемша	A. ursinum L.	ц	V-VI	Ак
947.	Ц. городня	Л. репчатый	A. cepa L.	ц⊕	VI-VIII	Ак
948.	Часник	Л. посевной, чеснок	A. sativum L.	ц⊕	VI-VIII	Ак
949.	Ц. круглолово	Л. круглоголовый	A. sphaerocephalon L.	ц	VI-VII	Ср

950.	Ц. Вальдштейна	Л. Вальдштейна	А. waldsteinii G. Don fil.		VI-VII	Ср
951.	Ц. савранська	Л. савранський	A. savranicum Bess.	ц	VII-IX	Слс
952.	Ц. гранчаста	Л. угловатий	A. angulosum L.	ц	VI-IX	Луп
953.	Ц. Пачоського	Л. Пачоського	A. pascoskianum Tuuzs.	ц	VII-VIII	СП+Слс+Ср
	РОДИНА АГАВОВІ	СЕМЕЙСТВО АГАВОВЫЕ	AGAVACEAE			
	Рід Юкка	Род Юкка	Jucca L.			
954.	Ю. Смолла	Ю. Смолла	J. smalliana Fern.	ц	VI-VII	Ак
	РОДИНА АМАРИЛІСОВІ	СЕМЕЙСТВО АМАРИЛЛИСОВЫЕ	AMARYLLIDACEAE			
	Рід Нарцис	Род Нарцис	Narcissus L.			
955.	Н. білий	Н. білий	N. poeticus L.	ц	IV-V	Ак
956.	Н. запашний	Н. душистий	N. odoratus L.	ц	IV-V	Ак
	РОДИНА ХОЛОДКОВІ	СЕМЕЙСТВО СПАРЖЕВЫЕ	ASPARAGACEAE			
	Рід Холодок	Род Спаржа	Asparagus L.			
957.	Х. кільчастий	С. мутовчатая	A. verticillatus L.	ц	VI	Лус
958.	Х. лікарський	С. лікарственная	A. officinalis L.	ц	V-VII	Ср+Лус
	Ряд Півнікоцвітні	Порядок Касатикоцветные, Ирисовые	Iridales			
	РОДИНА ПІВНИКОВІ	СЕМЕЙСТВО КАСАТИКОВЫЕ, ИРИСОВЫЕ	IRIDACEAE			
	Рід Шафран	Род Шафран	Crocus L.			
959.	Ш. весняний	Ш. весенний	C. vernus (L.) Hill	ц	III-IV	Ср
	Рід Півники	Род Касатик, Ирис	Iris L.			
960.	П. болотні	К. болотный	I. pseudacorus L.	ц	VI-VIII	Луп+Б
961.	П. карликові	К. карликовый	I. pumila L.	ц	IV-V	Ср+Слс+Ср
962.	П. білі	К. бледный	I. pallida Lam.	ц	V-VI	Ак
963.	П. німецькі	К. немецкий	I. germanica L.	ц	V-VI	Ак
964.	П. флорентійські	К. флорентийский	I. florentina L.	ц	V-VI	Ак
	Рід Косаріки, Гладіолус	Род Гладиолус, Шпажник	Gladiolus L.			
965.	К. гібридні	Г. гибридный	G. hybridus hort.	ц	V-VII	Ак
	Ряд Імбіроцвітні	Порядок Имбирецветные	Zingiberales			
	РОДИНА КАННОВІ	СЕМЕЙСТВО КАННОВЫЕ	CANNACEAE			
	Рід Канна	Род Канна	Canna L.			
966.	К. індійська	К. индийская	C. indica L.	ц	VII-IX	Ак

	<i>Ряд Зозулицевіті</i>	<i>Порядок Ятрышниковцевые</i>	<i>Orchidales</i>			
	РОДИНА ЗОЗУЛИНЦЕВІ	СЕМЕЙСТВО ЯТРЫШНИКОВЫЕ, ОРХИДНЫЕ	ORCHIDACEAE			
	Рід Зозулиця, Орхідея	Род Ятрышник	Orehis L.			
967.	З. шоломоносний	Я. шлемоносний	O. militaris L.	ц	IV-VI	Лус+ЛБ
968.	З. салеповий	Я. дремлик	O. morio L.	ц	V-VI	Лус+ЛБ
969.	З. обпалений	Я. обожженний	O. ustulata L.	ц	VI-VII	Лус+ЛБ
	Ряд Ситниковіті	Порядок Ситниковцевые	Juncales			
	РОДИНА СИТНИКОВІ	СЕМЕЙСТВО СИТНИКОВЫЕ	JUNCACEAE			
	Рід Ситник	Род Ситник	Juncus L.			
970.	С. жаб'ячий	С. лягушечный	J. bufonius L.	Э	V-VIII	Лус+Б+Ас
971.	С. розлогий	С. развесистый	J. effusus L.	ц	VI-VII	Луп+Б
972.	С. скупчений	С. скупченный	J. conglomeratus L.	ц	VI-VII	Луп+Б+Лп
973.	С. стиснутий	С. сплюснутый	J. compressus Jacq.	ц	VI-IX	Луп+Б
974.	С. колінчастий	С. коленчатый	J. geniculatus Schrank	ц	VI-VII	Луп+Б
975.	С. членистий	С. членистый	J. articulatus L.	ц	VI-VIII	Луп+Б
	Рід Ожика	Род Ожика	Luzula D.C.			
976.	О. блда	О. бледноцветная	L. pallescens Sw.	ц	V-VI	Луп
	Ряд Осоковіті	Порядок Осоковцевые	Cyperales			
	РОДИНА ОСОКОВІ	СЕМЕЙСТВО ОСОКОВЫЕ	CYPERACEAE			
	Рід Смикавець	Род Сыть	Cyperus L.			
977.	С. скупчений	С. скученая	C. glomeratus L.	Э	VIII-IX	Лп
978.	С. бурий	С. бурая	C. fuscus L.	Э	VII-IX	Лп+Луп
	Рід Ситовник	Род Ситовник	Pycneus Beauv.			
979.	С. жовтуватий	С. желтоватый	P. flavescens (L.) Reichenb.	Э	VI-VIII	Луп+Б
	Рід Бульбокомиш	Род Клубнекамыш	Bolboschoenus (Aschers.) Palla			
980.	Б. морський	К. морской	B. maritimus (L.) Palla	ц	VI-IX	Б
	Рід Куга, Схеноплект	Род Схеноплект	Schoenoplectus Palla			
981.	К. озерна	С. озерный	S. lacustris (L.) Palla	ц	VI-VIII	Б+Лп
982.	К. Табернемонтана	С. Табернемонтана	S. tabernaemontani (C. C. Gmel.) Palla	ц	VI-IX	Б+Луп
983.	К. лежача	С. лежачий	S. supinus (L.) Palla	Э	VI-VII	Б+Луп
	Рід Комишівник	Род Камышевник	Scirpoides Seguiet			

984.	К. звичайний	К. обыкновенный	S. holoschoenus (L.) Sojak	ц	VI-IX	Б
	Рід Дихостигліс	Род Дихостиглис	Dichostyilis Beauv. ex Lest.			
985.	Д. Микелі	Д. Микели	D. micheliana (L.) Nees	Э	VII-IX	Б
986.	Д. гачкуватий	Д. крючковатый	D. hamulosa (Bieb.) Nees	Э	VII-IX	Б
	Рід Блісмус	Род Блісмус	Blysmus Panz. ex Schult.			
987.	Б. стиснутий	Б. сжатый	B. compressus (L.) Panz. ex Link	ц	VI-VIII	Б
	Рід Ситняг	Род Болотница	Eleocharis R. Br.			
988.	С. голчастий	Б. игольчатая	E. acicularis (L.) Roem. et Schult.	ц	VI-VIII	Б
989.	С. болотний	Б. болотная	E. palustris (L.) Roem. et Schult.	ц	V-VI	Луп+Б
	Рід Осока	Род Осока	Carex L.			
990.	О. вузьколиста	О. узколистная	C. stenophylla Wahlenb.	ц	IV-V	Лус+Лб
991.	О. лисяча	О. лисья	C. vulpina L.	ц	V-VI	Б
992.	О. колхідська	О. колхидская	C. colchica J. Gay	ц	IV-V	Сп+Сп
993.	О. рання	О. ранняя	C. praecox Schreb.	ц	IV-V	Сл+Луп
994.	О. шершава	О. шершавоволосистая	C. hirta L.	ц	V-VI	Луп
995.	О. гірська	О. горная	C. montana L.	ц	IV-V	Ли
996.	О. пальчаста	О. пальчатая	C. digitata L.	ц	V	Лус
997.	О. ланкоподібна	О. стоповидная	C. pediformis C. A. Mey.	ц	IV-V	Сп+Спс
998.	О. пізня	О. поздняя	C. serotina Merat	ц	V-VI	Луп
999.	О. розсунута	О. расставленная	C. distans L.	ц	V-VI	Лус
1000.	О. приземкувата	О. приземистая	C. supina Wahlenb.	ц	IV-V	Сп+Пг+Спс
1001.	О. пухирчаста	О. пузырчатая	C. versicaria L.	ц	V-VI	Луп+Б
1002.	О. чорноколоса	О. черноколосая	C. melanostachya Bieb.	ц	V	Лп
1003.	О. побережна	О. береговая	C. riparia Curt.	ц	V-VI	Лп
1004.	О. гостра	О. острая	C. acuta L.	ц	V-VI	Луп+Б
	Ряд Тонконогаціті	Порядок Мятликоцвітєные	Poales			
	РОДИНА ЗЛАКОВІ	СЕМЕЙСТВО ЗЛАКИ	Poaceae			
	Рід Пірїй	Род Пырей	Elytrigia Desv.			
1005.	П. волосистий	П. волосоносный	E. trichophora (Link) Nevski	ц	VI	Лус+Лб+Сп
1006.	П. середній	П. средний	E. intermedia (Host) Nevski	ц	VI	Лус+Лб+Лп+Ср
1007.	П. азовський	П. азовский	E. maeotica (Prokud.) Prokud.	ц	VI	Ср+Сп+Пг+Спс+Лп и

1008.	П. повзучий	П. ползучий	Е. repens (L.) Nevski	VI-VII	Лу+С+Пг+Л+Ас
	Рід Життяк	Род Життяк	Агропурон Gaertn.		
1009.	Ж. пухнатокувітковий	Ж. пушистоцвєтковий	A. dasycanthum Ledeb.	V-VI	Слс+Луп
1010.	Ж. Лавренків	Ж. Лавренко	A. lavrenkoanum Prokud.	VI-VII	Слс
1011.	Ж.пустельний	Ж.пустельний	A. desertorum (Fisch. ex Link) Schult. et f.	VI	Слс
1012.	Ж. гребінчастий	Ж. гребенчатий	A. pectinatum (Bieb.) Beauv.	VI-VII	С+Пг
	Рід Пшениця	Род Пшеница	Triticum L.		
1013.	П. літня, п. м'яка	П. летняя, п. мягкая	T. aestivum L.	VI-VII	Ак
	Рід Жито	Род Рожь	Secale L.		
1014.	Ж. дике	Р. дикая	S. sylvestre Host	V-VI	Слс+Луп
	Рід Колосняк	Род Колосняк	Leymus Hochst.		
1015.	К. чорноморський	К. черноморский	L. sabulosus (Bieb.) Tzvel.	VI-IX	Слс
	Рід Ячмінь	Род Ячмень	Hordeum L.		
1016.	Я. звичайний	Я. обыкновенный	H. vulgare L.	VI-VII	Ак
	Рід Бромус	Род Костер	Bromus L.		
1017.	Б. розчепрений	К. растопыренный	B. squarrosus L.	V-VI	Луп
1018.	Б. польовий	К. полевой	B. arvensis L.	V-VII	Лу+Ас
	Рід Стоколос, Кострець	Род Кострець	Bromopsis Fourr.		
1019.	С. безостий	К. безостый	B. intermis (Leys.) Holub	VI-VII	Лу+Сл+Сп+Л+Лп
1020.	С. прямий	К. прямой	B. erecta (Huds.) Fourr.	V-VI	Сл+Лу+Сп+ЛБ
1021.	С. прибережний	К. береговой	B. riparia (Rehm.) Holub	V-VI	Сл+Лу+Сп+ЛБ
	Рід Анізанта	Род Анізанта	Anisantha C. Koch		
1022.	А. покривельна	А. кровельная	A. tectorum (L.) Nevski	V-VI	Слс+Сл+Луп+Ас
1023.	А. неплідна	А. бесплодная	A. sterilis (L.) Nevski	IV-VI	Ас
	Рід Келерія, Кипець	Род Тонконог	Koeleria Pers.		
1024.	К. сизий	Т. сизый	K. glauca (Spreng.) DC.	V-VI	Слс
1025.	К. пісковий	Т. песчаный	K. sabuletorum (Domin) Klök.	V-VI	Слс+Сп
1026.	К. короткий	Т. короткий	K. brevis Stev.	V-VII	Сл+Пг+Слс
1027.	К. гребінчастий	Т. гребенчатый	K. cristata (L.) Pers.	V-VI	Сл+Ср+Сп+Пг+Луп
1028.	К. лопатевий	Т. лопастный	K. lobata (Bieb.) Roem. et Schult.	V-VIII	Сл+Слс
	Рід Куничник	Род Вейник	Calamagrostis Adans.		

1029.	К. сіруватий	В. седиючий	С. canescens (Web.) Roth	ц	VI-VII	Луп+Б
1030.	К. наземний	В. наземний	С. epigeios (L.) Roth			Лу+Лб+Ли
1031.	Рід Метлюг М. звичайний	Род Метлица М. обыкновенная	Apera Adans. A. spica-venti (L.) Beauv.	Э	VI-VII	Сл+Сл+Ли+Ас
1032.	Рід Мітлиця, Польовиця М. тонка	Род Полевца П. тонкая	Agrostis L. A. tenuis Sibth.	ц	VI-VIII	Луп
1033.	М. повзуча	П. побегоносная	A. stolonifera L.	ц	VI-VII	Луп+Б
1034.	М. велетенська	П. гігантська	A. gigantea Roth	ц	VI-VII	Лп
1035.	М. піскова	П. піщана	A. sabulicola Klok.	ц	VII	Луп
1036.	М. собача	П. собачья	A. canina L.	ц	VI-VII	Луп+Б
1037.	Рід Чаполоч Ч. повзуча	Род Зубровка З. повзучая	Hierochloa R. Br. H. repens (Host) Beauv.	ц	IV-VI	Лус+Лб+Ли+Сл+Ср
1038.	Рід Очеретянка О. звичайна	Род Двукисточник Д. тростниковый	Phalaroides N.M. Wolf P. arundinacea (L.) Rausch.	ц	V-VII	Луп+Б
1039.	Рід Канаркова трава К.т. справжня	Род Канаречник К. канарський	Phalaris L. P. canariensis L.	Э	VI-IX	Ак+Ли
1040.	Рід Бекманія Б. звичайна	Род Бекманія Б. обыкновенная	Beckmannia Host B. eruciformis (L.) Host	ц	VI-VIII	Луп+Б
1041.	Рід Тимофійка Т. степова	Род Тимофеевка Т. степная	Pheum L. P. phleoides (L.) Karst.	ц	V-VI	Лу+Лб
1042.	Т. лучна	Т. луговая	P. pratense L.	ц	V-VIII	Ср+Пг
1043.	Рід Китник, Лисохвіст К. колінчастий	Род Лисохвост Л. коленчатый	Alopecurus L. A. geniculatus L.	Э	VI-VIII	Луп
1044.	К. лучний	Л. луговой	A. pratensis L.	ц	V-VI	Луп
1045.	Рід Костриця К. Беккера	Род Овсяниця О. Беккера	Festuca L. F. beckeri (Hack.)	ц	V-VI	Слс
1046.	К. валіська	О. валісская	F. valesiana Gaud.	ц	V-VI	С+Лу+Пг+Лб
1047.	К. таврійська	О. таврическая	F. taurica (Hack.) A. Kerner ex Trautv.	ц	V-VI	Сл+Слс
1048.	Рід Тонконіг Т. бульбистий	Род Мятлик М. луковичный	Poa L. P. bulbosa L.	ц	IV-VI	Ср+Сл+Слс+Ли
1049.	Т. стиснутий	М. сплюснутый	P. compressa L.	ц		Ас
1050.	Т. степовий	М. степной	P. stepposa (Kryl.) Roshev.	ц	V-VII	Сл+Слс

1051.	Т. лісовий	М. лесной	<i>P. sylvicola</i> Guss.	<i>ц</i>	V-VIII	Лп
1052.	Т. звичайний	М. обыкновенный	<i>P. trivialis</i> L.	<i>ц</i>	V-VIII	Лп
1053.	Т. болотний	М. болотный	<i>P. palustris</i> L.	<i>ц</i>	VI-VII	Луп+Б
1054.	Т. лучний	М. луговой	<i>P. pratensis</i> L.	<i>ц</i>	V-VII	Луп+Лп
1055.	Т. вузьколистий	М. узколистный	<i>P. angustifolia</i> L.	<i>ц</i>	VI-VII	Лу+Сл+Сл+Пг+Лб
	Рід Катараза	Род Поручейница	Catabrosa Beauv.			
1056.	К. водяна	П. водяная	<i>C. aquatica</i> (L.) Beauv.	<i>ц</i>	VI-VII	Луп+Б
	Рід Покієння	Род Бескильница	Rusciniella Parl.			
1057.	П. розставлена	Б. расставленная	<i>P. distans</i> (Jacq.) Parl.	<i>ц</i>	V-VII	Луп+Ас
	Рід Грястиця	Род Ежа	Dactylis L.			
1058.	Г. збірна, г. звичайна	Е. сборная	<i>D. glomerata</i> L.	<i>ц</i>	V-VIII	Лб+Луп+Лп
	Рід Перлівка	Род Перловник	Melica L.			
1059.	П. висока	П. высокий	<i>M. altissima</i> L.	<i>ц</i>	VI-VII	Лб+Луп+Лп
1060.	П. трансільванська	П. трансильванский	<i>M. transilvanica</i> Schur	<i>ц</i>	V-VII	Лб+Луп+Лп
	Рід Лепешняк	Род Манник	Glyceria R. Br.			
1061.	Л. плаваючий	М. плавающий	<i>G. fluitans</i> (L.) R. Br.	<i>ц</i>	V-VIII	Луп+Б
1062.	Л. великий	М. большой	<i>G. maxima</i> (C. Hartm.) Holmb.	<i>ц</i>	V-VII	Б
1063.	Л. тростиниовий	М. тростниковый	<i>G. arundinacea</i> Kunth	<i>ц</i>	VI-VII	Б+Луп
	Рід Ковила	Род Ковыль	Stipa L.			
1064.	К. волосиста	К. волосатик	<i>S. capillata</i> L.	<i>ц</i>	VI-VII	С+лус
1065.	К. пірчаста	К. перистый	<i>S. pennata</i> L.	<i>ц</i>	V-VI	Сп
1066.	К. дніпровська	К. днепровский	<i>S. borysthénica</i> Klok. ex Prokud.	<i>ц</i>	IV-VI	С+Пг
	Рід Очерет	Род Тростник	Phragmites Adans.			
1067.	О. звичайний, о. південний	Т. обыкновенный, т. южный	<i>P. australis</i> (Cav.) Trin. ex Steund.	<i>ц</i>	VII-IX	Б
	Рід Змівка	Род Змеевка	Cleistogenes Keng			
1068.	З. розчепрена	З. растопыренная	<i>C. squarrosa</i> (Trin.) Keng	<i>ц</i>	VI-VII	Слс
1069.	З. болгарська	З. болгарская	<i>C. bulgarica</i> (Bornm.) Keng	<i>ц</i>	VII-VIII	Сл+Слс
	Рід Гусятник	Род Полевичка	Eragrostis N.M. Wolf			
1070.	Г. волосистий	П. волосистая	<i>E. pilosa</i> (L.) Beauv.	Э	VII-X	Слс+Сл+Лп
1071.	Г. малий	П. малая	<i>E. minor</i> Host	Э	VII-X	Ас
1072.	Г. запаший	П. пахучая	<i>E. suaveolens</i> A. Beck. ex Claus	Э	VI-IX	Сг
	Рід Свинорий	Род Свинорий	Cynodon Rich.			

1073.	С. пальчастий	С. пальчастий	С. dactylon (L.) Pers.		VI-VIII	Cr
	Рід Чіплянка	Род Козлец	Tragus Hall.			
1074.	Ч. китицева	К. кистистий	T. racemosus (L.) All.	Э	VI-IX	Ac
	Рід Пальчатка	Род Росичка	Digitaria Hall.			
1075.	П. гребінчаста	Р. гребінчаста	D. rectiniformis (Hemrad) Tzvel.	Э	VII-IX	Ac+Ли
	Рід Мишій	Род Щетинник	Setaria Beauv.			
1076.	М. кільчастий	Щ. мутовчатий	S. verticillata (L.) Beauv.	Э	VII-X	Ac+Ли
1077.	М. сизий	Щ. сизий	S. glauca (L.) Beauv.	Э	VI-IX	Ac
1078.	М. зелений	Щ. зелений	S. viridis (L.) Beauv.	Э	VI-X	Ac
	Рід Сорго	Род Сорго	Sorghum Moench			
1079.	С. суданське	С. суданське, суданка	S. sudanense (Piper) Stapf	Э	VII-IX	Ac
	Рід Бородач	Род Бородач	Bothriochloa O. Kuntze			
1080.	Б. звичайний	Б. обыкновенний	B. ischaemum (L.) Keng	ц	VII-IX	Ст+Слс+Пг
	Рід Кукурудза	Род Кукуруза	Zea L.			
1081.	К. звичайна	К. обыкновенная, маис	Z. mays L.	Э	VII-IX	Ac
	Рід Ароїдоцвіт	Порядок Ароїдоцвітні	Arales			
	РОДИНА АРОЇДНІ	СЕМЕЙСТВО АРОЇДНІЄ, АРОЙ-НИКОВІЄ	ARACEAE			
	Рід Аїр, Лепеха	Род Аїр, Лепеха	Acorus L.			
1082.	Л. звичайна	А. обыкновенний	A. calamus L.	ц	VI-VII	Луп+Б
	РОДИНА РЯСКОВІ	СЕМЕЙСТВО РЯСКОВІЄ	LEMNACEAE			
	Рід Ряска	Род Ряска	Lemna L.			
1083.	Р. триборозенчаста	Р. трехбороздчатая	L. trisulca L.	ц	V-VI	В+Б
1084.	Р. мала	Р. маленькая	L. minor L.	ц	V-VI	В+Б
1085.	Р. горбата	Р. горбатая	L. gibba L.	ц	V-VI	В
	Рід Спіродела	Род Многокоренник, Спіродела	Spirodela Schleid.			
1086.	С. багатокоренева	М. обыкновенний, с. многокорневая	S. polyrrhiza (L.) Schleid.	ц	V-VI	В
	Рід Розгоцвіт	Порядок Розгоцвітні	Typhales			
	РОДИНА ЇЖАЧОГОЛІВКОВІ	СЕМЕЙСТВО ЇЖЕГОЛОВНИКОВІЄ	SPARGANIACEAE			
	Рід Їжача голівка	Род Ежеголовник	Sparganium L.			
1087.	Ї.г. пряма	Е. прямой	S. erectum L.	ц	VI-VIII	Б

	РОДИНА РОГОЗОВІ	СЕМЕЙСТВО РОГОЗОВЫЕ	ТУРНАСЕАЕ		
	Рід <i>Rogіз</i>	Род <i>Рогоз</i>	<i>Турфа L.</i>		
1088.	<i>Р. широколистий</i>	<i>Р. широколистный</i>	<i>T. latifolia L.</i>	<i>ц</i>	VI-VIII Б
1089.	<i>Р. Лаксманів</i>	<i>Р. Лаксманна</i>	<i>T. laxmannii Lepech.</i>	<i>ц</i>	VI-VIII Б
1090.	<i>Р. вузьколистий</i>	<i>Р. узколистный</i>	<i>T. angustifolia L.</i>	<i>ц</i>	VI-VIII Б

* Дані потребують уточнення

Позначки:

Э - однорічник;

Θ - дворічник;

ц - багаторічник;

ђ - чагарник;

£ - дерево;

I-XII – час цвітіння (місяці);

С – степова флороценотична група;

Ср – різнотравно-типчаково-ковиловостепова флороценотична підгрупа;

Спс – псамофітностепова флороценотична підгрупа;

Сп – петрофітностепова флороценотична підгрупа;

Сл – луковостепова флороценотична підгрупа;

Сг – галофітностепова флороценотична підгрупа;

Л – лукова флороценотична група;

Лус – суходільнолукова флороценотична підгрупа;

Лул – заплавнолукова флороценотична підгрупа;

Пг – гранітнопертрофітна флороценотична група;

Л – лісова флороценотична група;

Лб – байрачнолісова флороценотична підгрупа;

Ли – штучнолісова флороценотична підгрупа;

Б – болотна флороценотична група;

В – водна флороценотична група;

Ас – рудерально-сегетальна флороценотична група.

6. ФАРМАКОГНОСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЛОРИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «ХОРТИЦЯ» ВЧЕНИМИ ЗАПОРІЗЬКОГО ДЕРЖАВНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Природа - це криниця біологічно активних речовин рослинного походження. Цілющі ресурси царства рослин вивчені далеко неповністю і систематичні дослідження, направлені на створення нових лікарських препаратів з рослинної сировини, інтенсивно проводяться у всьому світі.

Флора нашої планети налічує сотні тисяч видів рослин, з яких на сьогоднішній день описано близько 250000, а об'єктами фармакологічних і хімічних досліджень стали всього лише 2-3 тисячі видів. Слід зазначити, що деякі з цих досліджень проведені досить давно і потребують повторення з урахуванням сучасного стану науки. Зараз дослідники не задовольняються лише виділенням біологічно активних речовин рослини або визначення області їх застосування.

У наш час можливе копіювання молекули, більш-менш істотно їх змінювання і отримання речовини із заданими властивостями. Нарешті, існує можливість синтезу *ex nihilo* (буквально - ні «з чого») штучних молекул, здатних активно діяти в організмі людини.

Близько половини лікарських засобів, що використовуються у наш час, створена на основі рослинної сировини, а чверть містить субстанції біологічно активних речовин, отриманих безпосередньо з рослин. Останні входять також до складу напівсинтетичних і фітотерапевтичних лікарських засобів і, таким чином, їх використання лежить в основі найпоширеніших методів лікування.

У 30-і роки ХХ сторіччя хімія досягла такого розвитку, що стало можливим отримувати синтетичним шляхом активні речовини, аналогічні тим, які зустрічаються в рослинах. Проте медицина не відмовилася від використання рослин. Зараз існують два основних напрямки їх застосування: по-перше, у власне фітотерапії, для лікування використовуються тільки рослини, і по-друге, у фармакогнозії, в якій рослини стають об'єктами вивчення біологічно активних речовин для створення лікарських засобів рослинного походження.

Потреба у дослідженні нових активних речовин і в отриманні на їх основі лікарських засобів зберігається до цих пір, оскільки людина, як і раніше, залишається беззахисною перед великою кількістю хвороб. У цьому безперервному пошуку ліків рослини стають цінним початковим матеріалом і незамінним джерелом різноманітних лікарських засобів.

За допомогою рослин вдалося досягти успіхів у всіх областях терапії. Так, один з грибів, знайдених у норвезьких ґрунтах, дав початок циклоспорину - імунодепресанту, який дозволяє запобігти реакції відторгнення після пересадки органів.

Новим напрямком є дослідження біологічно активних речовин для створення препаратів для лікування СНІДУ, онкозахворювань та стимуляторів імунітету.

Все викладене вище потребує більш змістовного фармакогностичного вивчення флори України, в тому числі рослинного світу о.Хортиця та впровадження результатів цих досліджень у практичну медицину.

Фармакогностичне дослідження флори Національного заповідника «Хортиця», стало можливим тільки завдяки чіткому визначенню рослин доцентом К.Є.Корещук, дослідником з енциклопедичними знаннями флори півдня України, вона заклала основи масштабних фармакогностичних досліджень .

Аналізуючи досягнення вчених фармацевтичного факультету ЗДМУ (1959-2009 рр.), якими було проведено фармакогностичне та фармакологічне дослідження ряду видів родин (*Araceae*, *Trapaceae*, *Butomaceae*, *Poaceae*, *Crassulaceae*, *Polygonaceae*, *Asteraceae*, *Brassicaceae*, *Fabaceae*, *Lamiaceae*, *Lemnaceae*, *Garyophyllaceae*, *Scrophulariaceae*, *Ranunculaceae*, *Elaeagnaceae*, *Valerianaceae*, *Rosaceae*, *Malvaceae*) флори Національного заповіднику "Хортиця", доцільно продовжити ці дослідження ще більш активно для збережен-

ня генофонду рослинного світу та активно впроваджувати програму відродження природних фітоценозів на острові Хортиця.

Види окремих родин, які зростають на о.Хортиця, служили об'єктами протягом багатьох років не тільки для інтенсивних екологоценотичних, але і хіміко-фармакологічних досліджень, проведених вченими Запорізького державного медичного університету. Серед них:

Б.В. Курмаз (1964) провів поглиблене фітохімічне дослідження 9 видів волошок роду (*Centaurea* L.)

C. breviceps Pjip – в. короткоголова; *C. cyanus* L. – в. синя; *C. diffusa* Lam. – в. розлога; *C. jacea* L. – в. лучна; *C. marschalliana* Spreng – в. Маршалла; *C. orientalis* L. – в. східна; *C. scabiosa* L. var. *coriaca* Schmalh – в. скабіозовидна; *C. solstitialis* L. – в. сонячна; *C. trichosephala* Bieb – в. волосистоголова. У згаданих вище рослинах виявлені флавонові глікозиди, сапоніни, дубильні речовини, вперше виявлені алкалоїди. Із волошки короткоголової одержано алкалоїд бревіцепсин, відновлена форма якого володіє діуретичною, судорозширюючою та гіпотензивною дією.

П.А. Гнєдков (1964) досліджував деякі види родини Crassulaceae, зокрема *Sedum maximum* (L.) Suter – очиток великий або заяча капуста велика, *S. reflexum* L. – очиток відхилений, *Sempervivum ruthenicum* Schnittsp. et C.V. Lehm. – молодило руське.

Препарати, одержані із трави очитка великого, о. відхиленого та молодила руського відзначалися більш високою біологічною активністю в порівнянні з активністю екстракту з листя алое. Екстракт з трави очитка великого рекомендовано як новий препарат "Біосед" – перспективний біогенний стимулятор для тканинної терапії.

А.К. Багрій (1965) заклад методичні основи дослідження поліфенольних сполук шести видів щавлю (*Rumex* L.)

R. hydrolapathum Huds. –щ. прибережний, *R. conglomeratus* Muur. –щ. скупчений, *R. confertus* Willd –щ. кінський, *R. crispus* L. –щ. кучерявий, *R. maritimus* L. – щ. морський, *R. acetosa* L. – щ. кислий.

З них виділено 8 поліфенольних сполук, з яких 2 глікозиди вперше ізольовано з рослинної сировини. Їм дана назва непозид та неподин. За даними фармакологічних досліджень вони виявили спазмолітичну дію, яка по силі наближалася до папаверину.

Л.Ю. Беляєва (1967) вивчала біологію цвітіння та ембріологію розвитку катрану абісінського.

В.В. Петренко (1967) дав змістовну фітохімічну характеристику трави собачої кропиви п'ятилопатевої (*Leonurus quinquelobatus* Gilib.) і встановив у ній наявність алкалоїдів, флавоноїдів, глікозидоподібних речовин, дубильних речовин, аскорбінової кислоти, сапонінів, одержав в індивідуальному стані 3 флавоноїди (рутин, новий флавоновий ацильований глікозид квінквелозид, ізокверцетрин), 4 речовини лужного характеру, з яких ідентифікував 2 (стахідрин та холін).

Фармакологічними дослідженнями встановлено, що препарат суми флавоноїдів проявляв значне пониження артеріального тиску, а препарат суми алкалоїдів - седативний ефект.

Л.І. Дерюгіна (1967) провела порівняльне фітохімічне дослідження трави 11 видів астрагалів (*Astragalus onobrychis* L. – астрагал еснарцетний, *A. austriacus* Jacq. – а. австрійський, *A. dendroides* Kar. – а. дерев'янистий, *A. cicer* L. – а. нутовий, *A. dolichophyllus* Pall. – а. довголистний, *A. virgatus* Pall. – а. лозяний, *A. corniculatus* Bieb. – а. ріжковий, *A. dasyanthus* Pall. – а. щерстистоквітковий, *A. novoascanicus* Klok – а. новоасканійський, *A. pubiflorus* D.C. – а. пухнастоквітковий, *A. glycyphyllos* L. – а. солодколистний) і проаналізувала їх якісний флавоноїдний склад, серед яких кверцетин, кемпферол, ізорафнетин, біоханін А, астрагалозид, астрагалін, астрозид 5,7,4 триоксифлавоон, із трави проаналізованих видів астрагалів виділено від 2 до 8 флавоноїдів, із них 2 (астрагалозид і астрозид) – нові природні сполуки.

При проведенні фармакологічних досліджень встановлено, що препарат № 1 – (сума флавоноїдів із трави астрагалу пухнастоквіткового) володіє спазмолітичною дією, а препарат № 2 – індивідуальний ізофлавоновий глікозид трави астрагалу австрійського проявляв протипухлинну активність.

Н.О. Калошина (1968) –однією з перших провела фармакогностичне дослідження полину дагестанського, культивованого в умовах України.

О.І. Тихонов (1968) провів масштабне дослідження якісного складу та кількісного визначення поліфенольних сполук ряски малої (*Lemna minor L.*), р. триборозенчастої (*L. trisulca Ruth.*), р. горбатої (*L. gibba L.*), спіродели багатокореневої (*Spirodela polyrrhiza Shleid*) і вольфії безкореневої (*Wolffia arrhiza (L.) Hokel*), зібраних у плавнях о. Хортиця (1964-1966) роках. Їх успішне фітохімічне дослідження, як і багатьох видів інших родин, стало можливим завдяки чіткому визначенню проведеному К.С. Корещук. У результаті попереднього фармакологічного дослідження встановлено протипухлинну, жовчогінну та спазмолітичну дію препаратів ряски.

В.М. Дармограй (1969) вперше провів хемотаксономічне дослідження поліфенольних сполук трави 47 видів лещиці (*Ghypsophila L.*) та 5 видів смілки (*Silene L.*) із яких виділив 12 речовин флавонової природи, а в коренях лещиці Палласа (*G. pallasi Ikonn.*) та смілки лежачої (*S. procumbens Murr*) виявив сапоніни відповідно в кількості 21% та 5%. Попередні фармакологічні дослідження індивідуальних флавоноїдів показали виражену спазмолітичну та жовчогінну дію.

Я.К. Яцюк (1970) провів фітохімічне дослідження серпія фарбувального (*Serratula tinctoria L.*), серпія приквітникового (*S. bracteifolia (Iljin ex Grossh.)*).

Листя та квітки серпія приквітникового використав як лікарську сировину для одержання високоактивного гормону екдистерону, який стимулював біосинтез білка в організмі тварин. Крім того, надземна частина серпія приквітникового рекомендувалася як нова арбутиновмістна сировина для використання в медичній практиці.

Л.І. Бородін (1970) провів поглиблене фітохімічне дослідження трави аврану лікарського (*Gratiola officinalis L.*), в якій виявив флавоноїди, алкалоїди, сапоніни, фенолкарбовані кислоти, депсиноїди. Із коренів аврана лікарського вперше ним виділено алкалоїд пахікарпін.

М.С. Фурса (1970) дослідив якісний склад флавоноїдів надземної частини 82 видів родини капустяних (*Brassicaceae L.*), які в основному є похідними кверцетину, кемпферолу, апігеніну, лютеоліну та діосметину. При цьому виділено більше 20 флавоноїдних сполук, із яких декілька було нових, розроблено способи отримання суми флавоноїдів із окремих рослин, які в експерименті виявили виражену фармакологічну активність.

А.О. Смиченко (1971) вивчала біологію цвітіння, плодоутворення та наявність серцевих глікозидів в генеративних органах жовтушника сірого (*Erysimum canescens Roth.*).

Г.А. Дрозд (1972) провів фітохімічне дослідження 17 видів родини жовтецевих (*Ranunculaceae L.*) і виділив 13 флавоноїдних сполук, О- і С- глікозидів апігеніну, лютеоліну, кемпферолу та кверцетину. Вперше із сировини видів родини жовтецевих виділені та ідентифіковані кумарини умбеліферон і скополетин.

А.В. Дьоготь (1972) виділив 7 іридоїдних сполук із трави ортанти жовтої (*Orphantha lutea (L.) A. Kerner ex Wettst*) та кравника звичайного (*Odontites serotina Dumort*) родини ранникових (*Scrophulariaceae L.*). Крім того, ним проаналізовано якісними реакціями та хроматографією на папері іридоїди, флавоноїди і оксикоричні похідні в траві 80 видів родини ранникових. В досліджуваних рослинах частіше інших зустрічалися іридоїди (аукубін, одонтозид, каталпол, метилкаталпол, ізокаталпол, каталпозид, гарпагид, гарпагозид та їх ацетати), флавоноїдні аглюкони (лютеолін, кверцетин, кемпферол, скутеляреїн, апігенін, ізорамнетин, хризеріол), оксикоричні похідні (гарашангін, кавава, хлорагенова та неохлорагенова кислоти).

А.Г. Ніколаєва (1972) провела фітохімічне дослідження маслинки вузьколистої (*Elaeagnus angustifolia L.*) і виділила алкалоїди (гарман, тетрагідрогарман, дигідрогарман) та ідентифікувала фенольні сполуки (кемпферол, астрагалін, ацілгалактозид, елеагнозид, новий ацелірований флавоноловий діглікозид).

Ю.І. Корнієвський (1973) вивчав біологію розвитку, мікробіологічні дослідження ефірної олії, досліджував хімічний склад і фармакологічні особливості препаратів валеріани пагононосної (*Valeriana stolonifera Czern.*).

Л.А. Гуменюк (1973) розробив методику виділення із трави молодила руського (*Sempervivum rhutenicum Schittsp. et C.V. Lehm.*), 14 індивідуальних фенольних речовин: 4 з

них ідентифікував як аглікони, 7 – як флавоноглікозиди (похідні кверцетину, кемпферолу, ізорафнетину та скутеляреїну), 2 – як фенолкарбонові кислоти та 1 – як кумарин.

В.У. Оконенко (1974) провів фітохімічні дослідження водяного горіха (*Trapa natans L.*), сусака зонтичного (*Butomus umbellatus L.*), очерета звичайного (*Phragmites communis Trin*) та лепехи звичайної (*Acorus calamus L.*). Запропонований ним препарат "Трапазид" підвищував захист тварин до впливу стрес-факторів.

В.С. Доля (1974) діагностував плоди та насіння деяких видів родини *Brassicaceae*.

В.С. Доля (1991) узагальнив дані багаторічних досліджень ліпідного комплексу насіння деяких лікарських рослин.

К.А. Чайка (1975) провела вивчення біології цвітіння та плодоутворення дворядника тонколистного (*Diplotaxis tenuifolia (L.) DC.*)

С.Д. Тржецинський (1987) вперше провів фітохімічну та фармакологічну характеристику валепотріатів вітчизняних видів роду валеріана в тому числі і тих, що зростали на о.Хортиця.

О.М. Денисенко (1991) провела фармакогностичне вивчення рослин діуретичної дії видів груші (*Pyrus communis L.*) та спориша (*Polygonum aviculare L.*) в умовах України.

Із листків груші вона виділила та ідентифікувала 4 речовини (арбутин, кемпферол, кверцетин, лютеолін). Із трави гірчаків виділила 5 флавоноїдів (лютеолін, кверцетин, рутин, мірицетин, ізорафнетин).

В.І. Мозуль (1993) провела фармакогностичне вивчення трави роду деревій (*Achillea L.*), запропонувала види, перспективні для практичного використання (деревій дрібноквітковий (*Achillea micrantha Willd.*), д. кримський (*A. taurica Bieb*), д. заплавної (*A. inunodata Kondr.*)).

О.В. Мазулін (1994) досліджував перспективні види рослин родин айстрових (*Asteraceae L.*) та ясноткових (*Lamiaceae L.*) для створення лікарських препаратів.

О.В. Литвиненко (1997) провела порівняльне фармакогностичне дослідження трави видів роду *Verbascum L.* родини ранникових (*Scrophulariaceae L.*), дивини звичайної – *V. thapsus L.*, д. фіолетової – *V. phoeniceum L.* і д. борошнистої – *V. lychnitis L.* Густих екстракт сировини *V. lychnitis L.* проявив сечогінну дію. Мазь, що була виготовлена з сировини досліджуваних рослин, виявила ранозагоювальну дію.

Т.І. Ємец (1997) проаналізувала компонентний склад і біологічну активність жирної олії насіння деяких видів родини *Malvaceae L.*

О.Б. Приходько (1999) досліджував компонентний склад та біологічну активність ефірної олії видів роду *Thymus L.* флори України.

В.Г. Корнієвська (2002) поклала в основу роботи порівняльне фармакогностичне дослідження валеріани пагононосної (*Valeriana stolonifera Czern.*) та валеріани високої (*V. exaltata Mikan.*).

О.В. Гречана (2008) провела фармакогностичне вивчення азуленовміщуючих рослин роду *Artemisia L.* (полин австрійський – *A. austriaca Jacq.*, п. гіркий – *A. absinthium L.*, п. звичайний – *A. vulgaris L.*) флори України з метою одержання лікарських засобів протизапальної дії.

В.М.Одинцова (2010) проаналізувала фармакогностичне вивчення видів роду *Polygonum L.* флори України та отримання субстанції на їх основі.

П.Ю.Шкроботько (2011) провів дослідження елементного складу та біологічно активних речовин різних видів роду валеріана.

ВИСНОВКИ

При проведенні інвентаризації рослинного світу острова Хортиця, яка є своєрідним природним утворенням з складною ландшафтною структурою і великою біологічною різноманітністю, що складає біля 1090 видів у складі 125 родин та 517 родів, приведена характеристика степової, лісової та плавневої рослинності.

Приводиться характеристика лікарських рослин 348 видів, в ньому стисло описані ботанічні ознаки, хімічний склад, фармакологічні властивості та застосування в медичній практиці.

Видовий склад плавневої частини о. Хортиця складає більше 300 видів судинних вищих рослин, представників 71 родини. По видовому складу і різноманітності видів це одна з найцікавіших ділянок плавнів. Такі ділянки вимагають особливої охорони в Національному заповіднику.

Аналізуючи лісову рослинність, яка більше всього постраждала від діяльності людини, слід активно проводити роботу по відновленню історичних місць зростання на території Національного заповідника «Хортиця» таких представників як дуб, липа, груша, ясеня та інші.

Для збереження рослинного світу, як єдиного цілісного організму, надзвичайно важливо розробити ряд заходів, зокрема, перш за все припинити будь-яке додаткове будівництво та інші роботи на острові, які приводять до незворотних дегресивних змін в рослинному покриві.

Природні особливості острова Хортиця дозволяють організувати природний ландшафтний парк.

Ми з всією увагою, доброзичливістю і подякою прийmemo всі Ваші зауваження, пропозиції, прохання, нові дані і цікаві доповнення, які просимо направляти за адресою:

69035, м. Запоріжжя

пр. Маяковського 26, ЗДМУ, кафедра фармакогнозії, фармакології і ботані-

ки.

Тел(0612)34-23-31

З повагою автори.

HEALING KHORTICYA

CONCLUSIONS

While carrying out of inventory of Khorticya Island world of plants, which is a unique natural creation with a complex landscape structure and a wide biological diversity, which includes about 1090 kinds in composition of 125 families and 517 sorts of plants, description of vegetation is certain: prairie, forest, plains.

On the basis of various relief, micro-climate and micro ground terms we have highlighted five variants of prairie vegetation on Khortica Island and basic association edifications have been given. Association each of the named formations not only the terms of the environment of its formation, but also the degree of mans agricultural activity, adaptive properties of every sort, biological properties of the sort and of the population.

Analyzing the forest vegetation, which has suffered the most from man's activity; it is necessary to conduct work based on renewal of historic places and the growth of such spices of plants as oak, linden-trees, pears, ash and many others on the territory of the Natural preserve "Khorticya"

The part of the forest which is submerged in water during the spring consists from more than 300 types of vascular higher plants, representatives of 71 families. Based on the composition and the variety of different plant life, it is one of the most interesting areas. Such areas require special guard in the National preserve Khorticya.

In order to preserve the plant world, as a single and integral organism we should develop a row of measures: halt any additional building and other works on the Island, which result an irreversible degrading changes of the vegetation cover.

Natural features of Khorticya Island give us the opportunity to organize a natural landscape park.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архів Національного заповідника «Хортиця».
2. *Багрий А.К.* Полифенольные соединения некоторых видов щавлей (*Rumex L.*). Автореф. дисс... канд. фарм. наук.-Тарту, 1965.-17 с.
3. Валериана корень жизни / *Н.С.Фурса, Ю.И.Корниевский, И.А.Мазур*/ Запорожье: Изд-во ЗГМУ, 1996.-122 с.
4. Валерианотерапия /*Н.С.Фурса, Е.А.Григорьева, В.Г.Корниевская, С.Н. Соленникова, И.Н. Каграманян, Ю.И. Корниевский*/ - Запорожье, 2000. – 287с.
5. *Гуменюк Л.А.* Фенольные соединения молодила русского.- Автореф. дисс... канд. фарм. наук.-Львов, 1973.-22 с.
6. *Гродзінський А.М.* Лікарські рослини: Енциклопедичний словник.-Київ.-1990.- 538 с.
7. *Гулько Р.М.* Словник лікарських рослин світової медицини.-Львів: Ліга-Прес.-2005.- 506 с.
8. Державна Фармакопея України./ Державне підприємство «Науково-експертний фармакопейний центр». 1-е вид.- Харків: РІПЕГ. 2001.-556 с.: Доповнення 1.- Харків: РІПЕГ. 2004.-520 с.:
Доповнення 2.- Харків: РІПЕГ. 2008.-608 с.
9. *Деготь А.В.* Фитохимическое исследование представителей сем. Норичниковых.- Автореф. дисс... канд. фарм. наук.-Харьков, 1970.-22 с.
10. *Дармограй В.Н.* Полифенольные и тритерпеновые соединения некоторых видов качима и смолёвки. – Автореф.дисс... канд. фарм. наук. – Львов, 1969. – 22 с.
11. *Денисенко О.Н.* Фармакогностическое изучение растений диуретического действия видов груши и горца птичьего в условиях юго-востока Украины. – Автореф. дис... канд фарм. наук. – Львов, 1991.- 19 с.
12. *Дерюгина Л.И.* Полифенольные соединения некоторых видов астрагалов. – Автореф дисс... канд. фарм. наук. – Харьков, 1967. – 22 с.
13. Довідник з фітотерапії /*М.О.Гарбарець, В.Г.Западнюк*/ К. Вища школа 1981.-200 с.
14. *Дрозд Г.А.* Полифенольные соединения некоторых видов рода лютиковых. – Автореф. дисс... канд. фарм. наук. – Харьков, 1971.- 20 с.
15. *Доля В.С.* Исследование липидного комплекса семян некоторых лекарственных растений: автореф. дисс. на соискание науч. степени док.фарм. наук: док. спец.15.00.02 «Фармакогнозия»/В.С.Доля.-М.,1991.-36с.
16. *Доброчаева Д. Н., Котов М. И., Прокудин Ю. Н. и др.* Определитель высших растений Украины. 2-е издание. Киев, Фитосоциоцентр, 1999. – 548с.
17. *Ємець Т.І.* Компонентний склад і біологічна активність жирної олії насіння деяких видів родини Malvaceae L -. Автореф. дис... канд. фарм. наук.-Запоріжжя, 1997.-19 с.
18. *Калошина Н.А.* Фармакогностическое исследование полыни дагестанской, культивируемой в условиях Украины. Автор. дисс... канд. фарм. наук. – Киев, 1968. – 19 с.
19. *Калошина Н.А.* Изучение представителей семейства сложноцветных как источников новых лекарственных препаратов. – Автореф. дисс... док. фарм. наук. – М., 1981. –32 с.
20. *Кархут В.В.* Жива аптека. Київ «Здоров'я» 1992 -309с.
21. *Корнієвська В.Г.* Порівняльне фармакогностичне дослідження валеріани пагононосної та валеріани високої. – Автореф. дис... канд. фарм. наук. – Львів, 2002. – 16 с.
22. *Корниевский Ю.И.* Фармакогностическое исследование валерианы побегоносной. Автореф. дисс... канд. фарм. наук. – Ставрополь, 1973. – 24 с.
23. *Курмаз Б.В.* Фитохимические исследования некоторых васильков юго-востока Украины.- Автореф. дисс... канд. фарм. наук.-Москва, 1964.-17 с.
24. *Кобзар А.А.* Фармакогнозія в медицині.-Київ.- «Медицина».-2007.- 543 с.
25. *Ковальов В.М., Павлій О.І., Ісакова Т.І.* Фармакогнозія з основами біохімії рослин.- Харків.-«Прапор».-2000.-703 с.
26. *Коновалова О.Ю., Мітченко Ф.А., Шураєва Т.К.* Біологічно активні речовини лікарських рослин. Навчальний посібник з фармакогнозії для студентів заочної форми навчання фармацевтичних факультетів.- Київ.-2008.-352 с.

27. *Корецук К.Е., Петроченко В.И.* Флора высших растений острова Хортица// Сборник научных трудов. Природа острова Хортица . - Запорожье, 1993. №1. – С.5-60.
28. *Корецук К.Е., Корниевский Ю.И., Нестеренко А.Н. и др.* Экологоценотическая характеристика Национального заповедника «Хортица»/ Человек и его здоровье. - Вып.2. - Курск, 1999. - С. 231-235.
29. *Корнієвський Ю.І., Доля В.С., Корнієвська В.Г. та інші.*Флористичний склад вищих рослин національного заповідника «Хортица»// Запорожский медицинский журнал.-№2-3(18) 2003. С.106-107
30. *Корниевский Ю.И., Фурса Н.С., Корниевская В.Г. и др.* Растительность плавневой части национального заповедника «Хортица»// Запорожский медицинский журнал.-№2(23)2004. С.83-91
31. *Корниевский Ю.И., Корниевская В.Г., Фурса Н.С. та інші.* Степная растительность национального заповедника «Хортица»// Запорожский медицинский журнал.-№3(30)2005. с.178-179
32. *Корнієвський Ю.І., Корнієвська В.Г., Фурса М.С. та ін.*Флористичний склад вищих рослин Національного заповідника Хортиця. - //Запорожский медицинский журн.- Запорожье.-2003.-№1.-С.106-107.
33. *Корниевский Ю.И., Корниевская В.Г., Доля В.С. и др.* Лесная растительность Национального заповедника «Хортица».-// Сборник: Современные вопросы фармакогнозии.- Ярославль: ЯГМА.- 2004.- С.173-178.
34. *Корниевский Ю.И., Корниевская В.Г., Фурса Н.С. и др.* Флора плавневой части Национального заповедника «Хортица».-//Актуальні питання фармацевтичної та медичної науки і практик: Збірник наукових статей.- Запоріжжя, 2004. Випуск 12, т.3.- С.209-214.
35. *Корниевский Ю.И., Фурса Н.С., Корниевская В.Г. и др.* Растительность Национального заповедника «Хортица»// Актуальні питання фармацевтичної та медичної науки і практики: Збірник наукових статей.- Запоріжжя, 2004. Випуск 12, т.3.- С.215-218.
36. *Корниевский Ю.И., Корниевская В.Г., Фурса Н.С. и др.* Степная растительность Национального заповедника «Хортица».-// Запорожский медицинский журн.-Запорожье.-2005.- С.178-179.
37. Лекарственные растения в реабилитации онкологических больных. /*Е.П.Куликов, В.Н.Дармограй*/. Монография. Рязань, 2008.- 251 с.
38. Лекарственные растения. Полная энциклопедия / *А.Ф.Лебеда, Н.И.Джуренко, А.П. Исайкина* и др. – М.: АСТ ПРЕСС книга 2004.- 907. с.
39. *Литвиненко О.В.* Фармакогностичне дослідження деяких видів роду *Verbascum* L. – Автореф. дис... канд. фарм. наук. – Запоріжжя, 1997. – 19 с.
40. *Мазулин А.В.* Изучение перспективных видов растений юго-востока Украины для создания лекарственных средств. – Автореф. дисс...док.фарм. наук. – Москва, 1994. – 29 с.
41. *Мозуль В.И.* Фармакогностическое изучение азуленсодержащих видов рода тысячелистник флоры юго-востока Украины – Автореф. дисс... канд. фарм. наук. – Харьков, 1993. – 24 с..
42. *Маннфрид Палов.* Энциклопедия лекарственных растений. Москва.-«МИР».-1998.-467 с.
43. *Николаева А.Г.* Фитохимическое исследование лоха узколистного. – Автореф. дисс... канд. фарм. наук. – Харьков, 1971. – 24 с.
44. *Носов А.М.* Лекарственные растения.-Москва.-ЭКСМО.-2007. 349 с.
45. *Оконенко В.У.* Фитохимическое изучений представителей водно-болотных растений.- Автореф. дисс... канд. фарм. наук.-Тарту, 1974.-21 с.
46. Острів Хортиця – унікальний природний комплекс України // “Vita”- жизнь.- Запоріжжя, 2003. №9 – С. 39-42.
47. *Панченко С.В.* Использование валерианы при инсомнии/ *С.В.Панченко, В.Г.Корниевская, Ю.И.Корниевский, Н.С.Фурса.*-Материалы VIII международной научно-практической конференции «EUROPEJSKA NAUKA XXI POWIEKA – 2012» Volume 17 Medycyna Nauk biologicznych.- Przemysl, 2012 с.59-65.
48. *Петрова И.О.* Высшая водная растительность плавневой части острова Хортица. – // Актуальні питання фармацевтичної та медичної науки і практики: Збірник наукових статей.- Запоріжжя, 1998. Випуск 2, т.І.- С.149-152.

49. *Петренко В.В.* Фитохимическая характеристика пустырника пятилопастного (*Leonurus quinquelobatus* Gilib).-Автореф. дисс... канд. фарм. наук.- Тарту, 1967.-19 с.
50. *Попович С.Ю., Устименко П.М., Костильов О.В.* Сучасний стан рослинного покриву острова Хортиця // Укр. Ботан. Журн. – 1992 . - №1. т.49.–С. 77-81.
51. *Приходько О.Б.* Компонентний склад та біологічна активність ефірної олії видів роду *Thymus* L. флори України. – Автореф. дис... канд. фарм. наук. – Запоріжжя, 1999. – 16 с.
52. *Сафонов Н.Н.* Полный атлас лекарственных растений.-М. Изд-во «Эксмо»-2007.310 с.
53. *Сербін А.Г., Сіра Л.М., Слободянюк Т.О.* Фармацевтична ботаніка: Підручник. –Вінниця.- Нова Книга, 2007.- 486 с.
54. *Смыченко А.А.* Биология цветения, плодообразования и накопления сердечных гликозидов в генеративных органах желтушника серого.– Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Одесса, 1971. – 24 с.
55. *Тихонов А.И.* Выделение и химическое исследование флаваноидов растений семейства рясковых флоры СССР.- Автореф. дисс... канд. фарм. наук.-Москва, 1968.-19 с.
56. Травник: золотые рецепты народной медицины/ *А.Марков*.- М.: Эксмо;Форум, 2007.-926 с.
57. *Тржецинский С.Д.* Валепотриаты отечественных видов рода Валериана и их фармакологическая активность:Дисс... кандидата фармацевтических наук. Запорожье, 1987.-161 с.
58. Фармакогнозія: Підручник / *І.А.Бобкова, Л.В.Варлахова, М.М. Маньковська*. – К.: Медицина, 2006.-440 с.
59. Фитотерапия инсомнии / *Н.С.Фурса, С.Н.Соленникова, Ю.И.Корниевский, А.А.Рыжов, В.Г. Корниевская, П.Ю.Шкроботько, А.А.Парфенов, Т.А.Демянчук, Н.Ю.Богуславская*/ Запорожье: Изд-во ЗГМУ,2006.-187 с.
60. *Фурса Н.С.* Фенольные соединения некоторых видов семейства крестоцветных.– Дисс... канд. фарм. наук. – Запорожье, 1970. – 152 с.
61. Цілюща Хортиця. Монографія / *Ю.І.Корнієвський, М.С.Фурса, В.Г.Корнієвська та ін.*/ Запоріжжя: Вид-во ЗДМУ,2009.-552.
62. *Чайка Е.А.* Биология цветения и плодообразования двурядки тонколистной. – Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Одесса, 1975. – 24 с.
63. Червона книга України. Рослинний світ. Під заг. ред. ак. НАН України Ю. Р. Шеляг-Сосонко. К, Українська енциклопедія, 1996. – 608с.
64. *Чуролінов П.* Фитотерапия в дерматологии и косметике. София: Медицина и физкультура,1979,151 с.
65. *Шкроботько П.Ю.* Дослідження елементного складу та біологічно активних речовин різних видів роду валеріана. Дисс...кандидата фармацевтичних наук. Запорожье, 2011.- 161 с.
66. Энциклопедия лекарственных растений.- «ЗАО Издательский дом Ридерз Дайджест».- 2004.- 351 с.
67. *Яцюк Я.К.* Фитохимическое изучение серпухи красильной и прицветниковой.- Автореф. дисс... канд. фарм. наук.-Харьков, 1970.-22 с.
68. American Herbal Pharmacopoeia Botanical Pharmacognosy.- 2011
69. Aviva Romm. Botanical Medicine for Women’s Health. 2010.-S. 705.
70. European Pharmacopoea.- Strasbourg.: Council of Europe, 1995.-587 p.
71. Handbook of Medicinal Herbs ,2002 S.893.
72. Herbal Medicinal | J.Barues, L.Anderson, D.Phillipson 2007/-Pharmaceutical Press s.721.
73. Herbal Remedies | A.Ehevallier. Firstt American Edition. New York.- 2007.-s.290.
74. Weiss R.F. Lehrbuch der Phytotherapie.- 7. Uberarb. u. erw. Auflage.-Stuttgart: Hippokrates,1990.-457 p.

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВИХ НАЗВ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН

А

Абрикос звичайний с.63
Авран лікарський с.64
Агрус звичайний с.65
Аір тростиновий с.65
Айстра степова с.67
Алтея лікарська с.68
Амброзія полинолиста с.70
Аморфа кущова с.70
Аніс звичайний с.71
Аронія чорноплідна с.72
Астрагал солодколистий с.73
Астрагал шерстистоквітковий с.73
Авринія скельна с.74

Б

Баклажан синій с.75
Барбарис звичайний с.75
Барвінок малий с.76
Барвінок трав'янистий с.77
Береза бородавчаста с.78
Березка польова с.79
Блекота чорна с.80
Болиголов плямистий с.81
Бруслина бородавчаста с.82
Бугиля лісова с.82
Бузина трав'яниста с.83
Бузина чорна с.83
Бузок звичайний с.85
Буквиця лікарська с.85
Бурачок муровий с.86
Бурачок покручений с.87
Бурачок Гмеліна с.87
Буркун білий с.88
Буркун зубчастий с.88
Буркун лікарський с.89

В

Вайда фарбувальна с.90
Валеріана бульбиста с.91
Валеріана висока с.91
Валеріана пагононосна с.92
Ваточник сірійський с.96
Верба біла с.96
Верба гостролиста с.98
Верба ламка с.98
Верба попеляста с.99
Верба прутувидна с.99
Верба пурпурова с.100

Верба тритичинкова с.100
Вербена лікарська с.101
Вероніка лікарська с.103
Вероніка довголиста с.102
Вероніка колосиста с.103
Веснянка весняна с.102
Вечорниці, нічна фіалка с.104
Водяний горіх дніпровський с.104
Виноград культурний с.105
Вишня звичайна с.108
Вовчуг польовий с.108
Водяний хрін с.109
Волошка синя с.110
В'язель барвистий с.111

Г

Гадючник звичайний с.111
Гарбуз звичайний с.112
Гвоздика дельтовидна с.113
Гірकोкаштан звичайний с.114
Гірчак перцевий с.115
Гірчак почечуйний с.116
Гірчиця біла с.117
Гірчиця сарептська с.118
Гірчиця чорна с.118
Гикавка сива с.119
Гледичія колюча с.119
Глечики жовті с.120
Глід криваво-червоний с.121
Глід зігнуточашечковий с.1023
Глід обманливий с.124
Глуха кропива біла с.124
Головатень звичайний с.125
Горицвіт весняний с.126
Горіх волоський с.127
Горобейник лікарський с.128
Горобина звичайна с.129
Горох посівний с.130
Грабельки звичайні с.131
Гравілат міський с.131
Гречка звичайна с.132
Грицики звичайні с.133
Груша звичайна с.134

Д

Дворятник тонколистий с.135
Деревій благородний с.136
Деревій майже звичайний с.136
Деревій паннонський с.139

Деревій цілолистий с.139
Деревій щетинистий с.140
Дереза, Ліцій звичайний с.140
Дзвоники скупчені с.141
Дивина ведмежа с.142
Дивина густоквіткова с.142
Дивина фіолетова с.143
Диня посівна с.144
Дрік красильний с.145
Дуб звичайний с.145
Дудник лісовий с.147
Дурман звичайний с.147

Е

Енотера дворічна с.148
Еспарцет піщаний с.150
Ехінацея пурпурова с.150
Ефедра двоколоса с.153

Ж

Живокіст лікарський с.154
Жовтець багатоквітковий с.155
Жовтозілля звичайне с.155
Жовтушник лакфілевидний с.156
Жовтушник сіруватий с.156
Жостір проносний с.157

З

Залізник колючий с.159
Звіробій звичайний с.159
Зірочки жовті с.162
Злинка канадська с.163
Золотий дощ звичайний с.164
Золототисячник малий с.164
Золотушник звичайний с.168

І

Іберійка гірка с.167
Індау посівний с.168

К

Кавун звичайний с.168
Калачики непомітні с.169
Калина звичайна с.170
Капуста городня с.172
Капуста польова с.173
Карагана дерев'яниста с.173
Кардарія крупковидна с.174
Катран татарський с.175
Картопля с.175
Квасоля звичайна с.176
Кермек Гмеліна с.177
Кінський часник черешковий с.177
Клен звичайний с.178
Кмин звичайний с.179
Козельці лучні с.180
Козлятник лікарський с.181

Конвалія звичайна с.182
Коноплі посівні с.182
Конюшина лучна с.183
Конюшина повзуча с.185
Конюшина польова с.186
Коріандр посівний с.186
Коронарія зозуляча с.188
Котяча м'ята справжня с.188
Кріп запашний с.189
Кропива дводомна с.190
Кропива жалка с.195
Крушина ламка с.196
Крупка дібровна с.195
Кудрявець Софії с.197
Куколиця біла с.198
Кукурудза звичайна с.198
Кульбаба лікарська с.201
Купина запашна с.204

Л

Лаванда колоскова с.204
Лаватера тюрінгська с.206
Лакфіоль звичайний с.206
Ластовень лікарський с.207
Латаття біле с.208
Лециця волотиста с.209
Липа серцелиста с.209
Лілія біла с.211
Лілія ланцетолиста с.212
Лобода біла с.213
Лопух справжній с.214
Любисток лікарський с.216
Люцерна посівна с.217
Льон звичайний с.218
Льончик звичайний с.220

М

Мак дикий с.221
Малина звичайна с.222
Марена красильна с.224
Маслинка вузьколиста с.225
Материнка звичайна с.226
Мачок жовтий с.228
Меліса лікарська с.229
Мигдаль степовий с.231
Миколайчики плоскі с.231
Мильнянка лікарська с.232
Молодило покрівельне с.233
Молочай степовий с.233
Морква дика с.234
Морква посівна с.235
М'ята перцева с.236

Н

Нагідки лікарські с.238

Наперстянка великоцвіта с.241
Наперстянка пурпурова с.239
Наперстянка шерстиста с.240
Настурція велика, красоля велика с.242
Настурція лікарська с.242
Незабудка польова с.243
Нетреба звичайна с.244
Нетреба колюча с.245
Нечуйвітер волохатенький с.2454

О

Обліпіха крушиновидна с.246
Овес посівний с.249
Огірок посівний с.248
Огірочник лікарський с.250
Ожина сиза, ожина звичайна с.252
Оман британський с.253
Оман високий с.254
Оман німецький с.256
Оман шершавий с.257
Оман мечелистний с.256
Осока парвська с.257
Осока піщана с.258
Осока шершава с.259
Остудник голий с.260
Очиток великий с.260
Очиток їдкий с.261

П

Падуб гостролистий с.262
Парило звичайне с.262
Паслін солодко-гіркий с.264
Паслін чорний с.264
Первоцвіт весняний с.265
Перестріч гайовий с.266
Перець стручковий однорічний с.267
Персик звичайний с.268
Перстач білий с.269
Перстач гусячий с.269
Перстач повзучий с.271
Перстач прямостоячий с.271
Перстач сріблястий с.272
Петрушка кучерява, петрушка посівна с.273
Пижмо звичайне с.274
Пирій повзучий с.276
Півники болотні с.277
Півники карликові с.278
Півники німецькі с.278
Підбіл звичайний с.279
Підмаренник справжній с.280
Підмаренник чіпкий с.281
Плакун верболистий с.282
Повитиця європейська с.283

Подорожник великий с.283
Подорожник ланцетолистий с.285
Полин австрійський с.286
Полин гіркий с.287
Полин естрагон с.288
Полин звичайний с.289
Портулак городній с.290
Пшінка весняна с.291

Р

Ревінь тангутський с.291
Резеда жовта с.292
Редька посівна чорна с.293
Редька дика с.295
Рижій посівний с.2954
Рогачка хріновидна с.296
Рицина звичайна с.297
Ріпа городня с.298
Робінія звичайна с.299
Родовик лікарський с.299
Рожа рожева с.300
Розгоровша плямиста с.301
Розхідник звичайний с.303
Рута садова, рута запашна с.304
Рутвиця мала с.305
Рутка лікарська с.306
Ряска мала с.307

С

Самосил білоповстистий с.308
Свербіжниця польова с.309
Свербига східна с.309
Сердечник гіркий с.310
Секурина кушциста с.310
Синяк звичайний с.311
Сиренія сиза с.312
Скополія карніолійська с.312
Скумпія звичайна с.313
Слива домашня с.314
Смовдь руська с.315
Смородина чорна с.315
Собача кропива звичайна с.318
Собача кропива п'ятилопатева с.320
Сокирки польові с.321
Солодка гола с.321
Сон розкритий с.324
Соняшник однорічний с.325
Сосна звичайна с.326
Софора японська с.328
Спориш звичайний с.329
Спориння пурпурова с.331
Стрілолист звичайний с.333
Сумах дубильний с.334
Суниця лісова с.335

Суріпиця звичайна с.336
Суховершки звичайні с.337
Сухоробрик лікарський с.338
Сухоробрик високий с.339
Сухоробрик Льозеліів с.339

Т

Талабан польовий с.340
Татарник звичайний с.341
Терен звичайний с.342
Томат культурний с.343
Топінамбур, земляна груша с.344
Тополя біла с.345
Тополя пірамідальна с.345
Тополя чорна с.346
Троянда біла с.347
Троянда дамаська с.348
Туя західна с.349

Ф

Фенхель звичайний с.349
Фіалка запашна с.351
Фіалка польова с.352
Фіалка триколірна с.353

Х

Хамоміла запашна с.354
Хамоміла лікарська с.355
Хвилівник звичайний с.3578
Хвощ польовий с.358
Хеномелес с.360
Хміль звичайний с.361
Холодок лікарський с.363
Хрін звичайний с.364
Хрінниця посівна с.365
Хрінниця польова с.366
Хрінниця широколисна с.366
Хрінниця пронизанолиста с.367
Хрінниця смердюча с.367

Ц

Цибуля городня с.368
Цикорій дикий с.369
Цмин пісковий с.370

Ч

Часник городній с.371
Чебрець двовидний с.374
Чебрець звичайний с.373
Чебрець Калльє с.375
Чебрець Маршаллів с.376
Чебрець плазкий с.376
Череда трироздільна с.378
Черемха звичайна с.379
Чорнокорінь лікарський с.380
Чина лучна с.381
Чистець прямий с.382
Чистотіл звичайний с.383
Чорнушка посівна с.384

Ш

Шавлія лікарська с.385
Шавлія мускатна с.387
Шандра звичайна с.388
Шипшина собача с.389
Шовковиця біла с.391
Шовковиця чорна с.392
Шоломниця звичайна с.393

Щ

Щавель кислий с.393
Щавель кінський с.394

Я

Яблуня лісова с.396
Якірці сланкі с.395
Ялина європейська с.397
Яловець звичайний с.398
Яловець козацький с.399
Ясен звичайний с.400
Ячмінь звичайний с.401

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК ЛАТИНСЬКИХ НАЗВ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН

- A**
- Acer platanoides* L. c.177
Achillea millefolium L. c.136
Achillea nobilis L. c.136
Achillea pannonica Scheele c.139
Achillea ptarmica L. c.140
Achillea setacea Waldst. et Kit. c.140
Acorus calamus L. c.65
Adonis vernalis L. c.1236
Aesculus hippocastanum L.c.113
Agrimonia eupatoria L.c.262
Alcea rosea L.c.300
Alliaria officinalis Andrz. ex Bieb. c.177
Alliaria petiolata (Bieb.) Cavara et Grande c.178
Allium cepa L. c.369
Allium sativum L.c.371
Alyssum murale W.K. c.86
Alyssum tortuosum W.K. c.87
Alyssum Gmelini (Thell.)Gord et Faurr. c.87
Althaea officinalis L. c.68
Ambrosia artemisiifolia L. c.70
Amorpha fruticosa L. c.70
Amygdalus nana L. c.231
Anethum graveolens L. c.189
Angelica sylvestris L. c.147
Anisum vulgare Gaertn. c.71
Anthriscus sylvestris (L.) Hoffm. c.82
Arctium lappa L. c.214
Aristolochia clematidis L. c.358
Armeniaca vulgaris Lam.c.63
Armoracia rusticana Gaertn., Mey. et Scherb. c.364
Aronia melanocarpa (Michx.) Elliot. c.72
Artemisia absinthium L. c.287
Artemisia austriaca Jacq. c.286
Artemisia dracunculus L.c.289
Artemisia vulgaris L. c.289
Asclepias syriaca L. c.96
Asparagus officinalis L. c.364
Aster amellus L. c.67
Astragalus dasyanthus Pall. c.73
Astragalus glycyphylloides DS. c.73
Aurinia saxatilis (L.) Olvs. c.74
Avena sativa L. c.248
- B**
- Barbarea vulgaris* R. Br. c.336
Berberis vulgaris L. c.75
Berteroa incana (L.) DC.c.119
Betonica officinalis L. s.l.c.85
Betula pendula Roth. c.78
Betula verrucosa Ehrh. c.78
Bidens tripartita L. c.378
Borago officinalis L. c.250
Brassica campestris L.c.
Brassica juncea (L.) Czern. c.118
Brassica nigra (L.) Koch c.118
Brassica oleracea L.c.172
Brassica rapa L.c.298
Bunias orientalis L. c.309
- C**
- Calendula officinalis* L. c.238
Camelina sativa L.c.295
Campanula glomerata L. c.141
Cannabis sativa L. c.182
Capsella bursa-pastoris (L.) Medik c.133
Capsicum annuum L. c.267
Caragana arborescens Lam. c.173
Cardamine amara L. c.310
Cardaria draba (L.) Desv. c.174
Carex arenaria L. c.259
Carex brevicollis DC c.257
Carex hirta L. c.258
Carum carvi L. c.179
Centaurea cyanus L.
Centaurium erythraea Rafn. c.164
Centaurium umbellatum Gilib. c.164
Centaurium minus Moench c.164
Cerasus vulgaris Mill. c.108
Chaenomeles japonica (Thunb.) Lindl. c.360
Chamomilla recutita (L.) Rauschert c.354
Chamomilla suaveolens (Pursh) Rydb. c.355
Chelidonium majus L. c.383
Chenopodium album L.c.213
Cherianthus cheiri L. c.206
Cherianthus canus Pill. et Mill. c.311
Cichorium intybus L. c.369
Citrullus lanatus (Thunb.) Matsum et Nakai. c.168
Cynoglossum officinale L. c.380
Cytisus laburnum Medik. c.164
Claviceps purpurea Tulasne c.331
Conium maculatum L. c.680
Consolida regalis S.F.Gray c.321
Convallaria majalis L. c.182
Convolvulus arvensis L. c.79
Coriandrum sativum L. c.186

Coronilla varia L. c.111
Coronaria flos-cuculi (L.) A.Br. c.188
Cotinus coggygia Scop. c.334
Crambe tataria Sebeok c.174
Crataegus curvisepala Lindm. c.123
Crataegus fallacina Klok. c.124
Crataegus sanguinea Pall. c.120
Cucumis sativus L. c.249
Cucurbita pepo L. c.112
Cuscuta europaea L. c.283

D

Datura stramonium L. c.148
Daucus carota L. c.234
Daucus sativus (Hoffm.) Roehl. c.235
Descurania sophia (L.) Webb. et Prantl. c.197
Dianthus deltoides L. c.113
Digitalis grandiflora Mill.c.244
Digitalis lanata Ehrh. c.239
Digitalis purpurea L. C.240
Diplotaxis tenuifolia(L.) DC. c.1356
Draba verna L. c.102
Draba nemorosa L. c.195

E

Echinacea purpurea (L.) Moench c.150
Echinopsis ritro L. c.125
Echium vulgare L. c.211
Elaeagnus angustifolia L. c.225
Elytrigia repens (L.) Nevski c.276
Equisetum arvense L. c.358
Ephedra distachya L. c.153
Erigeron canadensis L. c.163
Eryngium planum L.c.231
Erysimum canescens Roth c.156
Erysimum cheiranthoides L. c.156
Erysimum diffusum Ehrh. c.156
Erodium cicutarium (L.) G.Herit. c.131
Erophila verna (L.) Bess. c.102
Eruca sativa Mill. c.168
Erucastrum armoracioides L.c.296
Euphorbia stepposa Zoz c.233
Euonymus verrucosa Scop. c.82

F

Fagopyrum sagittatum Gilb. c.132
Ficaria verna Huds. c.291
Filipendula hexapetala Gilib. c.111
Filipendula vulgaris Moench c.111
Foeniculum vulgare Mill. c.349
Fragaria vesca L. c.334
Frangula alnus Mill. c.197
Fraxinus excelsior L. c.400
Fumaria officinalis L. c.306

G

Gagea lutea (L.) Ker.- Gawel.c.162
Galega officinalis L. c.180
Galium aparine L. c.281
Galium verum L. c.280
Genista tinctoria L. c.145
Geum urbanum L. c.131
Gypsophilla paniculata L.c.208
Glaucium flavum Crantz c.229
Gleditsia triacanthos L. c.119
Glechoma hederacea L.c.303
Glycyrrhiza glabra L. c.321
Gratiola officinalis L. c.64
Grossularia reclinata (L.) Mill.c.65

H

Helianthus annuus L. 325
Helianthus tuberosus L. c.344
Helichrysum arenarium (L.) Moench c.370
Herniaria glabra L. c.260
Hesperis matronalis L. c.104
Hieracium pilosella L. c.245
Hippophae rhamnoides L. c. 246
Humulus lupulus L. c.361
Hyoscyamus niger L. c.80
Hypericum perforatum L.c.159
Hordeum vulgare L. c.401

I

Iberis amara L. c.167
Ilex aquifolium L.c.262
Inula britannica L. c.253
Inula germanica L. c.257
Inula ensifolia L. c.256
Inula helenium L. c.254
Inula hirta L. c.257
Isatis tinctoria L.c.90
Iris germanica L.c.278
Iris pseudacorus L.c.277
Iris pumila L.c.278
Iris taurica Lodd.c.279

J

Juglans regia L. c.127
Juniperus communis L. c.398
Juniperus sabina L. c.399

L

Laburnum anagyroides Medik. C.164
Lamium album L. c.124
Lathyrus pratensis L.c.381
Lavandula angustifolia Mill. c.204
Lavandula spicata L. c.204
Lavandula officinalis L.c.204
Lavandula vera L.c.204
Lavatera thuringiaca L.c.206

Lemna minor L.c.307
Leonurus cardiaca L. c.318
Leonurus quinquelobatus Gilib. c.320
Lepidium sativum L. c.365
Lepidium campestre L.c.366
Lepidium latifolium L. c.366
Lepidium perfoliatum L.c.367
Lepidium ruderales L.c.367
Levisticum officinalis Koch c.216
Lycium barbatum L. c.140
Lilium candidum L.c.211
Lilium lancifolium L.c.212
Lilium tigrinum L.c.212
Linaria vulgaris Mill. c.220
Linum usitatissimum L. c.218
Limonium Gmelinii Kunze c.177
Lithospermum officinale L. c.128
Lychnis flos-cuculi L. c.188
Lythrum salicaria L.c.283

M

Malus sylvestris Mill. c.396
Malva neglecta Wallr. c.168
Marrubium vulgare L. c.388
Matricaria chamomilla L.c.355
Matricaria matricarioides (Less.) Porter.
c.354
Matricaria recutita L c.355
Medicago sativa L c.217
Melandrium album (Mill.) Gracke. c.198
Melampyrum nemorosum L. c.266
Melilotus albus Mtdik. c.87
Melilotus dentatus (Waldst. et Kit.) Pers.
c.88
Melilotus officinalis (L.) Pall. c.89
Melissa officinalis L. c.229
Melo sativus Sager ex M.Roem. c.144
Mentha piperita L c.145
Myosotis arvensis L. c.243
Morus alba L. c.391
Morus nigra L. c.392

N

Nasturtium officinale R.Br. c.242
Nigella sativa L. c.385
Nuphar lutea (L.) Smith c.120
Nymphaea alba L. c.209
Nepeta cataria L. c.188

O

Oenothera biennis L. c.148
Onobrychis arenaria(Kit.)DC. c.150
Ononis arvensis L. c.108
Onopordum acanthium L. c.341
Origanum vulgare L. c.225

P

Padus avium Mill. c.378
Padus racemosa (Lam.) Gilib.c.378
Papaver rhoeas L. c.221
Persica vulgaris Mill. c.268
Petroselinum crispum (Mill.) A.W. Hill c.273
Peucedanum ruthenicum Bieb. c.315
Phaseolus vulgaris L. c.176
Phlomis pungens Willd. c.159
Picea abies (L.) Karst. c.396
Pinus sylvestris L.c.326
Pisum sativum L. c.130
Plantago lanceolata L. c.286
Plantago major L. c.283
Polygonum aviculare L c.329
Polygonum hydropiper L c.115
Polygonatum officinale All.c.204
Polygonum persicaria L. c.116
Populus alba L. c.344
Populus nigra L. c.347
Populus italica (DuRoi) Moench c.345
Portulaca oleracea L. c.290
Potentilla alba L. c.269
Potentilla anserina L. c.269
Potentilla erecta (L.) Rausch. c.271
Potentilla reptans L.c.271
Potentilla argentea L. c.272
Potentilla tormentilla Neck. c.272
Primula veris L. c.265
Prunella vulgaris L.c.336
Prunus domestica L. c.313
Prunus spinosa L. c.342
Pulsatilla patens (L.) Mill. c.324
Pyrus communis L. c.133

Q

Quercus robur L. c.145

R

Raphanus sativus var. niger L.c.293
Raphanus raphanistrum L. c.295
Ranunculus polyanthemus L. c.155
Reseda lutea L. c.291
Rhamnus cathartica L. c.157
Rhamnus frangula L. c.196
Rheum palmatum L. c.291
Rhus coriaria L. c.334
Ribes nigrum L. c.315
Ricinus communis L. c.296
Robinia pseudoacacia L. c.299
Rorippa amphibia (L.) Bess. c.110
Rosa alba L. c.346
Rosa damascena Mill. c.348
Rosa canina L. c.388

Rubia tinctorum L. c.224
Rubus caesius L. c.252
Rubus idaeus L. c.222
Rumex acetosa L. c.393
Rumex confertus Willd. c.394
Ruta graveolens L.c.304
S
Sagittaria sagittifolia L. c.333
Salix acutifolia Willd. c.98
Salix alba L. c.96
Salix cinerea L. c.99
Salix fragilis L.c.99
Salix purpurea L. c.100
Salix triandra L. c.101
Salix viminalis L. c.100
Salvia officinalis L.c.385
Salvia sclarea L. c.387
Sambucus ebulus L. c.83
Sambucus nigra L. c.83
Sanguisorba officinalis L.c.299
Saponaria officinalis L. c.231
Scabiosa arvensis L. c.309
Scopolia carniolica Jacq. c.312
Scutellaria galericulata L. c.393
Securinega suffruticosa (Pall.) Rehd. C.310
Sedum acre L. c.261
Sedum maximum L.c.260
Sempervivum tectorum L.c.233
Senecio vulgaris L. c.155
Solidago virgaurea L.c.168
Silene alba (Mill.)E.Krause. c.198
Silybum marianum (L.) Gaertn. c.300
Sinapis alba L. c.117
Sinapis nigra L. c.118
Sinapis juncea L. c.118
Sisymbrium altissimum (L.) Scop.c.339
Sisymbrium loeselii (L.) Scop. c.339
Sisymbrium officinale (L.) Scop.c.338
Syrenia cana Pill. et Mitt. c.311
Syrenia angustifolia Rohl.c.312
Syrenia ucrainica Klok. c.311
Solanum dulcamara L.c.264
Solanum lycopersicum L. c.343
Solanum nigrum L. c.264
Solanum melongena L. c.74
Solanum tuberosum L. c.175
Sophora japonica L. c.328
Sorbus aucuparia L. c.129
Stachys recta L. c.382
Styphnolobium japonicum (L.) Schott c.328
Symphytum officinale L. c.154

Syringa vulgaris L. c.85
T
Tanacetum vulgare L.c.274
Taraxacum officinale Webb ex Wigg.c.201
Teucrium polium L. c.308
Thalictrum minus L. c.305
Thuja occidentalis L. c.349
Thymus callieri Klok. et Shost. c.376
Thymus dimorphus Klok. et Shost. c.374
Thymus marschallianus Willd. c.375
Thymus serpyllum L. c.376
Thymus vulgaris L. c.373
Thlaspi arvense L. c.339
Tilia cordata Mill. c.209
Tormentilla erecta L.c.271
Tragopogon pratensis L. c.180
Trapa borystenica V.Vassil. c.105
Tropaeolum majus L. c.242
Tribulus terrestris L. c.395
Trifolium arvense L. c.185
Trifolium pratense L. c.183
Trifolium repens L. c.1185
Tussilago farfara L. c.279
U
Urtica dioica L. c.190
Urtica urens L. c.195
V
Valeriana exaltata Mikan c.91
Valeriana stolonifera Czern. c.92
Valeriana tuberosa L.c.91
Verbascum densiflorum L. c.142
Verbascum thapsiforme L.c.143
Verbascum thapsus L. c.142
Verbascum phoeniceum L. c.143
Verbena officinalis L. c.100
Veronica longifolia L. c.102
Veronica officinalis L. c.103
Veronica spicata L. c.102
Viburnum opulus L. c.170
Vinca herbacea Waldst. et Kit. c.76
Vinca minor L.c.76
Vincetoxicum officinale L. c.206
Viola arvensis Murr. c.352
Viola odorata L.c.351
Viola tricolor L. c.2353
Vitis vinifera L.c.104
X
Xanthium spinosum L.c.244
Xanthium strumarium L. c.245
Z
Zea mays L. c.1978

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
Розділ 1. Біологічно активні сполуки рослин	7
I.1. Макро-та мікроелементи	7
I.2. Полісахариди	9
I.3. Ліпіди	10
I.4. Білкові сполуки: пептиди, протеїди	11
I.5. Вітаміни	12
I.5.1. Класифікація вітамінів	13
I.5.2. Водорозчинні вітаміни. Вітамін С (аскорбінова кислота)	14
I.5.3. Вітамін В1 (тіамін)	16
I.5.4. Вітамін В2 (рибофлавін).....	18
I.5.5. Вітамін В5 (пантотенова кислота)	19
I.5.6. Вітамін В6 (піридоксин)	20
I.5.7. Вітамін В9 (фолієва кислота).....	21
I.5.8. Вітамін В12 (ціанокобаламін).....	22
I.5.9. Вітамін Н (біотин)	22
I.5.10. Вітамін РР (вітамін В3, або ніацин, або нікотинова кислота)	23
I.5.11. Жиророзчинні вітаміни. Вітамін А (ретинол)	24
I.5.12. Вітамін D (ергокальциферол –D2, холекальциферол –D3).....	25
I.5.13. Вітамін Е (токоферол)	26
I.5.14. Вітамін К (вітамін К1 – філохінон і К2 – пренілменахінон)	27
I.5.15. Вітаміноподібні речовини. Вітамін N (ліноєва кислота)	28
I.5.16. Вітамін Р(біофлавоноїди, зокрема цитрусових)	28
I.5.17. Вітамін В4 (холін)	29
I.5.18. Вітамін В8 (інозитол)	30
I.5.19. Вітамін В10 (пара-аміно-бензойна кислота ПАБК).....	30
I.5.20. Вітамін В11 (карнітин)	31
I.5.21. Вітамін В13 (оротова кислота).....	31
I.5.22. Вітамін В15 (пангамова кислота).....	31
I.5.23. Вітамін ВU (S – метилметіонінсульфонію-хлорид).....	31
I.5.24. Вітамін F (поліненасичені жирні кислоти – ПНЖК)	32
1.6. Біологічно активні сполуки вторинного обміну. Терпени.....	32
1.7. Глікозиди	35
1.8. Іридоїди	36
1.9. Тритерпени.....	36
1.10. Стероїдні глікозиди (стероїдні сапоніни)	36
1.11. Кардіотонічні глікозиди.....	37
1.12. Глікозиди – похідні фенолу	37
1.13. Фенолоспирти, фенолокислоти	37
1.14. Лігнани.....	37
1.15. Кумарини. Хромони.....	38
1.16. Флавоноїди	38
1.17. Полімерні фенольні сполуки. Дубильні речовини або таніни	39
1.18. Антраценопохідні (антраглікозиди)	40
1.19. Органічні кислоти	40
1.20. Алкалоїди	41
Розділ 2. Загальна характеристика національного заповідника «ХОРТИЦЯ»	43
2.1. Загальні дані про Національний заповідник «Хортиця»	44
2.2. Фізико-географічна характеристика острова Хортиця	45

2.3. Охорона рослинного світу	49
2.4. Рослинність острова Хортиця.....	52
2.5. Гранітнопетрофітна рослинність	53
2.6. Лісова рослинність	54
2.7. Степова рослинність	56
2.8. Лучна рослинність	57
2.9. Болотна рослинність	58
2.10. Водна рослинність	59
2.11. Список рослинних угруповань острова Хортиця, занесених до зеленої книги України.....	59
2.12. Антропогенна рослинність острова Хортиця.....	60

Розділ 3. Лікарські рослини національного заповідника «ХОРТИЦЯ»..... 61

Абрикос звичайний	63	Ваточник сірійський	96
Авран лікарський	64	Верба біла	96
Агрус звичайний.....	65	Верба гостролиста	98
Аір тростиновий	65	Верба ламка	98
Айстра степова	67	Верба попеляста	99
Алтея лікарська	68	Верба прutowидна	99
Амброзія полинолиста	70	Верба пурпурова	100
Аморфа кущова	70	Верба тритичинкова	100
Аніс звичайний	71	Вербена лікарська	101
Аронія чорноплідна	72	Веснянка весняна	102
Астрагал солодколистий... 73		Вероніка довголиста	102
Астрагал		Вероніка колосиста	103
шерстистоквітковий.....	73	Вероніка лікарська	103
Авринія скельна	74	Вечорниця нічна фіалка	104
Баклажан синій	75	Водяний горіх	104
Барбарис звичайний	75	Виноград культурний	105
Барвінок малий	76	Вишня звичайна	108
Барвінок трав'янистий	77	Вовчуг польовий	108
Береза бородавчаста	78	Водяний хрін	109
Березка польова	79	Волошка синя	110
Блекота чорна	80	В'язіль барвистий	111
Болиголов плямистий	81	Гадючник звичайний	111
Бруслина бородавчаста ... 82		Гарбуз звичайний	112
Буги́ла лісова	82	Гвоздика дельтовидна	113
Бузина трав'яниста	83	Гіркокаштан звичайний	114
Бузина чорна	83	Гірчак перцевий	115
Бузок звичайний	85	Гірчак почечуйний	116
Буквиця лікарська	85	Гірчиця біла	117
Бурачок муровий	86	Гірчиця сарептська	118
Бурачок покручений	87	Гірчиця чорна	118
Бурачок Гмеліна	87	Гикавка сива	119
Буркун білий	88	Гледичія колюча	119
Буркун зубчатий	88	Глечики жовті	120
Буркун лікарський	89	Глід криваво-червоний	121
Вайда фарбувальна	90	Глід зігнуточашечковий	123
Валеріана бульбиста	91	Глід обманливий	124
Валеріана висока	91	Глуха кропива біла	124
Валеріана пагононосна	92	Головатень звичайний	125

Горицвіт весняний	126	Катран татарський	175
Горіх волоський	127	Картопля	175
Горобейник лікарський	128	Квасоля звичайна	176
Горобина звичайна	129	Кермек Гмеліна	177
Горох посівний	130	Кінський часник	
Грабельки звичайні	131	черешковий	177
Гравілат міський	131	Клен звичайний	178
Гречка звичайна	132	Кмин звичайний	179
Грицики звичайні	133	Козельці лучні	180
Груша звичайна	134	Козлятник лікарський	181
Дворятник тонколистий	135	Конвалія звичайна	182
Деревій благородний	136	Коноплі посівні	182
Деревій звичайний	136	Конюшина лучна	183
Деревій паннонський	139	Конюшина повзуча	185
Деревій цілолистий	139	Конюшина польова	186
Деревій шетинистий	140	Коріандр посівний	187
Дереза, лецій звичайний	140	Коронарія зозуляча	188
Дзвоники скучені	141	Котяча м'ята справжня	188
Дивина ведмежа	142	Кріп запашний	189
Дивина густоквіткова	142	Кропива дводомна	190
Дивина фіолетова	143	Кропива жалка	195
Диня посівна	144	Крупка дібровна	195
Дрік красильний	145	Крушина ламка	196
Дуб звичайний	145	Кудрявець Софії	197
Дудник лісовий	147	Куколиця біла	198
Дурман звичайний	147	Кукурудза звичайна	198
Енотера дворічна	148	Кульбаба лікарська	201
Еспарцет піщаний	150	Купина запашна	204
Ехінацея пурпурова	150	Лаванда колоскова	204
Ефедра двоколоса	153	Лаватера тюрінгська	206
Живокіст лікарський	154	Лакфіоль звичайний	206
Жовтець багатоквітковий	155	Ластовень лікарський	207
Жовтозілля звичайне	155	Латаття біле	208
Жовтушниклакфіолевидний	156	Лещиця волотиста	209
Жовтушник сіруватий	156	Липа серцелиста	209
Жостір проносний	157	Лілія біла	211
Залізняк колючий	159	Лілія ланцетолиста	212
Звіробій звичайний	159	Лобода біла	213
Зірочки жовті	162	Лопух справжній	214
Злинка канадська	163	Любисток лікарський	216
Золотий дощ звичайний	164	Люцерна посівна	217
Золототисячник малий	164	Льон звичайний	218
Золотушник звичайний	166	Льоннок звичайний	220
Іберійка гірка	167	Мак дикий	221
Індау посівний	168	Малина звичайна	222
Кавун їстівний	168	Марена красильна	224
Калачики непомітні	169	Маслинка вузьколиста	225
Калина звичайна	170	Материнка звичайна	226
Капуста городня	172	Мачок жовтий	228
Капуста польова	173	Меліса лікарська	229
Карагана дерев'яниста	173	Мигдаль степовий	231
Кардарія крупковидна	174	Миколайчики плоскі	231

Мильнянка лікарська	232	Підмаренник справжній	280
Молодило покрівельне	233	Підмаренник чіпкий	281
Молочай степовий	233	Плакун верболистий	282
Морква дика	234	Повитиця європейський	283
Морква посівна	235	Подорожник великий	283
М'ята перцева	236	Подорожник ланцетолистий	285
Нагідки лікарські	238	Полин австрійський	286
Наперстянка пурпурова	239	Полин гіркий	287
Наперстянка шерстиста	240	Полин естрагон	288
Наперстянка великоквіткова	241	Полин звичайний	289
Настурція велика	242	Портулак городний	290
Настурція лікарська	242	Пшінка весняна	291
Незабудка польова	243	Ревінь тангутський	291
Нетреба звичайна	244	Резеда жовтувата	292
Нетреба колюча	245	Редька посівна чорна	293
Нечуйвітер волохатенький	245	Редька дика	295
Обліпиха крушиновидна	246	Рижій посівний	295
Огірок посівний	248	Рогачка хріновидна	296
Овес посівний	249	Рицина звичайна	297
Огірочник лікарський	250	Ріпа городня	298
Ожина сиза	252	Робінія звичайна	299
Оман британський	253	Родовик лікарський	299
Оман високий	254	Рожа рожева	300
Оман мечолистий	256	Розторопша плямиста	301
Оман німецький	256	Розхідник звичайний	303
Оман шершавий	257	Рута садова	304
Осока парвська	257	Рутвиця мала	305
Осока піщана	258	Рутка лікарська	306
Осока шершава	259	Ряска мала	307
Остудник голий	260	Самосил білоповстистий	308
Очиток великий	260	Свербіжниця польова	309
Очиток їдкий	261	Свербига східна	309
Падуб гостролистний	262	Секуринега кущиста	310
Парило звичайне	262	Сердечник гіркий	310
Паслін солодко-гіркий	264	Синяк звичайний	311
Паслін чорний	264	Сиренія сиза	312
Первоцвіт весняний	265	Скополія карніолійська	312
Перестріч гайовий	266	Скумпія звичайна	313
Перець стручковий однорічний	267	Слива домашня	314
Персик звичайний	268	Смовдь руська	315
Перстач білий	269	Смородина чорна	315
Перстач гусячий	269	Собача кропива звичайна	318
Перстач повзучий	271	Собача кропива п'ятилопатева	320
Перстач прямостоячий	271	Сокирки польові	321
Перстач сріблястий	272	Солодка гола	321
Петрушка кучерява	273	Сон розкритий	324
Пижмо звичайне	274	Соняшник однорічний	325
Пирій повзучий	276	Сосна звичайна	326
Півники болотні	277	Софора японська	328
Півники німецькі	278	Спориш звичайний	329
Півники карликові	278	Спориння пурпурова	331
Підбіл звичайний	279	Стрілолист звичайний	333

Сумах дубильний	334	Хрінниця смердюча	367
Суниці лісові	335	Цибуля городня	368
Суріпиця звичайна	336	Цикорій дикий	369
Суховершки звичайні	337	Цмин пісковий	370
Сухоребрик лікарський	338	Часник городній	371
Сухоребрик високий	339	Чебрець звичайний	373
Сухоребрик Льозеліїв	339	Чебрець двовидний	374
Талабан польовий	340	Чебрець Калльє	375
Татарник звичайний	341	Чебрець Маршаллів	376
Терен звичайний	342	Чебрець плазкий	376
Томат культурний	343	Черета трироздільна	378
Топінамбур , земляна груша	344	Черемха звичайна	379
Тополя біла	345	Чорнокорінь лікарський	380
Тополя пірамідальна	345	Чина лучна	381
Тополя чорна	346	Чистець прямий	382
Троянда біла	347	Чистотіл звичайний	383
Троянда дамаська	348	Чорнушка посівна	384
Туя західна	349	Шавлія лікарська	385
Фенхель звичайний	349	Шавлія мускатна	387
Фіалка запашна	351	Шандра звичайна	388
Фіалка польова	352	Шипшина собача	389
Фіалка триколірна	353	Шовковиця біла	391
Хамоміла запашна.....	354	Шовковиця чорна	392
Хамоміла лікарська.....	355	Шоломниця звичайна	393
Хвилівник звичайний	358	Щавель кислий	393
Хвощ польовий	358	Щавель кінський	394
Хеномелес	360	Яблуня лісова	396
Хміль звичайний	361	Якірці сланкі	395
Холодок лікарський	363	Ялина європейська	397
Хрін звичайний	364	Яловець звичайний	398
Хрінниця посівна	365	Яловець козачий	399
Хрінниця польова	366	Ясен звичайний	400
Хрінниця широколиста.	366	Ячмінь звичайний.....	401
Хрінниця пронизано листа....	367		
4. Валеріанотерапія.....	403		
5. Реєстр рослинного світу Національного заповідника «Хортиця» ...	475		
6. Фармакогностичне дослідження флори			
Національного заповідника «Хортиця»			
вченими Запорізького державного медичного університету	535		
7. Висновки	539		
8. Література	541		
9. Алфавітний покажчик українських назв лікарських рослин	545		
10. Алфавітний покажчик латинських назв лікарських рослин	549		

Ю.М.Колесник, Ю.І.Корнієвський, О.І.Панасенко

ЛІКИ ХОРТИЦІ

Навчально-методичний посібник

Підписано до друку 15.01.2013

Формат 60x84 1/16

Папір офсетний

Друк цифровий

Ум. друк. арк.32,38. Зам. № 150.

Наклад 300 прим.

Надруковано ТОВ «Карат»

69091, м.Запоріжжя

вул. Немировича-Данченка/Гастело 71/46